

A complex network diagram background consisting of numerous interconnected nodes of various sizes and colors (green, purple, blue) connected by thin black lines, creating a dense web of connections.

MONITOR VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Vijf jaar onderzoek naar sociale veerkracht

Maart 2024

MONITOR VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Vijf jaar onderzoek naar sociale veerkracht

Maart 2024

Opdrachtgever

Gemeente Rotterdam / Programmamanager Veerkrachtig BoTu 2028

Rotterdam, maart 2024

VOORWOORD

Voorliggend document is het resultaat van vijf jaar monitoring naar (gemeenschaps)veerkracht in de Rotterdamse wijken Bospolder en Tussendijken (hierna: BoTu). In de dagelijkse praktijk worden de twee wijken gezamenlijk BoTu genoemd. Het onderzoek richt zich op de ontwikkeling van sociale veerkracht van BoTu in de periode 2019 – 2023. Deze veerkrachtmonitor is onderdeel van het wijkontwikkelingsprogramma Veerkrachtig BoTu 2028 en uitgevoerd in opdracht van Gemeente Rotterdam.

Het doel van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is om van BoTu in tien jaar tijd ‘de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam’ te maken en de Sociale Index van het Wijkprofiel in dezelfde periode te laten stijgen naar het stedelijk gemiddelde. Het doel van de monitor is documenteren hoe (gemeenschaps)veerkracht zich in de praktijk ontwikkelt. Daarmee ondersteunt de monitor de uitvoering van het programma en wordt een lerende omgeving gecreëerd in samenwerking met betrokkenen uit de praktijk. De monitor is ontwikkeld in nauwe samenwerking met (academische) partners.

De investeringen van het programma in BoTu zijn momenteel halverwege de vastgestelde ontwikkeltermijn, tijd om de balans op te maken. In de afgelopen jaren zijn er reeds verschillende publicaties naar buiten gebracht, zoals artikelen en tussentijdse rapportages. In voorliggende publicatie worden deze inzichten gebundeld. In drie delen – Netwerken, Sociale Index en Governance – biedt dit naslagwerk overzicht van de verzamelde data en verdieping in de verschillende onderdelen van de monitor.

Tot slot hebben we de belangrijkste generieke lessen over wijkontwikkeling en het versterken van gemeenschapsveerkracht gebundeld in een handrijking ter ondersteuning van de praktijk. Deze zijn te vinden in het deel ‘Aan de slag met veerkracht in de wijk’.

SAMENVATTING

Ondanks én dankzij opeenvolgende crises nam de gemeenschapsveerkracht in BoTu toe, mede door investeringen van wijkontwikkelingsprogramma Veerkrachtig BoTu 2028. Anno 2023 is er sprake van een sterk en hecht wijknetwerk met een groot zelf-organiserend vermogen. De huidige sociale infrastructuur overbrugt de letterlijke en figuurlijke afstand tussen onderlinge (bewoners)groepen en instituties en resulteerde onder meer in een snelle en doeltreffende gemeenschapsrespons tijdens de coronacisis. De doelstelling om de Sociale Index (in 10 jaar tijd) naar het sociaal stedelijk gemiddelde te brengen lijkt halverwege de ontwikkeltermijn niet of nauwelijks geslaagd. In de wetenschap dat wijkontwikkeling een lange adem vereist, zeker binnen de weerbarstige context van de laatste jaren, is het nog ongewis welke resultaten een verbonden wijknetwerk en bottom-up wijkontwikkeling voor de lange termijn opleveren.

Sinds 2019 werken bewoners, ondernemers, lokale organisaties en woningcorporatie Havensteder samen met gemeente Rotterdam aan duurzame verbeteringen in BoTu. Het doel is om van BoTu in tien jaar tijd de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te maken en het sociaal stedelijk gemiddelde te doen stijgen op de Sociale Index (Wijkprofiel, OBI). De gemeente investeerde met Veerkrachtig BoTu 2028 in de periode 2019 – 2023 zo'n 5 miljoen extra in de wijken. BoTu werd daarbij aangemerkt als proeftuin voor de stad. De ontwikkelingen zijn momenteel halverwege de vastgestelde ontwikkeltermijn. We bekijken hoe de sociale veerkracht van de lokale gemeenschap gedurende de onderzoeksperiode ontwikkelde en welke inzichten dit heeft opgeleverd. Het doel is om het lerend vermogen van de wijk en de stad te ondersteunen. Het onderzoek toont hoe de gemeenschapsveerkracht in BoTu veranderde in de periode 2019 – 2023 uitgaande van sociale netwerken, organisatiestructuur en veerkracht-indicatoren.

Wat is veerkracht?

Veerkracht gaat over het (preventief) aanpassen aan ingrijpende veranderingen, zoals klimaatverandering of personeelstekorten in de zorg. Om als gemeenschap veerkrachtig te zijn moet een wijk collectief kunnen handelen, samenwerken en leren. Daarbij zijn sociale netwerken en relaties tussen lokale actoren, zoals bewoners, onontbeerlijk. Het belang van een sterk netwerk is een constante, ongeacht de aard van ontwikkelingen in de toekomst. Het zorgt voor onderlinge verbondenheid en geeft bewoners de mogelijkheid om elkaar te helpen, informatie en hulpbronnen uit te wisselen en lokale ontwikkelingen te beïnvloeden. Zo kan er bij een crisis, zoals een overstroming, snel en doeltreffend worden gereageerd. Samenwerking tussen formele actoren en lokale gemeenschappen draagt bovendien bij aan een betere match tussen beleid en de leefwereld van bewoners.

Gedurende de onderzoeksperiode werd BoTu geconfronteerd met opeenvolgende crises, waaronder de coronacrisis, het toeslagenschandaal en de energiecrisis. Een aanzienlijk deel van de buurtbewoners in BoTu werd hard getroffen door hun relatief kwetsbare positie: laag opleidingsniveau, gering inkomen, migratieachtergrond en slecht geïsoleerde huurwoningen vormden kwetsbare omstandigheden. Kortom, de veerkracht van BoTu op de proef is gesteld.

Het wijknetwerk is sterker en hechter geworden

Wat opvalt is dat ondanks – én dankzij – opeenvolgende crises het wijknetwerk in BoTu sterker is geworden. De groei van het aantal lokale initiatieven en samenwerkingsverbanden in de wijk laat een positieve ontwikkeling zien. Het netwerk van wijkinitiatieven is in omvang, hechtheid en diversiteit toegenomen. Er zijn meer initiatieven bijgekomen en zij zijn ook meer met elkaar gaan samenwerken. De afstand tussen (bewoners)groepen werd hierdoor kleiner. Bovendien heeft het informele netwerk in toenemende mate een centrale – invloedrijke – positie ingenomen. Deze bevindingen komen overeen met het toegenomen eigenaarschap dat betrokken bewoners over de ontwikkelingen ervaren. De veerkracht werd met name zichtbaar tijdens de coronacrisis. De wijk richtte Delfshaven Helpt op, een krachtig samenwerkingsverband van informele partijen die in korte tijd – terwijl instanties uit het zicht verdwenen – bewoners te hulp schoten en onder meer ca. 750 voedselpakketten en meer dan 1.000 laptops regelden voor kwetsbaren in Delfshaven. Het waren de talloze onderlinge verbindingen tussen sociale ondernemers, initiatieven, bewonersgroepen en instituties die leidden tot deze oplossingen.

Hoe de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028 veranderde

De organisatiestructuur van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is in de periode (2019 – 2023) veranderd, waarbij meer invloed en zeggenschap bij de wijk is belegd. Deze ontwikkeling was het gevolg van een groeiende ‘gemeenschapskracht’ in de wijk. Er kwam bovendien steeds meer nadruk te liggen op Community Building door trainingen in Asset Based Community Development (ABCD). Tijdens het programma werden belangrijke investeringen gedaan in de sociale netwerken van de wijk, onder meer door ondernemers en initiatiefnemers actief uit te nodigen met plannen te komen om de wijk te verbeteren. Steeds meer uitvoerende taken werden belegd bij lokale actoren. De buurt kreeg een stem in het bepalen van de koers van het programma. Buurtbewoners beslisten voortaan zelf over de financiële middelen van het programma en welke initiatieven werden gehonoreerd.

Sociale Index blijkt echter niet of nauwelijks gestegen

Ondanks positieve ontwikkelingen wat betreft gemeenschapsvorming kan worden geconcludeerd dat het verstevigen van het netwerk (nog) niet heeft geleid tot grote verbeteringen op de Sociale Index. Indicatoren uit de Index tonen nog altijd de relatieve kwetsbaarheid van de buurtbewoners in BoTu. Deze zijn slechts in beperkte mate vooruit gegaan en in sommige gevallen zelfs verder achter geraakt op het Rotterdams gemiddelde. Het is van belang de resultaten te interpreteren binnen de context van een aantal crises die de kwetsbaarheid van bewoners hebben vergroot. Bovendien focussen we ons hier op de wijk, maar de veerkracht van de wijk is mede afhankelijk van beleid op schaal van de stad en de natie. Mogelijk is de gemeenschap sterker geworden op wijkniveau, maar doen oorzaken en ontwikkelingen op andere schaalniveaus de lokale positieve impact voor bewoners teniet. Dat zou bevestigen dat onderliggende problemen en oplossingen veelal buiten de wijk, of zelfs bovenstedelijk, liggen zoals wanneer het om klimaatverandering en internationale handel gaat.

Aanbevelingen vervolg

Wijkontwikkeling vraagt om decennialang continu investeren om duurzame verbeteringen te bewerkstelligen. Investeringen die zich mogelijk pas later vertalen naar grootschalige effecten en verbeteringen van statistiek. De substantiële middelen voor Veerkrachtig BoTu 2028 zijn ondertussen gedeceimeerd. Het verdient echter aanbeveling om voor een langere tijd te investeren in wijkontwikkeling en gemeenschapsvorming en te blijven monitoren om een beeld te krijgen van de ontwikkelingen op de lange termijn. Hoewel het lokale netwerk sterker en hechter is geworden, is het wijknetwerk in BoTu ook kwetsbaar. Een deel van de initiatiefnemers blijft jaar op jaar dezelfde belemmeringen ervaren: zij hebben een gebrek aan financiële middelen, tijd en fysieke ruimte om hun activiteiten uit te voeren en hun impact in de wijk te vergroten. Er zijn de afgelopen jaren geen structurele oplossingen gevonden voor deze belemmeringen, wat een bedreiging vormt voor de duurzaamheid.

Het monitoren van wijkontwikkeling voorbij cijfers

Wat de monitor aan het licht heeft gebracht is dat ontwikkeling van (gemeenschaps)veerkracht niet enkel in cijfers en statistieken uit te drukken valt. Wanneer we kijken naar de ontwikkelingen van de Sociale Index is deze slechts beperkt, terwijl de ontwikkelingen van het netwerk wel degelijk een positieve trend laten zien. Het verdient aanbeveling om naast harde cijfers over wijken aandacht te hebben voor de ‘zachte’ kant van wijkontwikkeling, waarbij kennis over lokale netwerken niet mag ontbreken. Het zichtbaar maken van lokale gemeenschappen draagt mogelijk bij aan betere samenwerking tussen formele actoren en informele netwerken om het welzijn van inwoners op peil te houden tijdens toekomstige crises.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	5
SAMENVATTING	7
Wat is veerkracht?	7
Het wijknetwerk is sterker en hechter geworden	8
Hoe de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028 veranderde	8
Sociale Index blijkt echter niet of nauwelijks gestegen	9
Aanbevelingen vervolg	9
Het monitoren van wijkontwikkeling voorbij cijfers	9
CONTEXT	13
Programma Veerkrachtig BoTu 2028	14
Demografie	14
Voorzieningen	15
Fysieke omgeving	18
Verhuisbewegingen	22
Impactvolle veranderingen	23
OPBOUW MONITOR	25
Het begrip veerkracht	26
Theoretisch model	26
Ambities programma Veerkrachtig BoTu 2028	26
Opzet monitor	28
Opbrengsten van de monitor	28

DEEL 1

NETWERKEN **33**

Methode	34
STRUCTUUR VAN HET NETWERK	43
Grootte	44
Bereik	45
Hechtheid	46
Centraliteit	47
INHOUD VAN HET NETWERK	49
Diversiteit	50
Informeel – formeel	50
Thema	52
Doelgroep	53
Schaal	54
Organisatievorm	55
Hulpbronnen	58
Financiën	58
Fysieke hulpbronnen	58
Succes & knelpunten	60
SAMENVATTING	61

DEEL 2

SOCIALE INDEX **63**

Methode	64
Sociale index	67
Vier onderdelen van de sociale index	69

VEERKRACHTINDICATOREN	71
Zelfregie en controle	73
Sociale steun	79
Sociale contacten	83
Eenzaamheid	85
Sociale samenhang	89
Binding	93
Initiatiefgeneigdheid	95
Participatie	97
Hulpbereidheid	99
Meedoen	102
Vertrouwen	104
PERSOONLIJKE HULPBRONNEN	107
Werk en inkomen	109
Taal en opleiding	113
Gezondheid	117
OMGEVINGSHULPBRONNEN	119
Voorzieningen	121
Groen	125
Mobiliteit	127
Wonen	133
RANDVOORWAARDEN	135
Kwaliteit leefomgeving	137
Veiligheid	145
SAMENVATTING	154

DEEL 3

GOVERNANCE **157**

Methode	158
De wijk als een veerkrachtig systeem	158
Het ontstaan en de ontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028	161
ORGANISATIESTRUCTUUR EN BETROKKEN ACTOREN	169
BOTU ALS VEERKRACHTIG SYSTEEM: DE WERKZAME ELEMENTEN	175
Sociaal kapitaal	176
Gemeenschapsgericht leiderschap	176
Faciliterende omgeving	177
Veerkrachtig vermogen	178
SAMENVATTING	183

AAN DE SLAG MET VEERKRACHT IN DE WIJK **184**

Bouwen aan een lokale gemeenschap	186
Lokaal eigenaarschap als hefboom voor wijkontwikkeling	188
Een lerende omgeving	189
LITERATUURLIJST	190
BIJLAGEN	191
Bijlage I. Samenvattingen scripties	192
Bijlage II. In de publiciteit	202
Bijlage III. Initiatieven	207
Bijlage IV. In de publiciteit	242
COLOFON	246

CONTEXT

BoTu is een dichtbevolkte wijk in Rotterdam-West. De wijk kenmerkt zich door haar cultureel-etnische diversiteit en een gevarieerd voorzieningenaanbod. De wijk kent een hoog aantal bewonersinitiatieven maar blijft sociaaleconomisch gezien achter op het Rotterdams gemiddelde. Daarnaast is het een relatief stenige wijk. Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is in het leven geroepen om de sociale veerkracht van de wijk te versterken.

Programma Veerkrachtig BoTu 2028

In 2019 is het programma Veerkrachtig BoTu 2028 van start gegaan. Aanleiding voor de start van het programma is de Sociale Index van het Wijkprofiel, die in BoTu achterblijft op het stedelijk gemiddelde. Het Wijkprofiel geeft op basis van kwalitatieve data inzicht in de staat van een wijk ten opzicht van andere delen van de stad. Een onderdeel daarvan is de Sociale Index, die inzicht geeft in het sociale domein van een wijk. Daarbij wordt onder meer gekeken naar zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding. Voor de gemeente Rotterdam en haar partners was het achterblijven van de Sociale Index in BoTu aanleiding voor de opzet van een vernieuwend wijkontwikkelingsprogramma – Veerkrachtig BoTu 2028.

In het programma werken bewoners, gemeente Rotterdam, wijkorganisaties en partners samen om BoTu in 10 jaar tijd tot de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te maken. Daarbij wordt gestreefd om BoTu te laten stijgen naar het stedelijk gemiddelde op de Sociale Index. BoTu wordt gezien als proeftuin voor vernieuwing en verbetering.

Het programma bouwt voort op eerdere ontwikkelingen in de wijk. Voorafgaand aan de start van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is in de wijk geïnvesteerd in de veiligheid. In het kader van de veiligheidsaanpak is daarbij al ervaring opgedaan in samenwerking tussen gemeente en lokale partijen. Deze samenwerking en gezamenlijke energie is in Veerkrachtig BoTu 2028 voortgezet om ook de sociale problematiek in het gebied te verminderen.

Daarnaast is BoTu een wijk waar de energietransitie voorrang krijgt. Daarbij heeft de wijk te maken met een aantal grote fysieke ingrepen op het gebied van verduurzaming van woningen en aanpak van de buitenruimte. In het programma worden deze ingrepen benut als hefboom voor wijkontwikkeling door sociale en fysieke opgaven aan elkaar te verbinden. Tezamen vormen deze ontwikkeling de basis van het programma Veerkrachtig BoTu 2028.

Figuur 1. Aantal inwoners 2022

	Aantal inwoners
Bospolder	7.108
Tussendijken	7.371

Demografie

In de Rotterdamse wijken BoTu wonen ongeveer 14.500 mensen verdeeld over zo'n 7.200 huishoudens op één vierkante kilometer (figuur 1). De bevolking is relatief jong. In vergelijking tot het Rotterdams gemiddelde wonen in BoTu procentueel meer jongeren, terwijl het percentage ouderen juist wat lager ligt, zie figuur 2.

Beide wijken kenmerken zich door een grote cultureel-etnische diversiteit. In zowel Bospolder als Tussendijken heeft ongeveer 77% van de bevolking een migratieachtergrond, waarvan het grootste deel een niet-westerse migratieachtergrond (zie figuur 3). Daarvan hebben de meeste mensen een Marokkaanse of Turkse achtergrond. De afgelopen vijf jaar is deze verdeling licht verschoven waarbij het aandeel bewoners met een niet-westerse migratieachtergrond iets afnam. Het aandeel bewoners zonder migratieachtergrond en het aandeel bewoners met een westerse migratieachtergrond namen licht toe.

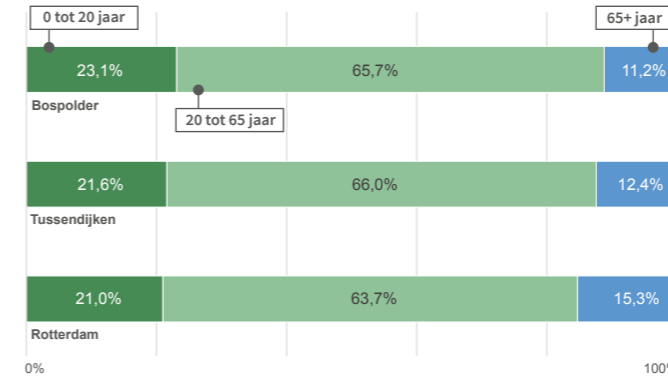
Wonen

BoTu heeft relatief veel eenpersoonshuishoudens en ook bovengemiddeld veel éénoudergezinnen. Daarentegen heeft BoTu in vergelijking tot het Rotterdams gemiddelde relatief weinig tweepersoonshuishoudens, zie figuur 4.

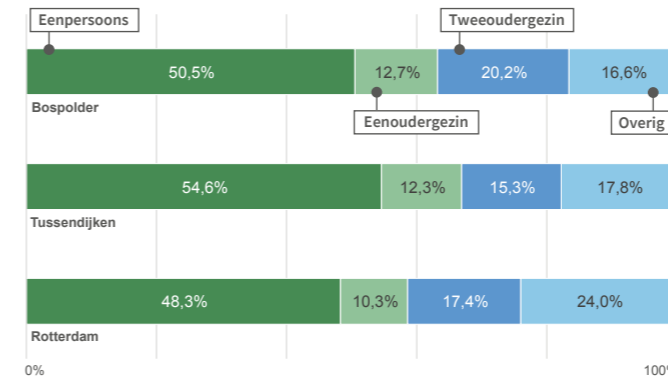
De meeste bewoners wonen in een sociale huurwoning van woningcorporatie Havensteder (figuur 5). Woningen voor particuliere verhuur liggen met name aan de randen van de wijken, op de Schiedamseweg en Mathenesserweg. Het aandeel eigenaar/bewoners is relatief klein in vergelijking tot het Rotterdams gemiddelde. De afgelopen vijf jaar is het deel eigenaar/bewoners wel iets toegenomen, met name door de nieuwe woningen aan de Hudsonstraat. Daarnaast bevinden koopwoningen zich onder andere in woonblok Le Medi, aan de Schiedamseweg, aan de Mathenesserweg en tegen het Dakpark aan. Door de ligging van duurdere koopwoningen aan de buitenranden van de wijk wordt dit gebied soms de 'gouden rand' van BoTu genoemd (König, 2019). De WOZ-waarde van woningen in BoTu ligt een stuk lager dan het Rotterdams gemiddelde. Dit komt met name door een groot aantal woningen met een WOZ-waarde van minder dan € 175.000. Gemiddeld heeft in Rotterdam slechts 35% van de woningen een WOZ-waarde van minder dan € 175.000. In Bospolder ligt dit percentage op 65% en in Tussendijken op 64%.

De WOZ-waarde is van invloed op de toegankelijkheid van de woningvoorraad. Een zichtbare trend in Rotterdam is de stijgende WOZ-waarde. In 2020 is de WOZ-waarde in Nederland nergens zo hard gestegen als in Rotterdam (bijna 16%). De stijgende WOZ-waarde kan gevolgen hebben voor huidige bewoners van BoTu. Gezien de

Figuur 2. Leeftijd 2022

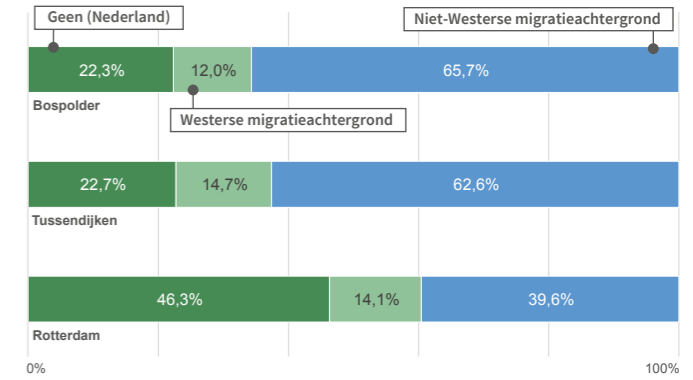

Figuur 4. Huishoudens 2022

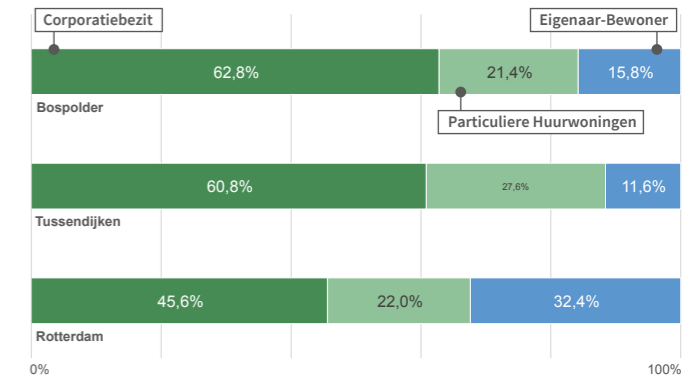

De demografie (leeftijd, herkomst, huishoudens) en woningeigendom in Bospolder en Tussendijken en Rotterdam in 2022. Data: Basisregistratie Personen (BRP), bewerking door OBI

Figuur 3. Herkomst 2022

Figuur 5. Woning eigendom 2022

trend dat de WOZ-waarde stijgt, is het denkbaar dat woningen in BoTu in de toekomst niet betaalbaar zijn voor de huidige bewoners.

Voorzieningen

BoTu is een woonwijk met een gevarieerd aanbod aan voorzieningen. De faciliteiten worden over het algemeen als goed ervaren door bewoners. Met name het aanbod aan basisscholen en religieuze plekken scoort hoog op de Sociale Index. In BoTu zijn verschillende sport- en speelvoorzieningen zoals gymzalen, sportvelden en speeltuinen. Winkel- en horecagelegenheden liggen geconcentreerd langs de Schiedamseweg.

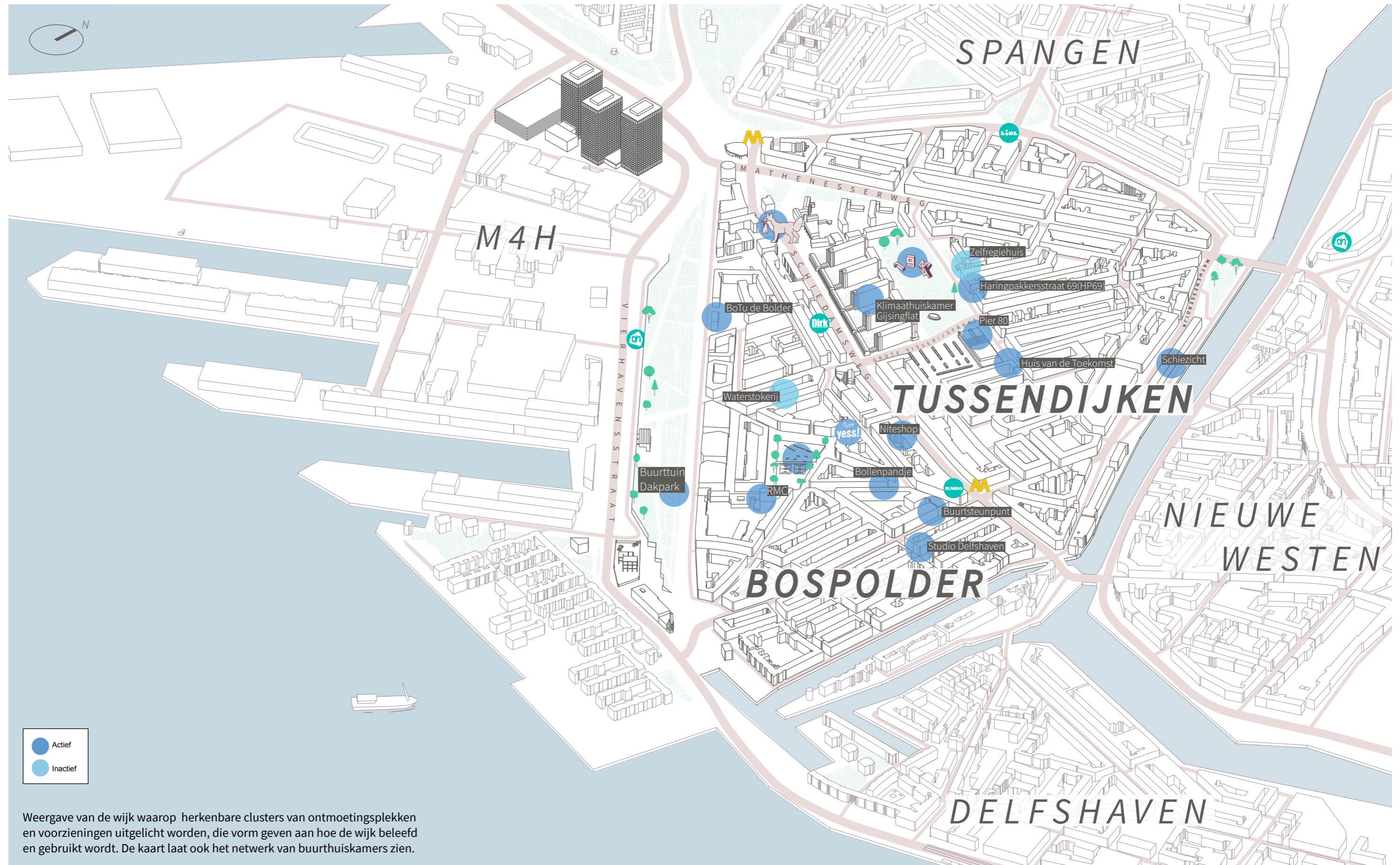
De binnenwijkse werkgelegenheid in BoTu is relatief laag. Net voorbij de wijkgrenzen, bijvoorbeeld in de

nabijgelegen bedrijventerreinen Merwe-Vierhavens en Spaanse Polder, is de werkgelegenheid vele malen groter. Het Dakpark en de A20 vormen grote fysieke barrières tussen BoTu en deze omliggende gebieden.

BoTu is goed verbonden met het centrum door middel van openbaar vervoer. Bewoners waarderen deze goede verbondenheid, zo blijkt uit het hoge tevredenheidspercentage in het Wijkprofiel. Via metrohaltes Delfshaven en Marconiplein en tram 4 en 8 wordt BoTu direct verbonden met Spangen, het centrum, station Rotterdam Centraal en Station Rotterdam Noord. De onlangs door de Metropoolregio geplande aanpassing en reductie van tramlijnen leidde in BoTu dan ook tot protest. "De tramlijnen zijn echt onmisbaar voor de wijken", zegt een betrokken wijkraadslid hierover.

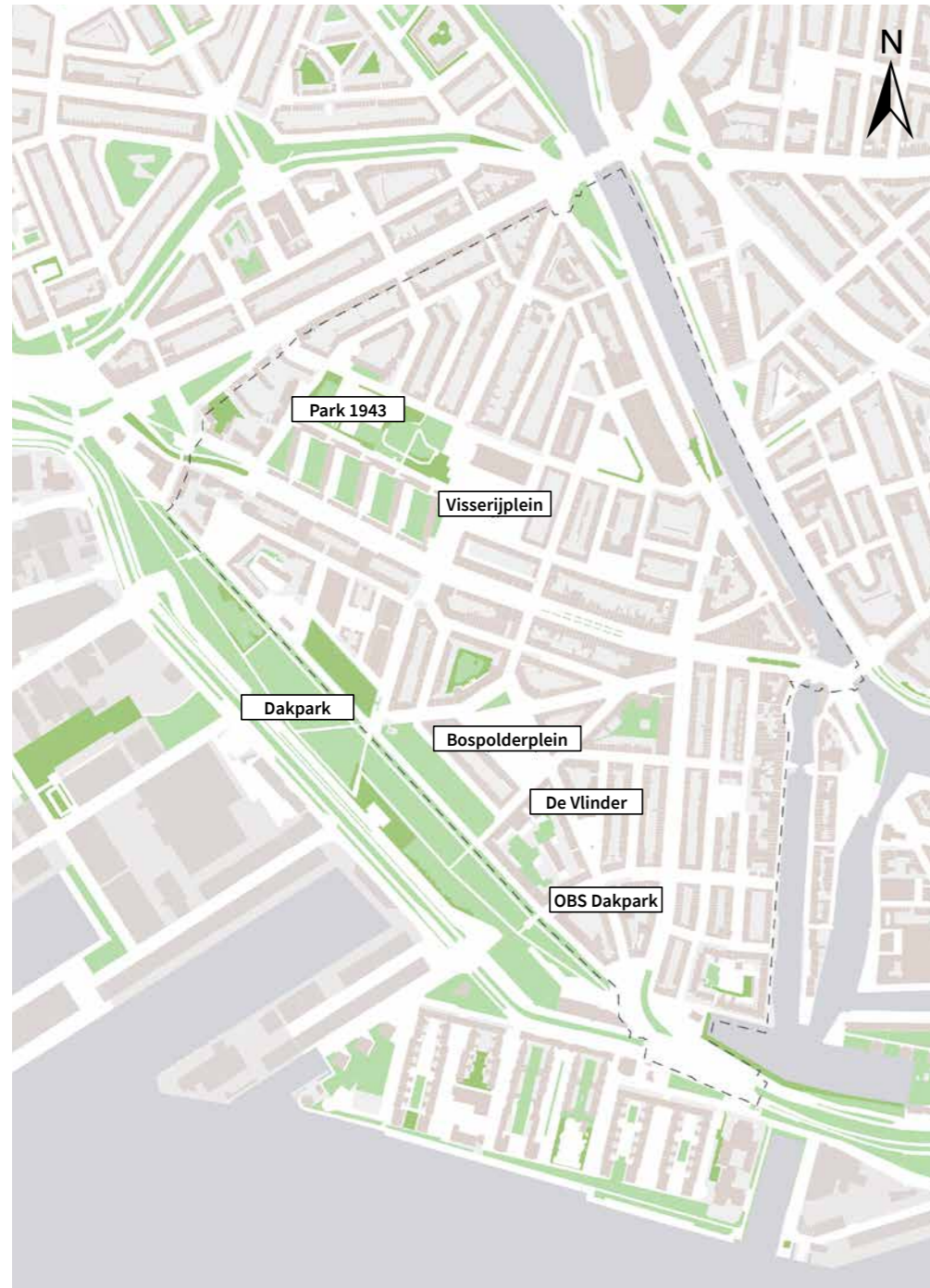

Figuur 6. Ankerpuntenkaart BoTu

Weergave van de wijk waarop herkenbare clusters van ontmoetingsplekken en voorzieningen uitgelicht worden, die vorm geven aan hoe de wijk beleefd en gebruikt wordt. De kaart laat ook het netwerk van buurthuis kamers zien.

Figuur 7. Groen in de wijk 2020

Kaart met groenvoorzieningen in BoTu in 2020. Basisregistratie Grootchalige Topografie (BGT), classificatie door Veldacademie

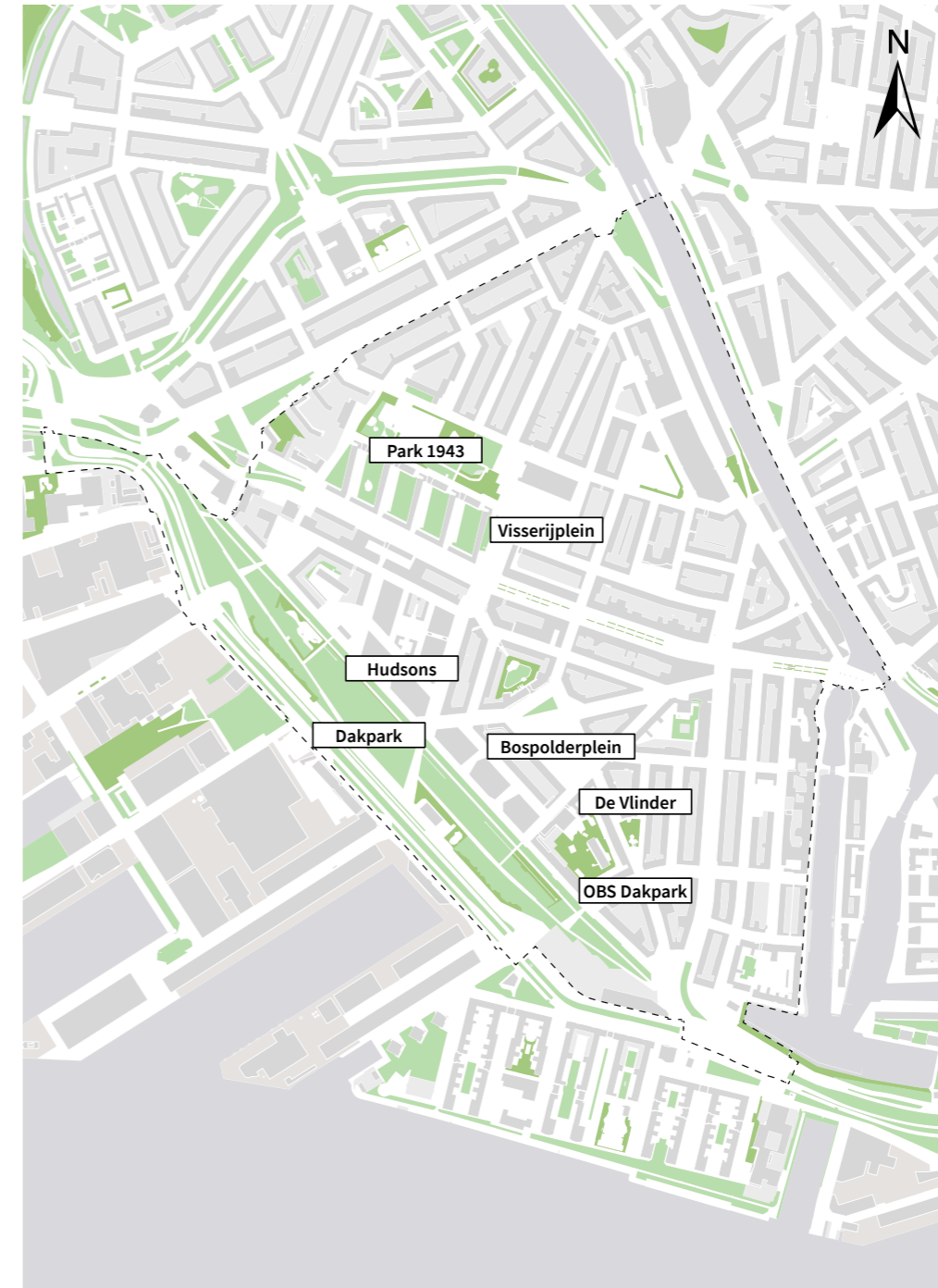
Fysieke omgeving

Groenbeleving en klimaatadaptatie

BoTu zijn twee van de meest stenige wijken in Rotterdam. De straatprofielen laten weinig groenvoorzieningen zien. Wel zijn er twee grote parken in BoTu: Park 1943 en het Dakpark. De pleinen in BoTu zijn grotendeels verhard. In de afgelopen vijf jaar zijn een aantal pleinen verduurzaamd, waaronder het plein in het binnenhof van OBS Dakpark en

het (school)pleintje voor De Vlinder. Ondanks deze fysieke investeringen en de aanwezigheid van onder meer het Dakpark blijft de waardering van de groenvoorzieningen in BoTu achter op het Rotterdams gemiddelde. Het aandeel bewoners dat vindt dat er voldoende groen aanwezig is blijft met respectievelijk 63% en 61% in BoTu achter op het stedelijk gemiddelde van 80%. Zie [Figuur 2.99 \(p. 125\)](#).

Figuur 8. Groen in de wijk 2023

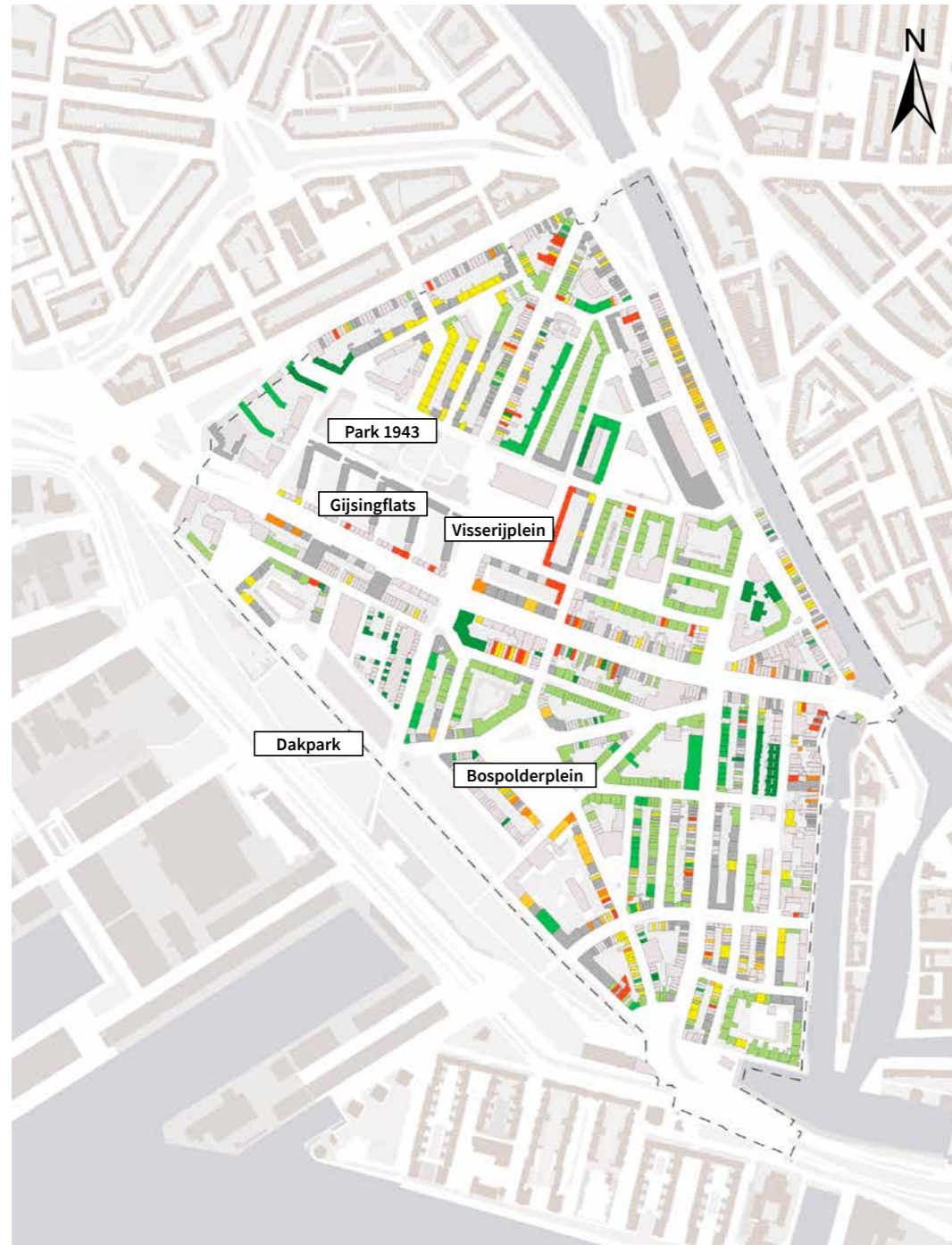

Kaart met groenvoorzieningen in BoTu in 2023. Basisregistratie Grootchalige Topografie (BGT), classificatie door Veldacademie

Het is aannemelijk dat stadsbewoners door de veranderingen van het klimaat meer last gaan ondervinden van bijvoorbeeld hevige regenbuien. Binnen BoTu heeft nu zo'n 6% van de huishoudens wateroverlast in tuinen en binnenplaatsen. In 2014 waren deze percentages 4% (Bospolder) en 2% (Tussendijken). Daarnaast heeft ongeveer 5% (Bospolder) en 4% (Tussendijken) van de huishoudens wateroverlast onder de woning. Deze percentages liggen rond het stedelijk gemiddelde.

Ondanks de aanpassingen aan de pleinen is het totaal verhard oppervlakte in de wijk toegenomen in de periode van 2019 – 2023, onder meer door verdichting aan de Hudsonstraat. Ook het totale onverharde oppervlakte van BoTu is in deze periode toegenomen. Dit komt door een wijziging in de wijkgrenzen, waardoor het Dakpark nu binnen de wijkgrenzen van Bospolder valt. [Figuur 7](#) geeft de situatie in 2020 weer, [figuur 8](#) geeft een beeld de situatie in 2023 waarin het Dakpark bij Bospolder is gevoegd.

Figuur 9. Energielabels woningen 2020

Kaart met energielabels van de woningen in BoTu in 2020.
Bron: rijksoverheid.nl, bewerking door Veldacademie

Verduurzaming woningbouw

De energielabels van de woningen in BoTu liggen bij aanvang van het programma dicht tegen het Rotterdams gemiddelde. In het programma Veerkrachtig BoTu 2028 wordt beschreven dat de inzet is om de bestaande woningbouw te verduurzamen. Onder meer door BoTu versneld onafhankelijk te maken van aardgas door aansluiting op een warmtenet.

Figuur 9 toont een kaart met de energielabels van woningen in 2020, de situatie aan het begin van het programma. **Figuur 10** toont de situatie in 2023, op de kaart is te zien dat onder meer de Gijsingflats zijn verduurzaamd tot een A of B-label. Het totaal aan verduurzamingsmaatregelen in BoTu zal mogelijk op de langere termijn zichtbaar worden in de energielabels van woningen in de wijk.

Figuur 10. Energielabels woningen 2023

Kaart met energielabels van de woningen in BoTu in 2023.
Bron: Esri Nederland, selectie door Veldacademie

Figuur 11. Verhuisbewegingen 2019 – 2023 BoTu

	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Vestiging	BOSPOLDER				TUSSENDIJKEN			
Verhuizing binnen de buurt	10%	6%	8%	7%	6%	9%	6%	6%
Vestiging uit eigen gebied	15%	20%	17%	24%	17%	18%	13%	17%
Vestiging uit ander gebied in rotterdam	27%	29%	32%	29%	26%	29%	29%	28%
Binnenland	26%	31%	30%	25%	30%	30%	31%	26%
Buitenland	18%	11%	10%	13%	18%	11%	18%	21%
Onbekend	4%	3%	2%	2%	3%	4%	3%	2%
% t.o.v. aantal inwoners in de wijk	13%	12%	13%	14%	13%	14%	13%	14%
Vertrek	BOSPOLDER				TUSSENDIJKEN			
Verhuizing binnen de buurt	10%	5%	9%	8%	6%	9%	6%	6%
Vertrek naar eigen gebied	16%	14%	13%	16%	14%	15%	15%	19%
Vertrek naar ander gebied in rotterdam	31%	36%	38%	34%	33%	34%	33%	31%
Binnenland	30%	32%	29%	32%	34%	30%	33%	34%
Buitenland	10%	7%	8%	8%	9%	10%	9%	9%
Onbekend	3%	5%	2%	2%	4%	3%	3%	2%
% t.o.v. aantal inwoners in de wijk	13%	13%	13%	12%	13%	14%	14%	14%

Tabel met het percentage bewoners dat tussen 2019 – 2022 in BoTu is gevestigd of uit de wijk is vertrokken. Bron: rijksoverheid.nl, bewerking door Veldacademie
Bron: OBI, gemeente Rotterdam

Verhuisbewegingen

Wijkontwikkeling betreft het verbeteren van de leefomstandigheden van de bewoners in een wijk. Op basis van gemiddelde cijfers is deze ontwikkeling moeilijk te monitoren. Data over wijkontwikkeling kan een vertekend beeld geven wanneer de samenstelling van een wijk verandert. Gemiddelden laten niet zien of de leefomstandigheden van de huidige bewoners zijn verbeterd of dat de komst van nieuwe bewoners van invloed zijn op de data.

Verandering van de bewonerssamenstelling in een wijk kan daarnaast van invloed zijn op de dynamiek van de lokale gemeenschap en het aanbod van voorzieningen in de wijk. **Figuur 11** toont een overzicht van verhuisbewegingen in BoTu in de periode 2019 – 2023. Deze cijfers laten geen opvallende afwijkingen zien ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde. Het valt wel op dat een groot deel van de nieuwe bewoners reeds uit het gebied Delfshaven komt.

IMPACTVOLLE VERANDERINGEN

De afgelopen vijf jaar kenmerkt zich door een aantal opeenvolgende crises waaronder de coronacrisis, het toeslagenschandaal en de energiecrisis. Deze crises legden kwetsbaarheid en ongelijkheid bloot. Uit landelijke gegevens blijkt dat de gevolgen van de crises sommige personen harder hebben getroffen dan anderen. Met name personen met een laag opleidingsniveau, laag inkomen en een migratieachtergrond zijn hard getroffen door de gevolgen van de crises. Dit betreft een relatief groot deel van de inwoners van BoTu.

Toeslagenschandaal (2019 – nu)

De Belastingdienst blijkt honderden burgers onterecht te hebben aangemerkt als fraudeurs. De toeslagen van gedupeerde ouders zijn in 2014 onrechtmatig stopgezet en teruggevorderd. Veel van hen belandde daardoor in financiële problemen. De Belastingdienst werkte met algoritmes en risicoanalyses waardoor ouders met een migratieachtergrond tot wel zestien keer zoveel kans hadden om onderzocht te worden door een specifiek fraudeteam, concludeerde het College voor de Rechten van de Mens in september 2023. Rotterdam blijkt de hardst getroffen gemeente door het toeslagenschandaal. Het betreft met name eenoudergezinnen en mensen in armoede. Een groot deel van de gedupeerde gezinnen woont in Delfshaven, het gebied waar ook BoTu onder valt.

Coronacrisis (2020 – 2022)

In maart 2020 maakt het kabinet de eerste maatregelen bekend om het coronavirus te bestrijden. Het onderwijs

en de horeca komen stil te liggen en het advies is om thuis te werken. De impact van de coronacrisis op het dagelijks leven van Rotterdammers is groot.

De mate waarin mensen te maken krijgen met economische, psychologische en sociale gevolgen van de crisis is niet voor iedereen gelijk. Personen in een kwetsbare positie ervaren de meeste impact. Daarbij gaat het onder meer om lager opgeleiden, personen met een laag inkomen of uitkering, en personen met een slechte gezondheid. Daarnaast heeft de coronacrisis relatief grote impact gehad op jongeren. In BoTu wonen bovengemiddeld veel personen die tot deze groepen behoren.

Energiecrisis (2022 – 2023)

Op 24 februari 2022 vallen Russische troepen Oekraïne binnen. Voor het eerst sinds lange tijd is het oorlog op het Europese continent. Mede als gevolg hiervan stijgen de energieprijzen in Nederland. De overheid voert onder meer een prijsplafond in en mensen met een gering inkomen hebben tijdelijk recht op energietoeslag.

In BoTu worstelen bewoners in de winter van 2022 met de kou en de stijgende energierekening. Daarnaast zorgt stijgende inflatie een toename van financiële problemen. In BoTu wonen relatief veel personen die leven in armoede. Bijna driekwart van de inwoners heeft een laag inkomen. BoTu heeft een groot aandeel (63%) sociale huurwoningen, waarvan een groot aantal niet goed is geïsoleerd. De stijgende (energie)prijzen hebben een relatief grote impact op de bewoners van BoTu.

OPBOUW MONITOR

“SOCIALE VEERKRACHT IS DE MATE WAARIN INDIVIDUEN, GEMEENSCHAPPEN, OF ORGANISATIES KUNNEN OMGAAN MET VERANDERINGEN, SCHOKKEN EN SPANNINGEN. HOE ZE HIEROP REAGEREN, ERVAN HERSTELLEN, ZICH AANPASSEN OF ZELFS TRANSFORMEREN.”

Sociale veerkracht betreft de mate waarin individuen, gemeenschappen of organisaties omgaan en zich aanpassen aan impactvolle veranderingen. In deze monitor onderzoeken we hoe de sociale veerkracht van BoTu zich in de praktijk ontwikkelt. We bekijken de veerkracht van de wijk vanuit verschillende perspectieven. De monitor heeft als doel om een lerende omgeving te creëren en de praktijk van wijkontwikkeling te ondersteunen.

- Programma Veerkrachtig BoTu 2028

Het begrip veerkracht

Om de veerkracht van de stad Rotterdam te vergroten, werkt de Gemeente Rotterdam sinds 2016 aan een Resilience Strategie. De Rockefeller Foundation omschrijft resilience als *‘the capacity of individuals, communities, institutions, businesses and systems within a city to survive, adapt and grow – no matter what kinds of chronic stresses and acute shocks they experience.’* In het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is deze definitie vertaald naar ‘de mate waarin individuen, gemeenschappen of organisaties kunnen omgaan met veranderingen, schokken en spanningen. Hoe ze hierop reageren, ervan herstellen, zich aanpassen of zelfs transformeren’. Het programma richt zich daarmee specifiek op de veerkracht van menselijke systemen: individuen, gemeenschappen en organisaties, in de literatuur aangeduid als *sociale veerkracht* (social resilience), *gemeenschapsveerkracht* (community resilience) en *institutionele veerkracht* (institutional resilience). Bij deze vormen van veerkracht staat het handelend vermogen van sociale actoren centraal.

Theoretisch model

Veldacademie heeft de begrippen ‘social resilience’ en ‘community resilience’ door middel van een literatuurstudie verkend (Doff, 2017). In de sociale wetenschappen is veel overlap met andere theoretische begrippen zoals gemeenschaps capaciteit (*community capacity*) en collectieve zelfredzaamheid (*collective efficacy*). Er is weinig overeenstemming over hoe veerkracht gemeten zou moeten worden.

Wat onderscheidt veerkracht van andere concepten?

De belangrijkste conclusie is dat er pas sprake is van veerkracht als een individu, gemeenschap of organisatie in staat is tot (collectief) handelen, anders vindt er immers geen aanpassing of transformatie plaats. Hiervoor moet een individu, gemeenschap of organisatie niet alleen over voldoende hulpbronnen (*capacities*) beschikken, zij moeten deze ook kunnen mobiliseren en collectieve actie kunnen organiseren (agency). In ons theoretisch model staan daarom de capaciteiten van en de relaties tussen actoren centraal.

Zoals besproken in het position paper (Doff, 2017) is de literatuur niet helder over het conceptueel onderscheid tussen ‘ex ante’ en ‘ex post’ veerkracht. Kan je pas veerkracht meten als zich een stressor heeft voorgedaan of is het ‘potentieel’ (reservoir) aan veerkracht ook van belang? Mensen komen vaak pas in actie als er iets aan de hand is, als je alleen naar dit handelen kijkt, mis je het potentieel aan veerkracht.

Kijk je alleen naar het potentieel, dan heb je geen oog voor eventuele belemmeringen voor daadwerkelijk handelen. Kortom: beiden zijn van belang. In het model (figuur 12) is er een onderscheid gemaakt tussen potentieel en effectief handelen. Het handelen vindt plaats als (preventieve) reactie op een ingrijpende verandering.

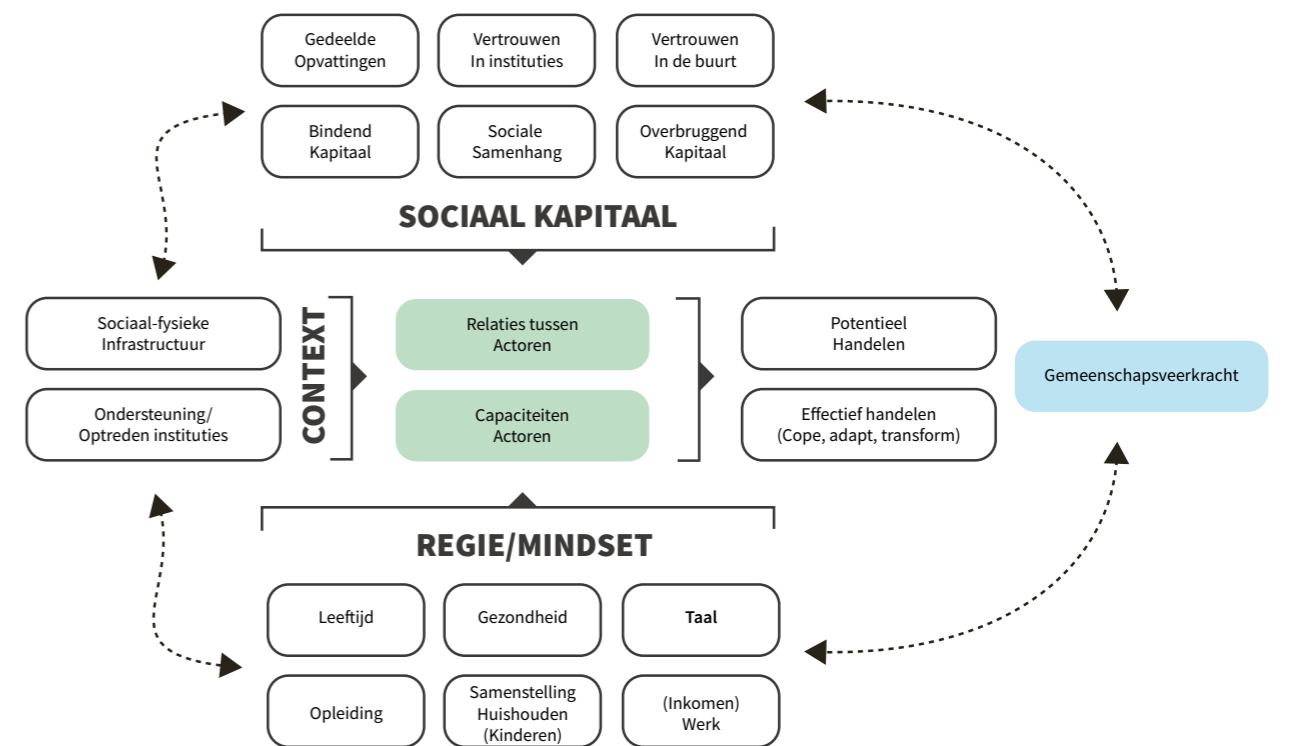
De individuele hulpbronnen van personen bepalen in hoeverre zij ervaren te kunnen handelen (zelfregie/mindset). De relaties tussen actoren zijn het product van het aanwezige sociaal kapitaal en de sociale samenhang in de buurt. Van grote betekenis daarbij zijn het onderling vertrouwen en de mate waarin er gedeelde opvattingen zijn over ieders belangen en capaciteiten. De buurt biedt voor het handelen de context waarbij we de sociaal-fysieke infrastructuur en de ondersteuning vanuit instituties onderscheiden.

Ambities programma Veerkrachtig BoTu 2028

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is opgezet als een innovatief experiment. Het doel is om gedurende tien jaar op een andere en vernieuwende manier samen te werken, innovatieve methodes voor wijkverbetering te ontwikkelen en in de praktijk testen. In een visie voor de lange termijn beschrijven de initiatiefnemers een wijk waarin bewoners zijn verbonden in een veerkrachtige gemeenschap waarbij de meeste bewoners toegang hebben tot sociale netwerken en zich betrokken voelen bij de wijk. Dit netwerk zorgt ervoor dat bewoners betere toegang krijgen tot hulpbronnen. Men hoopt dat bewoners van BoTu in de toekomst de kwaliteit van hun leven positiever beoordelen en dat meer bewoners kansen krijgen om talenten te ontwikkelen en te voorzien in eigen levensonderhoud. De veronderstelling is dat deze ontwikkelingen uiteindelijk ook resulteren in een hogere score op de Sociale Index.

Wat zijn de achterliggende handelingstheorieën van het programma? De initiatiefnemers constateren dat reguliere uitvoering en klassieke samenwerking de complexe (multi) problematiek in wijken al BoTu niet duurzaam kunnen oplossen. Daarnaast hebben ingrijpende – vaak mondiale – gebeurtenissen en veranderingen een extra grote impact op wijken waar veel arme en kwetsbare mensen wonen. Zij zijn minder *veerkrachtig* door een gebrek aan vaardigheden (*capacities*) en hulpbronnen (resources). Hun vermogen om zich aan te passen of zelfs preventief te handelen is daardoor beperkt. Interventies uit het programma richten zich op het verbeteren van individuele vaardigheden, zoals taalvaardigheid of opvoedvaardigheid. Een verandertheorie van het programma Veerkrach-

Figuur 12. Theoretisch model voor gemeenschapsveerkracht

De figuur biedt een schematisch overzicht van het theoretisch model van gemeenschapsveerkracht. In het model wordt uiteen gezet waar gemeenschapsveerkracht uit bestaat en welke voorwaarden (potentieel) veerkrachtig handelen mogelijk maken.

tig BoTu is dat investeringen in vaardigheden van bewoners leiden tot meer veerkrachtig handelen.

Een belangrijke hulpbron waarop de initiatiefnemers willen inzetten is de toegang tot sociale netwerken, in de wetenschappelijke literatuur ook wel sociaal kapitaal genoemd. Door *formele en informele sociale netwerken* te verbinden en de *sociaal-fysieke infrastructuur* te verstevigen verwachten de initiatiefnemers meer mensen te bereiken en meer resultaten te behalen. De aanname is dat investeringen in sociale netwerken de gemeenschapsveerkracht in de wijk duurzaam vergroten.

Daarnaast verbindt het programma sociale interventies en fysieke interventies. Want naast een sociale opgave ligt in BoTu ook een grote opgave op het gebied van klimaatadaptatie en energietransitie. Deze opgave kan volgens de initiatiefnemers als hefboom dienen voor de sociale problematiek in de wijk. Denk aan het vergroenen en

verduurzamen van parken en pleinen zodat zij bijdragen aan het welzijn van bewoners én een bijdrage leveren aan het verminderen aan wateroverlast. Of de verbetering van slecht geïsoleerde woningen zodat deze een gezonder leefklimaat bieden. De aanname is dat investeringen in klimaatadaptatie en energietransitie de beschermende factoren in de wijk verhogen.

Het versterken van de veerkracht houdt onder andere in dat taken die traditioneel bij de lokale overheid liggen op een andere manier worden uitgevoerd. Volgens de initiatiefnemers vergroot intensieve en open samenwerking tussen publieke instituties, private partijen en informele groepen de collectieve veerkracht omdat nieuwe vormen van samenwerken tussen markt, maatschappij en overheid leiden tot meer innovatieve en integrale oplossingen. De achterliggende veronderstelling is dat nieuwe manieren van samenwerken leiden tot innovatieve en integrale oplossingen.

Opzet monitor

Het overkoepelende doel van het programma is om bewoners én de fysieke inrichting van de wijken op lange termijn veerkrachtig(er) te maken. Om deze voortgang te monitoren zijn specifieke uitkomsten op wijkniveau afgesproken. Zo is voor de sociale ontwikkeling de ambitie geformuleerd om de wijken in tien jaar tijd op het Rotterdams gemiddelde van de Sociale Index te brengen en de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te doen worden.

Netwerken

Om de gemeenschapsveerkracht te vergroten wordt in het programma Veerkrachtig BoTu 2028 onder andere gewerkt aan het versterken van sociale netwerken (community building). Daarnaast zetten de initiatiefnemers in op het versterken van de sociaal-fysieke infrastructuur door bijvoorbeeld de kwaliteit van scholen en schoolpleinen ‘sociale knooppunten in de wijk, waar jong en oud zich veilig en welkom voelen’ te verbeteren.

Om community building in de wijk te monitoren richten we ons op het documenteren en onderzoeken van de ontwikkeling van lokale initiatieven en sociale netwerken in het gebied. Dit wordt gedaan door initiatieven en ontmoetingsplekken in het gebied te inventariseren. We onderzoeken hoe de initiatieven zijn georganiseerd, in welke netwerken zij actief zijn en van welke hulpbronnen zij gebruik (kunnen) maken. Door de tijd heen zou het wijknetwerk groter en hechter moeten worden. De ontwikkeling van het wijknetwerk analyseren we onder meer met behulp van Sociale Netwerk Analyse (SNA).

Sociale Index

De ambitie van het programma is om BoTu in tien jaar tijd naar het Rotterdams gemiddelde op de Sociale Index te brengen. De Sociale Index is onderdeel van het wijkprofiel en geeft inzicht in de thema’s zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding. De Sociale Index zegt weinig over fysieke en mentale gezondheid, belangrijke hulpbronnen van bewoners. De Sociale Index wordt daarom aangevuld met een aantal indicatoren uit de Gezondheidsmonitoren feitenkaarten over de wijk.

Governance

De gemeente kiest voor de uitvoering van het programma nadrukkelijk voor de samenwerking met onder meer bewoners, ondernemers, een woningcorporatie en lokale initiatieven. Bij aanvang werd het programma gecoördineerd door een kernteam bestaande uit vertegenwoordigers van de Gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder, Rebel Groep, IABR en bewoners verenigd in de Delfshaven Corporatie.

Het kernteam is zich ervan bewust dat de organisatiestructuur van het programma en de samenwerkingsverbanden die hier uit voort komen van invloed kunnen zijn op de gemeenschapsveerkracht. Men wil het proces

van samenwerking daarom goed documenteren en hier regelmatig op reflecteren om van de uitvoering van het programma te leren.

Het programma kent vanaf het begin een open opzet, waarbij private partijen en bewoners nadrukkelijk worden uitgenodigd om mee te denken en te doen. Via een open oproep worden individuen, ondernemers en marktpartijen uitgenodigd plannen in te dienen om de veerkracht van de wijken te vergroten. Met de aanpak hoopt men innovatie te stimuleren en private financiering aan het programma te binden zodat er mogelijk een hefboom optreedt: de publieke investering leidt tot een kettingreactie van positieve effecten die de initiële publieke investering overstijgt.

De monitor bestaat zodoende uit drie delen waarin diverse kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden worden toegepast: (1) Netwerken, een inventarisatie van lokale initiatieven en hun netwerken, (2) Sociale Index, bestaande uit de Sociale Index en aanvullende veerkrachtindicatoren en (3) Governance, een beschrijving van de organisatiestructuur en het samenwerkingsproces van Veerkrachtig BoTu 2028 (figuur 13). De monitor richt zich met name op het beschrijven van veranderingen in de wijk met betrekking tot gemeenschapsveerkracht. Centraal staat ook de ‘hoe-vraag’: welke processen van verandering zien we in relatie tot de verandertheorie. Het beoogt geen effectmeting te zijn van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. De uitkomsten van individuele interventies en projecten die in BoTu zijn uitgevoerd worden niet afzonderlijk gevolgd of onderzocht in deze monitor.

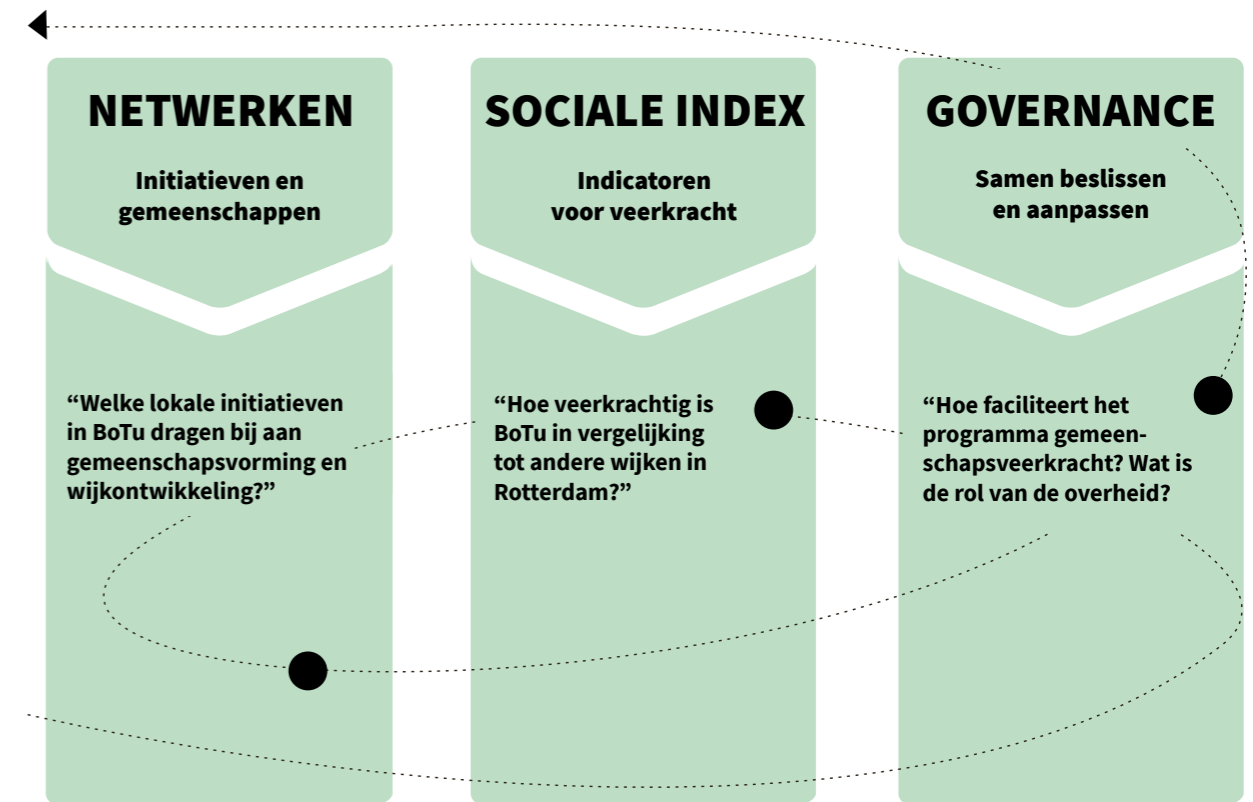
Opbrengsten van de monitor

De monitor beschrijft ontwikkelingen betreffende de sociale veerkracht in BoTu in de praktijk. Daarmee ondersteunt de monitor de dagelijkse uitvoering van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 en wordt een lerende omgeving gecreëerd. De uitvoering gebeurde in samenwerking met diverse betrokkenen in de wijk.

De monitor is ontwikkeld in nauwe samenwerking met (academische) partners. Dit kreeg onder meer vorm in diverse masterscripties verbonden aan onderwijsinstellingen zoals TU Delft, Erasmus Universiteit en Hogeschool Rotterdam. Dit resulteerde in 33 afstudeerscripties met verdiepend onderzoek naar gemeenschapsveerkracht en actuele praktijkopgaven in BoTu.

In de periode 2019 – 2023 zijn meer dan 280 diepte- en semigestructureerde interviews uitgevoerd door (student) onderzoekers van Veldacademie (figuur 14).

Figuur 13. Opbouw monitor bestaande uit drie delen

Figuur 13 is een weergave van de opbouw van de monitor, bestaande uit drie onderdelen: netwerken, sociale index en governance.

Figuur 14. De monitor als een lerende omgeving i.s.m. academische (onderwijs)partners

Ogen en oren in de wijk	Lerende omgeving
Participatieve observatie bij bijeenkomsten in de wijk	Online toegankelijke dataportaal www.verhalenvanbotu.nl
280+ (diepte)interviews	Online netwerkeninstrument: Basiskaart wijkgericht werken
33 afstudeerscripties over (gemeenschaps)veerkracht	Wijkcollectie BoTu
	10+ gepubliceerde artikelen
	Conferentie Werken aan Veerkracht

Actie-onderzoek

Gedurende de monitor hebben we het onderzoek in toenemende mate ingericht als actie-onderzoek. Hierbij ligt de nadruk niet alleen op het onderzoeken, maar ook op het uitvoeren van acties om verandering te stimuleren. Dit resulteerde onder meer in een samenwerking met Wijkcollectie voor het ophalen en delen van verhalen over personen en initiatieven in de wijk. Middels verhalen-

cafés en verhalenwandelingen zijn nieuwe verbindingen gelegd, bestaande relaties versterkt en inzichten over het versterken van gemeenschappen opgehaald. opgehaalde data hebben we via een online portal www.verhalenvanbotu.nl op toegankelijke wijze gedeeld om de kennispositie van de lokale gemeenschap gedurende het proces te versterken. Mogelijk heeft inzicht in het aanbod van initiatieven geleid tot nieuwe verbinden in de wijk.

HET ONTSTAANSPROCES VAN SOCIAL IMPACT BY DESIGN

HOE OVERHEID EN MARKTPARTIJEN ELKAAR VONDEN IN ROTTERDAM (EN NEW YORK)

Linda Zuiderwijk

In het Rotterdamse Bospolder en Tussendijken wordt geëxperimenteerd met ‘Social Impact by Design’: een nieuwe vorm van samenwerking tussen bewoners, burgerinitiatieven, markt en overheid. Dit experiment is tot stand gekomen onder aanvoering van het ‘kernteam Veerkrachtig BoTu 2028’ en vindt plaats binnen het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’, dat van Bospolder-Tussendijken de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam wil maken. Hoe komt deze experimentele samenwerking tot stand?

In dit artikel geven we een antwoord op die vraag: we kijken naar de beslissende momenten in de totstandkoming van het ‘Social Impact by Design’-experiment.¹ Welke momenten in de aanloop naar de kick-off in mei 2019 noemen de betrokkenen van het kernteam² het meest?

Om te begrijpen hoe het experiment is ontstaan, moeten we terug naar 2016, wanneer stadsmarinier³ Danielle van den Heuvel start in de wijk. Ze nodigt de andere partijen die al actief zijn in de buurt uit aan tafel met de vraag ‘wat gaan we doen’. Daarmee maken zij de Focusaanpak ‘Veilig’ tot een gedeelde verantwoordelijkheid – iets wat formeel niet kan, maar waarmee zij het werk in Bospolder-Tussendijken over de partijen verdelen.⁴

Als de Focusaanpak in 2018 afloopt, is er in de eerste plaats zodoende met deze partijen ‘al een aantal jaar geoefend op een heel andere manier met elkaar samen te werken’,

zegt Jelte Boeijenga van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, een partij die op dat moment bezig is in de buurt met energietransitie. In de tweede plaats kan de stadsmarinier met deze partijen en het netwerk in de wijk, doorpakken en een plan maken om te investeren in de maatschappelijke ontwikkeling.⁵ Daarmee leggen deze partijen zowel op organisatorisch als inhoudelijk vlak de kiem voor wat uitgroeit tot ‘kernteam Veerkrachtig BoTu 2028’ en het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’.

Een tweede beslissend moment in de ontstaansgeschiedenis is dat burgemeester Aboutaleb na zijn bezoek aan New York in mei 2018 de opdracht geeft om voor Bospolder-Tussendijken een programma te ontwikkelen waarbij de sociale opgave leidend is.⁶ In de aanloop naar dit bezoek wijst de stadsmarinier Aboutaleb erop, dat ze in New York veel weten van ‘social resilience’ – zij is bekend met onderzoek naar social resilience in New York, dat in 2016 in opdracht van het cluster Maatschappelijke Ontwikkeling uitgevoerd is. Daarnaast heeft ook Rebelgroup, dat in 2017 door Chief Resilience Officer Arnoud Molenaar uitgenodigd is mee te kijken bij de ‘resilience’-aanpak in Bospolder-Tussendijken, het initiatief genomen de burgemeester een aantal ‘voorstellen’ te sturen, naar aanleiding van hun betrokkenheid bij Rebuild by Design in het New Yorkse Brownsville, met de boodschap dat een dergelijke aanpak in BoTu ook zou werken.⁷

Aboutaleb nodigt Van den Heuvel uit mee te gaan en via het netwerk van Chief Resilience Officer Arnoud Molenaar wordt een excursie geregeld naar Brownsville. In het door storm Sandy getroffen Brownsville zien ze hoe de

gemeenschap, in samenwerking met marktpartijen, in het ‘Rebuild by Design’-programma oplossingen heeft bedacht voor de (sociale) problematiek in de regio. Één van de lessen die ze trekken, is dat de gemeenschap centraal moet staan, en dat de overheid en marktpartijen moeten aansluiten op de kracht van die gemeenschap.⁸

Bij terugkomst vraagt Aboutaleb zich in de media openlijk af, hoe technieken uit het watermanagement kunnen bijdragen aan sociale problematiek in Delfshaven.⁹ Verschillende betrokkenen zien het moment waarop de burgemeester enthousiast terugkeert uit New York als het startpunt voor de ‘programmafase’ of ‘fase 0’ van Social Impact by Design.¹⁰

Ten derde beseffen ambtenaren dat de ‘klassieke overheid’ het verschil niet meer kan maken ‘in een wijk als hier’, zegt bijvoorbeeld wijkmanager Ten Vergert: ‘wij zijn slecht in integrale oplossingen’. Er is behoefte aan samenwerking met ‘marktpartijen, met fondsen, met private investeerders’¹¹. Rebel is op dat moment juist betrokken bij het eerste Social Impact Fonds in Rotterdam en ‘ergens eind 2017’ is Lenny van Klink dan aangesloten bij de ‘kerngroep’.¹² Vanaf dat moment komen de betrokkenen die elkaar al kennen van de Focusaanpak¹³ en Rebel, maar ook IABR, samen binnen wat het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ zal worden. De geïnterviewden bespreken deze nieuwe samenwerking veelal in termen als ‘organisch’¹⁴, en tussen ‘leuke mensen’ met een ‘persoonlijke chemie’.¹⁵ Het lijkt er ook wel op of ‘het al in de lucht hing’.¹⁶

Maar ondertussen blijkt het voor het programma-onderdeel ‘Social Impact by Design’, waarvan Rebel in de ‘lead’ was¹⁷, moeilijk om de verschillende werelden van publieke en marktpartijen en de tempi en belangen die daarbij horen, op elkaar af te stemmen. Uit de interviews en evaluaties komt naar voren, dat de belangen ofwel niet altijd hetzelfde zijn, of dat het proces gewoonweg te snel gaat om die goed op elkaar af te stemmen. Zo is

1,5 jaar ‘voorbereidingstijd’ tot de kick-off in 2019 voor sommigen bij de gemeente erg snel, maar voor Rebel ‘erg lang’.¹⁸ Sommige betrokkenen geven aan dat ze zo druk waren met het gehele programma, dat dit deel ‘gewoon op de sneltrein’ ging. Er was weinig tijd voor reflectie.¹⁹ De verwachtingen van verschillende partijen waren niet dezelfde, zo denken sommigen achteraf.²⁰ Daar komt bij dat niemand echt weet hoe dit proces moet verlopen: deze samenwerking is pionieren.²¹

Ook al heeft Social Impact by Design een aanlooptijd vanaf 2016, de ‘sneltreinvaart’ waarmee dit nieuwe samenwerking vorm krijgt vanaf mei 2018 baart sommigen zorgen: het ‘fase 0-patroon’, waarin verschillende tempi en belangen elkaar niet altijd kunnen vinden, kan zich herhalen na de officiële kick-off in mei 2019. Dat is het moment waarop een open oproep gedaan is aan partijen om te investeren in de buurt.²²

Referenties

- Gemeente Rotterdam. (2019 (?)). Veerkrachtig BoTu 2028. Rotterdam: Gemeente Rotterdam. Via <https://www.gobotu.nl/downloads/>
- Gemeente Rotterdam. (2020). *Stadsmariniers*. Retrieved 2/17, 2020, van <https://www.rotterdam.nl/bestuur-organisatie/stadsmariniers/>
- Liukku, A., 16-5-2018, ‘Redt een dijke expert Delfshaven?’, *Algemeen Dagblad*, via <https://www.ad.nl/rotterdam/redt-een-dijke-expert-delfshaven-a79b32d7/>
- Pel, B., Bauler, T., Avelino, F., Backhaus, J., Ruijsink, S., Rach, S., Jørgensen, M. S., Kunze, I., Voss, G., Dumitru, A., Lema Blanco, I., Afonso, R., Cipolla, C., Longhurst, N., Dorland, J. Elle, M., Balázs, B., Horváth, J., Matolay, R., Wittmayer, J., Valderrama Pineda, A., Serpa, B., Rösing Agostini, M., Lajarthe, F., Garrido, S., Picabea, F., Moreira, J., Trentini, F., Bidinost, A., Weaver, P., Heimann, R., Skropke, C., Hoffmeister, K.L., Tawakol, D., Olivotto, V., Tsatsou, A., Zahed, Y., Moet, R., Zuiderwijk, L., Renema, J. and Kemp, R. (2017), *The Critical Turning Points database: concept, methodology and dataset of an international Transformative Social Innovation comparison*, (TRANSIT Working Paper # 10), TRANSIT: EU SSH.2013.3.3.2-1 Grant agreement no: 613169.

8 Taner; Molenaar; Van den Heuvel.

9 Liukku (16-5-2018), Van Klink (evaluatie).

10 Van Klink (evaluatie), Molenaar, Taner.

11 Ten Vergert.

12 Lenny van Klink, persoonlijk communicatie mei 2019, Hogervorst (Havensteder), Taner.

13 Taner, Kruijt (evaluatie).

14 Boeijenga.

15 Van Klink.

16 Taner.

17 Van Gils (evaluatie), Kruijt (evaluatie).

1 Geïnspireerd op de Critical Turning Points waarmee Pel et al. (2017) sociale innovatieprocessen geanalyseerd hebben. Voor dit artikel identificeerden we per geïnterviewde de kantelpunten en keken we of en hoe die gedeeld werden met andere betrokkenen.

2 Interviews en evaluaties gehouden door Veldacademie.

3 De stadsmariniers zijn ‘superambtenaren’ (Gemeente Rotterdam (2020)) die inzetten op het verhogen van de veiligheidsindex, met een eigen budget en geleend gezag van burgemeester Aboutaleb.

4 Van den Heuvel, Ten Vergert.

5 Van den Heuvel.

6 Taner, Van Klink (evaluatie).

7 Van Klink, Van Gils (evaluatie), Ten Vergert (evaluatie).

DEEL 1.

NETWERKEN

Het bouwen aan lokale gemeenschappen en sociale netwerken (*Community Building*) vormt een belangrijk onderdeel van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Sociale netwerken zijn een hulpbron voor (gemeenschaps-)veerkracht. In dit deel richten we ons op netwerken van lokaal initiatief in BoTu.

Netwerken stellen mensen in staat om te handelen. De aanwezigheid van een actief netwerk maakt het mogelijk om mensen en middelen te mobiliseren. Voor de realisatie van een buurttuin organiseren initiatiefnemers bijvoorbeeld geld en vrijwilligers via hun sociale netwerk. Daarmee stelt het netwerk de initiatiefnemers in staat om ideeën om te zetten in (collectieve) actie.

Uit eerder onderzoek blijkt dat bestaande netwerken worden benut in tijden van crisis. Initiatiefnemers zetten het lokale netwerk in om passend en tijdig te kunnen reageren op veranderende behoeften. Nieuwe acties en initiatieven kunnen snel vorm krijgen door voort te bouwen op de bestaande sociale infrastructuur. De organisatiegraad van lokaal initiatief is daarom een goede indicator van potentiële veerkracht voor een wijk.

Methode

Dataverzameling

Om het netwerk van BoTu te monitoren zijn we in 2019 gestart met het in kaart brengen van lokale initiatieven. Hierbij is de focus gelegd op initiatieven die zich inzetten voor het verbeteren van de leefomstandigheden van buurtbewoners. Het betreft initiatieven met een maatschappelijke functie en (online) zichtbaarheid. Vanuit dit startpunt is de inventarisatie uitgebreid. Mede door (onderzoeks-) activiteiten in het gebied en via doorverwijzingen van initiatiefnemers zijn wij in contact gekomen met een breed aantal initiatieven.

Voor de dataverzameling zijn interviews met initiatiefnemers uitgevoerd. Interviewdata is waar nodig aangevuld met desk research van openbaar beschikbare informatie via websites en sociale media. Daarbij is onder meer gekeken naar doelstelling, activiteiten, organisatiestructuur, hulpbronnen, bereik en samenwerkingen van het initiatief.

De dataverzameling is tussen 2019 en 2022 jaarlijks herhaald, waarbij initiatiefnemers tevens werd gevraagd om te reflecteren op veranderingen in het voorgaande jaar. Eventueel nieuw begonnen initiatieven zijn jaarlijks aan de inventarisatie toegevoegd. Wanneer initiatieven nog niet bij ons bekend waren, maar al wel langer actief in de wijk, zijn deze met terugwerkende kracht aan het databestand van de betreffende jaren toegevoegd om een zo volledig mogelijk beeld van het wijknetwerk te creëren.

Data over het wijknetwerk wordt in dit hoofdstuk op verschillende manieren gevisualiseerd: in de vorm van een geografische kaart, een sociale netwerkanalyse en inhoudelijke statistieken. De geografische kaart geeft inzicht in de locatie van initiatieven en ruimtelijke spreiding over de wijk. Wat zijn belangrijke plekken in de wijk? De sociale netwerkkaarten geven inzicht in de structuur van het netwerk – grootte, hechtheid en centraliteit – en maken het mogelijk om netwerkvorming te traceren en analyseren. Hoe verhouden de verschillende partijen zich tot elkaar? En hoe verandert de structuur van het wijknetwerk over de tijd?

Sociale netwerkanalyse

Op de sociale netwerkkaarten (figuur 1.3-1.6) worden de samenwerkingen weergegeven van alle door ons geïnventariseerde initiatieven en organisaties die actief zijn in de wijk. Hierbij is geen onderscheid gemaakt in de aard van samenwerkingen. Zowel tijdelijke als structurele samenwerkingspartners zijn in het netwerk opgenomen. Connecties kunnen bijvoorbeeld ook bestaan uit financiële of materiële ondersteuning.

Voor de netwerkkaarten zijn alleen initiatieven in BoTu geïnterviewd. Deze organisaties werken echter in sommige gevallen ook samen met organisaties en initiatieven buiten de wijk. Omdat het sociale netwerk zich niet beperkt tot wijkgrenzen zijn ook deze partijen van buiten de wijk opgenomen in de sociale netwerkkaarten om tot een zo volledig mogelijk beeld te komen van het wijknetwerk.

De weergaven van het wijknetwerk zijn gemaakt met behulp van software¹ voor netwerkanalyse. Deze software maakt gebruik van een algoritme² om het netwerk ruimtelijk en leesbaar te maken. In het algoritme stoten punten elkaar af, zoals geladen deeltjes, terwijl verbindingen elkaar aantrekken. Deze krachten creëren een beweging tussen de netwerkpunten en verbindingen die convergeert naar een evenwichtige toestand; de netwerkkaart. De grootte van een netwerkpunt reflecteert hoe invloedrijk dit punt in het netwerk is. Dit wordt berekend aan de hand van de 'eigenvector-centraliteit': de mate van verbinding met andere belangrijke netwerkpunten.

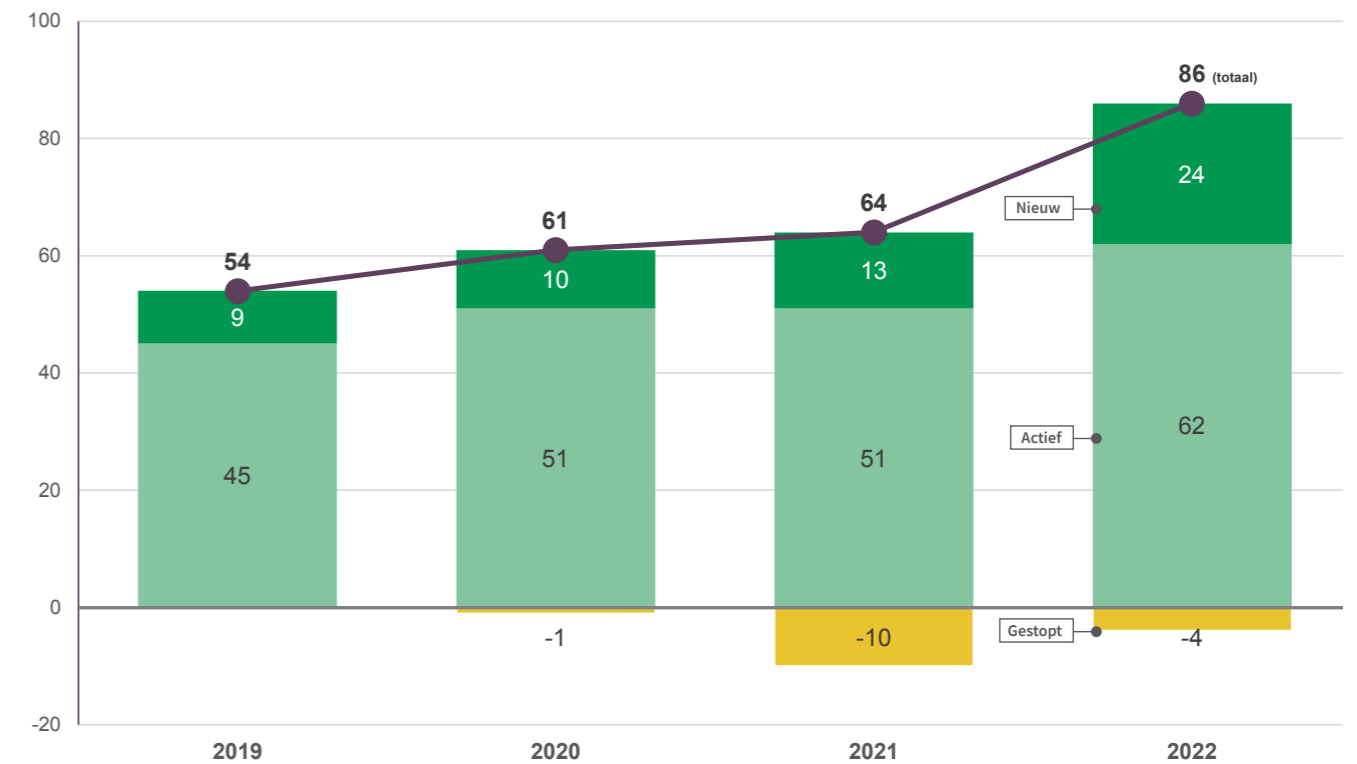
Digitale kaart

De verzamelde informatie over het wijknetwerk is tevens ingevoerd op een digitale kaart die publiek toegankelijk is via www.verhalenvanbotu.nl/basiskaart. Hiermee is een dynamische visualisatie ontstaan die door iedereen te raadplegen is. Daarmee draagt de kaart bij aan het vergroten van de zichtbaarheid van initiatieven onder bewoners en professionals.

1 Gephi.

2 Force Atlas 2.

Figuur 1.1. Verloop initiatieven

De grafiek toont het aantal reeds actieve, nieuwe en gestopte initiatieven in Bospolder-Tussendijken tussen 2019 en 2022, op basis van de netwerkinventarisatie van Veldacademie.

Initiatieven op kaart

- 1 Beekhuizen Bindt
- 2 Besouk Delfshaven
- 3 Bouwkeet
- 4 Burgerinitiatief Bospolderplein
- 5 Buurcoöperatie Mathenesserdijk
- 6 Buurtcamping Rotterdam BoTu
- 7 Buurthuis Waterstokerij
- 8 Buurthuiskamer Haringpakkerstraat 69
- 9 Buurtmakers West
- 10 Buurtsteunpunt Delfshaven
- 11 Centrum voor Cultuur Participatie (CCPR)
- 12 Creatief Beheer
- 13 De Buitenboel
- 14 De Cirkel
- 15 De Voedselbank Supermarkt
- 16 Delfshaven Coöperatie
- 17 Delfshaven Energie Coöperatie
- 18 Duimdrop
- 19 Duurzame Koers (iKapitein)
- 20 Gezond hart voor BoTu
- 21 Gijsing Leeft
- 22 Huis van de Toekomst
- 23 Huis van de Wijk Pier 80
- 24 Huurdersraad West
- 25 Interculturele Stichting Salaam (Islamitische voedselbank)
- 26 Kinderatelier de Kleine Vis
- 27 Kinderatelier Punt 5
- 28 Klimaathuiskamer Gijsingflat
- 29 KookCollectief BoTu / Het Bollenpandje
- 30 Lunchroom Oproer! (NAS)
- 31 MAAK Rotterdam
- 32 Maatschappelijk Ondersteuningsbureau (MOB)
- 33 Meneer van Houten
- 34 Middenkous Zomerhof
- 35 Naaiatelier BoTu
- 36 Onwijze Moeders
- 37 Open Hiring (Jumbo Schiedamseweg)
- 38 Open oproep BoTu

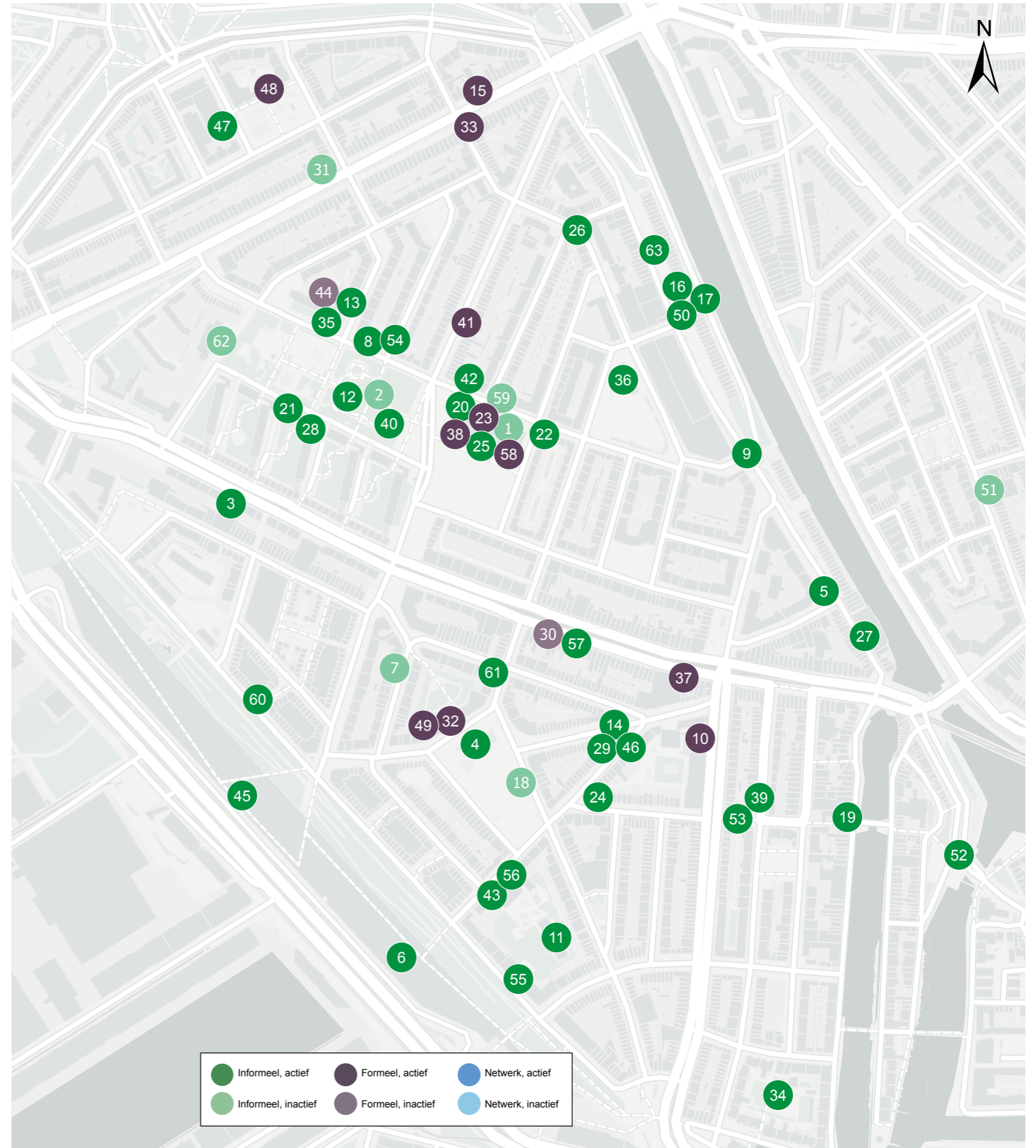
- 39 Oppepper Lokaal
- 40 Parkraad 1943
- 41 People's Power
- 42 Redactieteam BoTu
- 43 Rijnmond Cultureel Centrum (RMC)
- 44 Social Impact by Design
- 45 Stichting Dakpark Rotterdam
- 46 Stichting de Veerkrachtige Gemeenschap
- 47 Stichting EsSaJo
- 48 Stichting Je Goed Recht
- 49 Stichting Ontmoeting
- 50 Stichting Schiezicht
- 51 Stichting Vluchtelingen voor Vluchtelingen
- 52 Stichting Wijkcollectie
- 53 Studio Delfshaven
- 54 Taal en Milieucoaches (Stichting Pauw)
- 55 Taekwondoclub Martial Arts
- 56 Team Toekomst
- 57 The Niteshop
- 58 Vrouwen Emancipatie Centrum (VEC)
- 59 Westpractice
- 60 Wijk- en speeltuinvereniging BoTu
- 61 Yess! Weggeefwinkel
- 62 Zelfregiehuis
- 63 Zet je licht aan op de fiets!

Initiatieven zonder vaste locatie

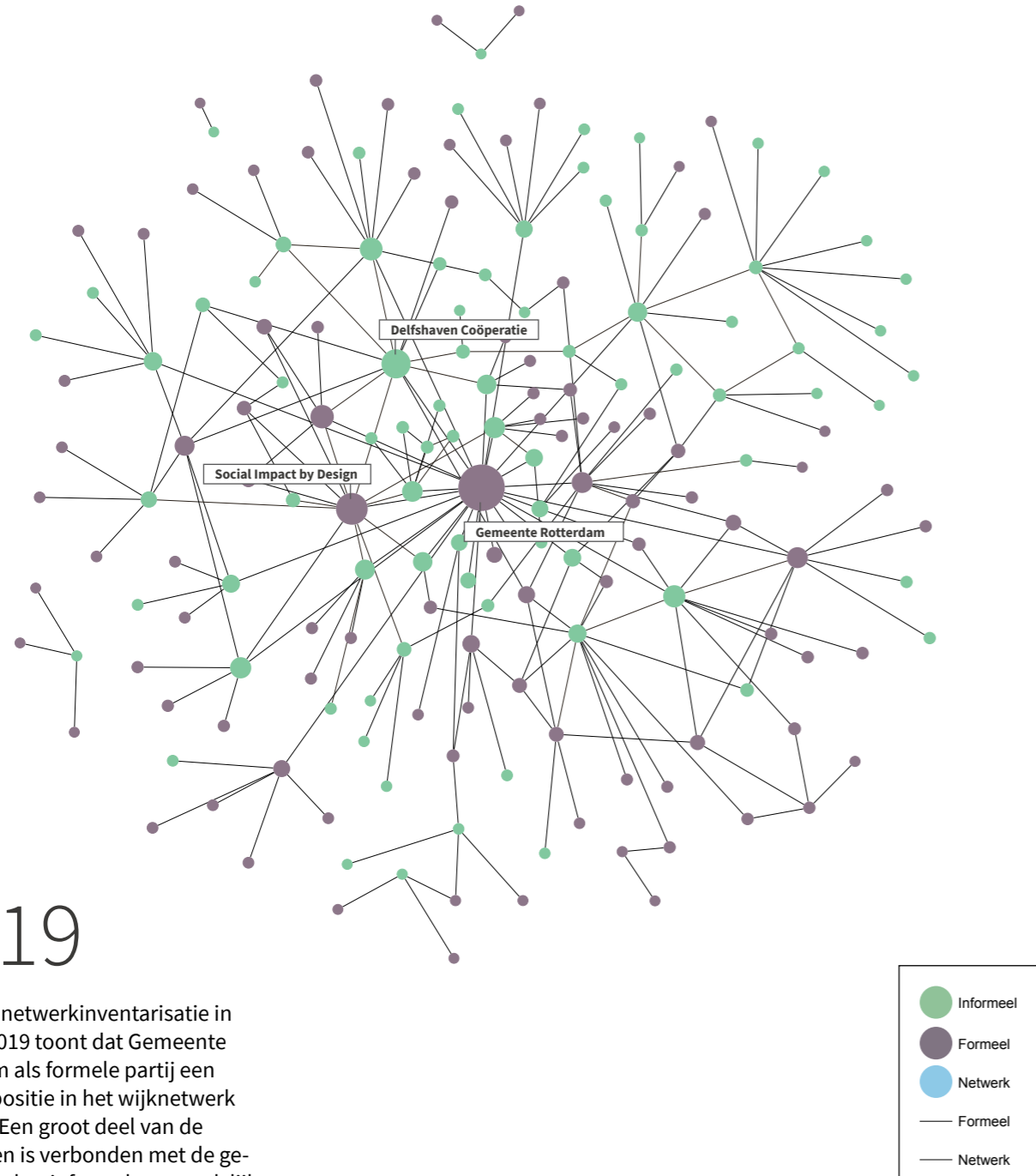
- 64 (G)ouder worden in BoTu
- 65 Alle ogen zijn gericht op Kwatta
- 66 Beter Eten
- 67 Bollenpandje
- 68 BoTu Bruist
- 69 BoTu Curator Collective
- 70 BoTu Energiewijk
- 71 BoTu Servertje
- 72 BoTu12
- 73 Buurt Bestuurt
- 74 Club van Daan
- 75 CMNITY x BoTu Talents
- 76 De Groene Connectie
- 77 De Verbindingskamer
- 78 Delfshaven Helpt
- 79 Delfshaven Lokaal
- 80 Energieperformance BoTu
- 81 Food connects People and Health
- 82 Girls love Urban Sports!
- 83 Grow BoTu
- 84 Krachtige Gezinnen
- 85 Open badges / circulaire markt
- 86 Papa's Praat
- 87 Schoon en Mooi BoTu
- 88 Senior Fit
- 89 Seniorenmaatje BoTu
- 90 Sociaal Team Gebieds Aanpak Aardgasvrij
- 91 Stratenmakers BoTu
- 92 Train de Trainer, op pad met taal
- 93 Veerkrachtig BoTu 2028
- 94 Voeding & Moving
- 95 Voortgezet, Opgelet
- 96 Welzijnscoalitie Delfshaven
- 97 WijkEnergieWerkt
- 98 Wijkraad Bospolder-Tussendijken-Spangen
- 99 Young Health Program
- 100 Zomercampus Delfshaven (Campus010)
- 101 Zwerfie Schone Stoep, Schone tegels

Figuur 1.2 geeft alle initiatieven uit de netwerkinventarisatie weer op kaart. Daarbij is onderscheid gemaakt in de organisatiestructuur (formeel-informeel-netwerk) en de status (actief of inactief) van het initiatief. Initiatieven die niet beschikken over een vaste locatie in de wijk worden niet weergegeven op kaart, maar staan wel vermeld in de legenda (nr. 64-101).

Figuur 1.2. Initiatievenkaart BoTu

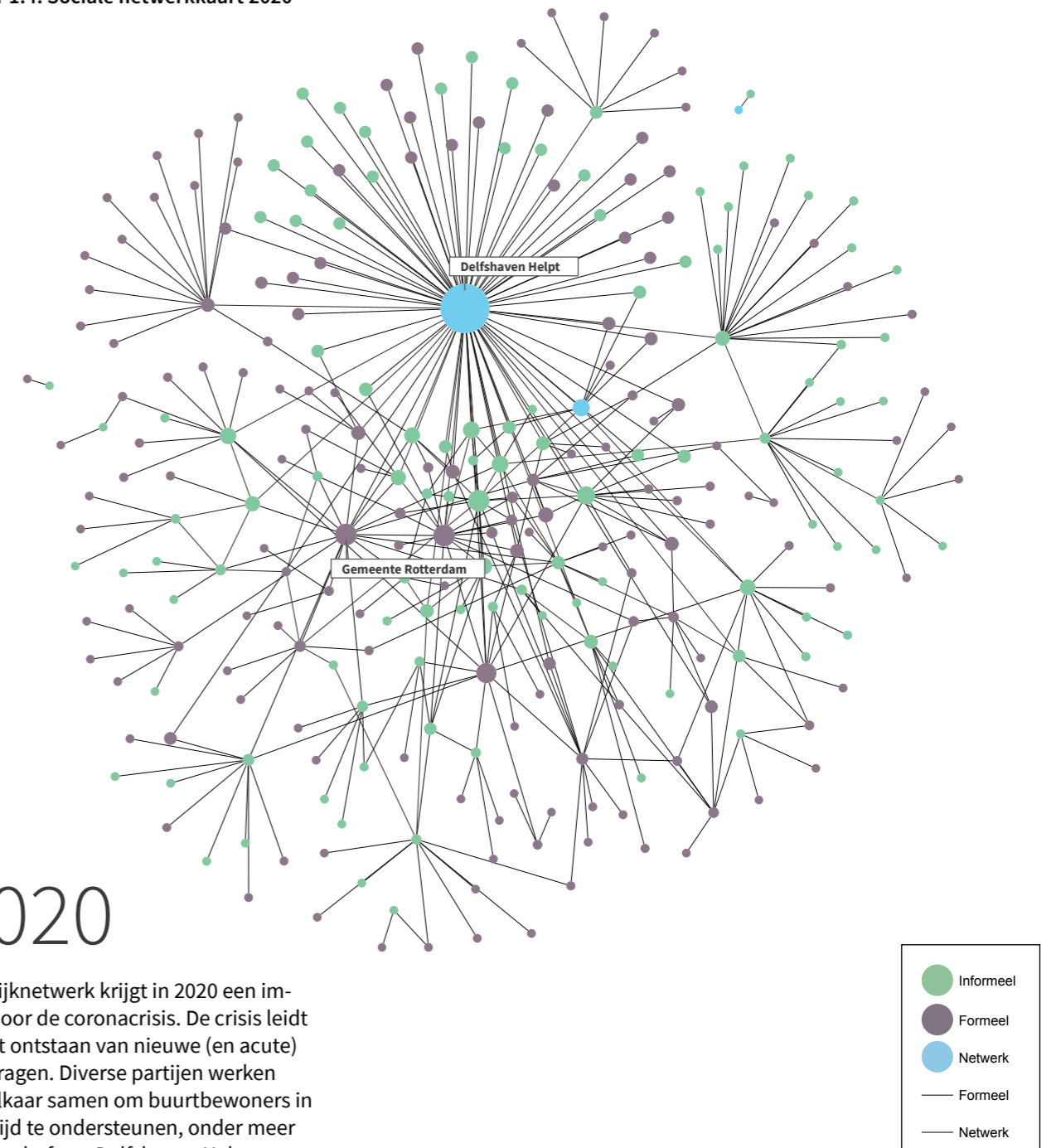
Figuur 1.3. Sociale netwerkaart 2019

2019

De eerste netwerkinventarisatie in het jaar 2019 toont dat Gemeente Rotterdam als formele partij een centrale positie in het wijknetwerk inneemt. Een groot deel van de initiatieven is verbonden met de gemeente. In het informele netwerk lijkt Delfshaven Coöperatie een sleutelrol te vervullen. Dit initiatief heeft relatief veel verbindingen met andere sterk verbonden partijen uit het netwerk. 2019 is ook het jaar waarin Social Impact by Design (SibD) start als onderdeel van het programma Veerkrachtig Botu 2028. Vanuit deze oproep zijn zeven teams ontstaan die zich op verschillende thema's en uitdagingen in de wijk focussen. De initiatieven van de zeven teams zijn onderdeel geworden van het wijknetwerk (figuur 1.3).

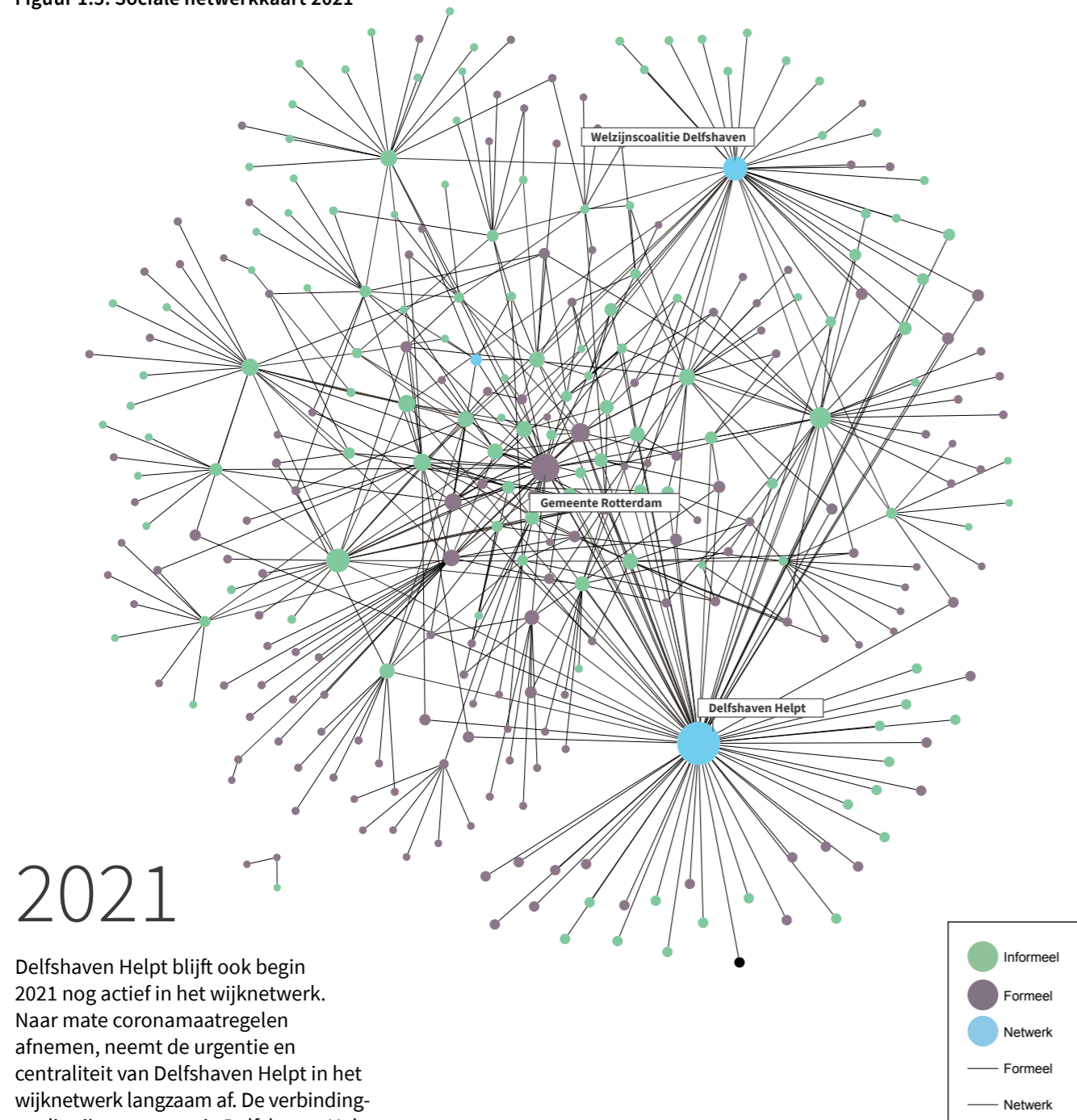
Figuur 1.4. Sociale netwerkaart 2020

2020

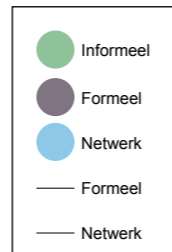
Het wijknetwerk krijgt in 2020 een impuls door de coronacrisis. De crisis leidt tot het ontstaan van nieuwe (en acute) hulpvragen. Diverse partijen werken met elkaar samen om buurtbewoners in crisistijd te ondersteunen, onder meer via het platform Delfshaven Helpt. Dit initiatief functioneert als platform voor hulpvragers en hulpbieders tijdens de coronacrisis. Vanuit Delfshaven Helpt werken verschillende initiatieven samen om de groeiende hulpvraag vanuit de wijk tegemoet te komen. In korte tijd neemt Delfshaven Helpt daarmee een centrale positie in het netwerk in, waardoor de centraliteit van het BoTu netwerk verschuift. Waar in 2019 de gemeente nog een centrale rol vervulde, neemt nu met name het informele wijknetwerk een sleutelrol in (figuur 1.4).

Figuur 1.5. Sociale netwerkkaart 2021

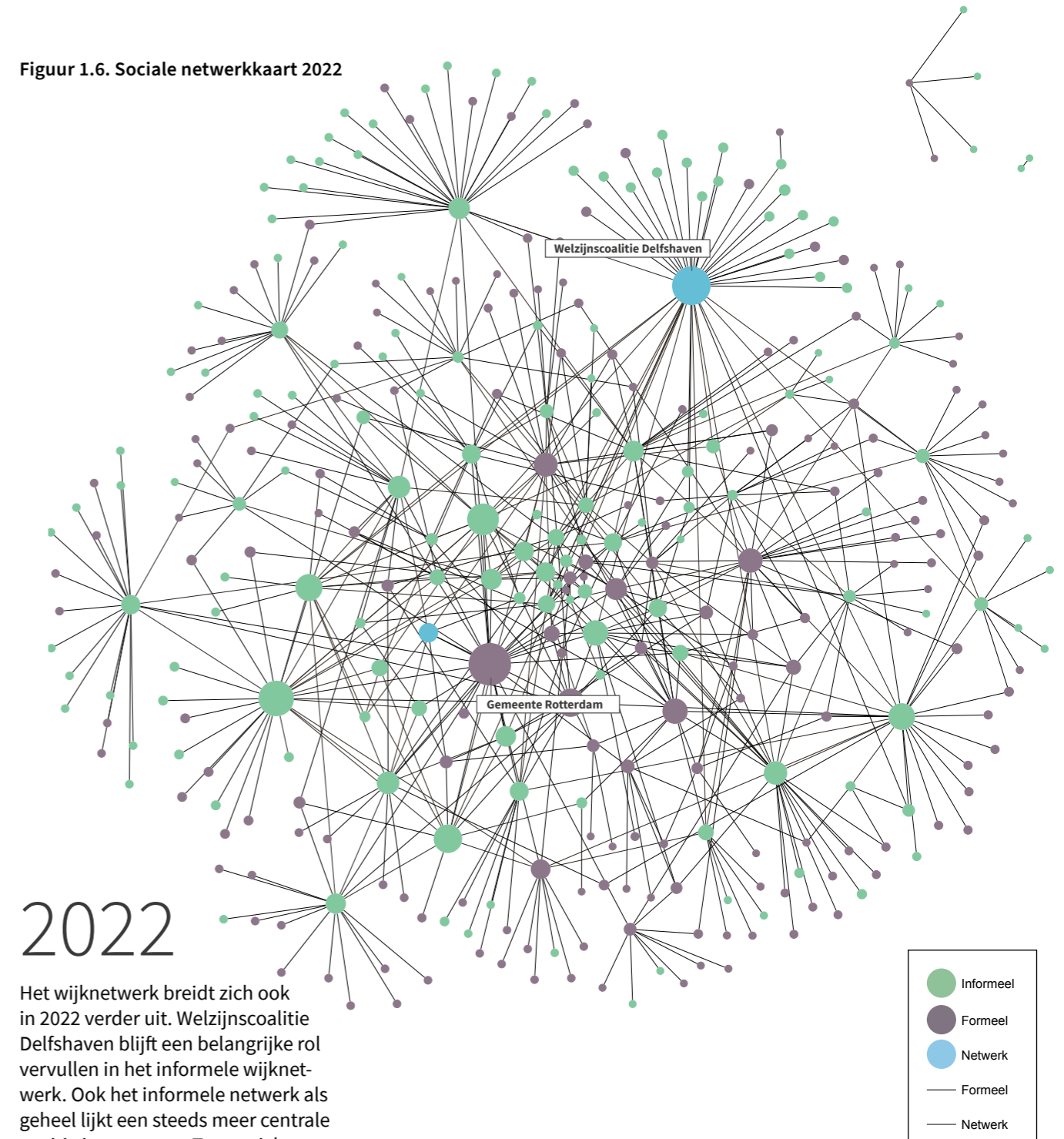

2021

Delfshaven Helpt blijft ook begin 2021 nog actief in het wijknetwerk. Naar mate coronamaatregelen afnemen, neemt de urgentie en centraliteit van Delfshaven Helpt in het wijknetwerk langzaam af. De verbindingen die zijn ontstaan via Delfshaven Helpt dragen in 2021 bij aan de vorming van een nieuw samenwerkingsverband, Welzijnscoalitie Delfshaven. De welzijnscoalitie is net als Delfshaven Helpt een netwerk van diverse initiatieven uit Bospolder-Tussendijken en omliggende wijken. Samen bundelen zij hun krachten om mee te doen aan de welzijnsaanbesteding. De verschillende initiatieven werken daarbij niet alleen samen, ze vormen op basis van deze samenwerking ook nieuwe vormen van collectief initiatief (figuur 1.5).

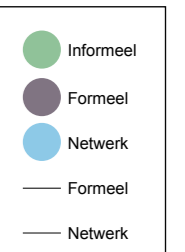

Figuur 1.6. Sociale netwerkkaart 2022

2022

Het wijknetwerk breidt zich ook in 2022 verder uit. Welzijnscoalitie Delfshaven blijft een belangrijke rol vervullen in het informele wijknetwerk. Ook het informele netwerk als geheel lijkt een steeds meer centrale positie in te nemen. Ten opzichte van eerdere jaren neemt het aantal informele initiatieven met een invloedrijke positie toe, we zien meer grote groene netwerkpunten. Daarnaast groeit niet alleen het netwerk als geheel, het aantal verbindingen tussen partijen in de wijk stijgt. Het aantal lijnen in de netwerkkaart groeit; meer initiatieven uit BoTu zijn met meer andere initiatieven verbonden (figuur 1.6).

WORD BIJRIJDER

Marleen ten Vergert was als wijk- en programmamanager betrokken bij de totstandkoming en doorontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028. Ze werkte daarvoor als wijknetwerker in BoTu en woont in het naastgelegen Spangen.

De programmamanager speelde een beslissende rol in de doorontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028.

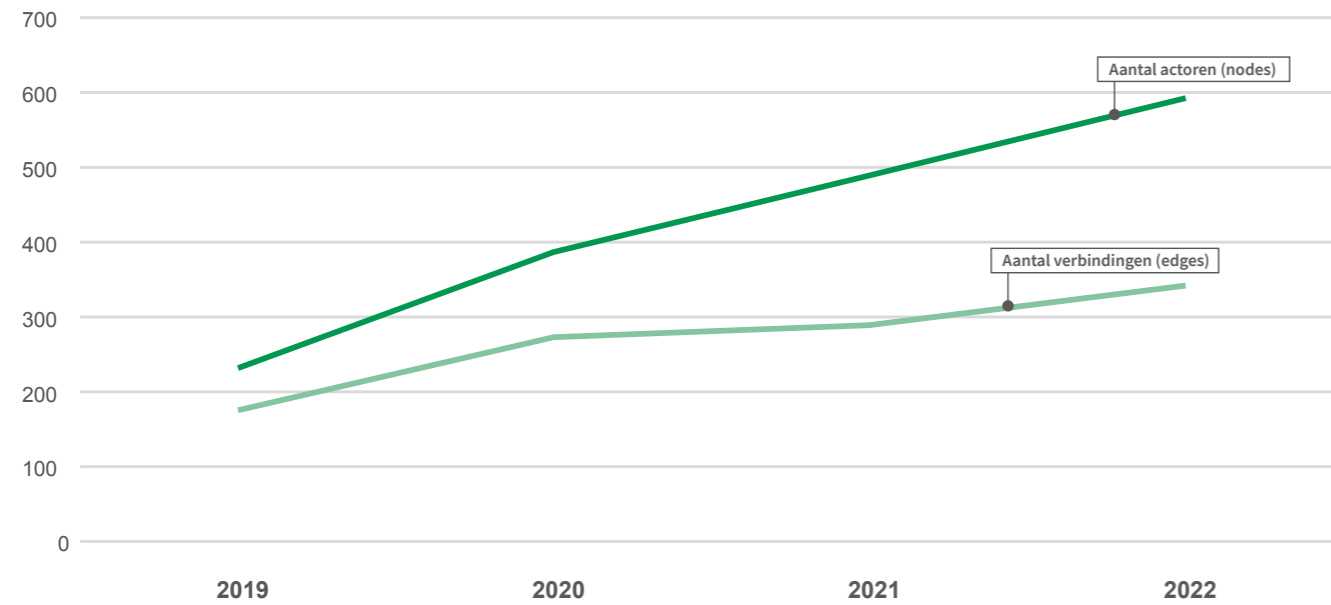
“ Bij aanvang van het programma deed ik wat je als ambtenaar behoort te doen. Ik formeerde een stuurgroep en kerngroep met allerlei professionals en schreef een mooi programma. We hadden ambtelijk allerlei interventies bedacht, maar toen was daar opeens corona. Terwijl de overheid steeds minder zichtbaar werd in de wijk, stapte de wijk zelf naar voren.”

In reactie op deze sterke gemeenschapsrespons besluit Marleen om de stuurgroep met partners van buiten de wijk te beëindigen en een nieuwe groep op te richten met personen uit de wijk. Daarnaast richt ze in samenwerking met de wijk een proces in waarbij bewoners voortgaan beslissen over het programmabudget en vervangt ze de ambtelijke projectleiders door ‘projectleiders uit de wijk’. In BoTu zijn er allerlei initiatieven die zich inzetten voor grote maatschappelijke thema’s zoals klimaatadaptatie, energietransitie, gezondheid en kansengelijkheid. Samenwerking met bewoners en lokale initiatieven is nodig om als overheid beter aan te sluiten op wat bewoners willen. Dit vraagt van professionals om verbindend en empathisch te werk gaan en het samen te doen.

STRUCTUUR VAN HET NETWERK

Met behulp van sociale netwerkanalyse krijgen we inzicht in de structuur van het wijknetwerk. Hoe ontwikkelt het netwerk zich op het gebied van grootte, hechtheid en centraliteit?

Figuur 1.7. Netwerkgrootte

De grafiek toont de groei van het totaal aantal actoren en verbindingen tussen 2019 en 2022 op basis van de sociale netwerkanalyse. Het aantal actoren zijn de initiatieven in BoTu en de genoemde samenwerkingspartners. Er is ook een groei te zien in het aantal verbindingen tussen al deze actoren.

Grootte

De ontwikkeling van het netwerk kan allereerst worden gemeten aan de hand van de netwerkgrootte. Het aantal actoren (*nodes*) en de verbindingen daartussen (*edges*) bepalen samen de grootte van het netwerk. Hoe groter het netwerk, hoe meer mogelijkheden initiatieven in het netwerk hebben om samen te werken en hulpbronnen in het netwerk te mobiliseren. De **netwerkaarten (figuur 1.3-1.6)** en **figuren 1.1 en 1.7** laten een positieve trend zien. Zowel het aantal actoren als verbindingen lijkt toe te nemen tussen 2019 en 2022.

Bereik

Naast de grootte van het netwerk zelf, kan ook worden gekeken naar hoe groot het bereik van dit netwerk is. Hoeveel bewoners worden met de activiteiten vanuit het netwerk bereikt?

Het bereik van initiatieven was in 2020 relatief beperkt. Deze tijdelijke terugloop van bereik kan grotendeels gerelateerd worden aan de coronacrisis met bijbehorende beperkende maatregelen die met name in 2020 impact hadden op het wijknetwerk. Een aantal initiatieven moest tijdelijk de deuren sluiten of het aantal bezoekers en deelnemers limiteren om een veilige afstand tussen mensen te kunnen garanderen. Uitzondering is bijvoorbeeld Weggeefwinkel Yess! die juist tijdens de pandemie is gestart en een groot aantal bewoners wist te bereiken met de nodige voedselhulp.

Een aantal initiatieven heeft tussen 2019 en 2022 het bereik aanzienlijk vergroot. Een voorbeeld daarvan is Team Toekomst. Dit initiatief kwam in 2019 nieuw in de wijk als een van de teams uit de open oproep Social Impact by Design. Elk jaar groeide het aantal deelnemers. Inmiddels heeft Team Toekomst zeker 250 deelnemende kinderen.

Figuur 1.8. Hechtheid van het netwerk

	2019	2020	2021	2022
Gemiddelde pad-lengte	4.091	3.786	3.430	3.672
Graaf dichtheid	0.015	0.010	0.012	0.010
Netwerk diameter	10	10	7	6

Statistieken in figuur 1.12 reflecteren de hechtheid van het netwerk op basis van de sociale netwerkanalyse van het wijknetwerk van BoTu tussen 2019 en 2022. Zie de sociale netwerkkarten in figuur 1.3 t/m 1.6.

Hechtheid

De mate waarin actoren in het netwerk verbonden zijn bepaalt de hechtheid van het netwerk. Deze hechtheid draagt bij aan potentiële (gemeenschaps-)veerkracht. In een hecht netwerk wordt informatie effectief en snel verspreid. Daardoor kunnen initiatieven zich snel aanpassen op veranderende behoeften en wensen in de wijk. Ook worden groepen via een hecht netwerk gemakkelijker gemobiliseerd waardoor snel gehandeld kan worden.

Daarnaast maakt de onderlinge verbondenheid het netwerk minder kwetsbaar voor stressoren. Allereerst omdat het netwerk meer kansen biedt op onderlinge ondersteuning. Daarnaast omdat een hecht netwerk minder wordt beïnvloed wanneer actoren of samenwerkingen uit het netwerk wegvallen. In een hecht netwerk zijn meerdere wegen van A naar B. Bij uitval van één van de actoren of verbindingen verloopt informatie via een alternatieve route, waardoor A en B wel verbonden blijven. Wanneer een netwerk daarentegen weinig hecht is, kan een actor met weinig verbindingen al snel toegang tot het netwerk verliezen wanneer sleutelactoren of -samenwerkingen verdwijnen.

Om de netwerkhechtheid te meten kan allereerst gekeken worden naar het aantal verbindingen tussen actoren en de afstand tussen netwerkpunten. **Figuur 1.7** liet zien dat de grootte van het netwerk een positieve ontwikkeling doormaakt, waarbij het aantal verbindingen in sterkere mate toeneemt dan het aantal netwerkpunten. Maar omdat het aantal netwerkpunten ook stijgt, blijft de graafdichtheid, een maatstaf voor de volledigheid van het netwerk, constant (**figuur 1.8**).

Hoe hechter het netwerk, hoe kleiner de afstand tussen actor A en Z. Dit kan worden weergegeven aan de hand van de gemiddelde pad-lengte: hoe ver staan twee willekeurige punten gemiddeld van elkaar verwijderd in het netwerk? De gemiddelde pad-lengte is licht afgenomen in de periode 2019 – 2022, zie **figuur 1.8**. Daarbij is de langste afstand tussen twee punten in het netwerk – de netwerk diameter – ook afgenomen. De twee meest ver van elkaar verwijderde nodes waren in 2019 nog 10 padlengtes van elkaar verwijderd. In 2022 is dit afgenomen tot slechts 6 padlengtes. Dit suggereert een positieve trend waarbij het netwerk steviger wordt, partijen in het netwerk dichter bij elkaar komen te staan en men elkaar in theorie makkelijker kan benaderen.

Centraliteit

Sociale netwerkanalyse geeft naast netwerk grootte en hechtheid ook inzicht in de positie van invloedrijke partijen in het netwerk. Hoe groter het aantal verbindingen van een netwerkpunt, hoe belangrijker de positie in het netwerk. In de netwerkkarten wordt deze *centraliteit* berekend aan de hand *eigenvector-centraliteit* en gevisualiseerd als de grootte van het knooppunt, zie **figuur 1.3 - 1.6**. De eigenvector centraliteit weerspiegelt niet alleen het aantal verbindingen van een punt, maar neemt ook toe naarmate een knooppunt verbindingen heeft met andere relatief belangrijke knooppunten. Eigenvector centraliteit weerspiegelt zowel verbondenheid als invloed.

Een opvallende ontwikkeling is de verschuiving van centraliteit over de jaren. Hoewel de gemeente Rotterdam in alle jaren een centrale positie heeft in het netwerk, verschuift deze centraliteit in 2020 gedeeltelijk. De coronacrisis leidt tot het ontstaan van nieuwe (en acute) hulpvragen in de wijk. Diverse partijen uit het wijknetwerk werken met elkaar samen om buurtbewoners in crisistijd te ondersteunen, onder meer via het platform Delfshaven Helpt. Dit bewonersinitiatief heeft veel samenwerkingen en neemt tijdelijk een centrale positie in het netwerk in. Vanaf 2021 neemt de hulpvraag en daarmee de rol van Delfshaven Helpt geleidelijk af.

In 2021 is een belangrijke nieuwkomer in het wijknetwerk Welzijnscoalitie Delfshaven. Deze coalitie bouwt voort op samenwerkingen die zijn geactiveerd door Delfshaven Helpt. In 2021 bundelden diverse initiatieven uit BoTu en omliggende wijken hun krachten in deze samenwerking voor de welzijnsaanbesteding. Via deze aanbesteding

wordt het welzijnswerk in Rotterdam per wijk geregeld door een marktpartij. De Welzijnscoalitie is opgericht vanuit de wijk om mee te doen aan deze welzijnsaanbesteding en het welzijn vanuit lokale partijen te organiseren. In navolging op Delfshaven Helpt toont de Welzijnscoalitie door een brede samenwerking hoe het netwerk zich tot een hoger samenwerkingsniveau kan tillen. De verschillende initiatieven werken namelijk niet alleen samen, ze vormen op basis van deze samenwerking ook nieuwe vormen van collectief initiatief. Ondanks dat de Welzijnscoalitie de aanbesteding niet toebedeeld krijgt blijft het netwerk actief in het organiseren van gezamenlijke acties.

“WE HEBBEN
GEÏNVESTEERD IN EEN
NETWERKSAMENLEVING
WAARIN WE ELKAAR
WETEN TE VINDEN EN
WETEN VAN ELKAARS
KRACHT EN DIE OOK
KUNNEN INZETTEN.
IN EEN WEEK TIJD
KON ER DAAROM EEN
ORGANISATIE ONTSTAAN
MET IN TWEE WEKEN TIJD
550 VRIJWILLIGERS.”

– Actieve bewoner

INHOUD VAN HET NETWERK

De inhoudelijke kenmerken van het netwerk – diversiteit, beschikbare hulpbronnen en succesfactoren & knelpunten – geven inzicht in de rol die het netwerk kan vervullen voor de wijk en de ontwikkelmogelijkheden van het netwerk. Welke doelgroepen worden bediend? Op welke thema's? Over welke hulpmiddelen beschikken de verschillende partijen? En wat stelt hen in staat om hun activiteiten uit te voeren?

DIVERSITEIT

Informeel – formeel

De initiatieven uit het netwerk kennen een verschillende mate van formaliteit. De mate van formaliteit beïnvloedt de manier waarop een initiatief kan handelen in het netwerken. In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen drie categorieën: (1) formeel, (2) informeel en (3) netwerk zie [figuur 1.10](#).

De categorie informele initiatieven verwijst naar initiatieven die ad hoc kunnen handelen en bestaan uit een relatief kleine groep actoren die nauw samenwerken met weinig regels en procedures, zoals een kleine sociale onderneming of een bewonersgroep. Een initiatief wordt hier gecategoriseerd als formeel wanneer het een grotere organisatie betreft met organisatorische complexiteit, structurele beschikking over middelen en mensen die samenwerken volgens vaste regels en procedures, zoals een gemeente of een welzijnsaanbieder. Hoewel de categorisering formeel-informeel voor de analyse als tweedeling wordt benaderd, is deze onderverdeling in de praktijk eerder een continuüm. Binnen de categorie informele initiatieven bestaat grote diversiteit in de mate van organisatorische complexiteit.

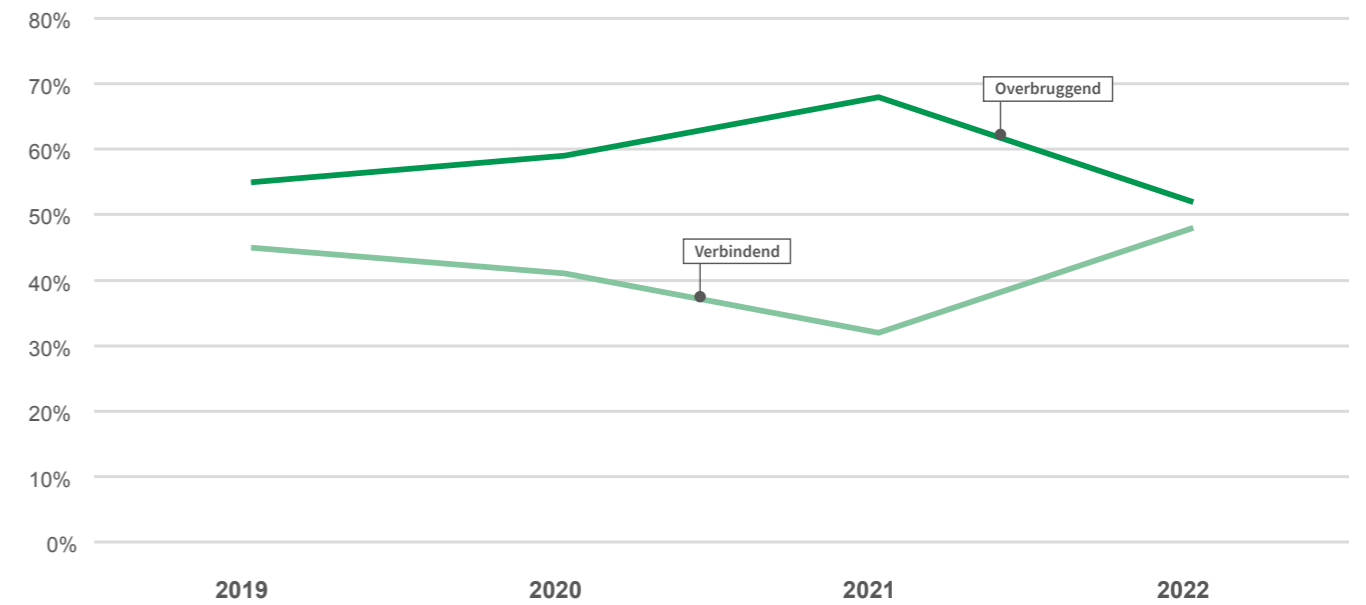
De derde categorie, netwerk, kan bestaan uit een mix van zowel formele als informele initiatieven. Het type 'netwerk' wordt hier gebruikt om te verwijzen naar initiatieven die in de kern berusten op samenwerking tussen verschillende formele en/of informele partijen.

Een goed voorbeeld van een netwerkpartij is Delfshaven Helpt. Dit initiatief bestond in de kern uit een samenwerkingsverband tussen actieve partijen uit de wijk. De nieuwe entiteit 'Delfshaven Helpt' kan worden gekarakteriseerd als 'netwerk' en is een mix van zowel formeel als informeel initiatief.

In het netwerk van BoTu spelen informele initiatieven een belangrijke rol. In alle jaren van de inventarisatie kan grofweg driekwart van de initiatieven worden gekarakteriseerd als informeel. De overige initiatieven zijn formeel met vanaf 2020 een aantal netwerkpartijen.

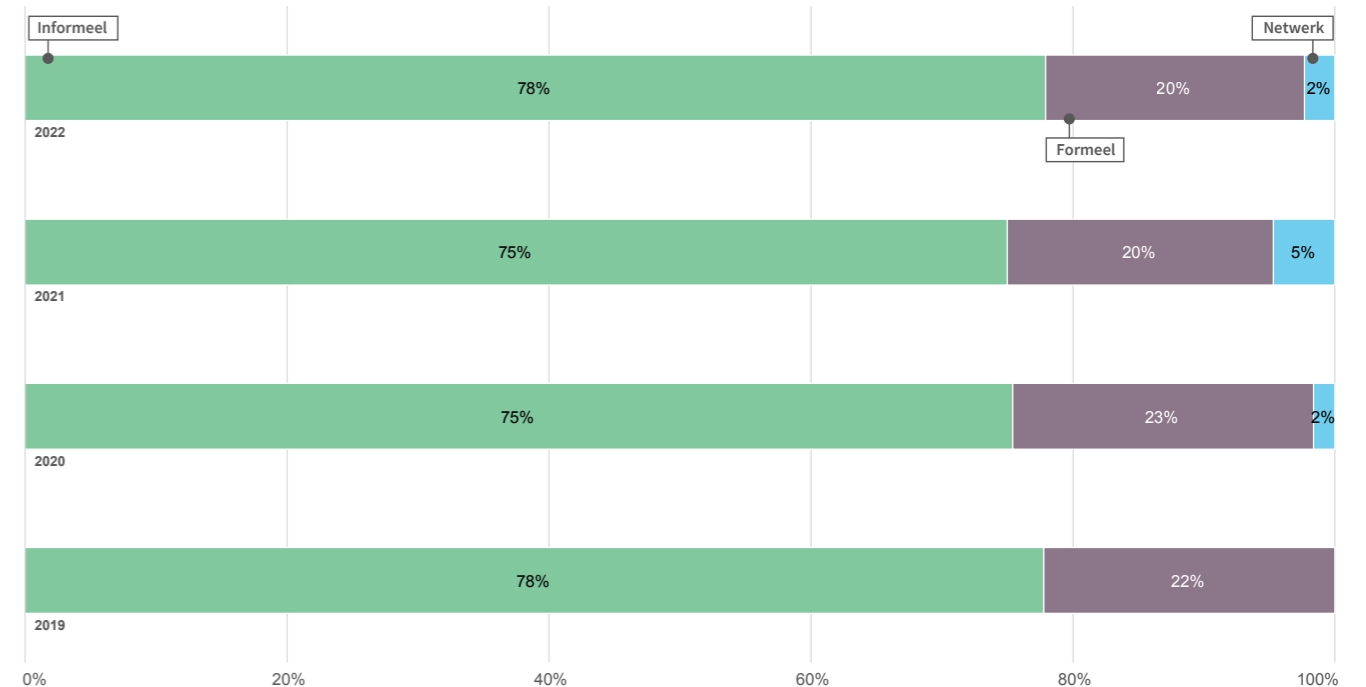
Ter versterking van de gemeenschapsveerkracht wordt samenwerking tussen formele en informele netwerken in de wijk gestimuleerd. De verschillende vormen van organisatie kennen ieder hun eigen kracht, door middel van samenwerking kunnen zij elkaar versterken en het wijknetwerk verstevigen. In het BoTu-netwerk bestaat iets meer dan de helft van het aantal verbindingen uit samenwerking tussen twee verschillende typen initiatieven (bijvoorbeeld formeel-informeel of informeel-netwerk), zie [figuur 1.9](#). Het bestaan van netwerkpartijen vervult een belangrijke rol in het stimuleren van deze overbruggende verbindingen. Deze positieve invloed is zichtbaar in de tijdelijke toename van overbruggende samenwerking in 2021. In dit jaar vervulden twee grote netwerkpartijen nog gelijktijdig een rol in het wijknetwerk; Delfshaven Helpt en de Welzijnscoalitie.

Figuur 1.9. Type netwerkverbinding

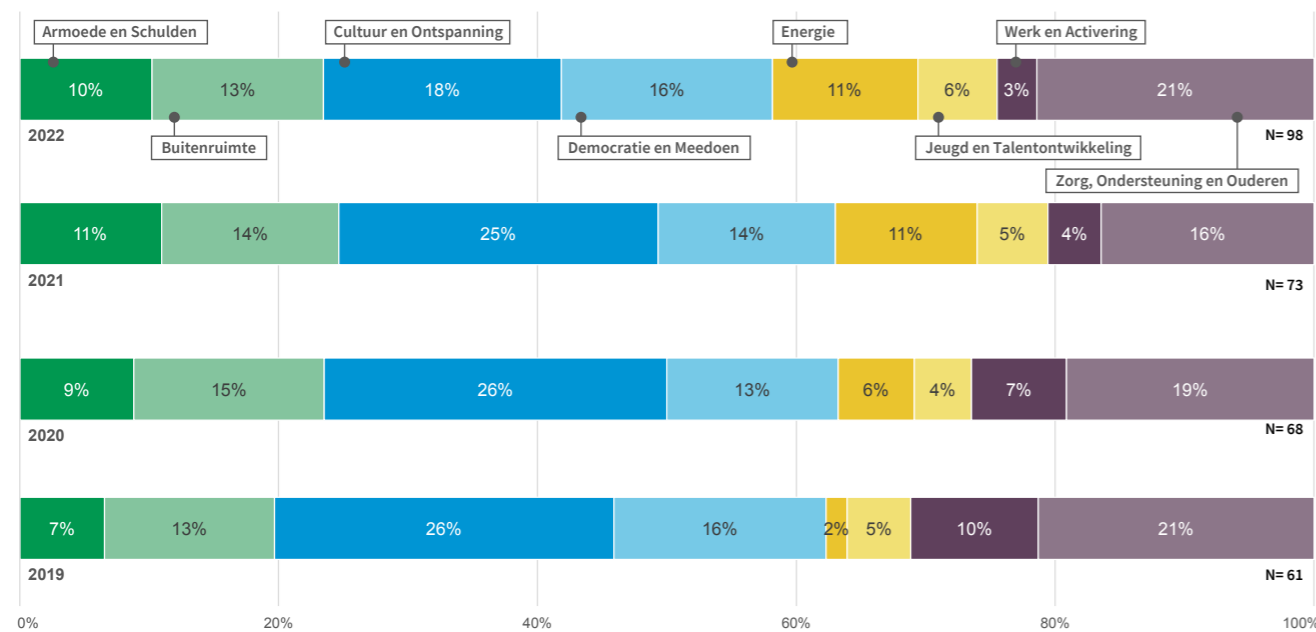
De grafiek toont het type netwerkverbindingen als percentage van het totaal van aantal verbindingen in de sociale netwerkkaarten tussen 2019 en 2022. Een overbruggende verbinding vormt een relatie tussen het formele en het informele netwerk. Een verbindende relatie vormt een relatie binnen het formele of het informele netwerk. Een verbindende relatie verbindt twee initiatieven met hetzelfde organisatiekarakter, bijvoorbeeld formeel-formeel.

Figuur 1.10. Initiatieven organisatiekarakter

Initiatieven uit de netwerkinventarisatie onderverdeeld naar organisatiekarakter (formeel-informeel-netwerk) als percentage van het totaal aantal actoren (initiatieven in BoTu en samenwerkingspartners) uit de sociale netwerkanalyse tussen 2019 en 2022.

Figuur 1.11. Initiatieven thema

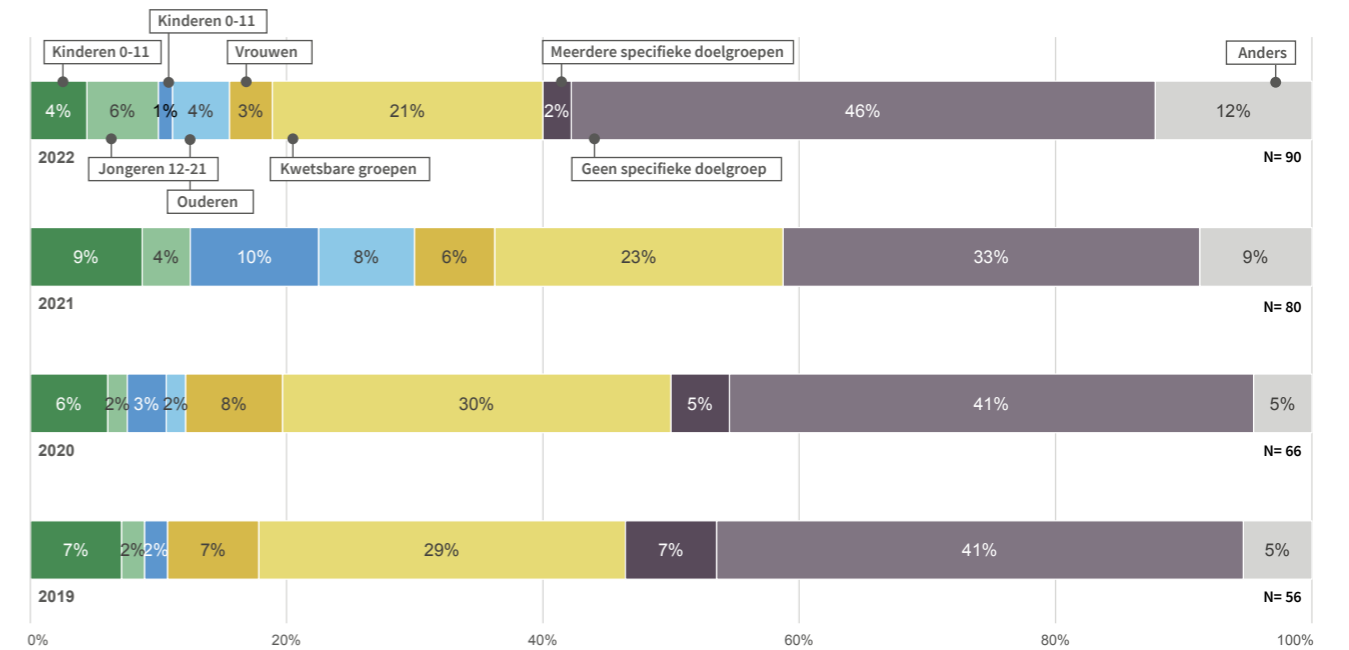
De figuur toont de thema's waarop initiatieven uit de netwerkinventarisatie zich richten in de jaren 2019 tot en met 2022. Initiatieven kunnen op meerdere thema's actief zijn.

Thema

De initiatieven richten zich op verschillende thema's. In de inventarisatie worden acht thema's onderscheiden: democratie en meedoen (1), cultuur & ontspanning (2), energie (3), armoede & schulden (4), zorg, ouderen & ondersteuning (5), buitenruimte (6), jeugd & talentontwikkeling (7) en werk & activering (8), zie [figuur 1.11](#). De thema's komen overeen met de thematische doelstellingen van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Sommige initiatieven richten zich op meerdere thema's. Bijvoorbeeld door activiteiten aan te bieden op het gebied van cultuur en ontspanning, maar ook op het gebied van jeugd en talentontwikkeling. Het hierboven getoonde totaal reflecteert daarom de totale omvang van het (activiteiten)aanbod, in plaats van het totaal aantal initiatieven. Waarbij geldt dat één initiatief onder meerdere thema-categorieën kan vallen.

De verdeling van het thematisch aanbod is redelijk gespreid. Opvallend is wel dat het aanbod op het gebied van jeugd & talentontwikkeling en werk & activering relatief klein is. Aanbod van activiteiten op het gebied van armoede & schulden en energie is behoorlijk gestegen sinds 2019. Toenemende problematiek en hulpvragen rond (energie-)armoede zijn duidelijk merkbaar in de wijk en het initiatievenaanbod lijkt daarop aan te sluiten. Het aanpassen naar veranderende omstandigheden laat veerkracht van het netwerk zien.

Figuur 1.12. Initiatieven doelgroep

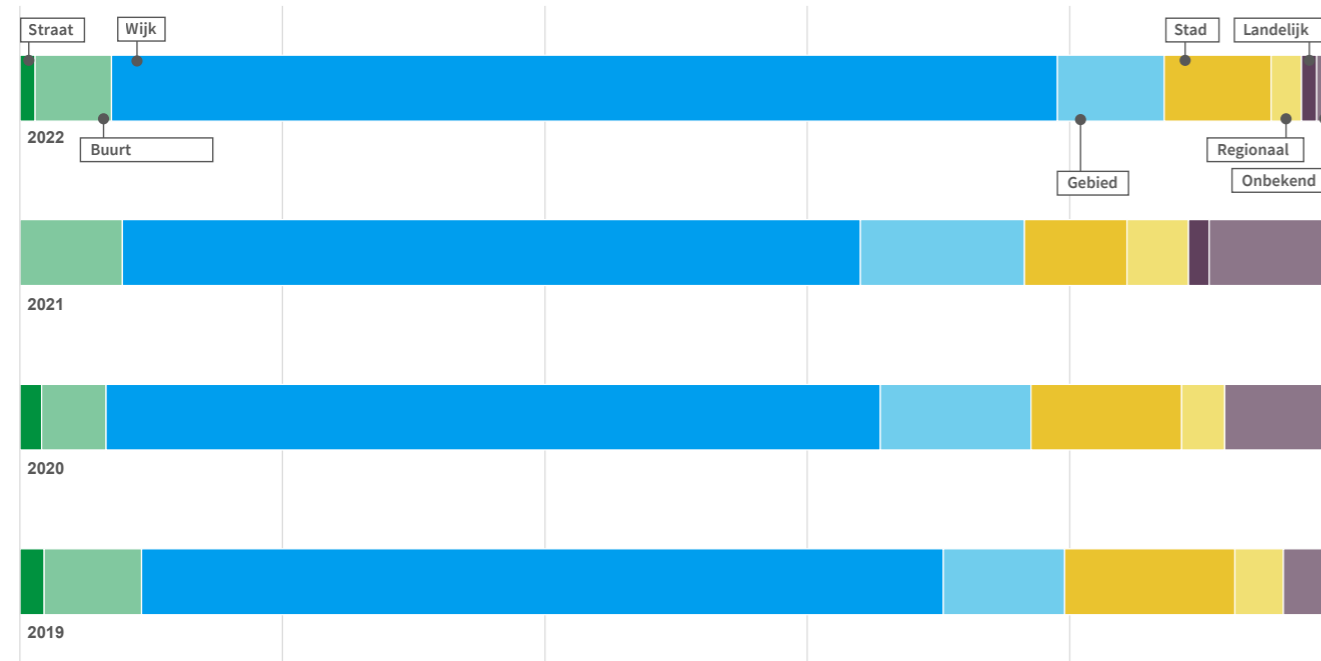
De figuur toont de doelgroepen waarop initiatieven uit de netwerkinventarisatie zich richten in de jaren 2019 tot en met 2022. Initiatieven kunnen zich op meerdere doelgroepen tegelijk richten.

Doelgroep

Een groot deel van de initiatieven in BoTu richt zich niet op één specifieke doelgroep ([zie figuur 1.12](#)). Activiteiten van deze initiatieven bedienen vaak een breed publiek of zijn vrij toegankelijk voor iedereen. Voorbeelden hiervan zijn buurthuizen en initiatieven gericht op de publieke (buiten) ruimte of algemene wijkontwikkeling.

Daarnaast richt een deel van de initiatieven zich op kwetsbare groepen. Deze initiatieven vervullen vaak een ondersteunende rol, bijvoorbeeld op het gebied van armoede, talentontwikkeling, werk & activering, welzijn of empowerment. Verder zijn er initiatieven die een specifieke leeftijdsgroep bedienen, zoals kinderen, jongeren, volwassenen of ouderen. Opvallend daarbij is de toename van initiatieven die zich specifiek richten op ouderen, een groep die in 2019 voor zover bij ons bekend nog weinig bediend werd. Daarnaast zijn er in BoTu meerdere initiatieven ontstaan die zich specifiek richten op vrouwen.

Figuur 1.13. Initiatieven schaal

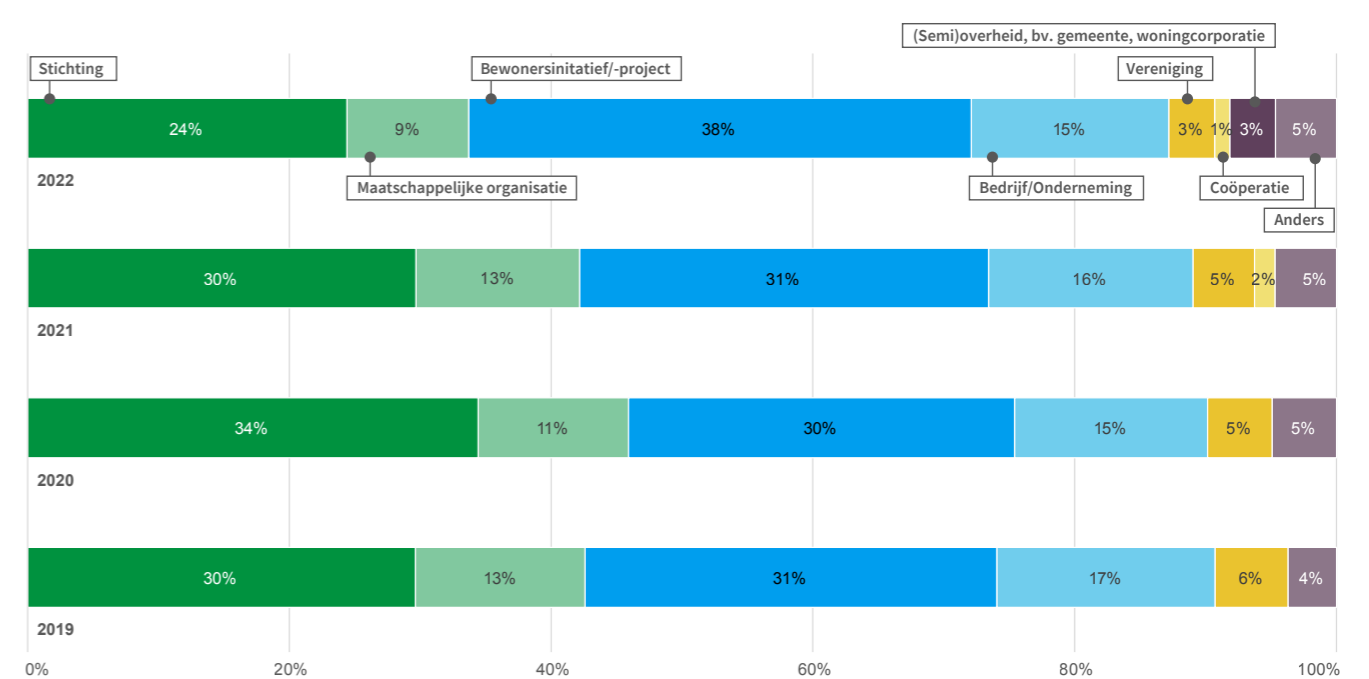

De figuur toont het schaalniveau waarop initiatieven uit de netwerkinventarisatie in BoTu zich richten in de jaren 2019 tot en met 2022. Wanneer een initiatief op meerdere schaalniveaus opereert is uitgegaan van het hoogste schaalniveau.

Schaal

Initiatieven werken op verschillende schaalniveaus, uiteenlopend van buurtniveau tot een regionale of zelfs landelijke functie. Opvallend is dat het grootste deel van de initiatieven uit de inventarisatie aangeeft actief te zijn op wijkniveau (zie figuur 1.13). Voor deze initiatieven geldt dat zij binnen de grenzen van de wijk werken en/of hun activiteiten richten op wijk-specifieke vraagstukken. Het aantal initiatieven dat actief is op de overige schaalniveaus blijft redelijk stabiel over de jaren, terwijl in het aantal wijkgerichte initiatieven tussen 2019 en 2022 een duidelijke positieve trend zichtbaar is.

Figuur 1.14. Initiatieven organisatievorm

Initiatieven uit de netwerkinventarisatie van 2019 tot en met 2022 onderverdeeld naar organisatievorm.

Organisatievorm

Initiatieven zijn op verschillende manieren georganiseerd. Met name bewonersinitiatieven en -projecten spelen een belangrijke rol binnen het BoTu-netwerk (zie figuur 1.14). De categorie bewonersinitiatieven heeft de grootste stijging doorgemaakt tussen 2019 en 2022 en omvat het grootste deel van de initiatieven. Daarnaast zijn er met name maatschappelijke organisaties en ondernemingen. Het overige deel van de initiatieven bestaat uit verenigingen, coöperaties, (semi)overheidspartijen of anders georganiseerde initiatieven.

ALS BEWONERS MEE- BESLISSEN OVER VERDELING VAN HET WIJKBUDGET

Yannick Drijfhout & Marthe van Gils

Wat gebeurt er als wijkbewoners zeggenschap krijgen over het wijkbudget? In de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken namen ze de proef op de som. Onderzoekers Yannick Drijfhout en Marthe van Gils vertellen hoe dat verliep.

Een groeiende groep burgers wantrouwt de volksvertegenwoordiging of voelt zich miskend door de overheid. Als reactie op dat wantrouwen werken lokale overheden aan democratische vernieuwing. De Rotterdamse stadswijk Bospolder-Tussendijken (BoTu) is hier een voorbeeld van. In de wijk werd het afgelopen jaar geëxperimenteerd met deliberatieve besluitvorming, waarbij argumenten worden uitgewisseld in een gelijkwaardige dialoog. Onderzoekers van de Erasmus Universiteit en de Veldacademie uit Rotterdam observeerden en interviewden betrokken bewoners die onderdeel zijn van de beoordelingscommissie.

Democratische vernieuwing

In de multiculturele stadswijk BoTu is de afgelopen jaren geïnvesteerd in lokale netwerken. Het in 2018 gestarte programma [Veerkrachtig BoTu 2028](#) speelt hierin een belangrijke rol. Vanuit de principes van *community building* (bottom-up, uitgaande van relaties en lokale kracht) is er tijd en aandacht om bottom-up-initiatieven te ontwikkelen die bestaande krachten, zoals burenerelaties en talent, benutten. Dit leidde onder meer tot [Team Toekomst](#), een burgerinitiatief dat kansarme kinderen aan buitenschoolse activiteiten verbindt.

Zeggenschap in de praktijk

In de beoordelingscommissie beslist een diverse groep wijkbewoners over hun directe leefomgeving door te kiezen welke ingediende initiatieven financiering verdienen. Jaarlijks zijn er vier beslisavonden, met in het afgelopen jaar gemiddeld veertig aanwezigen. De gemeente doet een open oproep aan initiatiefrijke bewoners en sociaal ondernemers om deel te nemen.

Voorafgaand krijgt de beoordelingscommissie de projectplannen toegestuurd om zich in te lezen. Tijdens tafelsprekken in het centraal gelegen Huis van de Wijk verdeelt

zij in totaal 300.000 euro. De avond begint plenair met posters van de ingediende projecten. Ze worden beplakt met stickers: groen (positief), geel (ik heb nog vragen) en rood (ik vind het niks). Daarna pitchten initiatiefnemers – dat kunnen bewoners en sociaal ondernemers zijn – hun ideeën aan de thematafels.

Vervolgens vertrekken zij en gaan bewoners in conclaaf om consensus te bereiken. Aan elke tafel zit ook een professionele gespreksleider van de gemeente. En een projectleider – een door de gemeente betaalde wijkbewoner met expertise op een thema, zoals energie of armoede.

Deze vorm van zeggenschap schept ruimte voor discussies waarin belangen en argumenten worden uitgewisseld. Een betrokken gemeentebestuurder licht toe waar de dialoog over gaat: 'Bewoners kijken onder andere of het project meerwaarde heeft voor de wijk, of de aanpak past bij de wijk en of de begroting in verhouding staat met het verwachte resultaat. Dit levert boeiende gesprekken op. De bewoners zijn streng doch rechtvaardig en voeren mooie discussies met elkaar over wat de wijk nodig heeft.' Elke bewoner vult dit op eigen wijze in; bewoners komen met persoonlijke ervaringen, leggen hun persoonlijke waarden uit of delen hun kennis over financieringsstromen uit de wijk.

Buurtbewoners met minder bureaucratische competenties en nieuwe wijkbewoners hebben moeite om aan te haken

Zo wordt zeggenschap een middel om met buurtgenoten het gesprek te voeren over de gedeelde leefomgeving – een combinatie die leidt tot het versterken van eigenaarschap over de directe leefomgeving. Participerende bewoners geven aan zich op een waardevolle manier gehoord en betrokken te voelen in relatie tot hun wijk.

Ongewenste effecten

Tegelijkertijd moeten er kritische kanttekeningen geplaatst worden bij de mate waarin deze democratische ervaring voor eigenaarschap zorgt bij deelnemers. De grote bevolkingsdiversiteit van de stadswijk BoTu zorgt voor een breed assortiment aan kennis en ervaring over thema's binnen het sociaal domein. In de beoordelingscommissie leidt dit soms tot rommelige discussies die ongelijkheid in de hand werken, waarbij bewoners domineren die ervaring hebben in discussies die op detailniveau gevoerd worden. Dat zagen we ook terug in het gebruik van bestuurlijke taal, zoals 'co-financiering' en 'borging'.

Bewoners die zich thuis voelen in een deliberatieve setting claimen autoriteit. Buurtbewoners met minder bureaucratische competenties en nieuwe wijkbewoners hebben daarom moeite om aan te haken. Dit leidde er in de praktijk toe dat sommige bewoners voor het bereiken van consensus de discussie verlieten. Zij gaven aan dat ze er enkel waren om 'mee te luisteren' of liepen weg wanneer het geld nog op tafel lag.

Eigenaarschap van burgers wordt vergroot door hun het vertrouwen te geven dat zij juiste beslissingen zullen nemen

Deze bevindingen volgen de dynamiek van invited spaces. Dit zijn omgevingen waarin macht wordt uitgeoefend en verschillende rollen worden aangenomen binnen de interactie tussen gemeente en burgers ([Visser, Van Popering-Verkerk & Van Buuren 2021](#)). In deze ruimten of omgevingen worden echter vaak de belangen van de krachtige individuen gereproduceerd ([Lefebvre 1991](#)). Er schuilt binnen de verbeterde democratische ervaring (*community building* en zeggenschap in beoordelingscommissie) een ongewenst, ondemocratisch effect: ongehoorde bewoners voelen zich buitengesloten.

Gelijkheid op het speelveld

Desondanks toont het participatief-begroten-proces in Bospolder-Tussendijken aan dat eigenaarschap van burgers vergroot wordt door hun het vertrouwen te geven dat zij de juiste beslissingen zullen nemen over initiatieven in hun buurt. Tegelijkertijd laat deze casus zien dat *community building* in combinatie met zeggenschap binnen democratische innovaties een keerzijde kan hebben.

In principe hebben alle wijkbewoners toegang tot besluitvormingsfora, maar bepaalde individuen of groepen kunnen geen invloed uitoefenen op het besluitvormingsproces. Dit toont de relatieve maakbaarheid van participatieprocessen. We formuleren daarom drie aandachtspunten die van waarde kunnen zijn in vergelijkbare participatief-begroten-processen.

- Allereerst is aan tafel een gelijk speelveld van belang. Door weg te blijven van gedetailleerde kennis en het gesprek te richten op persoonlijke waarden en ervaringen, kan een democratisch gesprek over gedeelde publieke waarden floreren. Een eenduidig gespreksdoel en een goede gespreksleider zijn essentieel.
- Ten tweede zagen wij in ons onderzoek dat de beoordelingscommissie continu kwam met verbeteringen voor ingediende projecten. Dit toont aan dat er veel waardevolle kennis en ervaring aanwezig is in de wijk. Kennis van wijkbetrokkenen uit de praktijk, bewoners en professionals kan van onschatbare waarde zijn voor lokale initiatieven.
- Het laatste punt dat aandacht verdient, is dat zowel nieuwkomers als zittende bewoners een plek moeten krijgen in de discussie. Verschillende mogelijkheden om te participeren, werkt drempelverlagend. Ook het trainen van deelnemers, bijvoorbeeld over het verschil tussen individuele en publieke waarden, kan helpen om ongelijkheid te verkleinen.

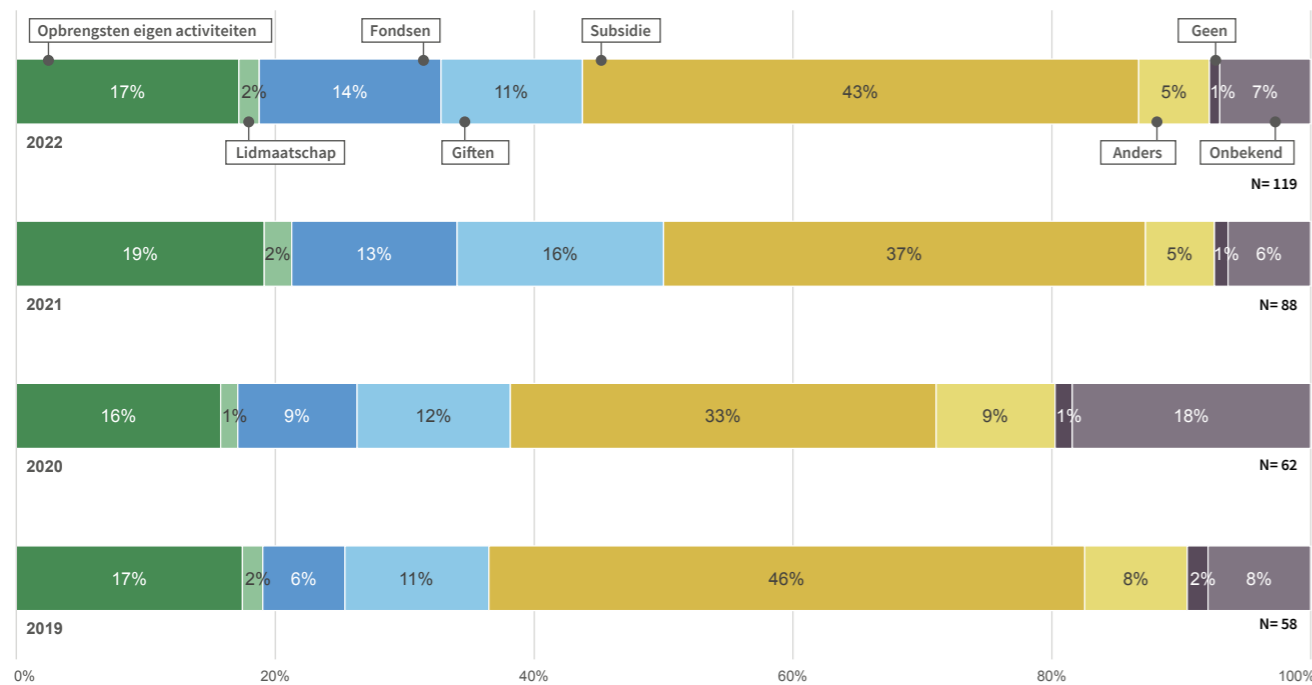
De komende jaren gaat BoTu door met participatief begroten. Dit biedt ruimte aan verdere vormgeving van een gezonde dialoog over gedeelde wijkbelangen.

Yannick Drijfhout onderzoekt als promovendus bij de Universiteit Leiden de veranderende relatie tussen burger en overheid. Voor dit onderzoek was hij betrokken bij een Europees onderzoek naar participatief begroten, genaamd DEMOTEC. Marthe van Gils werkt als (actie)onderzoeker bij Veldacademie aan de ontwikkeling van toekomstbestendige steden. Ook is ze als externe promovendus betrokken bij TU Delft.

Literatuur

Lefebvre, H. (1991). *The social production of space*. Blackwell.
Visser, V., Van Popering-Verkerk, J., & Van Buuren, A. (2021). The social production of invited spaces: toward an understanding of the invitational character of spaces for citizens' initiatives. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 32(4), 869-880.

Figuur 1.15. Initiatieven financiering

De figuur toont de financieringsstromen die door initiatieven uit de netwerkinventarisatie worden benut. Initiatieven kunnen meerdere financieringsstromen benutten.

Figuur 1.16. Fysieke hulpbronnen

	2019	2020	2021	2022
Pand/gebouw	18	27	24	24
Ruimte in een pand	15	12	22	23
Ligging	10	10	9	11
Gereedschap	8	11	10	11
Materialen	8	10	9	12
Keuken	6	7	8	8
Tuin/groenvoorziening	6	6	7	10
Werkplaats	5	5	6	6
Mobiele standplaats	4	3	6	4
Kunst	2	2	2	3
Sportfaciliteiten	2	2	2	2
Auto/bus	2	1	3	1
Watertap	1	1	1	1

Initiatieven geven aan beschikking te hebben over verschillende fysieke hulpbronnen. De tabel toont het aantal benoemen per hulpbron op basis van de netwerkinventarisatie in 2019 tot en met 2022.

HULPBRONNEN

Financiën

De financiering van een initiatief is een belangrijke hulpbron die initiatiefnemers in staat stelt activiteiten te ontwikkelen. Stabiele inkomsten maken initiatieven daarnaast veerkrachtiger. Het zorgt ervoor dat ze kunnen omgaan met veranderingen en tegenslagen en maakt dat ze waar nodig personeel en materiaal kunnen bekostigen. Het merendeel van de geïnventariseerde initiatieven is afhankelijk van subsidies (figuur 1.15). Deze afhankelijkheid kan initiatieven kwetsbaar maken. Met name wanneer veel initiatieven op vergelijkbare thema's actief zijn en zij om dezelfde financieringsbronnen moeten concurreren. Met name tijdens de coronacrisis kwam deze kwetsbaarheid nadrukkelijk naar voren. Veel initiatieven gaven aan dat dit voor hen reden tot zorg is.

Naast subsidies zijn opbrengsten uit eigen activiteiten voor een deel van de initiatieven een belangrijke bron van inkomsten. Verder maakt een aantal initiatieven gebruik van fondsen of giften. Slechts een enkel initiatief ontvangt inkomsten in de vorm van lidmaatschappen. De samenstelling van het financieringspatroon is vrij stabiel over

de jaren en heeft geen noemenswaardige veranderingen ondergaan. De afhankelijkheid van (tijdelijke) subsidie-stromen laat kwetsbaarheid van het netwerk zien. Mogelijk vormt dit een bedreiging voor de continuïteit van het initiatief.

Fysieke hulpbronnen

Initiatieven beschikken over verschillende soorten fysieke hulpbronnen. Dit zijn hulpmiddelen die hen, naast financiële middelen, in staat stellen om hun activiteiten uit te voeren. De meest genoemde hulpbron is beschikking over (ruimte in) een pand (figuur 1.16). Beschikking hebben over een pand of ruimte helpt initiatieven om hun activiteiten te ontplooiën. In sommige gevallen is een pand zelfs noodzakelijk om taken te kunnen uitvoeren. Afhankelijk van het initiatief kan het hierbij gaan om een werkplaats, ruimte voor bijeenkomsten, buurthuis of woonkamer. Een fysieke plek in de wijk helpt daarnaast om persoonlijk (face-to-face) contact mogelijk te maken en bewoners te ontvangen. Face-to-face contact werd

door veel initiatiefnemers genoemd als essentieel voor het uitvoeren van taken en daarom ervaren als een groot gemis tijdens de coronamaatregelen (lock-down). Fysieke ruimte helpt ook om activiteiten indirect te ondersteunen, bijvoorbeeld door de opslag van goederen die door een initiatief gebruikt worden mogelijk te maken.

Niet alleen de locatie zelf, maar ook de ligging van deze locatie wordt door initiatiefnemers gezien als hulpbron. Een goede ligging maakt initiatieven bereikbaar en draagt bij aan de toegankelijkheid van activiteiten. Een deel van de initiatieven beschikt daarnaast over een mobiele standplaats, zoals bijvoorbeeld een bakfiets. Deze verplaatsbare locaties maken het de initiatieven mogelijk om met activiteiten naar bewoners toe te gaan en flexibel op te treden in de wijk.

Slechts enkele initiatieven geven aan beschikking te hebben over een auto of bus. Initiatieven in BoTu zijn over het algemeen zeer lokaal georiënteerd en minder afhankelijk van een auto, bus of vergelijkbare vervoersmiddelen om hun activiteiten uit te kunnen voeren.

Voor bepaalde initiatieven zijn hele specifieke fysieke hulpbronnen nodig om activiteiten uit te kunnen voeren. Bijvoorbeeld de aanwezigheid van een keuken of beschikking over sportfaciliteiten, een tuin of een andere vorm van buitenruimte.

Succes & knelpunten

De initiatiefnemers zijn gevraagd om te reflecteren op hun eigen functioneren en veerkracht. Daarbij hebben zij hun successen en knelpunten aangegeven.

Successen

De meest genoemde factoren die bijdragen aan het succes van een initiatief zijn: vraaggericht werken, toegankelijkheid, flexibiliteit, bewegingsvrijheid en samenwerking (zowel intern als extern).

In de eerste twee jaren van de monitor stonden met name het wijknetwerk en de betrokkenheid vanuit de wijk centraal als succesfactor. Volgens initiatiefnemers is het succes van initiatieven afhankelijk van de kracht van het wijknetwerk. Zij geven aan dat betrokkenheid uit de wijk en vertrouwen onder bewoners van groot belang voor het functioneren van hun initiatief.

In verband met de coronapandemie neemt vanaf 2020 ook het belang van flexibiliteit en bewegingsvrijheid in handelen toe. Om binnen de tijdelijke beperkingen van de lockdown te kunnen functioneren is het voor veel initiatieven belangrijk om voldoende bewegingsvrijheid te ervaren. Om ondanks de maatregelen bewoners te bereiken en op de toegenomen hulpvraag te kunnen reageren moeten zij zich flexibel kunnen opstellen. Voor informele initiatieven bleek deze flexibiliteit makkelijker te realiseren dan voor formele organisaties die vaak gebonden zijn aan een vastere organisatiestructuur.

In de laatste twee jaren lijkt de nadruk steeds meer te liggen op het belang van vraaggericht werken. Initiatiefnemers geven aan dat inspelen op de vraag vanuit de wijk een belangrijke succesfactor is. Daarbij moeten initiatieven in staat zijn om tijdig te reageren op vragen vanuit de wijk.

Knelpunten

Een analyse van de genoemde knelpunten maakt duidelijk dat initiatieven zich beperkt voelen door financiële middelen, wet- en regelgeving, bereik van de doelgroep en beschikking over fysieke ruimte.

In alle jaren van dataverzameling blijkt een groot deel van de initiatieven financiële beperkingen te ervaren. Met name onzekerheid en gebrek aan continuïteit van financiering zijn voor veel initiatiefnemers een knelpunt. Sinds enige tijd leiden prijsstijgingen en de energiecrisis tot een toename van financiële onzekerheid bij initiatiefnemers. Dit terwijl de hulpvraag vanuit de wijk toeneemt, waardoor de druk op initiatieven wordt vergroot. Het gebrek aan financiële middelen vormt de afgelopen jaren continu bedreiging voor het bestaan van de lokale initiatieven, wat laat zien dat het BoTu netwerk op dit vlak relatief kwetsbaar is.

Daarnaast worden ook wet- en regelgeving en bureaucratie door veel initiatiefnemers ervaren als barrière. Initiatieven willen zich focussen op de uitvoering, maar lopen tegen ‘regelzaken’ aan zoals subsidie- of vergunningaanvragen en administratieve taken. Daarbij is het vaak moeilijk om vrijwilligers te vinden die zich hiermee bezig willen houden.

Rond de coronapandemie kregen veel initiatiefnemers te maken met een tijdelijke toename van uitdagingen en knelpunten. Voor veel initiatiefnemers was het lastig om binnen de wettelijke beperkingen hun activiteiten uit te voeren en hun doelgroep te bereiken met een vermindering van face-to-face contact.

Tot slot is de beschikking over (passende) ruimte in de wijk voor veel initiatiefnemers een knelpunt. Om de activiteiten uit te kunnen voeren hebben veel initiatieven een fysieke ruimte nodig. Zowel voor de organisatie van activiteiten als voor de opslag van materiaal. Initiatieven geven aan in de omvang van hun activiteiten beperkt te worden door de beschikking over passende fysiek ruimte. Wanneer er beschikking zou zijn over een (groter) pand zouden ze meer mensen kunnen helpen. Daarnaast wordt bijvoorbeeld ook een gebrek aan privacy in gebouwen als knelpunt genoemd.

SAMENVATTING

Om gemeenschapsveerkracht te vergroten investeerde het Programma Veerkrachtig BoTu 2028 in het versterken van sociale netwerken (community building), onder meer door het ondersteunen van lokale initiatieven via de open oproep. Om Community Building in de wijk te monitoren richtten we ons op het onderzoeken van lokale initiatieven en sociale netwerken in het gebied. In de periode van 2019 – 2022 deden we een inventarisatie van initiatieven en ontmoetingsplekken. Dit analyseerden we onder meer met behulp van Sociale Netwerk Analyse (SNA) om inzicht te krijgen in de structuur van het netwerk, waarbij een groot, hecht, divers en decentraal netwerk duidt op een veerkrachtig netwerk. De sociale netwerkanalyse laat zien dat het netwerk in BoTu een positieve trend doormaakt op het gebied van grootte. Zowel het aantal actoren als het aantal verbindingen is toegenomen tussen 2019 en 2022. Daarnaast maakte ook de hechtheid van het netwerk een positieve trend door. De twee meest ver van elkaar verwijderde netwerkpunten staan in 2022 dichter bij elkaar dan in 2019. Daarbij neemt ook de gemiddelde afstand tussen twee netwerkpunten licht af. Een aantal nieuwe initiatieven is in korte tijd snel gegroeid en heeft daarbij het bereik sterk kunnen uitbreiden. Een opvallende ontwikkeling in het netwerk van BoTu is de verschuiving van centraliteit over de jaren. De coronacrisis leidt in 2020 tot het ontstaan van nieuwe (en acute) hulpvragen in de wijk. Het bestaande wijknetwerk stelt initiatieven in staat om snel tot collectieve actie over te gaan in de vorm van Delfshaven Helpt, deze partij neemt tijdelijk een centrale positie in. Vanaf 2021 verschuift deze centrale rol naar de Welzijnscoalitie die voortbouwt op verbindingen die ontstaan zijn in Delfshaven Helpt. Het informele wijknetwerk neemt met deze ontwikkelingen in toenemende mate een centrale rol in ten opzichte van formele partijen. Verbindingen tussen het formele en informele wijknetwerk worden zichtbaar in netwerkinitiatieven zoals Delfshaven Helpt en de Welzijnscoalitie.

Beschikking over (passende) ruimte in de wijk is voor veel initiatieven een belangrijke hulpbron om handelen mogelijk te maken. Zowel voor de organisatie van activiteiten als voor de opslag van materiaal. In de periode tussen 2019 en 2022 blijft financiële onzekerheid voor veel informele initiatieven een knelpunt. Prijsstijgingen en de energiecrisis verergeren deze financiële onzekerheid en leiden tegelijkertijd tot een toenemende hulpvraag uit de wijk. De initiatieven in BoTu werken in grote mate op wijkniveau. Zij werken binnen de grenzen van de wijk en/of richten hun activiteiten op wijk-specifieke vraagstukken.

DEEL 2.

SOCIALE INDEX

In dit deelonderzoek brengen we de ontwikkelingen in BoTu in beeld met behulp van cijfers en statistieken over de wijk, waarbij een selectie is gemaakt van meetbare veerkrachtindicatoren. De grafieken tonen hoe BoTu de afgelopen jaren (2014 – 2022) ontwikkelde, zowel voorafgaand als gedurende het programma Veerkrachtig BoTu 2028 (2019 – heden).

De aanpak sluit aan op de doelstellingen van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 om de Sociale Index (bron: Wijkprofiel, OBI) te doen stijgen naar een sociaal stedelijk gemiddelde en om de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te worden. Het overzicht bestaat uit de Sociale Index ‘plus’ aanvullende indicatoren uit andere meetinstrumenten zoals de Gezondheidsmonitor en Feitenkaarten van Gemeente Rotterdam. Mede door de relatieve aard van de doelstellingen bekijken we de ontwikkelingen ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde en drie vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid: Afrikaanderwijk, Hillesluis en Feijenoord.

De indicatoren richten zich op de veerkracht van bewoners, persoonlijke hulpbronnen en omgevingshulpbronnen. Een deel daarvan zijn objectieve indicatoren en een deel gaat in op de subjectieve ervaring van bewoners.

DE SHOCKTEST VOOR BEWONERS EN GEMEENTE

EEN OPEN EN VEERKRACHTIG PROGRAMMA IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN, ROTTERDAM

Linda Zuiderwijk

In tien jaar tijd de eerste veerkrachtige* wijk van Rotterdam worden: dat is de ambitie voor de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken (liefskond 'BoTu' genoemd). En het is de bedoeling dat de gemeente en andere partijen dat samen met de bewoners van BoTu doen. Na drie jaar blijkt dat bewoners steeds vaker de leiding kunnen pakken in dit open programma.

Samenwerken met bewoners: ondanks de goede bedoelingen is de praktijk weerbarstig. Toch zien we in deze [wijk](#), die de schijn al tegen heeft, dat er niet alleen met bewonerssamenwerking wordt, maar dat bewoners steeds vaker ook de leiding kunnen nemen. Hoe is dat zo gekomen?

Het programma 'Veerkrachtig BoTu 2028' is ontworpen als een [open programma](#): iedereen die zich betrokken voelt en wil aansluiten is welkom. Daarom wordt er vooral bottom-up gewerkt met een 'community building'-aanpak, waarin formele en informele sociale netwerken met elkaar verbonden worden, zodat bewoners hun collectieve kracht kunnen ervaren en benutten.

Dit open programma werd een jaar na de introductie aan de ultieme 'shock test' onderworpen: de coronacrisis brak los. Noodgedwongen moesten de gemeente, organisaties en bewoners op een andere manier met elkaar gaan samenwerken. Zouden de lokale initiatieven niet stilvallen? De [periodieke monitor](#) laat zien dat ook tijdens de crisistijd organisaties en initiatieven actief blijven in de buurt. Er zijn zelfs voorbeelden waarin lokale initiatieven een leidende rol nemen in de coronacrisis: ze lopen qua snelheid en doelgerichtheid voor op de respons van de gemeente. Tijdens de crisis bleken netwerken en verbindingen tussen formele partijen zoals de gemeente, en informele partijen, zoals bewoners en bewonersorganisaties dus van groot belang om op de crisis te reageren. Daarvoor 'community building' aan het begin 'slechts' één van de onderdelen van het programma was, verwordt dat steeds meer tot de rode draad in alle onderdelen van het programma. Steeds meer beweegt het programma van 'community

development' naar 'community-led development'. Zegenschap, betrokkenheid en eigenaarschap [van en door bewoners](#) staan daarbij voorop. Het programma is dus in beweging: het programma is daarmee een experiment op zichzelf. Dit vraagt van de betrokken ambtenaren om flexibiliteit en het vermogen tot aanpassing van plannen. Ditaanpassingsvermogen zien we ook terug in de monitoring van het programma, waarin gewerkt wordt met meerdere interactieve tools, zoals een [netwerkaart gemaakt met GIS-data](#), die deelnemers in staat stellen real-time te kunnen reflecteren.

Kortom, een open programma om de veerkracht te verhogen, moet ook een veerkrachtig programma zijn dat kan omgaan met grote en kleine schokken, zoals een crisis en spanningen in de buurt. Het programma moet blijven leren en zich aanpassen: dat vraagt om verbinding tussen de formele partijen en de informele onderstroom van bewoners, initiatieven en organisaties. Veerkrachtige monitoring helpt daarbij.

* Veerkracht staat voor 'de mate waarin individuen, gemeenschappen of organisaties kunnen omgaan met veranderingen, schokken en spanningen' en voor hun reactie, herstel, aanpassing of transformatie hierop (Gemeente Rotterdam, (2019), Programma Veerkrachtig BoTu 2028).

Methode

De grafieken die we in de Sociale Index tonen zijn gebaseerd op bestaande databronnen. Deze data is grotendeels aangeleverd door OBI, de afdeling Onderzoek en Business Intelligence van de Gemeente Rotterdam. De selectie van indicatoren voor veerkracht bouwt gedeeltelijk voort op de Veerkracht Monitor Brabant, ontwikkeld door het PON (Telos, 2018) en de methodiek van het Nationaal Programma op Zuid (NPRZ).

De Sociale Index is onderdeel van het Rotterdamse Wijkprofiel en kan gezien worden als een 'wijkthermometer'. Het tweejaarlijks monitorinstrument van de Gemeente Rotterdam presenteert een samenhangend beeld van de feitelijke en door de bewoners beleefde situatie over de veiligheid (de Veiligheidsindex), de sociale (de Sociale Index) en de fysieke staat (de Fysieke Index) van de stad als geheel, en de daarbinnen gelegen gebieden en wijken. Het is met nadruk bedoeld als een signaleringsinstrument ("thermometer"). De Sociale Index in het Wijkprofiel is ten gevolge van grote veranderingen in het sociale werkveld inhoudelijk herzien in 2020. De resultaten van het Wijkprofiel zijn online te vinden via: <https://Wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2020/rotterdam>.

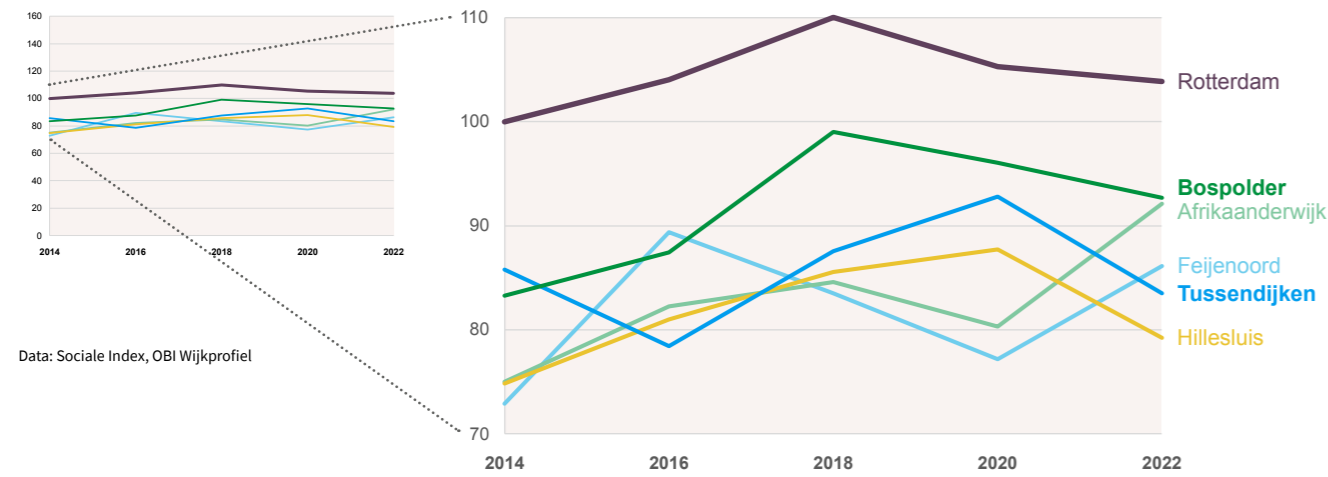
De Sociale Index is opgebouwd volgens de thema's zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding. Hoewel de Sociale Index een goede indicatie geeft over de ontwikkeling ten opzichte van alle Rotterdamse wijken is voor de monitor Veerkracht in BoTu op enkele thema's meer diepgang geboden. Om de sociale veerkracht van de wijk specifiek in beeld te brengen lichten we eerst de ervaren zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding van bewoners uit. Deze indicatoren geven een indruk van het vermogen om met veranderingen in de toekomst om te gaan. Vervolgens gaan we in op persoonlijke hulpbronnen en omgevingshulpbronnen. Persoonlijke hulpbronnen zijn de (gemiddelde) capaciteiten of hulpbronnen van bewoners zelf, bijvoorbeeld het opleidingsniveau, inkomen, huisvesting maar ook het sociale netwerk. De omgevingshulpbronnen geven een beeld van de wijze waarop de veerkracht in de wijk wordt gefaciliteerd, bijvoorbeeld door aanwezigheid van voorzieningen en de kwaliteit van de leefomgeving.

Vergelijk NPRZ

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 heeft als doel om de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te worden en de Sociale Index te doen stijgen naar het sociaal stedelijk gemiddeld. Mede door de relatieve aard van deze doelstellingen bekijken we de ontwikkelingen ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde en drie vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid: Afrikaanderwijk, Hillesluis en Feijenoord. Dit zijn drie van de zeven focuswijken van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) waar net als in BoTu aanvullende investeringen worden gedaan ten behoeve van wijkverbetering.

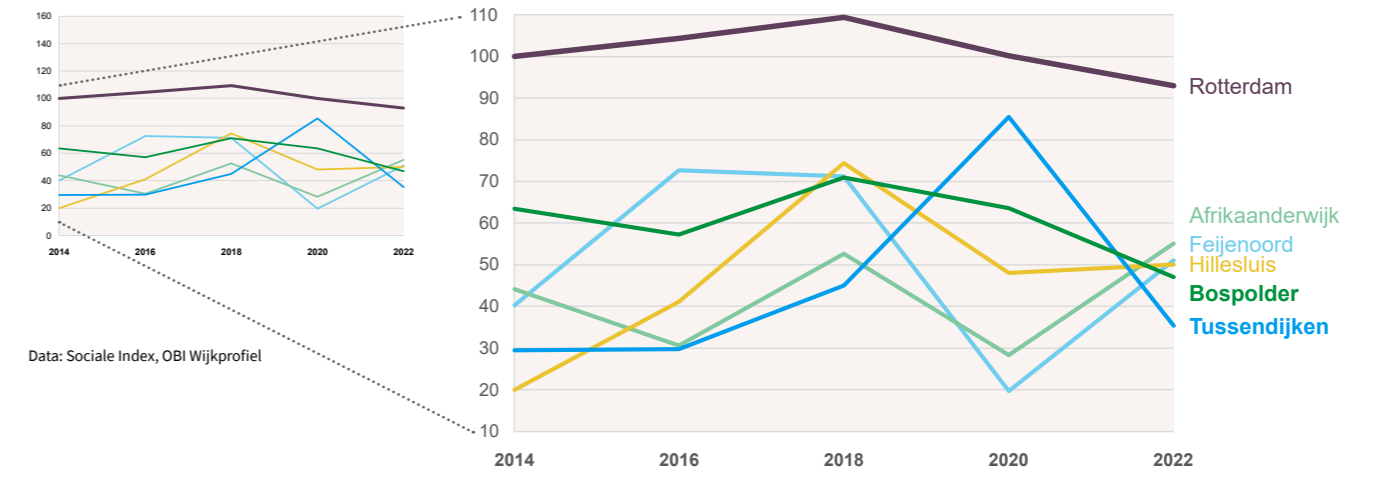
Thematisch zijn er veel overeenkomsten tussen Veerkrachtig BoTu 2028 en de prioriteiten van het NPRZ (school, werk, wonen) waarvoor al meerderde jaren een 'data dashboard' wordt gebruikt van meetbare indicatoren (in relatie tot ontwikkelingen in de G4). Als aanvulling op het wijkprofiel bleek dit daarom een bruikbare databron. Er is gekozen om het vergelijk met NPRZ toe te spitsen op drie van de zeven focuswijken in Rotterdam-Zuid. Gekozen is voor de wijken Afrikaanderwijk, Feijenoord en Hillesluis, omdat de demografische en sociale samenstelling van deze wijken is vergelijkbaar met Bospolder en Tussendijken. Het woningaanbod (typologie, veel coöperatiebezit) in Feijenoord en Hillesluis heeft veel overeenkomsten met Bospolder en Tussendijken. De Afrikaanderwijk is weer vergelijkbaar omdat bewoners in deze wijk ook relatief actief zijn wat betreft deelname aan wijkinitiatieven. Net als op het Visserijplein is er elke week een grote markt op het Afrikaanderplein. De vergelijking met de NPRZ-wijken is voor iedere indicator in grafieken gevisualiseerd, maar wordt enkel aanvullend toegelicht als er opvallende verschillen zijn.

Figuur 2.1. Sociale Index

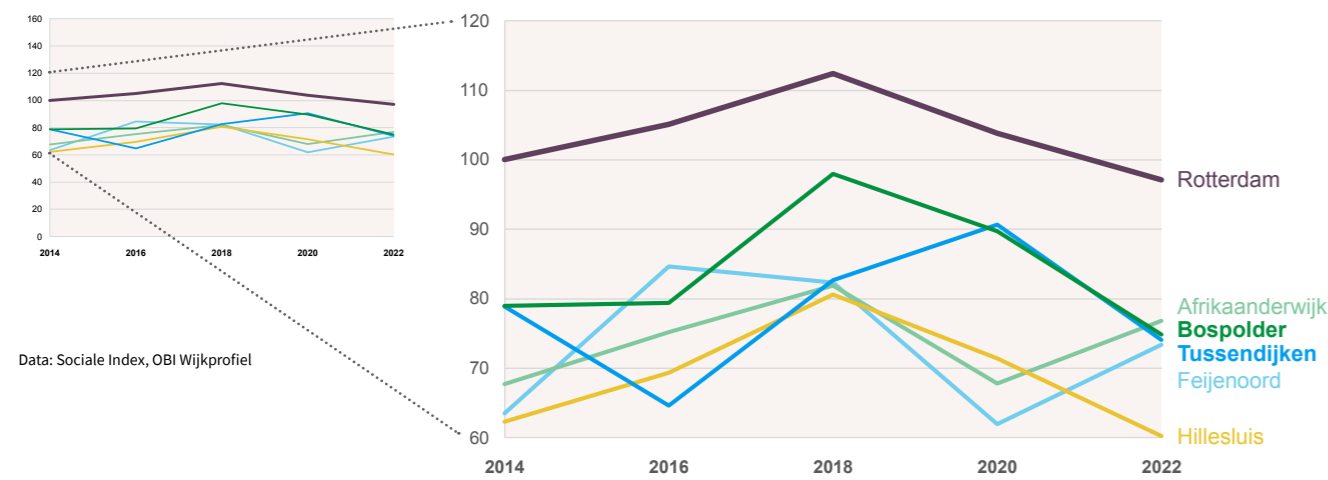
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.4. Oordeel kwaliteit van leven

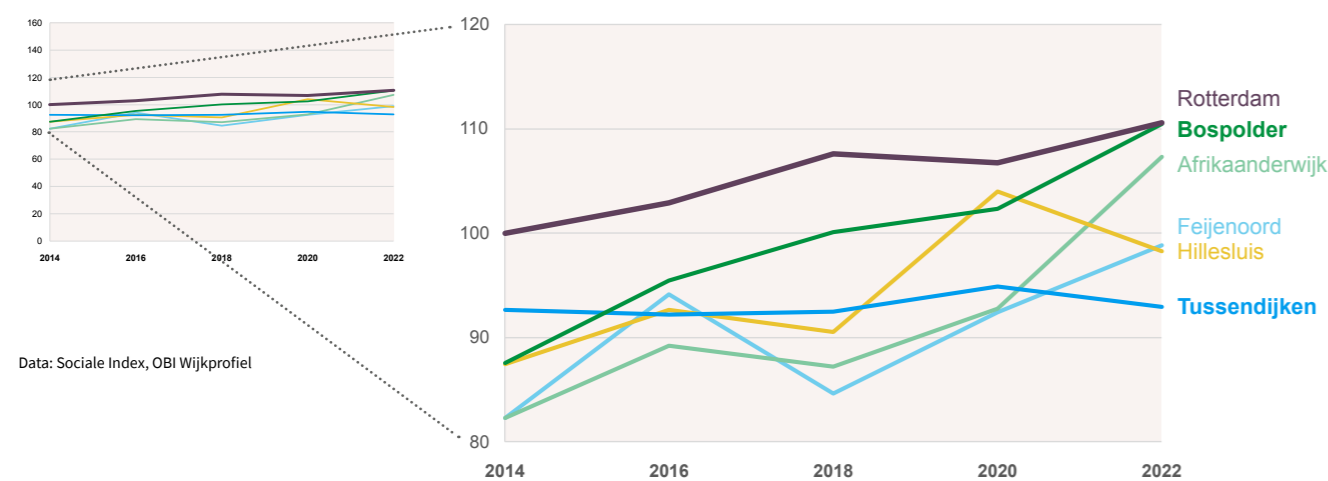
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.2. Sociale Index Subjectief

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.3. Sociale Index Objectief

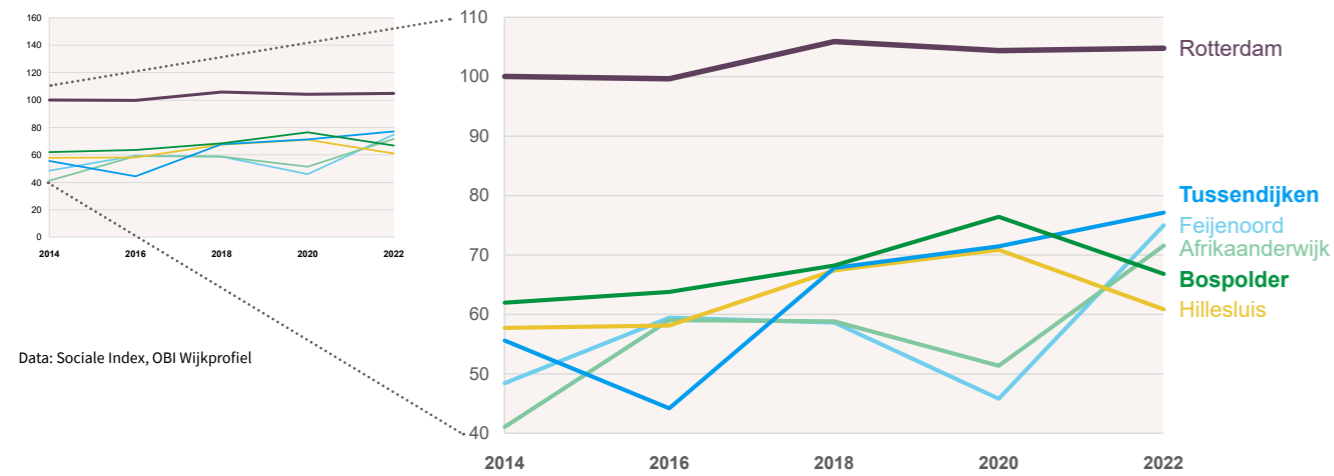
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Sociale index

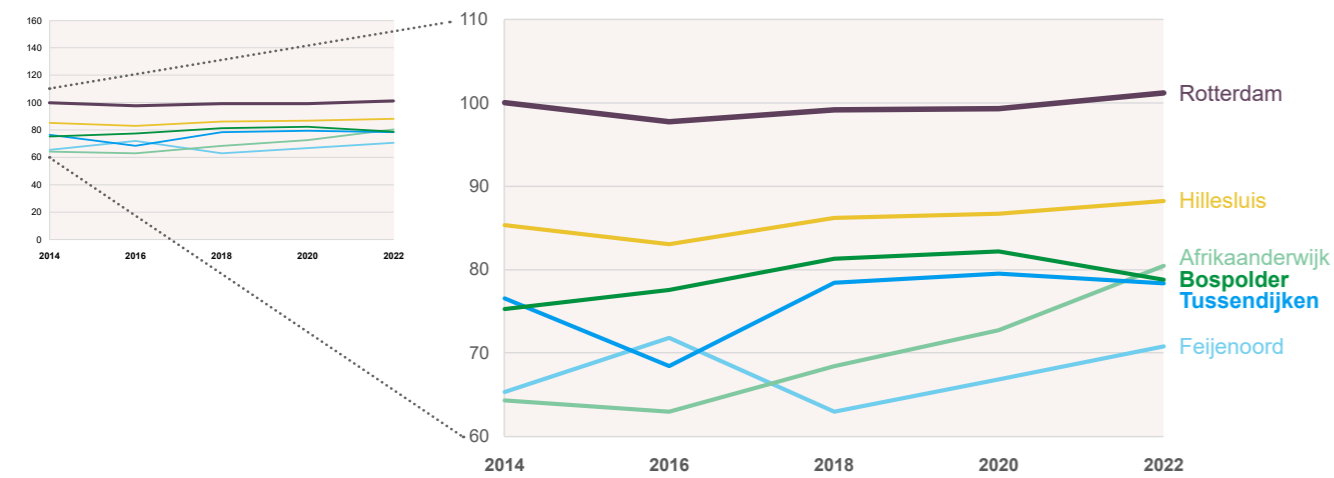
Rond de start van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 (2016 – 2020) is er een stijging te zien op de totaalscore Sociale Index, maar de laatste jaren (2020 – 2022) is deze iets teruggelopen (figuur 2.1). Stadsbreed is dit ook het geval, maar in mindere mate. Waar BoTu bij de meting in 2020 aanzienlijk beter presteerde dan vergelijkingswijken Afrikaanderwijk en Feijenoord is dit nu niet langer het geval. De daling in de Sociale Index blijkt vooral te komen door een daling van de subjectieve indicatoren (figuur 2.2). De objectieve score op de sociale index is in Bospolder namelijk verbeterd van 102,35 naar 110,47 (2020 – 2022). Dit is de hoogste score binnen de meetperiode van deze monitor (sinds 2014) (figuur 2.3).

In Tussendijken blijft de objectieve score al jaren min of meer gelijk. De subjectieve score daarentegen is in beide wijken flink gedaald, in Bospolder van 89,75 naar 74,84 en in Tussendijken van 91,71 naar 74,08 (2020 – 2022). Voor beide wijken is dit de laagste score sinds 2014. Daarmee ligt de subjectieve score ver onder het Rotterdams gemiddelde. Opvallend is dat er in Bospolder en Tussendijken een zeer aanzienlijke daling is te zien in het oordeel over de kwaliteit van leven. De score is in Bospolder gedaald van 63,58 naar 46,98 (2020 – 2022), zo laag is de score sinds 2014 niet geweest (figuur 2.4). In Tussendijken is de daling in deze periode nog sterker en scoort de kwaliteit van leven nog slechts 35,35. Het daarmee op grote afstand van het Rotterdams gemiddelde.

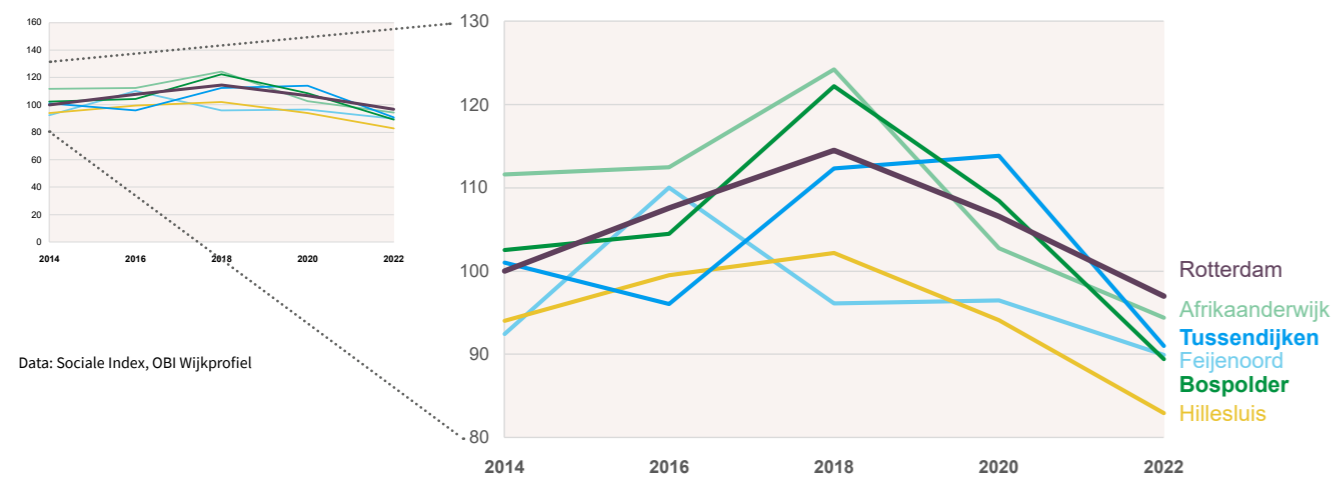
Figuur 2.5. Zelfredzaamheid Subjectief

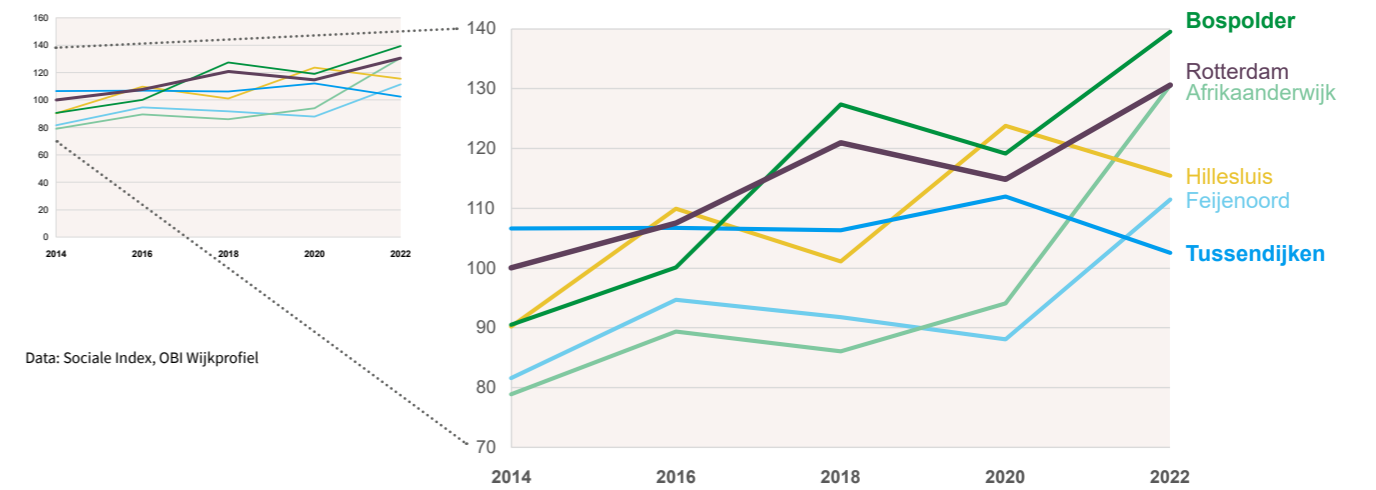
Figuur 2.6. Zelfredzaamheid Objectief

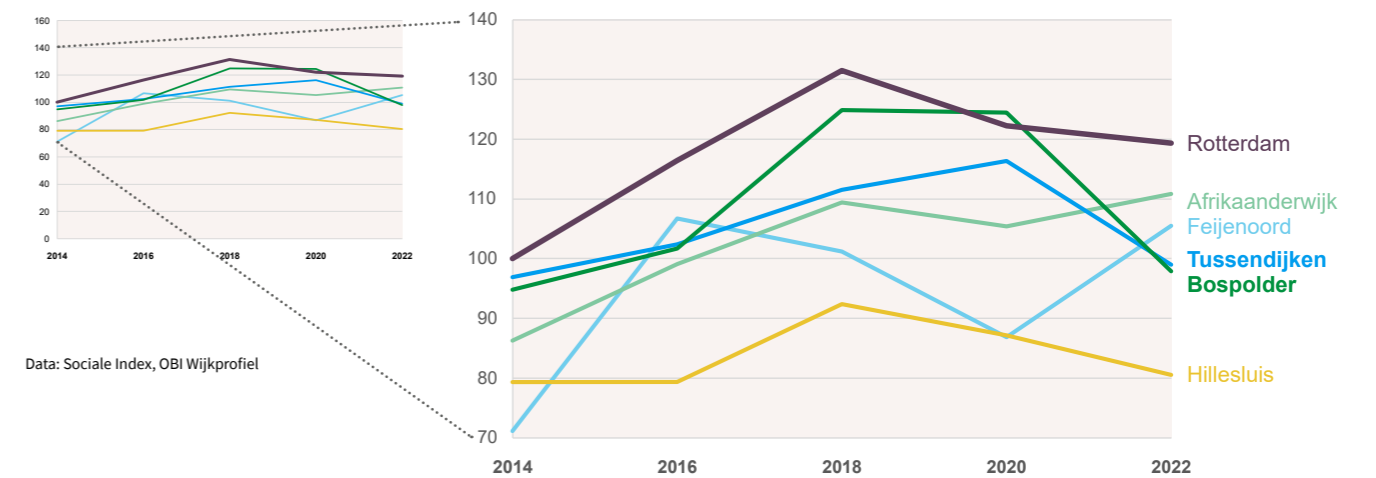
Figuur 2.7. Samenredzaamheid Subjectief

Figuur 2.8. Samenredzaamheid Objectief

Figuur 2.9. Binding Subjectief

Vier onderdelen van de sociale index

Binnen het thema Zelfredzaamheid ligt de nadruk op de verschillende kapitaalsoorten waar individuen in meer of mindere mate over beschikken om deel te kunnen nemen aan de samenleving. Er worden vijf soorten onderscheiden: psychologisch, economisch, cultureel, sociaal en maatschappelijk kapitaal. Het beschikken over meer hulpbronnen (kapitaal) betekent een grotere zelfredzaamheid voor het individu. De Zelfredzaamheidsscore in BoTu blijft zowel subjectief als objectief achter op het Rotterdams gemiddelde. Deze achterstand komt overeen met de vergelijkingswijken op Zuid (figuur 2.5 en 2.6).

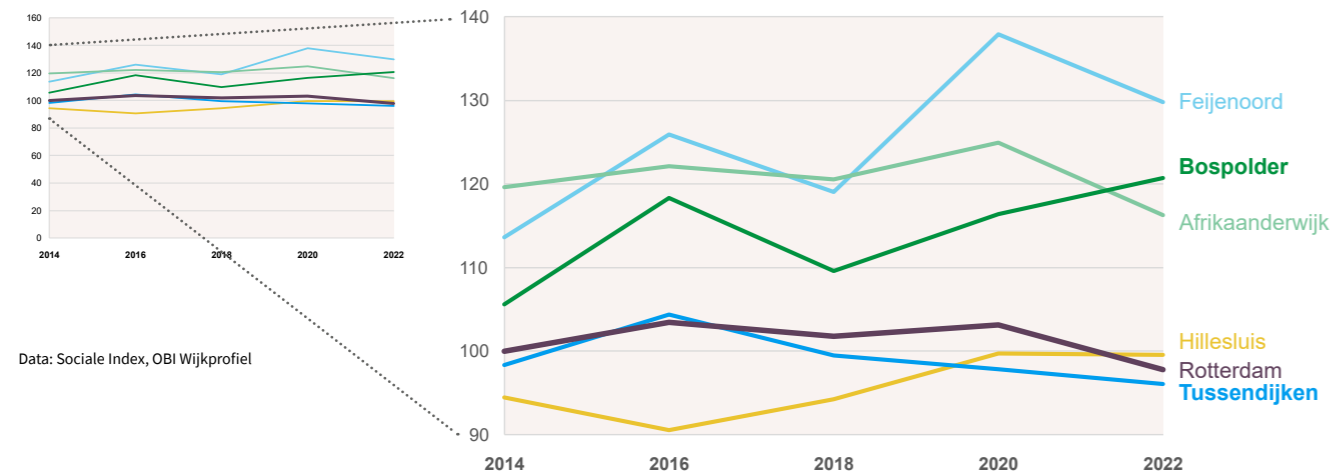
Samenredzaamheid is in de Sociale Index op te vatten als de inzet van burgers voor hun naasten (zorghulp) en voor het collectief (maatschappelijke belang). De subjectieve Samenredzaamheidsscore is de afgelopen vier jaar (2018 – 2022) flink afgenomen (figuur 2.7). Een vergelijk-

bare ontwikkeling is in heel Rotterdam te zien. Objectief gezien scoort Bospolder goed op het vlak van samenredzaamheid en komt boven het Rotterdam gemiddelde uit (figuur 2.8). Deze hoge score was de afgelopen jaren min of meer constant.

Binding gaat over het gevoel dat bewoners bij hun buurt en stad hebben en de mate waarin ze aangeven ermee verbonden te zijn. De indicatoren gaan over de betrokkenheid, de gehechtheid met de directe leefomgeving en de verantwoordelijkheid die bewoners voelen en nemen voor die omgeving. De subjectieve Bindingsscore laat in eerste instantie een stijgende lijn zien, maar tijdens de laatste meting is deze in beide wijken weer gedaald. Objectief gezien scoort Bospolder samen met Afrikaanderwijk en Feijenoord bovengemiddeld op het vlak van Binding. Deze hoge score is de afgelopen jaren ongeveer constant gebleven.

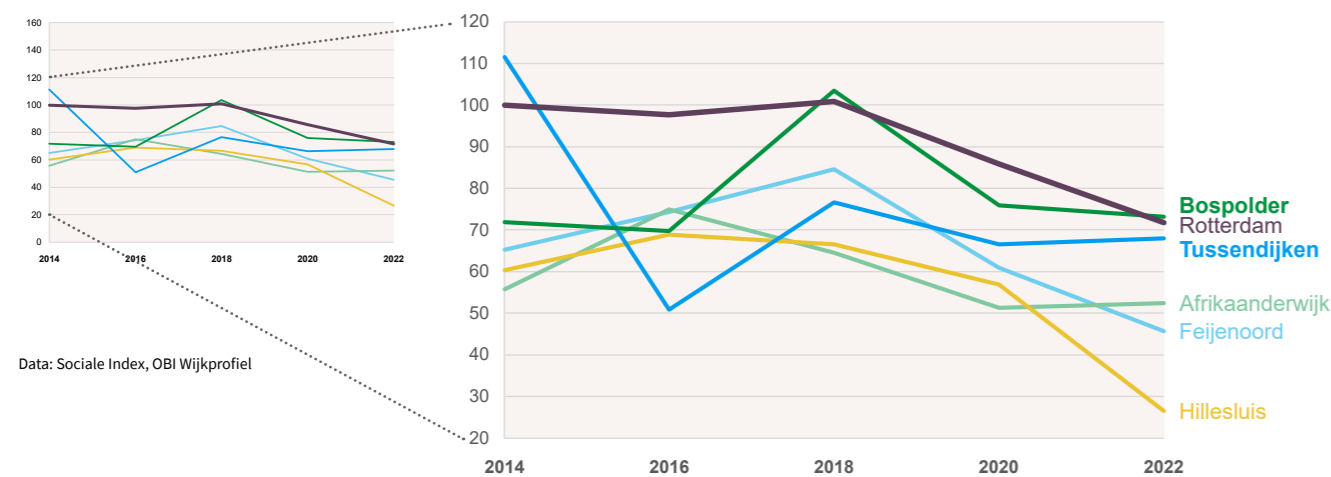
VEERKRACHTINDICATOREN

Figuur 2.10. Binding Objectief

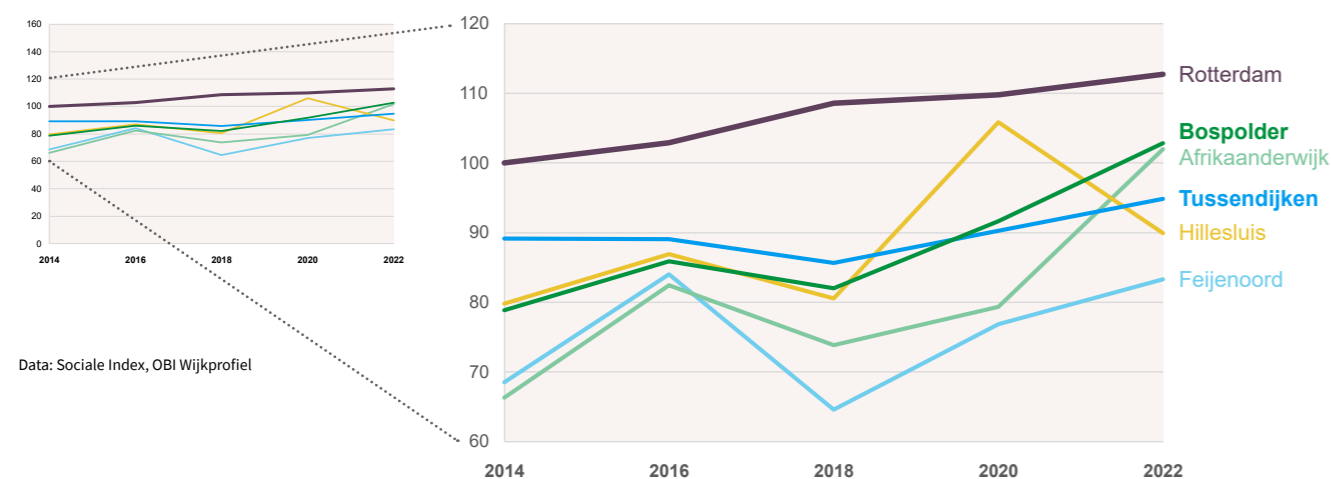

Om de sociale veerkracht van de wijk specifiek in beeld te brengen zoomen we in op hoe bewoners van BoTu hun eigen veerkracht ervaren en deelnemen aan activiteiten die hun persoonlijke veerkracht en de gemeenschapsveerkracht vergroten. Dit betreft ook indicatoren over de sociale structuur van de wijk.

Figuur 2.11. Participatie Subjectief

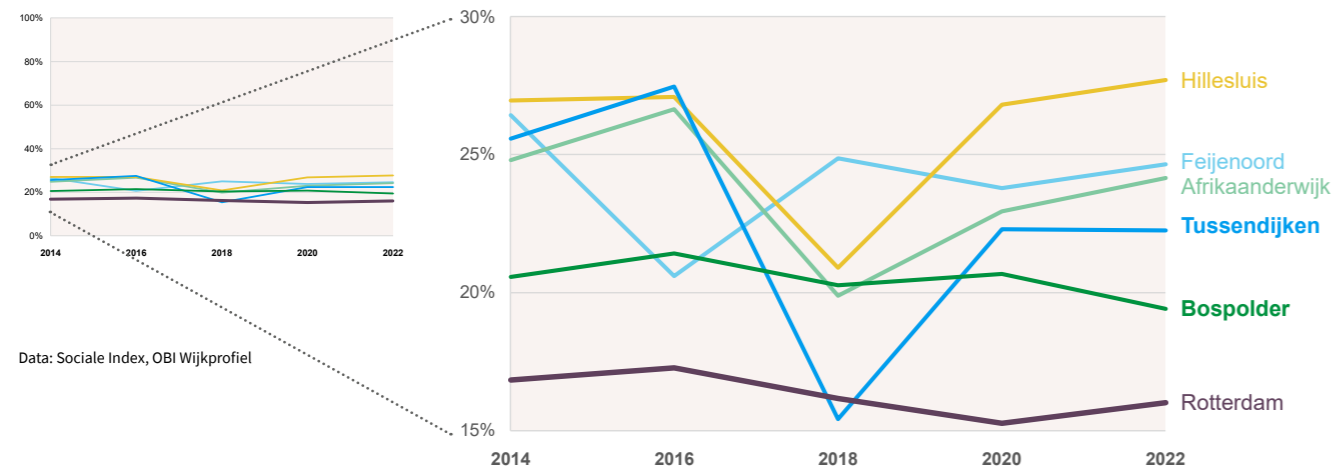
Figuur 2.12. Participatie Objectief

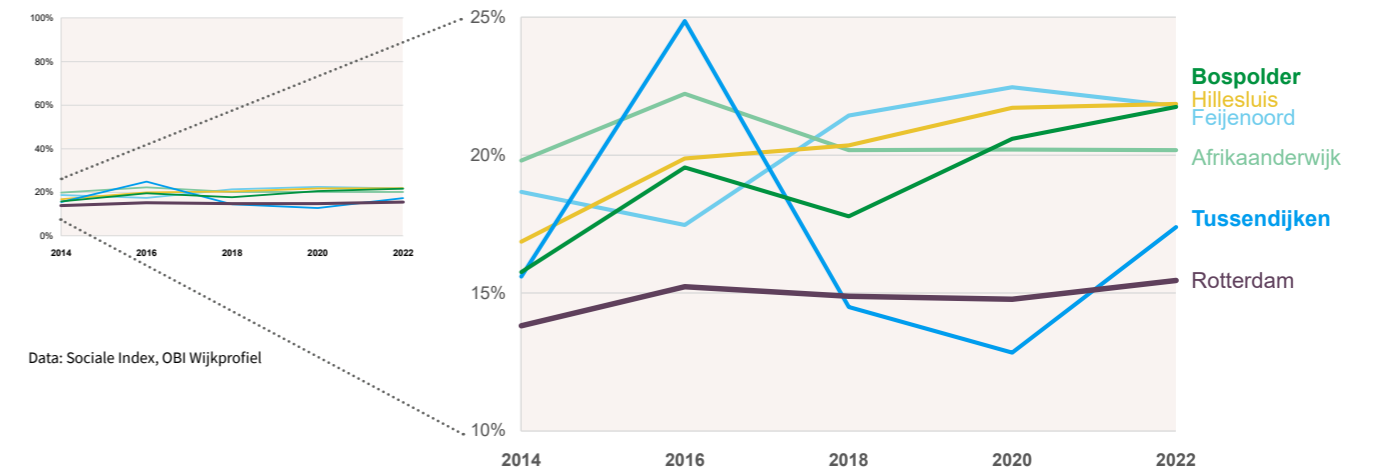
Participatie gaat over de actieve maatschappelijke deelname van individuen of groepen. Dit kan verschillende vormen aannemen die zowel voor het individu als voor de samenleving van betekenis kunnen zijn. Binnen de definitie van participatie in het Wijkprofiel worden drie deelgebieden onderscheiden, namelijk economische,

maatschappelijke en sociale participatie. Op het vlak van participatie is de subjectieve score in BoTu beter dan in de vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid en is in 2022 rond het Rotterdams stedelijk gemiddelde. Objectief gezien blijft BoTu achter op het Rotterdams gemiddelde, net als de wijken op Zuid (figuur 2.11 en 2.12).

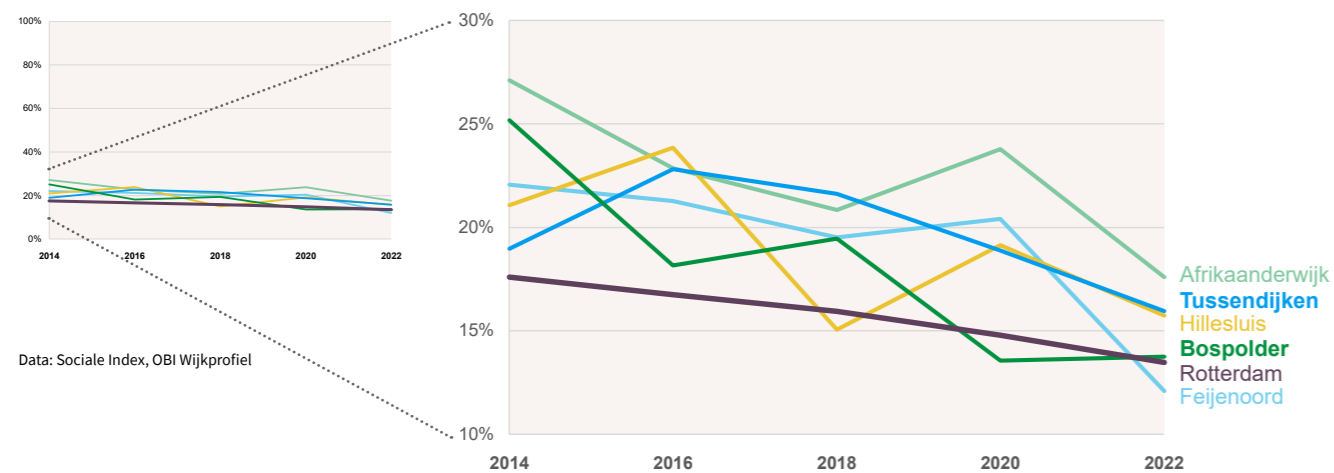
Figuur 2.13. % bewoners dat zegt belangrijke dingen in hun leven niet te kunnen veranderen

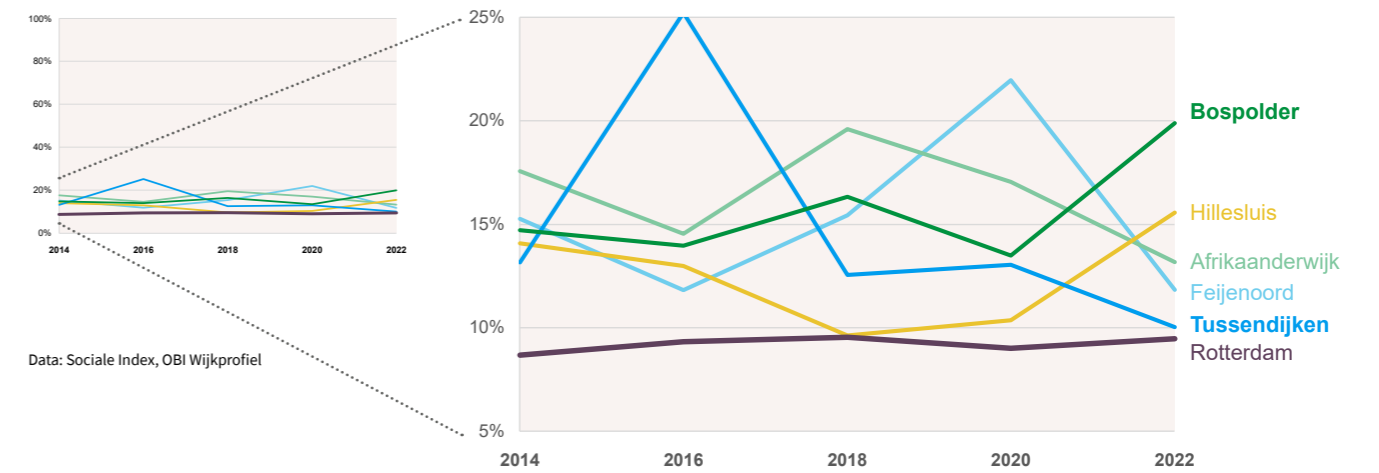
Figuur 2.16. % bewoners dat zegt weinig controle over dingen te hebben

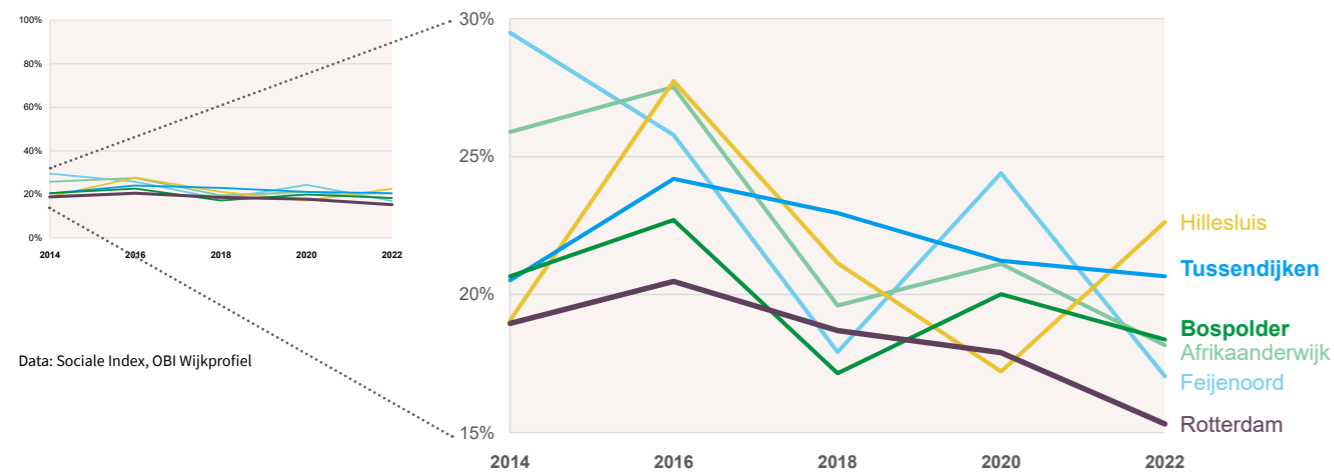
Figuur 2.14. % bewoners dat zegt niet te kunnen doen wat men wil

Figuur 2.17. % bewoners dat zegt zich vaak hulpeloos te voelen

Figuur 2.15. % bewoners dat zegt de toekomst niet in de hand hebben

Zelfregie en controle

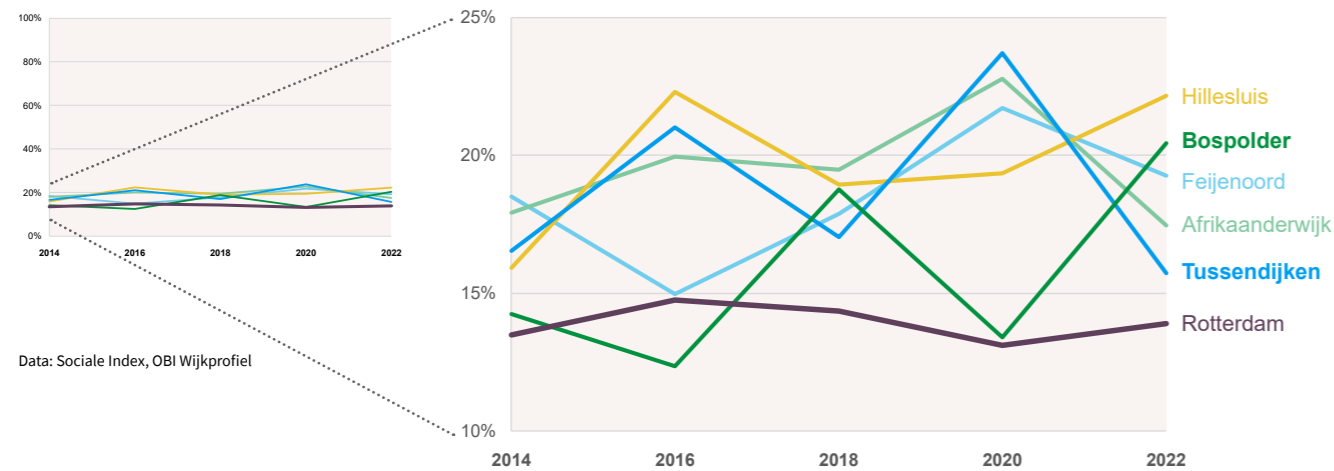
Een veelzeggende indicator op het vlak van sociale veerkracht is de mate waarin bewoners zelfregie en controle over hun leven ervaren. Alleen dan kunnen zij ook anticiperen op veranderingen, of zich aanpassen. Uit de Sociale Index blijkt dat op dit vlak nog winst te behalen is in zowel Bospolder als, in mindere mate, Tussendijken.

Een van de indicatoren die zelfregie meet is het percentage bewoners dat zegt weinig controle over dingen te hebben (figuur 2.16). Deze indicator is negatief geformuleerd, dit betekent dat een laag percentage geïnterpreteerd kan worden als wenselijk en een daling als een positieve ontwikkeling. In Tussendijken is aanvankelijk

een positieve ontwikkeling zichtbaar (2018 – 2020), vervolgens neemt dit weer af (2020 – 2022). De scores zijn vergelijkbaar met de NPRZ-wijken. Daarmee blijft de wijk ruim achter bij het Rotterdams gemiddelde. Gedurende de laatste jaren vrij stabiel is gebleven.

Een andere belangrijke indicator voor zelfregie is het percentage bewoners dat zegt zich vaak hulpeloos te voelen (figuur 2.17). Dit percentage ligt voor Rotterdam al jaren stabiel en schommelt rond de 9%. Tussendijken scoort boven het Rotterdams gemiddelde, maar het verschil is minder groot geworden sinds 2020. In Bospolder is het percentage juist gestegen tot 19,89%, het hoogste percentage sinds de start van de meting in 2014.

Figuur 2.18. % bewoners dat zegt problemen soms niet op te kunnen lossen

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

MET LEF EN DURF OPGAVEN VERBINDEN IN DE PUBLIEKE RUIMTE

KLIMAATADAPTATIE EN ENERGIETRANSITIE IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN ALS HEFBOOM BIJ SOCIALE OPGAVE

Linda Zuiderwijk

Klimaatadaptatie, energietransitie, verkleinen van sociale achterstand; in de stad stapelen de urgente opgaven zich op. Vanwege de beperkte ruimte is het de uitdaging van gemeenten om hierop een samenhangende aanpak te ontwikkelen. Dat is een complexe zaak. De wil is er vaak wel, maar het is lastig om het gebruikelijke proces (“zo gaat het altijd”) te doorbreken. In de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken laten pionierende ambtenaren – en in dit geval schooldirecteuren – met “lef en durf” zien hoe je dat bij de herinrichting van drie schoolpleinen kunt doen.

In het Bospolder-Tussendijken is in 2018 gekozen om projecten op een integrale manier aan te vliegen: de hefboomfunctie van fysieke opgaven voor een grote sociale opgave staat centraal in het integrale, gebiedsgerichte en langjarige gemeentelijk programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’.

In BoTu (Bospolder-Tussendijken) ligt een behoorlijke sociale opgave: alhoewel veel buurtbewoners een hoge mate van binding ervaren en ze zich relatief vaak inzetten voor de buurt en elkaar, scoort BoTu op vrijwel alle overige variabelen in de sociale index ruim onder het Rotterdams gemiddelde. De buitenruimte van BoTu is een van de stevigste van Rotterdam: maar zestien procent is waterdoorlatend of -opnemend en in de zomer warmen de pleinen behoorlijk op, wat tot hittestress kan leiden. De uitdaging is daarom klimaatbestendige pleinen te creëren, voor multifunctioneel gebruik, die dus uitnodigen tot ontmoeten, sporten en spelen. Daarnaast krijgt de lokale werkgelegenheid een boost: jongeren uit de buurt kunnen aan de slag gaan als bijvoorbeeld monteur van zonnepanelen.

De weerbare en veerkrachtige stad

Veerkrachtig BoTu is sterk verbonden met de stadsbrede resilience-strategie voor een weerbare en veerkrachtige stad. Rotterdam is sinds 2014 lid van het Resilient Cities

Network en heeft sindsdien een resilience-strategie vastgesteld onder leiding van Chief Resilience Officer Arnoud Molenaar.

Een van de aanleidingen voor de start van het programma was het bezoek van burgemeester Ahmed Aboutaleb aan Brownsville in New York, waar hij zich afvroeg hoe de lessen van klimaatveerkracht konden worden vertaald naar sociale veerkracht. De veronderstelling is dat klimaatadaptatie en energietransitie als hefboom werken voor verschillende sociale opgaves. Maar hoe die link op wijkniveau precies werkt, is nog de vraag. Molenaar: ‘We zijn aan het pionieren: we kennen geen voorbeelden waar op wijkniveau in deze mate verschillende opgaven met elkaar worden gecombineerd.’

Rotterdam heeft op dit punt al ervaring opgedaan met het combineren van verschillende opgaven op de waterpleinen. ‘Dat zijn wijkpleinen met ontmoetingsfuncties, waar boven- of ondergronds tijdelijk water wordt opgeslagen als dat nodig is. Die lessen willen we hier weer in de praktijk brengen.’ Aan de hand van drie schoolpleinen, waarvan er twee al zijn heringericht en een derde in de planfase is, beschrijven we drie lessen voor integraal werken in een hoogstedelijke omgeving.

De veronderstelling is dat klimaatadaptatie en energietransitie als hefboom werken voor verschillende sociale opgaves

MET LEF EN DURF OPGAVEN VERBINDEN IN DE PUBLIEKE RUIMTE

Schoolplein Kindcentrum De Vlinder

Op het schoolplein van Kindcentrum De Vlinder in Bospolder is bijna geen tegel meer te vinden. Buitenspelen was nog nooit zo leuk in deze “natuurspeeltuin”. Dit plein was volledig betegeld en er stonden drie speeltoestellen. Na schooltijd verbleven er vooral jongeren die veel troep maakten en niemand voelde zich verantwoordelijk voor het plein, de school inclusief, stelt directeur Loes Viset.

Het plein van De Vlinder is na de herinrichting ‘eigenlijk nauwelijks meer een plein te noemen. Het is nu een natuurspeeltuin met veel groen, water, zand en natuurlijke materialen’, zegt Viset. Alle tegels zijn eruit gehaald en er is ruimte gecreëerd voor de afvoer van regenwater. Daarnaast is er meer groen gekomen. ‘Omdat het plein mooi is, wil iedereen het mooi houden. Jongeren zitten er bijna niet meer en als ze er zitten ruimen ze hun troep op [...] Er wordt nu echt gespeeld.’

In het participatietraject was een rol weggelegd voor de school, de gemeente, kinderen, hun ouders en buurtbewoners; zowel bij het plannen als bij de uitvoering. De kinderen zijn onder andere bij een natuurspeeltuin geweest en hebben daar hun ideeën aan ontwerpers gegeven.

Ook valt het Viset op dat buurtbewoners zich na de herinrichting ‘verantwoordelijk voelen en een oogje in het zeil houden’. De Vlinder beheert een gedeelte van het plein zelf, dat onder schooltijd door de kinderen wordt onderhouden en schoongemaakt. Buiten schooltijd maken buurtbewoners met jonge kinderen gebruik van het plein.

Valentijnschool dependance: Driehoeksplein

Van geasfalteerde vlakte naar buurtpark. Het ontwerp voor Driehoeksplein in Tussendijken wordt medio 2024 gerealiseerd. In deze buurt ervaart schooldirecteur Jos de Leeuw weinig gemeenschap, ‘het wij-gevoel ontbreekt hier’. Het plein bestaat uit zo’n 3000 vierkante meter asfalt waar tekeningen op zijn gemaakt, de groene rand is kaal gelopen. Er is overlast van afval. In de zomermaanden komen buurtbewoners met groepjes naar het plein toe. ‘De strandstoeltjes komen mee naar buiten’, zegt De Leeuw.

Voor het Driehoeksplein is een nieuw plan gemaakt, samen met kinderen, ouders en buurtbewoners. Zij hebben actief geparticipeerd bij het maken van het plan, zegt De Leeuw. Buurtbewoners geven aan dat zij een gevoel van eigenaar-

schap ervaren, en dat ook al voordat het participatietraject startte, zo blijkt uit de afstudeerscriptie van Samira van Lieshout voor haar studie Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid (Erasmus Universiteit Rotterdam). In het nieuwe ontwerp zijn zonnepanelen op het dak van de school, vergroening en wateropvang onder het plein een centrale factor. Verschillende spelvormen, zoals voetbal, basketbal en verstoppertje krijgen er de ruimte. ‘Het ontwerp is bijna een buurtpark’, zegt De Leeuw. De uitdaging zal zijn om kaalslag te voorkomen en ouder- en kindparticipatie bij het onderhoud van het plein te behouden. Het plan ligt momenteel bij de gemeente die kijkt naar de bekostiging en checks uitvoert op duurzaamheid en beplanting.

Valentijnschool: schoolplein aan de Gijsingstraat

Het plein bij de hoofdlocatie van de Valentijnschool aan de Gijsingstraat (Tussendijken) was tot voor kort een volledig geasfalteerd plein; een open ruimte die niet interessant was voor jongere kinderen, zegt directeur De Leeuw. Met een subsidie van circa 70.000 euro voor het vergroenen van schoolpleinen werd een derde van het plein vernieuwd met bomen, houtsnippers en houten speelgoed. Een groot gedeelte van de subsidie moest worden besteed aan het afvoeren van het asfalt van dit stuk plein en voor het aanbrengen van ondergrondse waterbeheersingsmaatregelen. De aanwezigheid van het asfalt blijkt vanwege de kostenpost voor het afvoeren ervan een fikse rem op de ambitie om dit plein volledig klimaatadaptief te maken. Dit is geen klein detail in een wijk met veel onderhoudsarme, geasfalteerde pleinen.

Net als het plein van De Vlinder wordt het heringerichte plein aan de Gijsingstraat deels onder schooltijd schoongemaakt samen met kinderen. Na schooltijd is ook hier aanloop van ouders met jonge kinderen. Dit is na de herinrichting positief veranderd: voor de herinrichting werd er gefietst en gevoetbald, maar speelden er na schooltijd weinig kinderen. Het gebruik van het plein is dus gediversifieerd en toegenomen.

Succesfactoren

Bij de herinrichting van de pleinen zijn meerdere lessen geleerd over hoe je zo’n complex proces integraal aanpakt. We lichten de drie belangrijkste succesfactoren eruit.

Vanaf het begin beslist de bewoner mee

‘In alle opzichten geven we bewoners zeggenschap. Ze ontwerpen ook mee en het hele proces is speciaal ingericht hiervoor: steeds wordt een plan weer voorgelegd en bijgewerkt’, zegt Molenaar. Voor het Driehoeksplein presenteerden drie ontwerp bureaus zich aan de inwoners, die uiteindelijk het beste bureau kozen. Dit bureau koos voor een aanpak waarbij het ontwerp en de vraagstukken zelf al een onderwijzende functie hadden: kinderen werden betrokken bij de opgaves en het ontwerp werd een aanleiding te leren over de problematiek. Stapsgewijs werden elementen aan het ontwerp toegevoegd, in samenspraak met de bewoners, die nadachten over de (sociale) functies voor het plein. De betrokken wijknetwerker wist precies hoe ze welke inwoners moest bereiken. Dit is een intensieve vorm van participatie en cocreatie, waarin eerlijke communicatie met bewoners belangrijk is, zodat er over en weer begrip en vertrouwen tussen de partijen ontstaat. Dat de bewoner vanaf het begin af aan betrokken is, lijkt een belangrijke factor in de hefboomwerking van klimaatadaptatie en energietransitie op verschillende sociale opgaves.

Voor ouders voelt dit als een veilige plek in een tijd waarin de mentaliteit buiten de school verhardt

Actief betrekken van scholen in de wijk

De gemeente ziet scholen als drijvende kracht achter de veerkrachtige wijk. Het actief betrekken van scholen bij de herinrichting van de pleinen is een belangrijk onderdeel van de veronderstelde hefboomwerking. De redenatie is dat scholen gelijk verdeeld zijn over de stad en dat zij een kristallisatiepunt in de wijk zijn, waar verschillende organisaties en belangen samenkomen, net zoals bij de Parijse resiliënt schoolyards. Directeur De Leeuw van de Valentijnschool erkent dat de school een belangrijk punt is in de wijk: voor ouders voelt dit als een veilige plek in een tijd waarin de mentaliteit buiten de school verhardt. De Valentijnschool heeft bijvoorbeeld “een gemeenschap van ouders opgezet”.

Toch waarschuwt De Leeuw ook voor de druk die dit op scholen legt: de scholen zullen naast hun eigenlijke taken ook een rol spelen in het onderhoud van het plein. Het moet nog blijken of de scholen deze voortgaande participatie voor het onderhoud duurzaam kunnen organiseren met de kinderen en de ouders.

Een divers projectteam met lef en durf

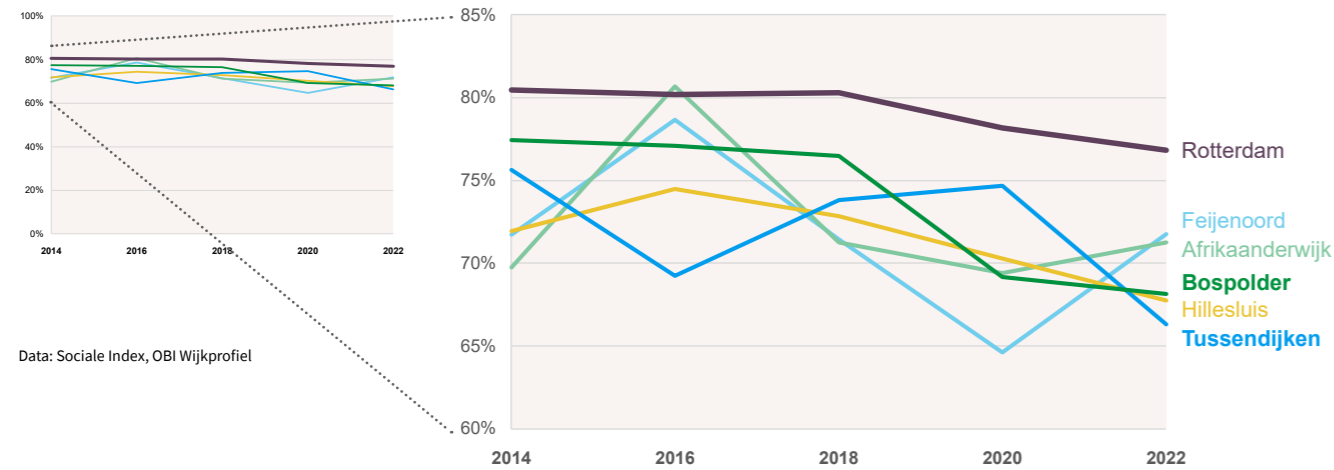
Het werken aan een integrale opgave is veeleisend voor de gemeentelijke organisatie, die voornamelijk thematisch is ingericht en pas recentelijk meer gebiedsgericht is gaan werken. Verschillende programma’s en budgetten moeten bij integraal werken binnen een gebied bij elkaar komen: ‘Daar is lef en durf van slimme ambtenaren voor nodig’, zegt Molenaar. Zo is het nog lang niet standaard dat ook het maatschappelijk cluster betrokken wordt bij projectteams die aan herinrichting werken. Bij het Driehoeksplein is bijvoorbeeld de wijknetwerker lid van het team. Daarnaast vraagt de integrale aanpak dat teamleden continue de samenhang tussen de opgaves te zoeken. Teamleden moeten dus openstaan voor dit type samenwerking en flexibel en buiten de eigen expertise om meedenken.

Een integraal budget

Het integraal budget moet idealiter direct vanaf het begin geregeld worden: Welke programma’s en clusters hebben baat bij en een rol in deze aanpak? Wat hebben zij in te leggen? Deze werkwijze wijkt nog sterk af van hoe er standaard gewerkt wordt, dus een groot deel van de tijd en energie van de projectleider gaat naar het inregelen van dit budget. Dit soort werk en typen budget moet daarmee doordringen tot in de haarvaten van de hele organisatie.

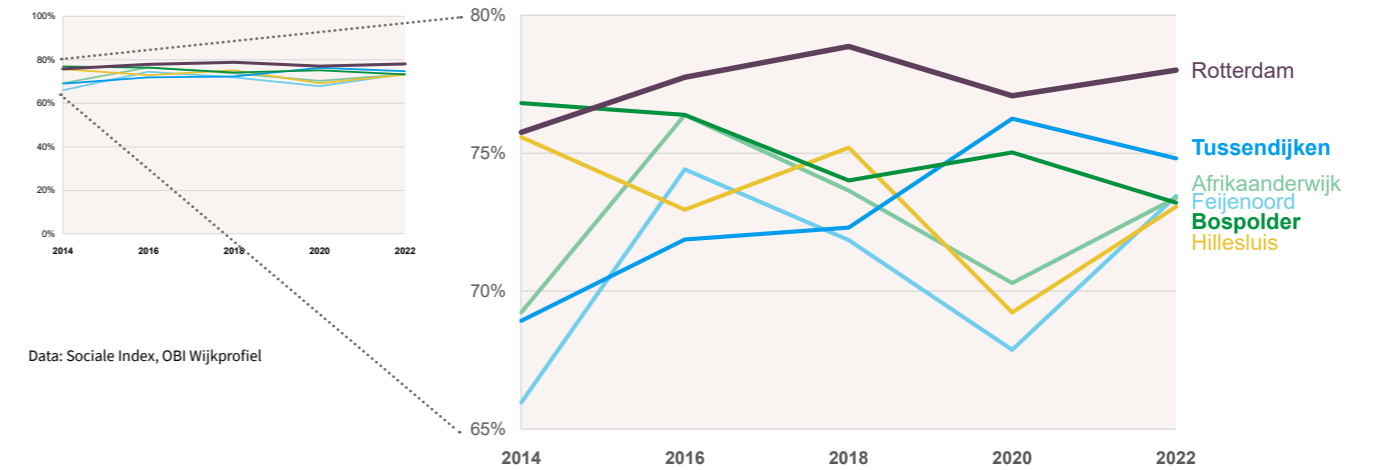
Linda Zuiderwijk is stadssociologe en gespecialiseerd in onderzoek op het snijvlak van fysieke en sociale vraagstukken en interventies in openbare ruimten. Ook traint ze professionals in het doen van onderzoek op straat en in buurten. Deze publicatie en het onderzoek ervoor zijn tot stand gekomen met financiële ondersteuning van Gemeente Rotterdam.

Figuur 2.19. % bewoners dat zegt zich niet in de steek gelaten te voelen

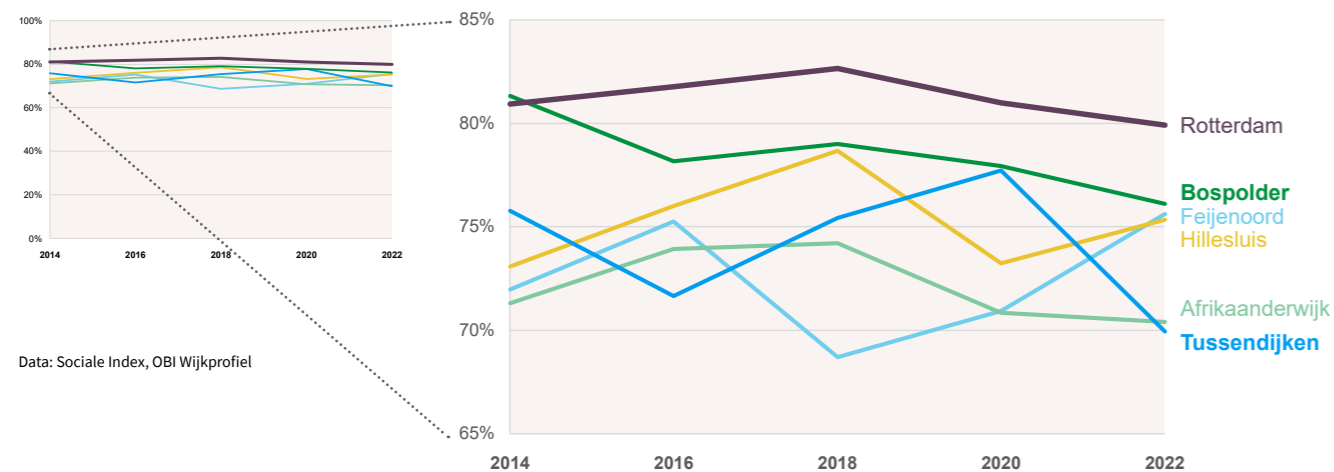
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.22. % bewoners dat zegt voldoende mensen te kennen voor hulp en advies

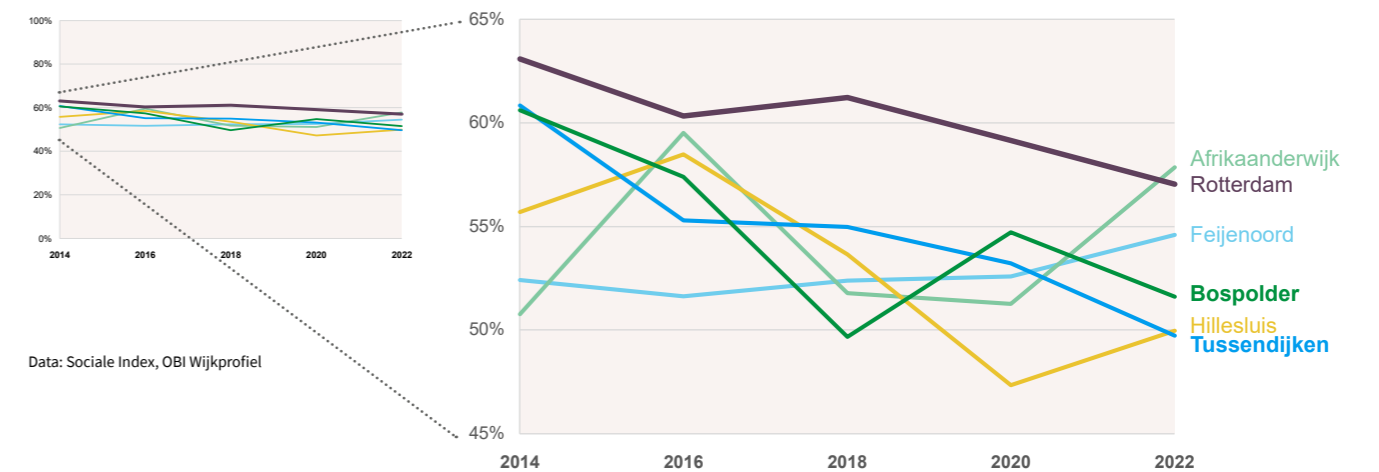
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.20. % bewoners dat zegt genoeg belangstelling van anderen te hebben

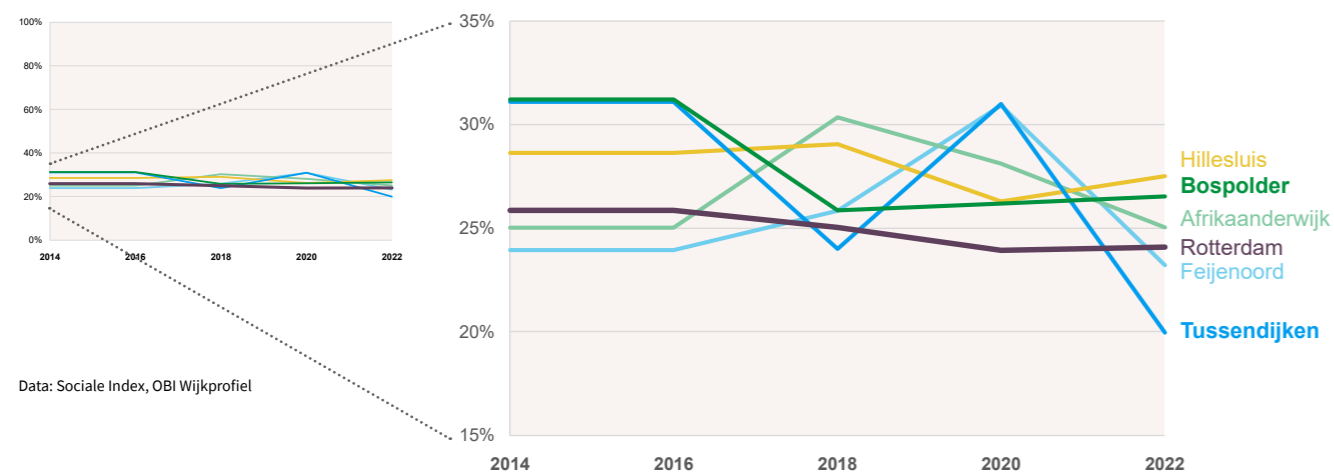
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.23. % bewoners dat zegt voldoende mensen te kennen om mee te praten

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.21. % bewoners dat het moeilijk vindt hulp te vragen aan buren, vrienden of familie

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Sociale steun

Sociaal kapitaal kan bewoners helpen beter met verandering en tegenslag om te gaan. Sociaal kapitaal definiëren we als de sociale netwerken die acties faciliteren of toegang bieden tot verschillende hulpbronnen. Sociaal kapitaal zorgt voor een gedeelde visie en verbetert het probleemoplossend vermogen van initiatieven en bewoners.

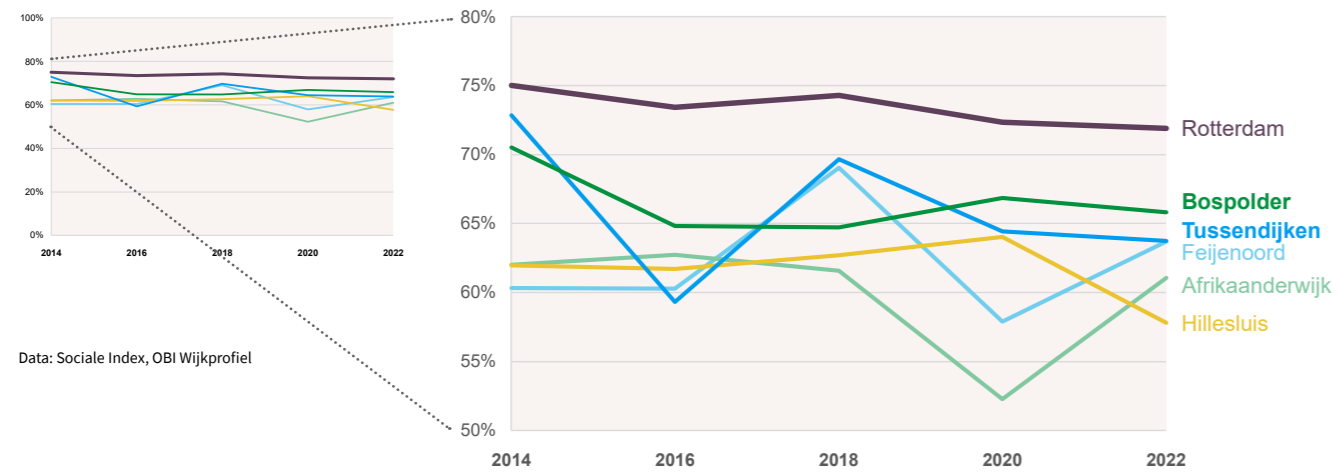
Tijdens de meting van 2022 gaf in Bospolder 68% van de bewoners aan het oneens te zijn met de stelling “Ik voel me weleens in de steek gelaten”, in Tussendijken was dit 66% (figuur 2.19). Dit percentage ligt lager dan het stedelijk gemiddelde van 76%. In Bospolder en in Tussendijken is bovendien de laatste jaren een negatieve trend zichtbaar waardoor de wijken verder op het

Rotterdams gemiddelde zijn achter geraakt. Een soortgelijke ontwikkeling is zichtbaar in de vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid.

Waar de vorige indicator uitgaat van een negatief gevoel, in de steek gelaten worden, beschrijft deze indicator positieve aandacht: belangstelling van anderen. Zowel in Bospolder als Tussendijken blijft het aantal bewoners dat vindt dat ze genoeg belangstelling van anderen ervaren (figuur 2.20), achter op het Rotterdams gemiddelde. Gedurende de jaren is dit percentage in lichte mate toegenomen. Hoewel deze indicator er op het eerste gezicht niet slecht voor lijkt te staan is het toch zorgwekkend dat bijna een kwart van de bewoners uit de wijk niet genoeg belangstelling zegt te hebben, met eenzaamheid als mogelijk vervolg.

Figuur 2.24. % bewoners dat zegt genoeg belangstelling van naaste familie te hebben

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

DUIZEND SPINNEN MAKEN EEN WEB

Dirck Slabbekoorn zet zich als filiaalmanager van een supermarkt aan de Schiedamseweg in voor Bospolder-Tussendijken. Hij initieerde open hiring in zijn filiaal waarbij hij mensen zonder sollicitatieproces aanneemt. Daarnaast heeft hij zich ingezet om coronarellen in Delfshaven te voorkomen. Vertrouwen in de ander is het uitgangspunt van zijn handelen.

Op 26 januari 2021 zijn er rellen aangekondigd op de Schiedamseweg. Samen met de wijkmanager en diverse actieve bewoners komt Dirck in actie om de rellen op een bijzondere wijze te stoppen.

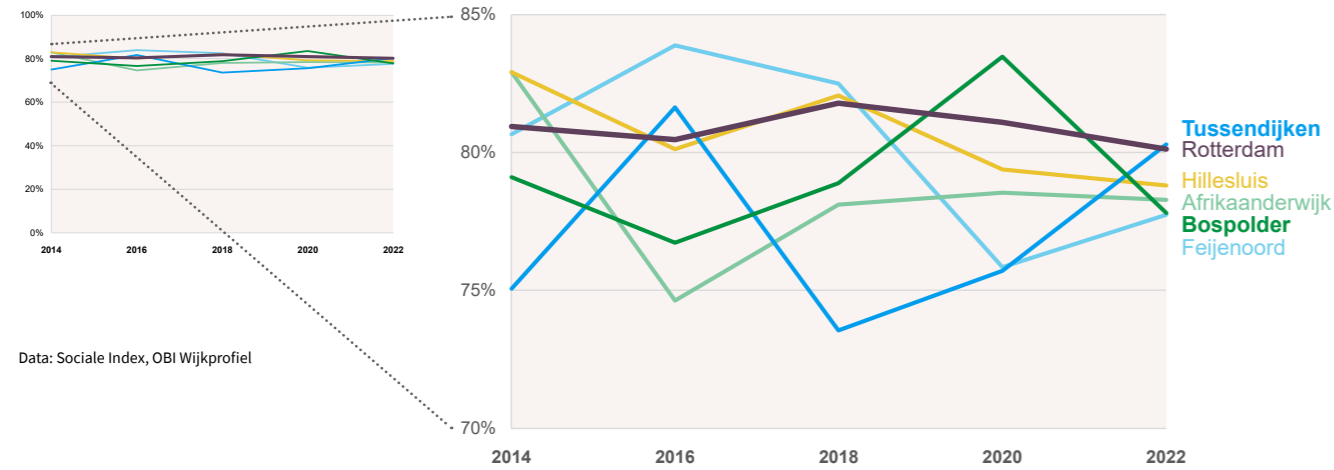
“Laten we de mensen die we definiëren als relschoppers zien als onze broers, fantastische mensen die klem zitten.”

Hij vroeg de politie het schild in de auto te laten en bewoners en ondernemers van de Schiedamseweg om muziek te draaien. Ze gingen de straat op in lichte en felgekleurde kleding en maakte contact met mensen die naar de wijk kwamen om te rellen.

“Ik geloof in de mensen in deze wijk en daarom kan het. Het kan overal als je maar beseft dat mensen tegenover je volledig identiek zijn aan jou met dezelfde wensen en verlangens ook al zien ze er misschien anders uit.”

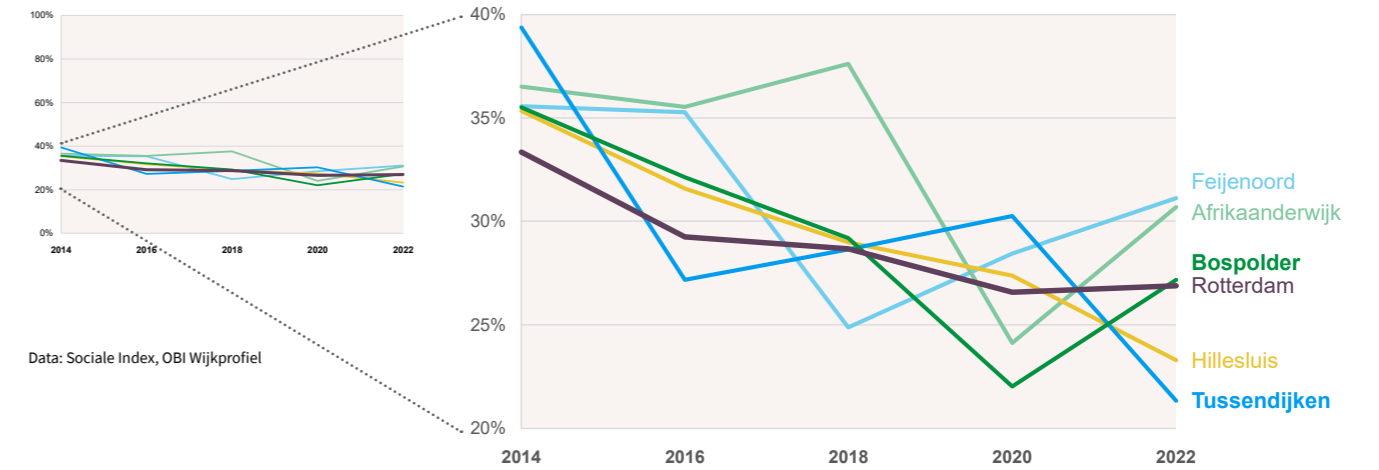
Het belangrijkste is dat er hoop en vertrouwen voor nodig is om mensen niet te laten zitten.

Figuur 2.25. % bewoners met wekelijkse familiecontacten

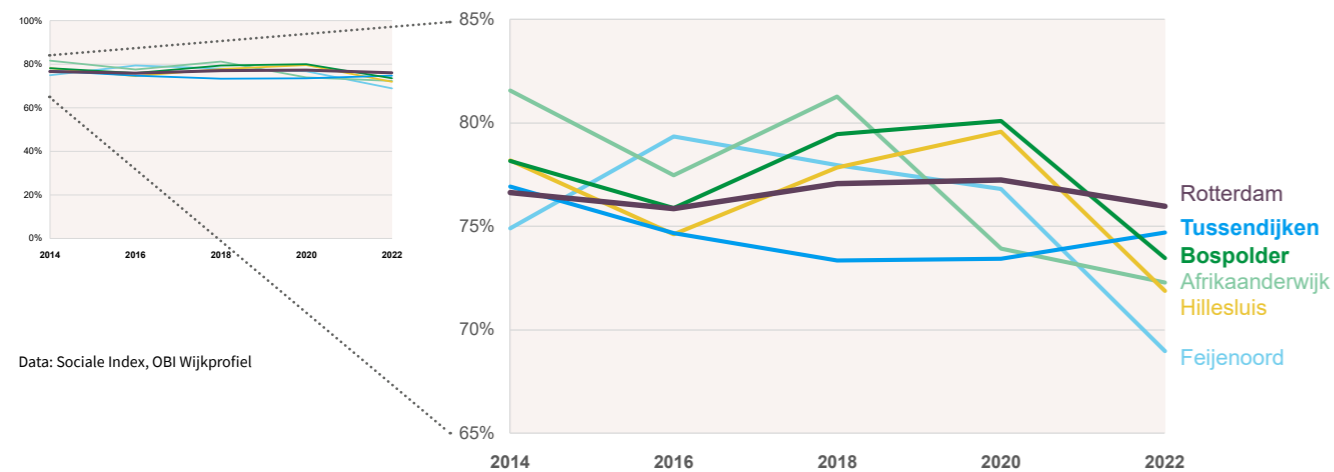
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.28. % bewoners met wekelijkse contacten met overige buurtgenoten

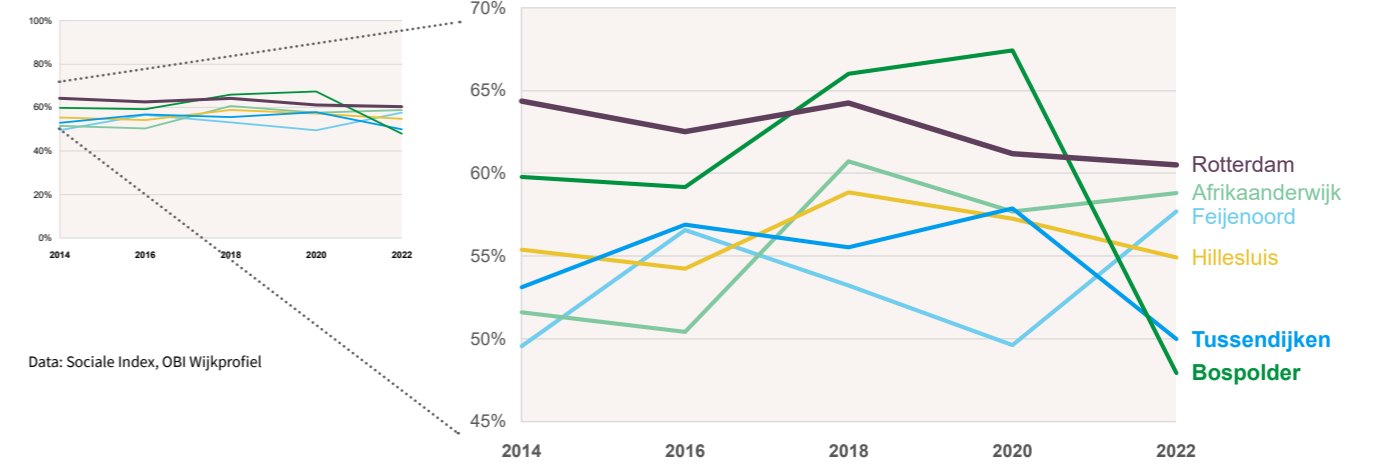
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.26. % bewoners met wekelijkse vriendencontacten

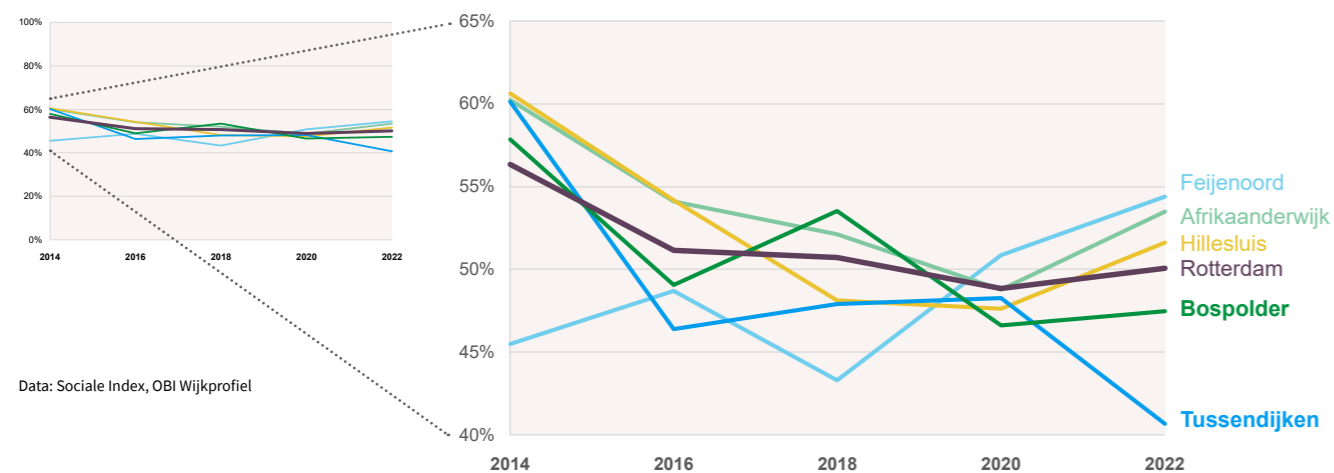
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.29. % bewoners met wekelijkse contacten via internet

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.27. % bewoners met wekelijkse burenccontacten

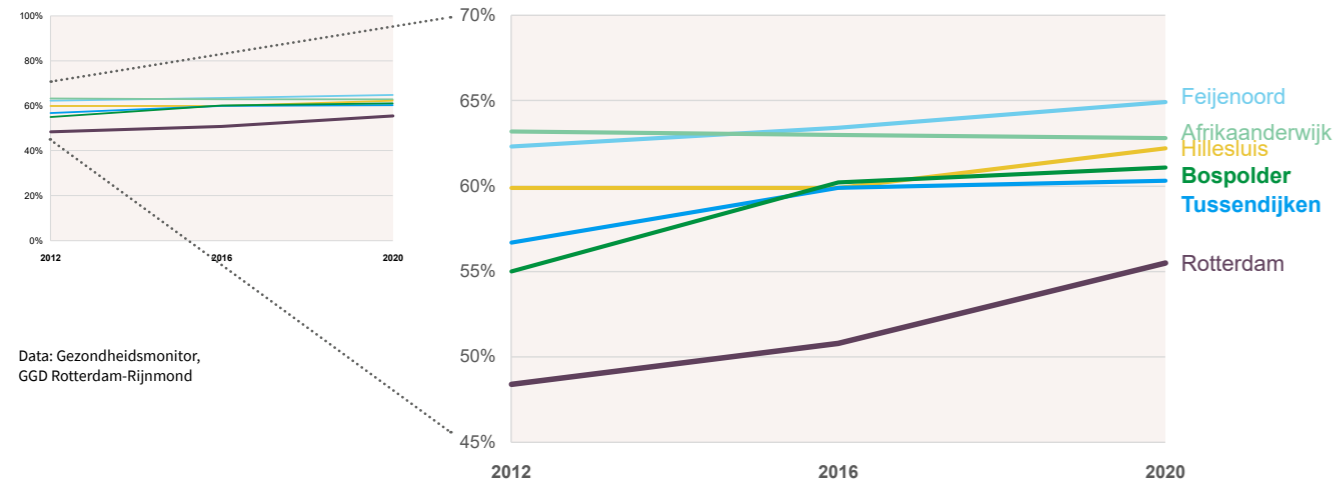

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Sociale contacten

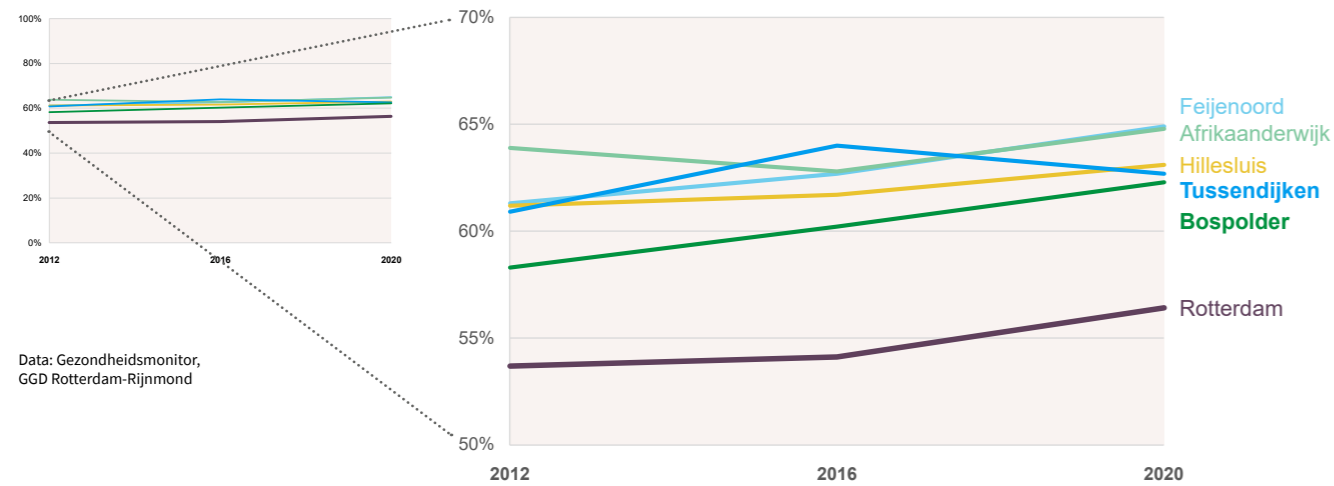
Voor een sterk lokaal netwerk en daaruit voortvloeiende sociale veerkracht is het van belang dat bewoners met burens en buurtgenoten contact hebben. Minder dan 50% van de bewoners (zowel in BoTu als stadsbreed) heeft wekelijks contact met hun burens (**figuur 2.27**). De laatste jaren is bovendien een dalende trend te zien. De vergelijkingswijken op Zuid laten op deze indicatoren wel een verbetering zien en scoren boven het Rotterdams gemiddelde. Het contact met overige buurtbewoners dan de directe burens laat een schommelende beweging zien, zoals zichtbaar in **figuur 2.28**. Het Rotterdams gemiddelde op de indicator 'wekelijkse contacten met buurtgenoten' is de afgelopen jaren ongeveer constant gebleven.

Figuur 2.30. % bewoners dat zich eenzaam voelt (18-65 jaar)

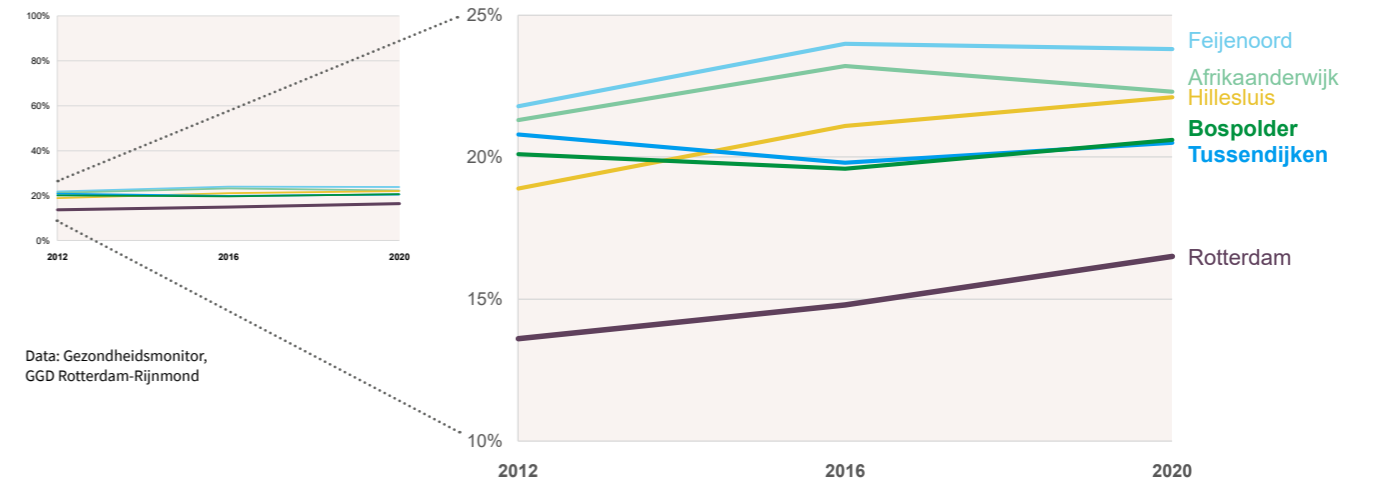
Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Figuur 2.31. % bewoners dat zich eenzaam voelt (65+)

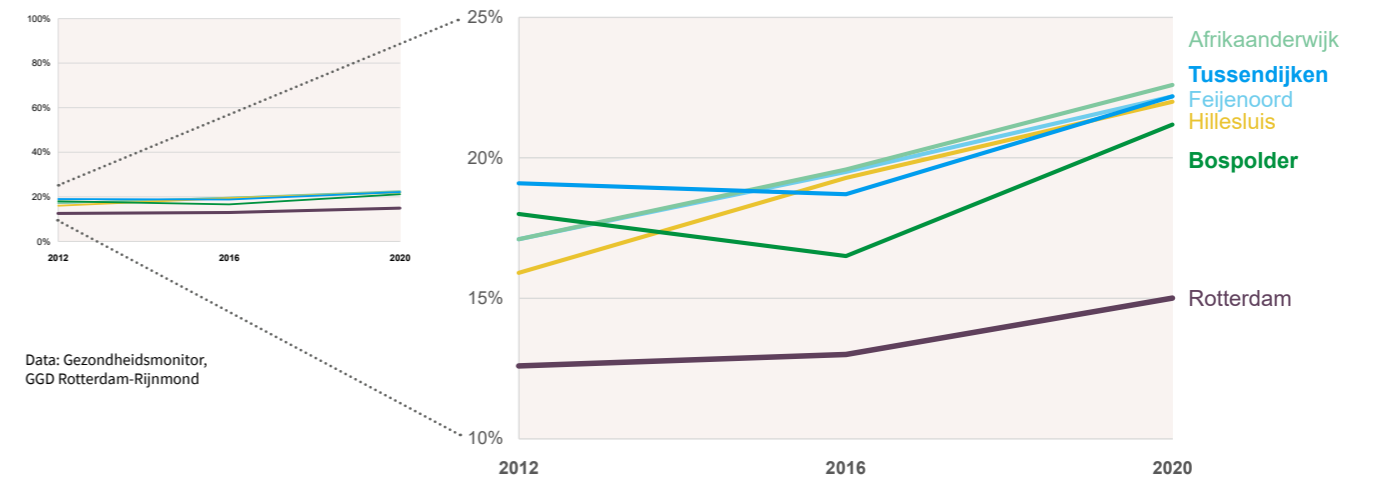
Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Figuur 2.32. % bewoners dat zich ernstig eenzaam voelt (18-65 jaar)

Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Figuur 2.33. % bewoners dat zich ernstig eenzaam voelt (65+)

Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Eenzaamheid

Zoals uit de Gezondheidsmonitor 2012, 2014 en 2020 blijkt, voelt ongeveer de helft van alle Rotterdammers zich eenzaam (figuur 2.30). Zij kunnen in een sociaal isolement raken en moeten eventuele obstakels dan alleen overwinnen. Zowel in Bospolder als Tussendijken is er een flink aantal bewoners dat zich eenzaam voelt (respectievelijk rond de 60%), wat in beide gevallen boven het stedelijk gemiddelde ligt. Het percentage is de afgelopen jaren iets gestegen.

Een deel van de mensen die zich eenzaam voelt heeft te maken met gevoelens van ernstige eenzaamheid¹. Met name de ernstige eenzaamheid onder 65+ers is in BoTu toegenomen tussen 2016 en 2020 (figuur 2.33). Deze toename is sterker dan de toename van het Rotterdams gemiddelde, waardoor het verschil tussen BoTu en het Rotterdams gemiddelde is vergroot. De focuswijken op Zuid laten een vergelijkbare ontwikkeling zien als in BoTu.

¹ (Ernstige) eenzaamheid in de Gezondheidsmonitor wordt door het CBS, RIVM en GGD berekend basis van De Jong Gierveld schaal.

BETEKENISVOLLE ONTMOETINGSPLEKKEN MAKEN ÉN BEHOUDEN

Marthe van Gils

Gedeelde ontmoetingsplekken in buurten zoals pleinen en publieke panden versterken de lokale gemeenschapsveerkracht. Ze zorgen voor een voedingsbodem waarop netwerken kunnen groeien die het welzijn van bewoners op peil houden. De huidige vastgoedmarkt zet het aanbod van gedeelde ontmoetingsplekken echter onder druk. Door maximaal te verhuren of verkopen aan de hoogsteieder wordt een buurthuis een tandartspraktijk en een schuldenloket een woning. Het overkwam de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken (hierna: BoTu). Hoe borgen bewoners, de woningcorporatie en de gemeente betekenisvolle plekken in de buurt?

Bij het investeren in lokale gemeenschappen is het van belang dat mensen elkaar kunnen ontmoeten. Niet alleen om gezellig koffie te drinken, maar ook zodat groepen zich kunnen organiseren om lokale oplossingen te vinden voor impactvolle veranderingen zoals de energietransitie of toenemende druk op de zorg. Op gedeelde plekken worden individuele problemen van collectieve aard en kunnen mensen zich verenigen om deze samen aan te pakken. Ze bieden bewoners de kans om frustratie om te zetten in schonere straten of talenten te uiten in een lokaal kookcollectief. Verbonden netwerken zorgen voor meer toegang tot hulpbronnen, zoals financiële middelen en (vrijwillige) inzet. Bovendien klinkt een verenigd geluid luider naar instituties en kan men zo meer invloed hebben op bestuurlijke keuzes. Kortom, gedeelde plekken dragen eraan bij dat problemen worden aangepakt en leiden tot meer effectieve oplossingen.

Het blijkt voor initiatiefnemers in BoTu steeds lastiger om zich voor een redelijke prijs in de wijk te vestigen. Stijgende vastgoedprijzen en een gebrek aan financiële middelen dwongen sommigen de afgelopen jaren tot verhuizing of zelfs tot het verlaten van de wijk. In 2021 protesteert de wijk tegen de verkoop van het Zelfregiehuus, het buurthuis waar nu een tandarts zit. Het is de aanleiding voor bewoners en leden van Delfshaven Coöperatie om samen met

gemeente Rotterdam en woningcorporatie Havensteder tot een gezamenlijke strategie te komen voor het behoud en ondersteuning van verschillende lokale ontmoetingsplekken. Volgens de coalitie is een netwerk van kleinere buurthuiskamers een essentiële aanvulling op het centrale Huis van de Wijk. Gemeente Rotterdam en Havensteder besluiten de plekken beter te faciliteren.

Waarom één buurthuis per wijk te weinig is

In BoTu loopt sinds 2018 het wijkontwikkelingsprogramma Veerkrachtig BoTu 2028. Een van de uitgangspunten van het programma is het versterken van bestaande netwerken volgens een ABCD Community Building aanpak. Onderzoekers zagen dat deze investeringen vruchten afwerpen tijdens de coronapandemie. De wijk weet zich snel aan te passen aan veranderde omstandigheden. Gemeenschappelijke plekken speelden een belangrijke rol in het ondersteunen van netwerkvorming en om aan de nieuwe hulpvragen te voldoen.

Sinds 2012 is het gemeentelijk beleid in Rotterdam gericht op één buurthuis per wijk – het Huis van de Wijk. Dit leidde tot de sluiting van meerdere kleinere buurthuizen, of ‘buurthuiskamers’. Toch zijn er nog diverse informele ontmoetingsplekken te vinden. Zij hebben een uniek karakter, verschillen in functie en sfeer en bedienen hun eigen sociale netwerk. Ze richten zich onder meer op vrouwen, vergroening, armoedebestrijding of energietransitie. Dit zorgt voor fijnmazige verbinding die ‘tot in de haarvaten’ van de wijk reikt. De buurthuiskamers faciliteren niet enkel verbinding tussen bewoners(groepen), maar ook tussen professionals en bewoners. Buurthuiskamers slaan ook een brug tussen instituties en doelgroepen die voor ambtenaren moeilijk te bereiken zijn en dragen bij aan het toegankelijk houden van zorg en ondersteuning. Het voorkomen dat mensen buiten de boot vallen is met name belangrijk voor degene met hulpvragen die het vertrouwen in de overheid zijn verloren of de weg niet vinden door digitale hindernissen en taalbarrières.

Dat het programma Veerkrachtig BoTu 2028 investeert in de buurthuiskamers en het verbeteren van de schoolpleinen komt overeen met die in andere steden van het Resilient Cities Network, waaronder Houston en Parijs, die een vergelijkbare aanpak volgen waarbij geïnvesteerd wordt in ‘resilience hubs’ en klimaatscholen. Deze bieden lokale gemeenschappen ruimte om collectief om te gaan met extreme weersomstandigheden zoals bijvoorbeeld hittegolven.

Huurkortingen voor buurthuiskamers op ‘rol en kruipafstand’

“De ambitie is een netwerk van kleinschalige en laagdrempelige buurthuiskamers op kruip- en rollatorafstand voor bewoners, verspreid over de acht buurten in de wijk”, aldus initiatiefnemer Robbert de Vrieze. De strategie leidt tot huurkortingen, de opening van een nieuwe plek en een samenwerkingsnetwerk tussen de buurthuiskamers. Om te beslissen hoeveel huurkorting een buurthuiskamer krijgt stellen de drie partijen een afwegingskader op. Criteria die de beslissing beïnvloeden zijn ligging en sociale functie, zoals programmering en bereik. Buurthuiskamers die zich richten op kwetsbare bewoners ontvangen meer korting dan plekken die dat niet doen. Het geeft Havensteder ‘betere handvatten’ om huurkorting te realiseren en helpt de buurthuiskamers voorruit. Toch is het faciliteren van de ruimte alleen niet voldoende. De buurthuiskamers hebben beperkte openingstijden, waarbij een dichte deur vaak samenhangt met beperkte (vrijwillige) inzet om te exploiteren.

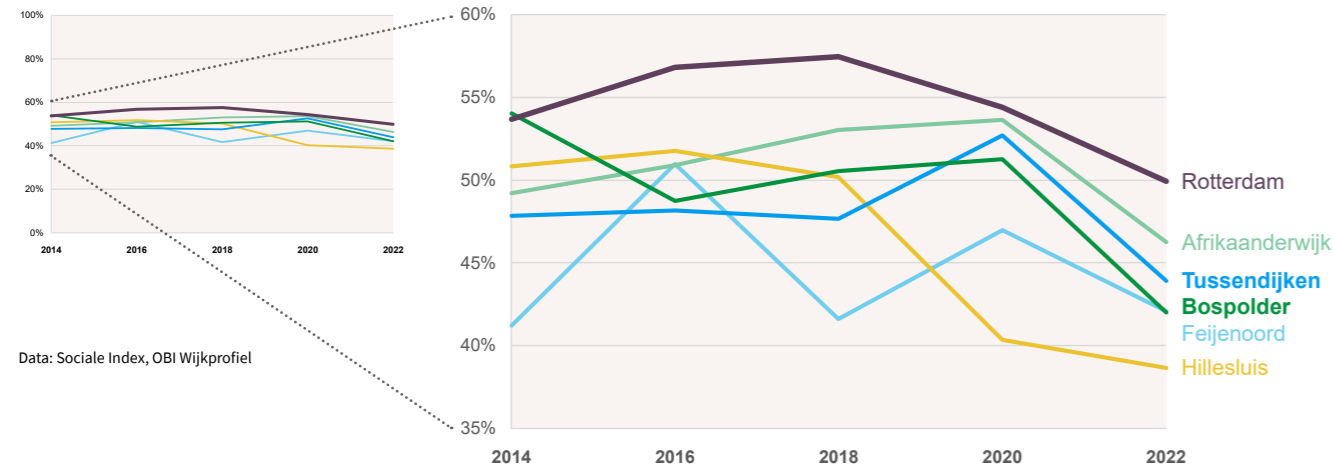
Volgens het buurthuiskamernetwerk beschikt de ideale buurthuiskamer over een werkplaats, een kletshoek, een werk- en een vergaderkamer en een ruimte voor privé-gesprekken. Activiteiten zoals verhalenwandelingen stimuleren bewoners om de wijk beter te leren kennen en letterlijk op plekken over de drempel te krijgen. Dat initiatiefnemer Tonny regelmatig te zien op het bankje voor haar Bollenpandje, een gesprek aanknopend met buurtbewoners terwijl ze het aangrenzende groen verzorgt draagt ook bij aan de waarde van de plek. Het laat zien dat gemeenten en woningcorporaties niet alleen moeten investeren in toegang, maar ook in de kwaliteit van lokale ontmoetingsplekken en sociale programmering. Mogelijk biedt het nabijgelegen Middelland inspiratie. Daar is het Huis van de Wijk niet centraal ingericht, maar verdeeld over 14 buurtplekken. Zo wordt de informele sociaal-fysieke infrastructuur benut om meer verschillende bewoners te bereiken. In een hyperdiverse wijk als BoTu is een aanbod van verschillende soorten ontmoetingsplekken geen overbodige luxe. Een vruchtbaar uitgangspunt zou zijn om de fysieke condities van de Huizen van de Wijk zo veel mogelijk te doen aansluiten op het sociale karakter van de wijk, zodat er synergie kan ontstaan.

De investeringen in buurthuiskamers in BoTu zijn onderdeel van een bredere ontwikkeling in Rotterdam naar het behouden en waarderen van maatschappelijk vastgoed. De gemeente is bezig de maatschappelijke waarde van panden zorgvuldiger te evalueren. Op verschillende plekken bestendigen bewoners en ondernemers panden middels aankoop, zoals het Keilepand in Merwe-Vierhavens en het Wijkpaleis in Middelland. In BoTu zijn zorgen van initiatiefnemers voor de komende jaren deels weggenomen, maar de wens dat overheid en woningcorporaties structureel investeren in kleinschalige en kwalitatief hoogwaardige ontmoetingsplekken blijft voorlopig onvervuld.

Conclusies en aanbevelingen

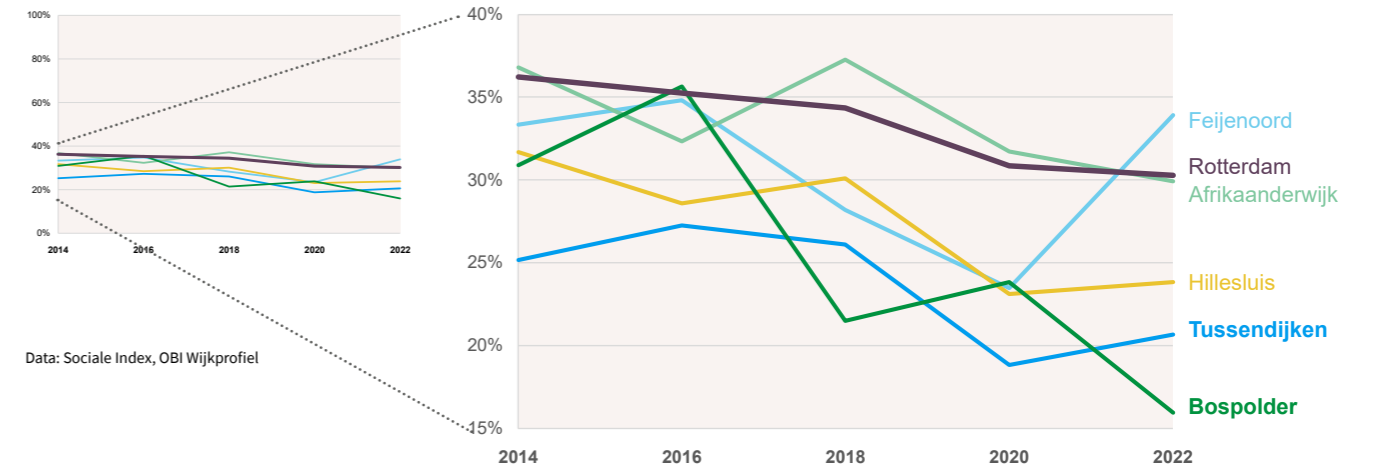
- Diverse, kleine en kwalitatief hoogwaardige ontmoetingsplekken zijn essentieel voor een gezonde sociale structuur in wijken en lokale gemeenschapsveerkracht. Om deze plekken te behouden zouden gemeenten en woningcorporaties moeten investeren in huurkortingen en subsidies om de financiële belemmeringen die initiatiefnemers ervaren te verzachten.
- Laat het beheer, de inrichting en de programmering van de buurtplekken zo veel mogelijk over aan bewoners en lokale initiatieven. Zo wordt er ruimte gemaakt voor de wijk om zelf initiatief te nemen en activiteiten te organiseren die aansluiten op de lokale behoeften.
- Naast de sociale omgeving hebben ruimtelijke kenmerken van een plek, waaronder leesbaarheid, zichtbaarheid en aantrekkelijkheid, invloed op de ontmoetingen die er plaatsvinden en netwerken die ergens ontwikkelen. Het verdient aanbeveling dit mee te nemen in de afweging en te investeren in de kwaliteit van het vastgoed.
- Breng voorafgaand aan de verkoop of het ontwikkelen van maatschappelijk vastgoed de maatschappelijke waarde in kaart met professionals en lokale actoren. Kijk daarbij naast het alledaags gebruik ook naar de (potentiële) waarde van een plek in crisistijd.

Figuur 2.34. % bewoners dat zegt dat buurtbewoners elkaar helpen

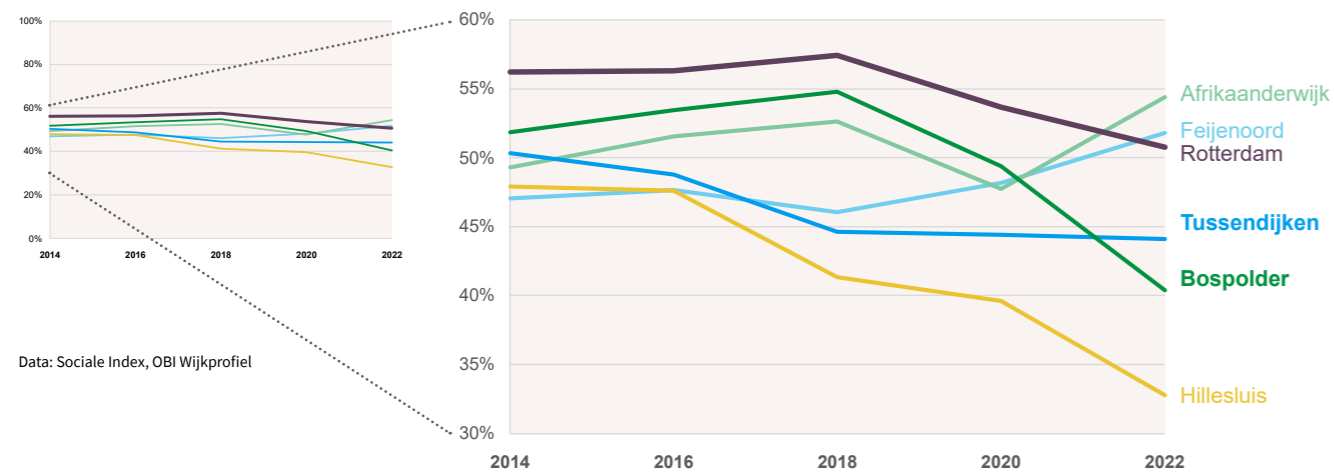
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.37. % bewoners dat zegt dat buurtbewoners elkaars opvattingen delen

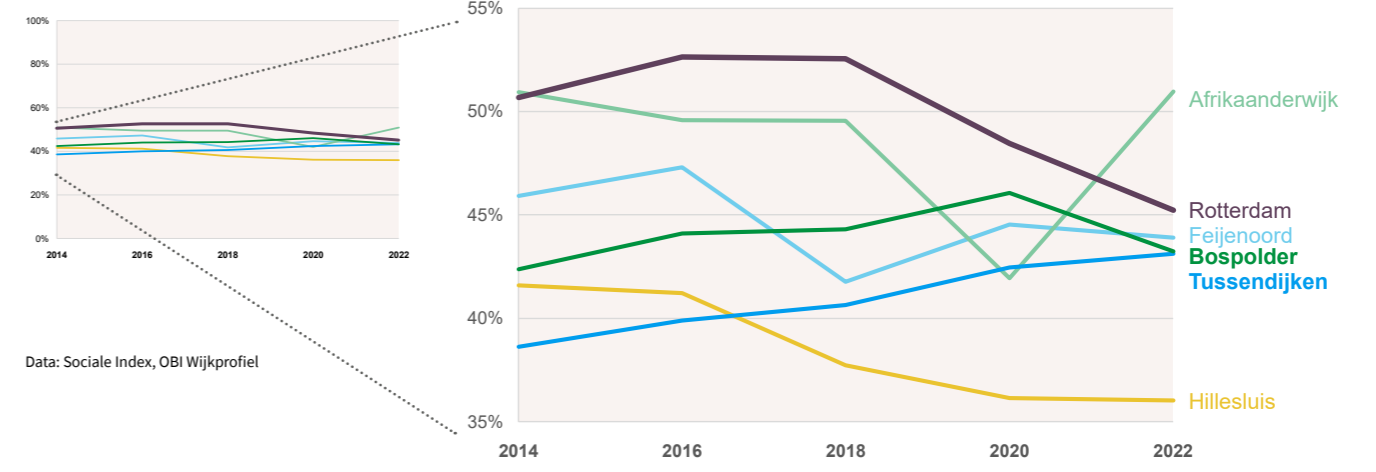
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.35. % bewoners dat zegt zich thuis te voelen bij buurtbewoners

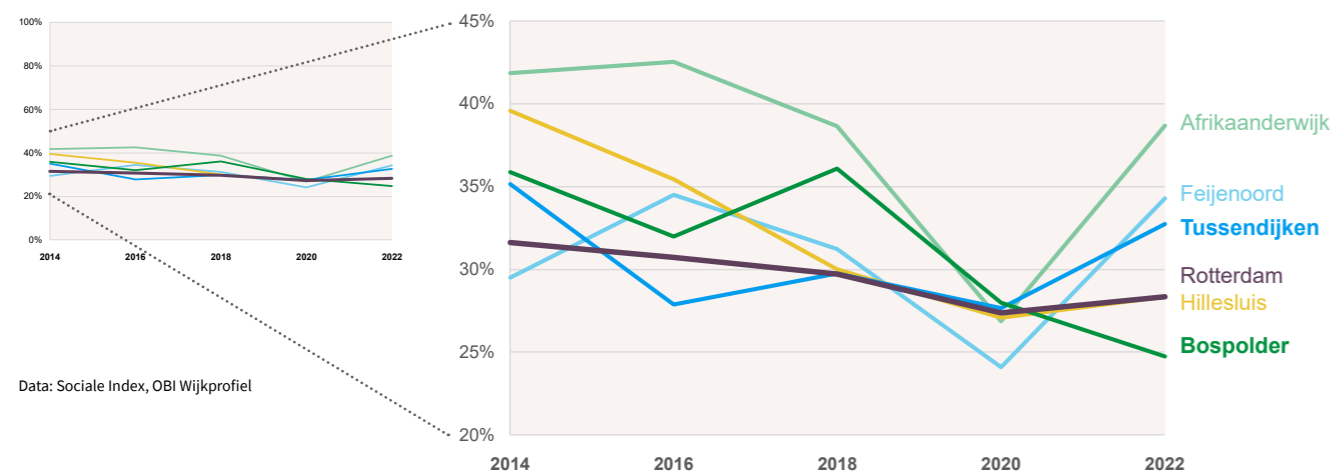
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.38. % bewoners dat zegt dat jong en oud goed met elkaar omgaan in de buurt

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.36. % bewoners dat zegt dat buurtbewoners veel met elkaar omgaan

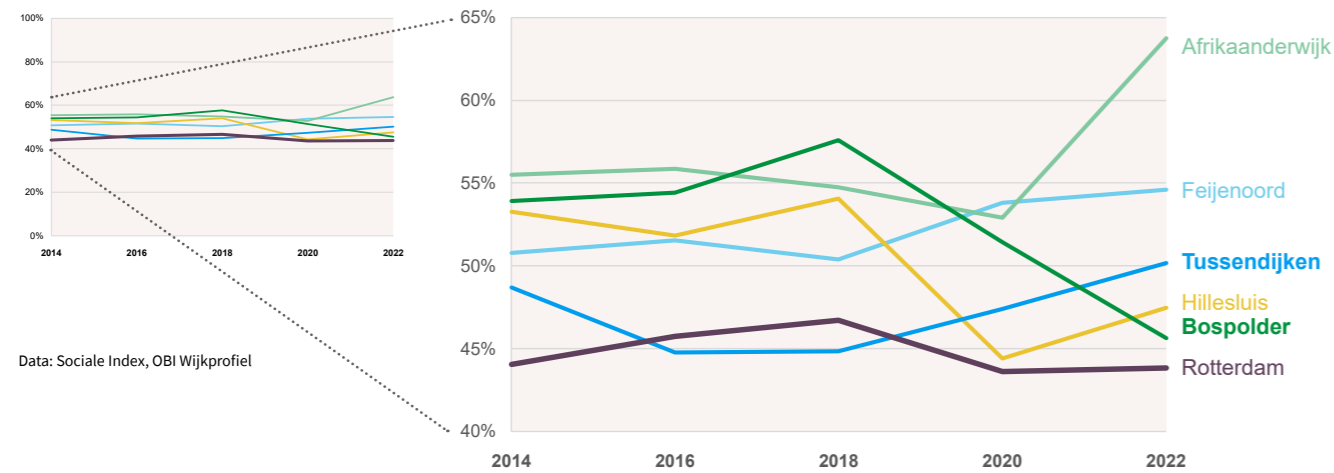
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Sociale samenhang

Het deelonderzoek ‘netwerken’ van deze monitor laat zien dat er in BoTu de afgelopen jaren verschillende bewonersinitiatieven zijn ontstaan om de leefomgeving verbeteren. Het percentage bewoners dat aangeeft dat buurtbewoners elkaar helpen is echter niet toegenomen (figuur 2.34). Minder dan de helft van de bewoners heeft het idee dat buurtbewoners elkaar helpen. Zowel in Bospolder als in Tussendijken is dit percentage in de laatste meting (2020 – 2022) met zo’n 9% gedaald. Voor beide wijken is het sinds de laatste vier metingen (2014 – 2022) nog niet zo laag geweest.

Minder dan de helft van de bewoners in BoTu zich thuis voelt bij hun buurtbewoners (figuur 2.35). Het thuisgevoel in Tussendijken is zeer constant, rond de 44%. Dat is wel lager dan het Rotterdams gemiddelde van ongeveer 50%. In Bospolder is het percentage sinds de laatste meting met bijna 9% gedaald. Daardoor lopen voor deze indicator zowel Bospolder als Tussendijken achter op NPRZ-wijken Afrikaanderwijk en Feijenoord.

Figuur 2.39. % bewoners dat zegt dat de omgang tussen etnische groepen in de buurt goed is

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

HET GLAS IS HALFVOL

Bilal Taner is bewoner van Bospolder en strateeg bij het cluster Maatschappelijke Ontwikkeling van Gemeente Rotterdam. Hij heeft bijgedragen aan de totstandkoming en doorontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028, aanvankelijk in het kernteam en later als onderdeel van de BoTu raad.

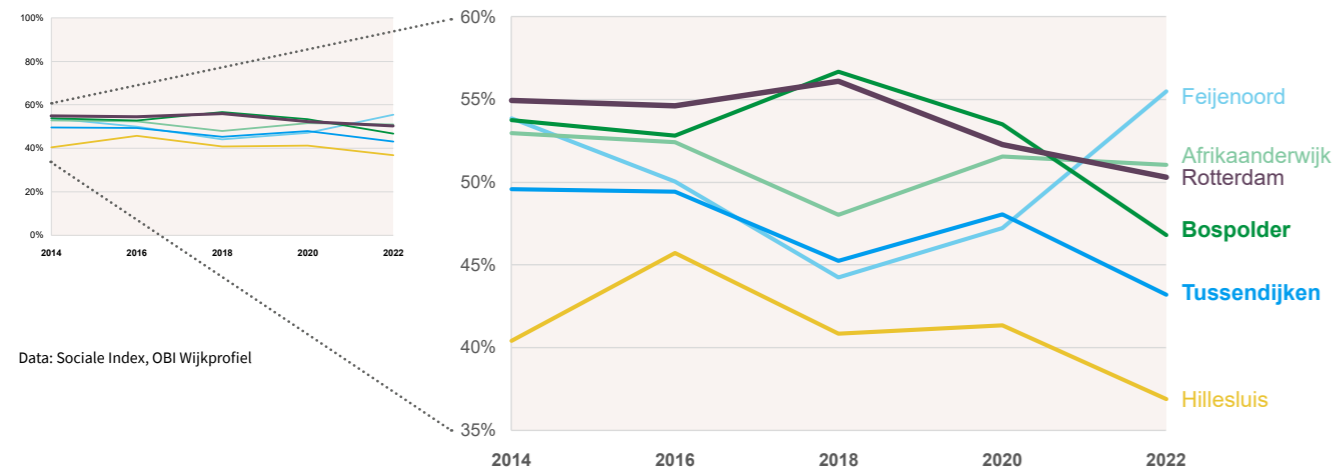
“Wij zijn hier niet om BoTu te repareren of om top-down interventies te ontwikkelen.”

Een lokale gemeenschap beschikt reeds over de capaciteiten om oplossingen te bedenken en uit te voeren. Een wijk wordt daarbij niet gezien als een leeg canvas, maar een plek die bestaat uit mensen, gemeenschappen en netwerken waarvan een deel zich inzet voor een betere buurt. Wijkontwikkeling moet voortbouwen op bestaande lokale initiatieven en ontwikkelingen. Het beeld dat professionals hebben van een wijk beïnvloedt het ontwikkelingsproces. Een gelaagd perspectief is nodig waarbij er naast het oplossen van problemen ook ruimte is voor de positieve kanten en de potentie van mensen. Hij vergelijkt het beeld van een wijk met een bloem.

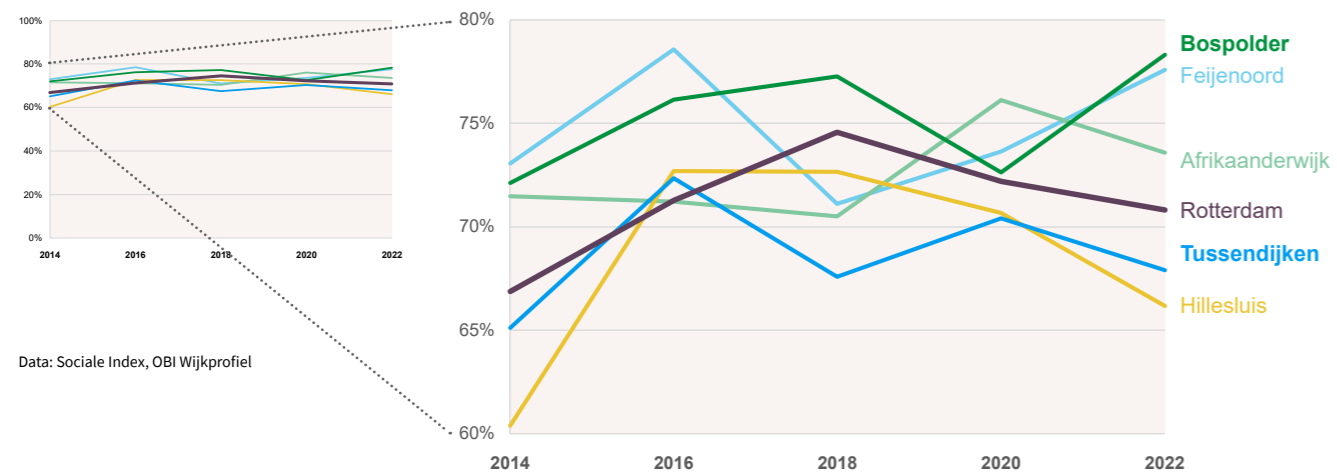
“Wij als institutionele partij zien vaak alleen de doornen en niet de roos.”

BoTu zit vol met talenten en uiteraard ook uitdagingen. Het is aan institutionele partijen om de lokale gemeenschap te faciliteren en ruimte te geven in plaats van te nemen. Gelijkaardige samenwerking is daarbij essentieel.

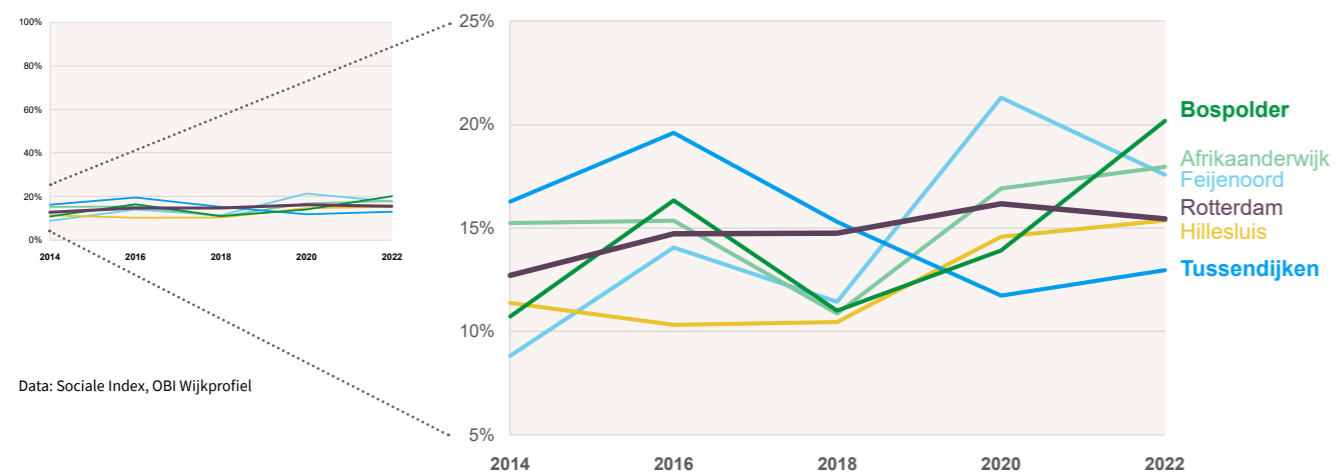
Figuur 2.40. % bewoners dat zegt zich verbonden te voelen met buurt

Figuur 2.41. % bewoners dat zegt zich verbonden te voelen met stad

Figuur 2.42. % bewoners dat zich actief inzet voor de buurt

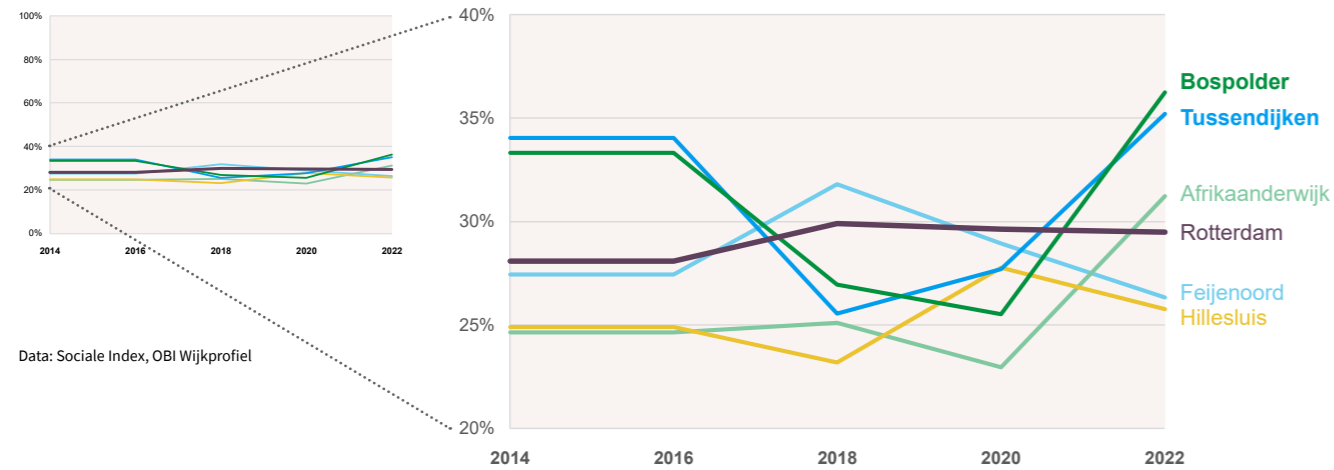
“HET IS FIJN OM HIER EEN BEETJE ANONIMITEIT TE HEBBEN, MAAR WE KENNEN DE MAN VAN DE GROENTEBOER EN DE MAN VAN DE WASSERETTE.”

– Bewoner

Binding

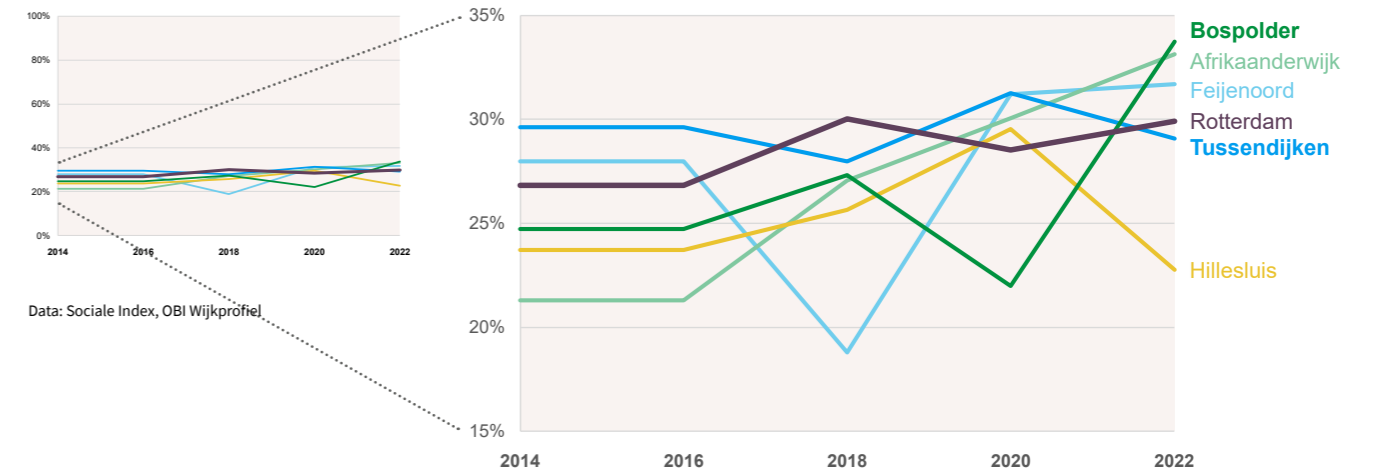
Bijna de helft van de bewoners van Bospolder (47%) en Tussendijken (43%) geeft aan zich verbonden te voelen met hun buurt (figuur 2.40). Het percentage blijft achter op het Rotterdams gemiddelde en op de wijken Afrikaanderwijk en Feijenoord. In Bospolder is het percentage bewoners dat zich inzet voor de buurt echter wel toegenomen. In 2022 scoort de wijk hoger dan het Rotterdams gemiddelde en de vergelijkingswijken (figuur 2.42). In Bospolder is bovendien een sterke verbondenheid met de stad te zien (figuur 2.41).

Figuur 2.43. % bewoners dat vaak initiatief neemt om actief bezig te zijn

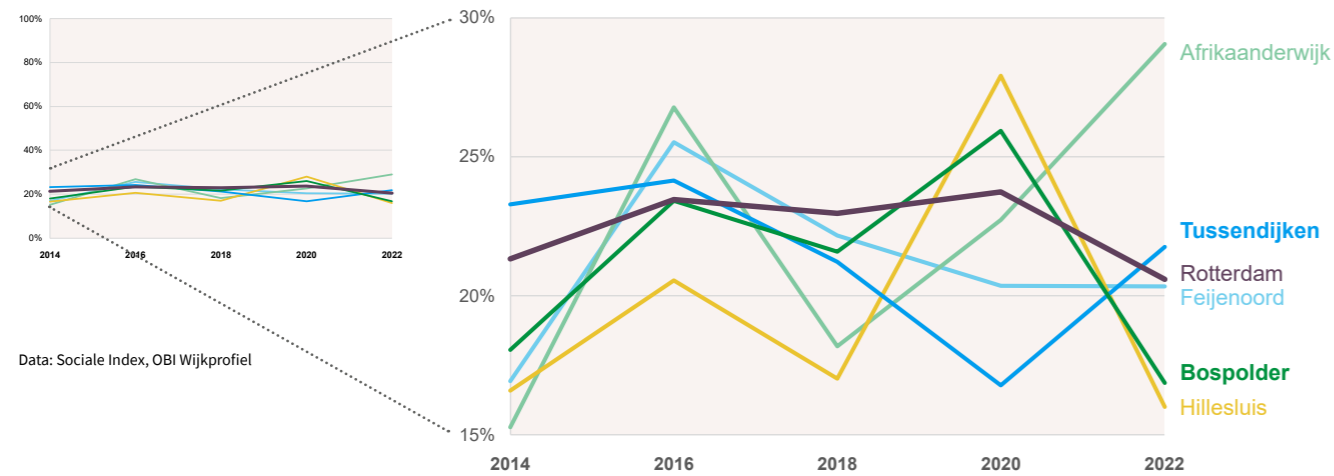
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.46. % bewoners dat betrokken is geweest bij het maken van plannen voor buurt of stad

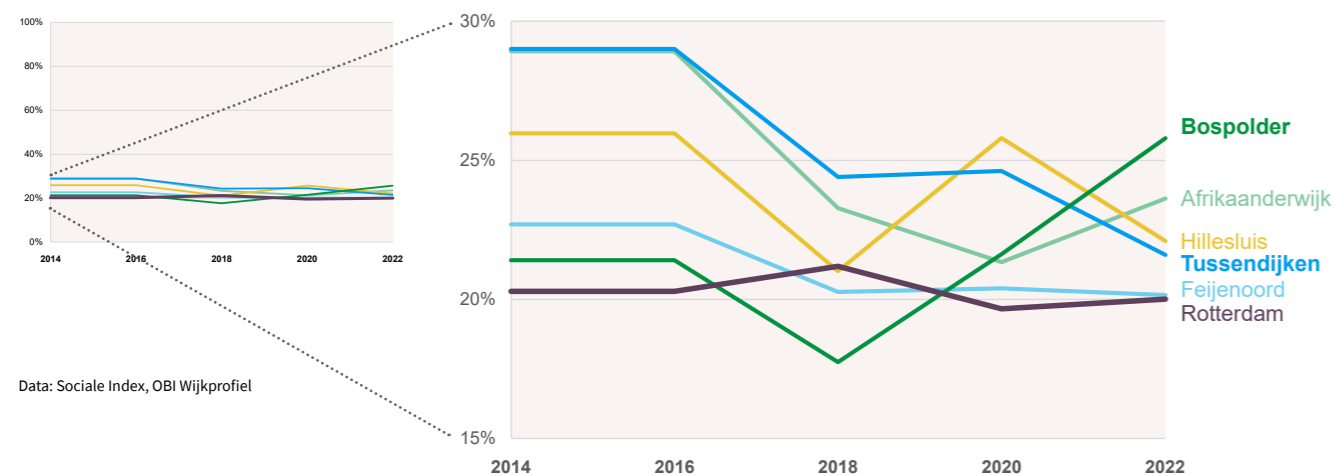
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.44. % bewoners dat actief is als vrijwilliger

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.45. % bewoners dat actief is in een bewonersinitiatief

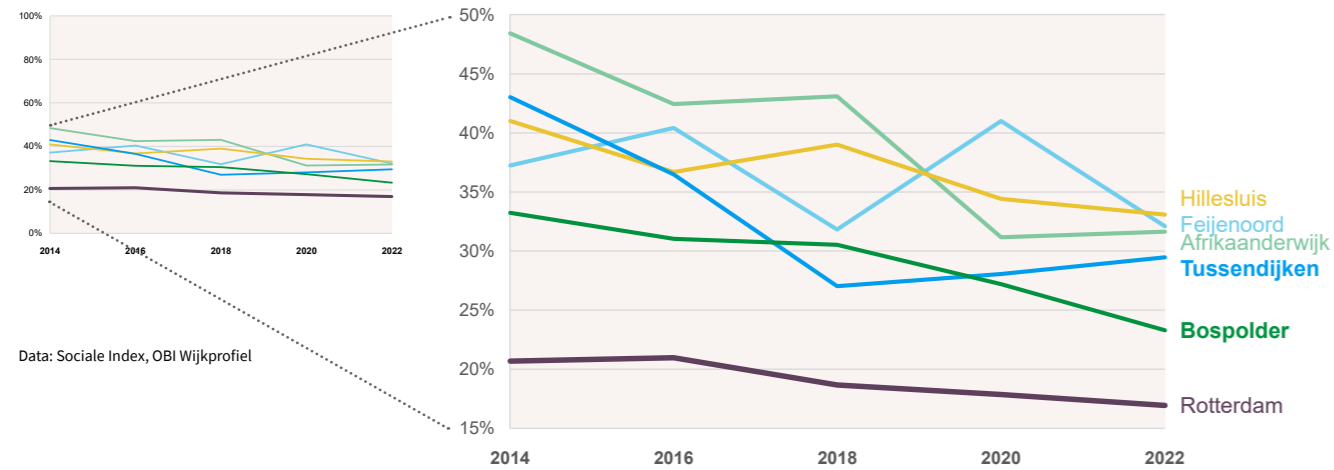
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Initiatiefgeneidheid

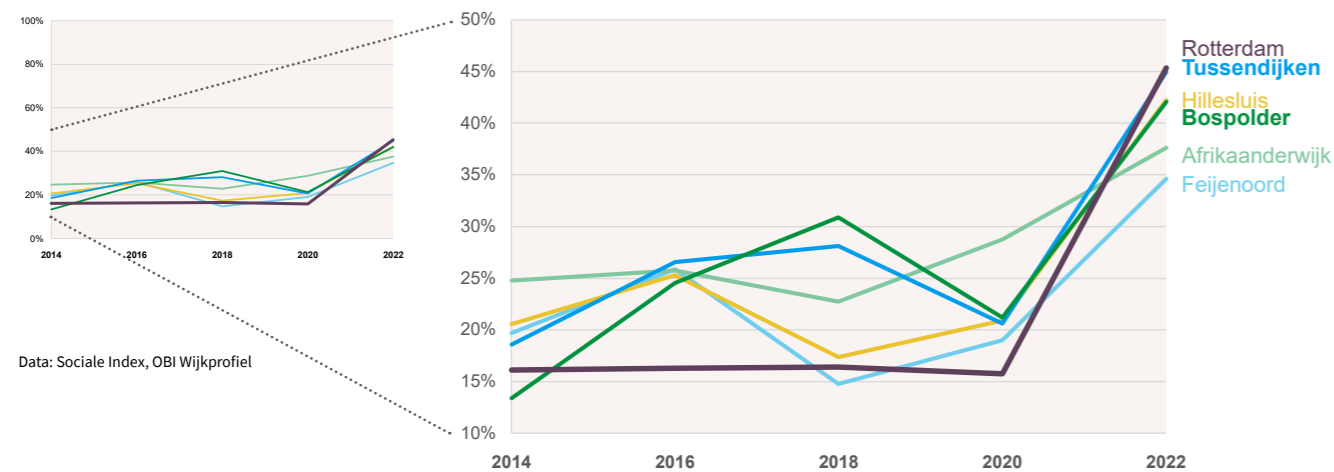
Het aantal bewoners dat zegt vaak initiatief te nemen om actief bezig te zijn is de afgelopen jaar toegenomen en stijgt in 2022 boven het Rotterdams gemiddelde uit, zie **figuur 2.43**. Relatief veel bewoners zijn actief in een bewonersinitiatief en met name Bospolder laat hier een aanzienlijke stijging zien. Dat geldt ook voor de betrokkenheid bij het maken van plannen voor stad of buurt.

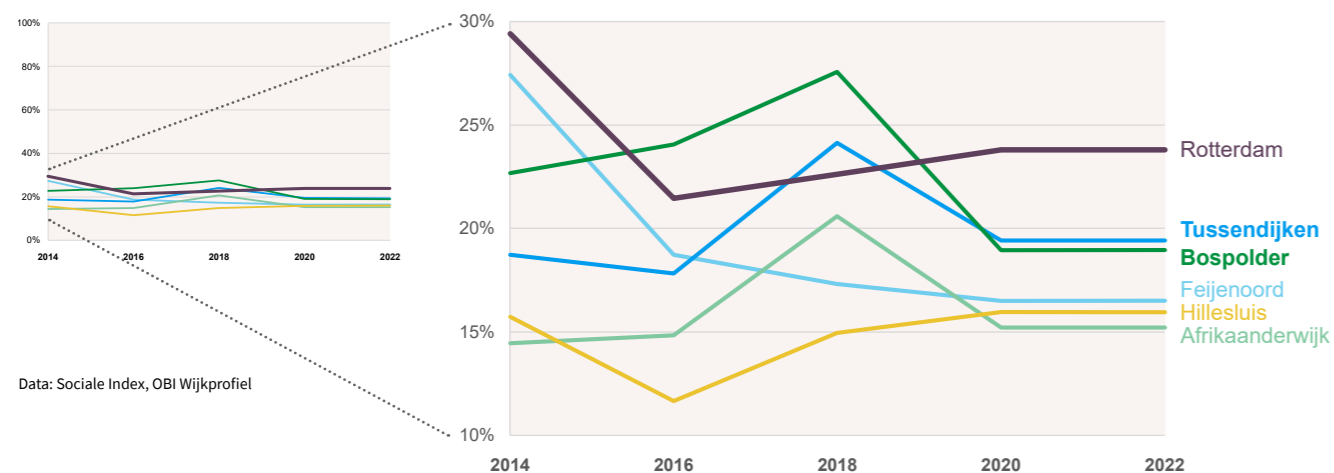
Figuur 2.47. % bewoners dat maandelijks levensbeschouwelijke of religieuze bijeenkomsten bezoekt

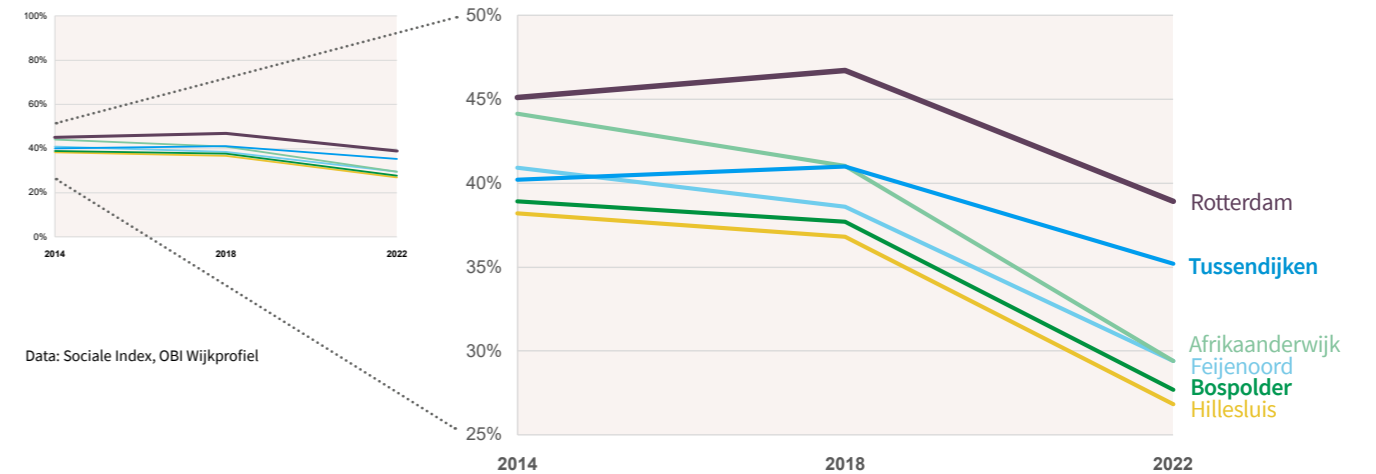
Figuur 2.48. % bewoners dat maandelijks culturele voorzieningen bezoekt

Figuur 2.49. % bewoners dat maandelijks een hobbyclub of vereniging bezoekt

Figuur 2.50. % Opkomst gemeenteraadverkiezingen

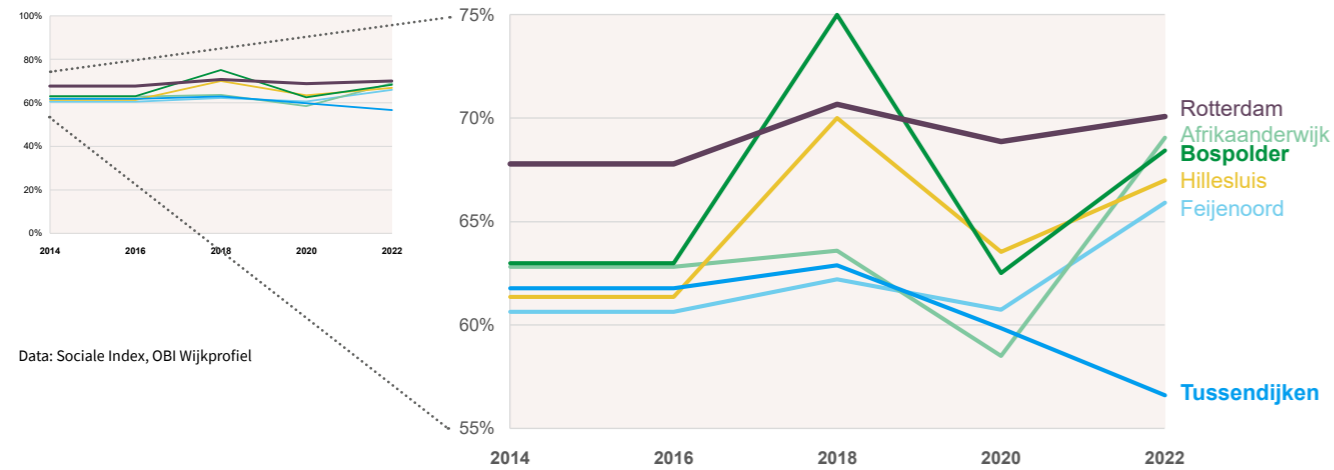

Participatie

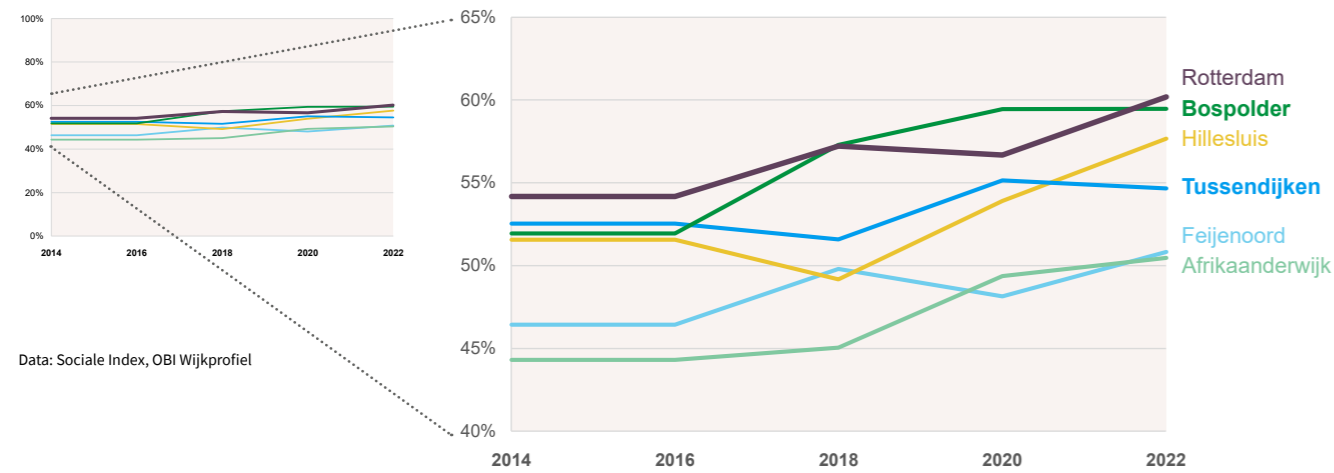
Het percentage bewoners dat maandelijks levensbeschouwelijke of religieuze bijeenkomsten bezoekt laat een lichte schommeling zien de afgelopen jaren. Het blijft in BoTu bovengemiddeld in vergelijking tot Rotterdam (figuur 2.47). Het aantal bewoners dat een hobbyclub of vereniging bezoekt is nog altijd minder dan gemiddeld in Rotterdam (figuur 2.49).

Een opvallende stijging is te zien op de indicator 'het percentage dat maandelijks culturele voorzieningen bezoekt' (figuur 2.48). Deze scoort in 2022 aanzienlijk hoger dan de jaren ervoor. Dat geldt voor zowel BoTu als het Rotterdams gemiddelde en de vergelijkingswijken. Een opvallende daling is te zien bij de opkomst voor de gemeenteraadverkiezingen. (figuur 2.50). De daling geldt zowel voor BoTu als voor Rotterdam en de vergelijkingswijken in Zuid.

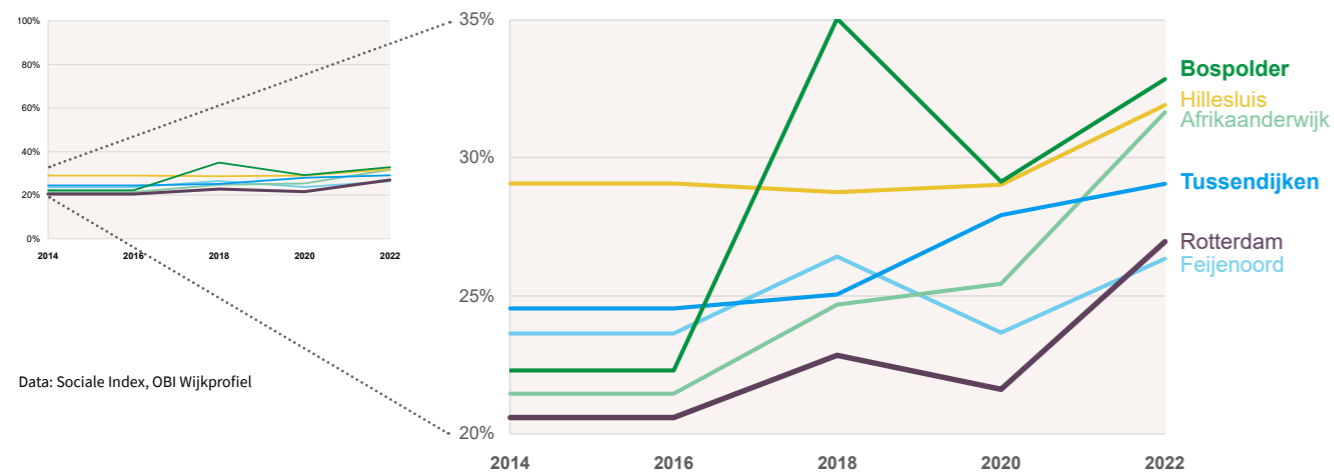
Figuur 2.51. % bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor familieleden die hulp nodig hebben

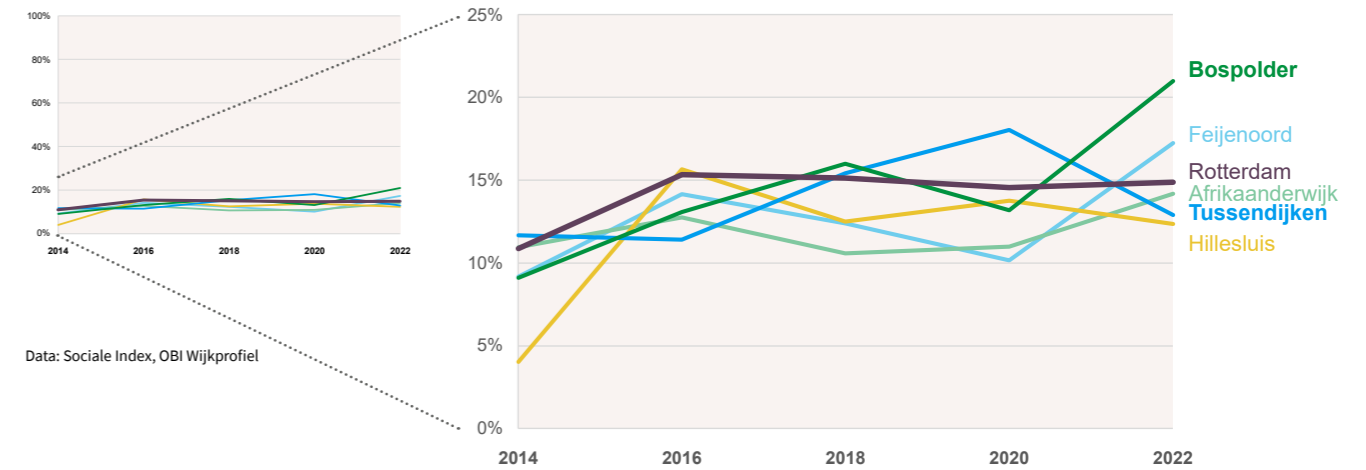
Figuur 2.52. % bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor burens of vrienden die hulp nodig hebben

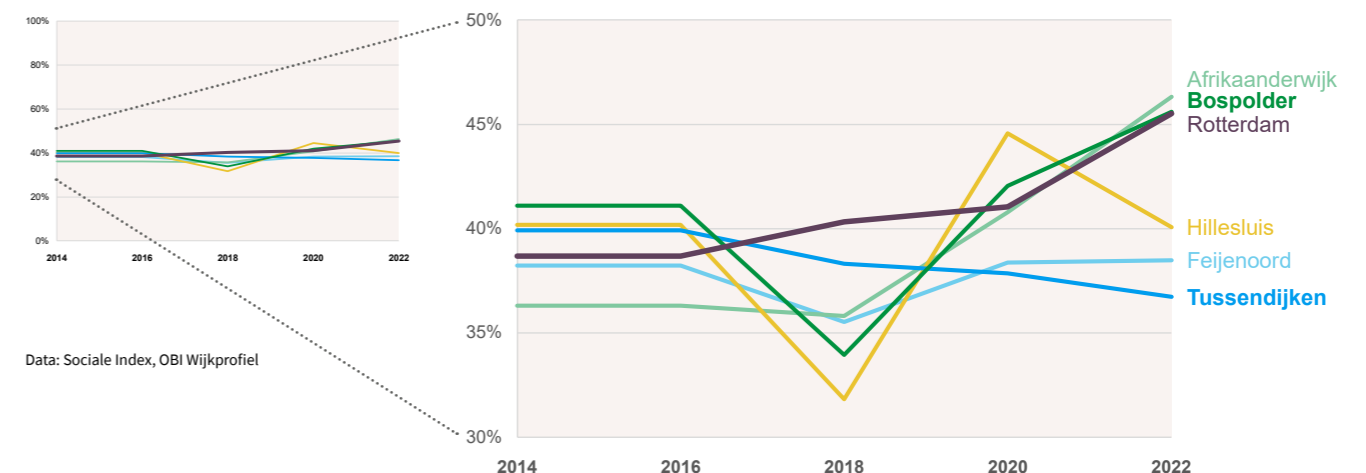
Figuur 2.53. % bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor anderen in de omgeving die hulp nodig hebben

Figuur 2.54. % bewoners dat mantelzorg verricht

Figuur 2.55. % bewoners dat burenhulp verleent

Hulpbereidheid

Opvallend is dat bewoners van BoTu wat vaker bereid zijn te zorgen voor anderen in de omgeving dan gemiddeld in Rotterdam (figuur 2.53). Dat geldt niet voor het zorgen voor familieleden, burens of vrienden die het nodig hebben (figuur 2.51 en 2.52). Een soortgelijk verschil is te zien in de vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid. Bewoners zijn wel bereid om meer te doen voor familieleden, burens en vrienden dan voor andere buurtgenoten. Ongeveer eenderde van de bewoners geeft aan bereid te zijn om te zorgen voor andere mensen in de omgeving,

ten opzichte van zo'n tweederde dat hiertoe bereid is bij familie, vrienden of burens. De percentages zijn met name tussen 2020 – 2022 toegenomen.

Het aandeel bewoners dat daadwerkelijk zorg draagt als mantelzorger of burenhulp verleent is iets lager dan de bereidheid hiertoe (figuur 2.54 en 2.55). In Bospolder is dit hoger dan in Tussendijken en hoger dan het Rotterdams gemiddelde. Dit wijst er mogelijk op dat niet iedereen de bereidheid vertaalt naar actie. Het kan ook simpelweg betekenen dat er niet bij iedereen hulpbehoevenden in de omgeving aanwezig zijn.

VERDIEPING: METEN VAN VEERKRACHT OP BASIS VAN WIJKPROFIEL

Wenda Doff

In de monitor 2020¹ is een aanzet gegeven voor een conceptueel model van veerkracht. Dit initiële model stelt dat veerkracht afhankelijk is van gemeenschaps capaciteit en handelend vermogen, die op hun beurt worden bepaald door de toegang tot hulpbronnen via sociale relaties ofwel sociaal kapitaal (inclusief vertrouwen), de sociaal-fysieke infrastructuur en het governance regime. In 'De weg naar een veerkrachtig Rotterdam' (Van der Weiden, 2020) is bekeken in hoeverre door middel van het Rotterdamse wijkonderzoek (componenten van) veerkracht te onderzoeken zijn. Deze analyses is verder aangevuld om het veerkracht-model te toetsen en verder te ontwikkelen.²

Wijkonderzoek Rotterdam

Zoals besproken in het position paper (Doff, 2017) is de literatuur niet helder over het conceptueel onderscheid tussen 'ex ante' en 'ex post' veerkracht. Kan je pas veerkracht meten als zich een stressor heeft voorgedaan of is het 'potentieel' aan veerkracht ook iets dat centraal zou moeten staan? Als we alleen zouden kijken naar het feitelijk handelen van bewoners op wijkniveau dan zouden we wellicht informatie missen over het potentieel aan veerkracht; bewoners hoeven alleen in actie te komen als er iets aan de hand is. We onderscheiden in de analyse daarom potentiële en effectieve veerkracht.

Het potentieel handelen wordt gemeten aan de hand van de stelling of men zich verantwoordelijk voelt voor de leefbaarheid en veiligheid van de buurt en het daadwerkelijk handelen aan de vraag of men tot een groep bewoners behoort die:

- opkomt voor de belangen van bewoners, of
- voorzieningen beheert, zoals een buurthuis, zwembad, leeszaal, stadstuin, of
- praktische hulp voor bewoners organiseert, zoals hulp bij het invullen van formulieren, of
- sociale activiteiten voor bewoners organiseert zoals een straatfeest of het bezoeken van eenzame ouderen.

Waarschijnlijk leidt deze operationalisatie tot een onderschatting van effectieve veerkracht omdat je nog meer zou kunnen doen dan bovenstaande handelingen. Toch is gekozen voor deze items omdat het wijst op collectief handelen (behorend tot een groep).

Het wijkonderzoek biedt verder informatie over verschillende componenten van veerkracht. Zoals gebruikelijk in sociaalwetenschappelijk onderzoek gebruiken we hiervoor schalen: een optelsom van verschillende stellingen die aan bewoners worden voorgelegd. Dat is een manier om concepten die niet eenduidig te interpreteren zijn, zoals de sociale samenhang in de buurt, meetbaar te maken. Een voorbeeld van zo'n stelling is: "De mensen in deze buurt kennen elkaar nauwelijks" waarbij mensen worden gevraagd in hoeverre ze het eens of oneens zijn, en die met andere soortgelijke stellingen de sociale samenhang in de buurt meet. Aan de hand van statistische analyses, te weten een factor- en betrouwbaarheidsanalyse, wordt gekeken of de antwoorden op de afzonderlijke stellingen bij elkaar kunnen worden opgeteld. Voor de analyse wordt gebruik gemaakt van een databestand met in totaal 14.662 cases.

Op basis van de stellingen uit de wijkmonitor kunnen we valide en betrouwbare schalen maken van de volgende componenten/dimensies. Een overzicht van de onderliggende indicatoren is te vinden in bijlage IV.

- Zelfredzaamheid / zelfregie
- Samenredzaamheid / sociale steun
- Sociale samenhang in de buurt / sociale cohesie
- Vertrouwen in instanties
- Contacten in de buurt
- Sociaal-fysieke infrastructuur van de buurt (aanwezigheid voorzieningen)

Van de concepten wordt nagegaan hoe ze met elkaar samenhangen en hoe ze relateren aan potentiële en effectieve veerkracht.

Effectieve veerkracht hangt vooral samen met of iemand contacten heeft in de buurt. De directe relatie met andere dimensies is zwak. Contact in de buurt hangt op haar beurt wel samen met de mate van sociale samenhang in de buurt, en sociale samenhang met vertrouwen alsook de sociaal-fysieke infrastructuur. Het is aannemelijk dat de infrastructuur een voedingsbodemp biedt voor contacten en dat dit uiteindelijk het handelen beïnvloedt. Kortom, deze aspecten kunnen wel indirect van invloed zijn. Hoe de causale paden precies lopen is lastig na te gaan met data van een tijdsmoment, omdat niet is na te gaan wat eerst komt of wat een resultaat/uitkomst is van iets.

Potentiële veerkracht hangt met alle aspecten behalve de sociaal-fysieke infrastructuur vrij sterk samen, maar vooral met de mate van sociale samenhang in de buurt. De relatie tussen effectieve en potentiële veerkracht is erg zwak. Dat kan zijn omdat voor de meeste bewoners geldt dat zij zich wel verantwoordelijk voelen maar (nog) geen aanleiding zien om zich werkelijk te gaan inzetten of dat er tussen gevoel en praktijk nog allerlei obstakels bestaan.

Wanneer in de analyse rekening gehouden wordt met de onderlinge samenhang tussen variabelen zien we dat de kans op effectief handelen groter wordt bij meer contact in de buurt en meer zelfregie. De kans op potentiële veerkracht neemt toe bij meer sociale samenhang in de buurt, zelfregie, meer vertrouwen, meer contact in de buurt en meer voorzieningen in de buurt.

Ook de invloed van persoonlijke hulpbronnen (het hebben van werk, opleiding, taalbeheersing) en overige persoonlijke kenmerken (geslacht, leeftijd, huishoudenssituatie) is onderzocht. De kans op effectieve veerkracht is minder groot bij bewoners met een minder goede gezondheid en groter bij hoger opgeleiden, bij bewoners die geen problemen hebben met de Nederlandse taal, bij bewoners die ouder zijn dan 35 jaar en iets groter voor mannen. Bij potentiële veerkracht is er geen effect van gezondheid, taal en gender, wel bij opleiding en leeftijd, werk en huishoudensamenstelling. De kans op potentiële veerkracht is groter bij hoger opgeleiden, mensen met werk, paren (met

of zonder kinderen) en bij bewoners ouder dan 35 jaar. Wanneer in het statisch model rekening wordt gehouden met persoonlijke kenmerken dan is zelfregie niet langer significant bij effectieve veerkracht en infrastructuur bij potentiële veerkracht.

Tot slot is het verschil tussen bewoners van Bospolder-Tussendijken met de rest van Rotterdam bekeken. In het algemeen hangen de componenten op eenzelfde wijze samen met potentiële en effectieve veerkracht als in de rest van Rotterdam. Wel is zichtbaar dat het effect van contact op werkelijk handelen iets minder sterk is voor bewoners van Bospolder-Tussendijken en de invloed van voorzieningen juist iets sterker. Bewoners van Bospolder-Tussendijken laten over het geheel genomen een positieve afwijking zien, wat inhoudt dat gegeven de persoonlijke kenmerken van bewoners en de factoren van veerkracht, zij een iets hogere kans hebben op (met name effectief) handelen dan de overige bewoners van Rotterdam.

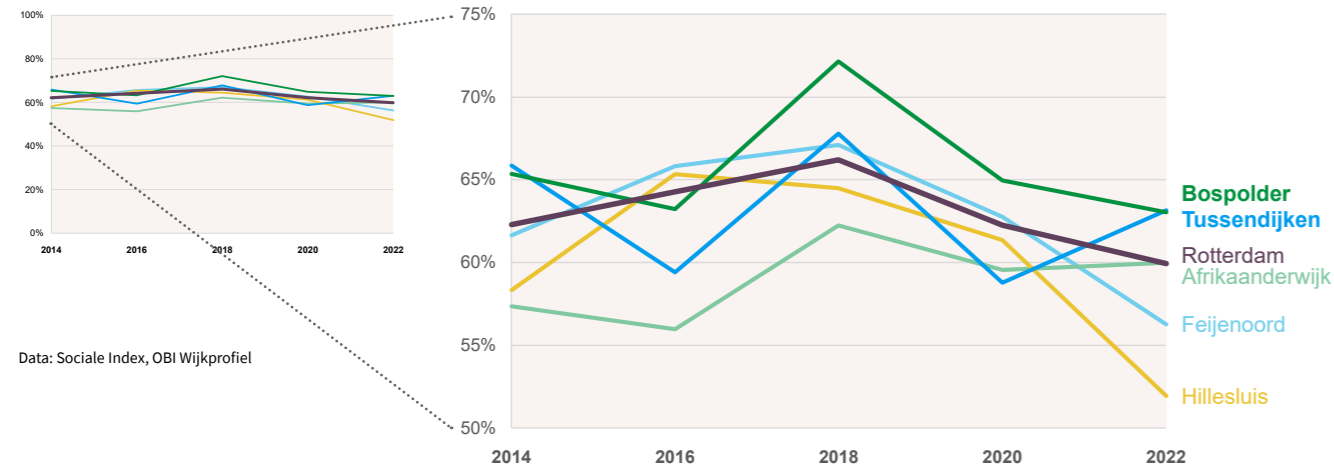
Samenvattend leidt deze verdieping tot de volgende bevindingen:

- Met het Wijkprofiel kan de belevings- en gedragscomponent ten aanzien van leefbaarheid worden gemeten, daarmee resteert wel de vraag in elke mate veerkracht breder is dan dat.
- Effectieve veerkracht hangt vooral samen met contacten in de buurt en potentiële veerkracht met de mate van sociale samenhang in de buurt.
- Bij beide vormen van veerkracht zijn opleiding en leeftijd van belang; bij effectieve veerkracht daarnaast gezondheid, taal en gender; bij potentiële veerkracht werk en huishoudensamenstelling.
- Met indicatoren uit het wijkprofiel zijn (statistisch) betrouwbare schalen te maken voor zelfregie, sociale steun, sociale samenhang, vertrouwen, contacten in de buurt en infrastructuur.

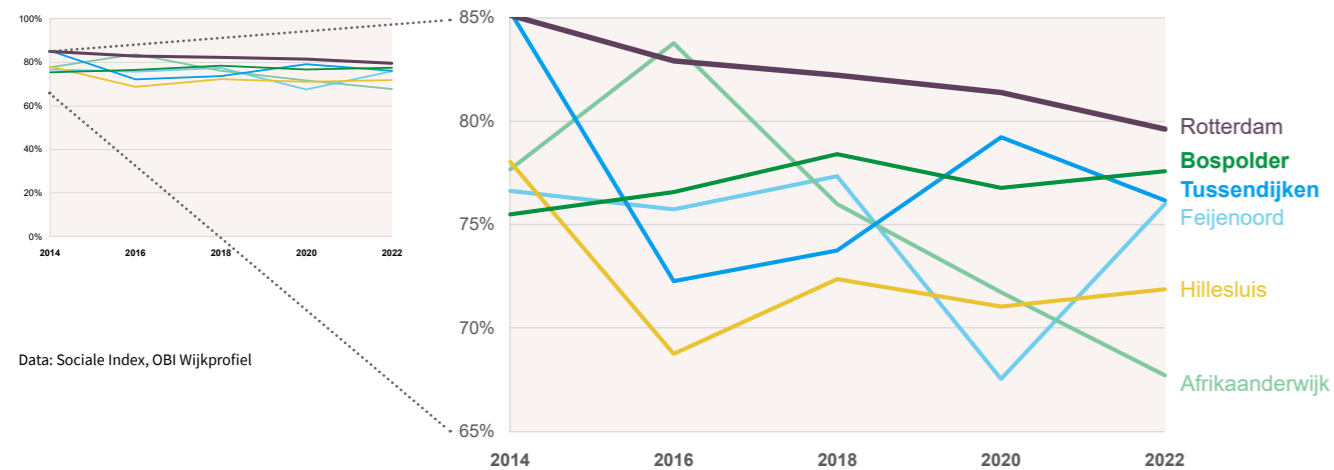
1 Veerkracht in Bospolder-Tussendijken: Startfoto monitor maart 2020, Veldacademie (2020).

2 Zie het theoretisch model voor gemeenschapsveerkracht op pagina 27.

Figuur 2.56. % bewoners dat zegt over eigen meedoen tevreden te zijn

Figuur 2.57. % bewoners dat zegt geen discriminatie te ervaren in en buiten de eigen woonbuurt

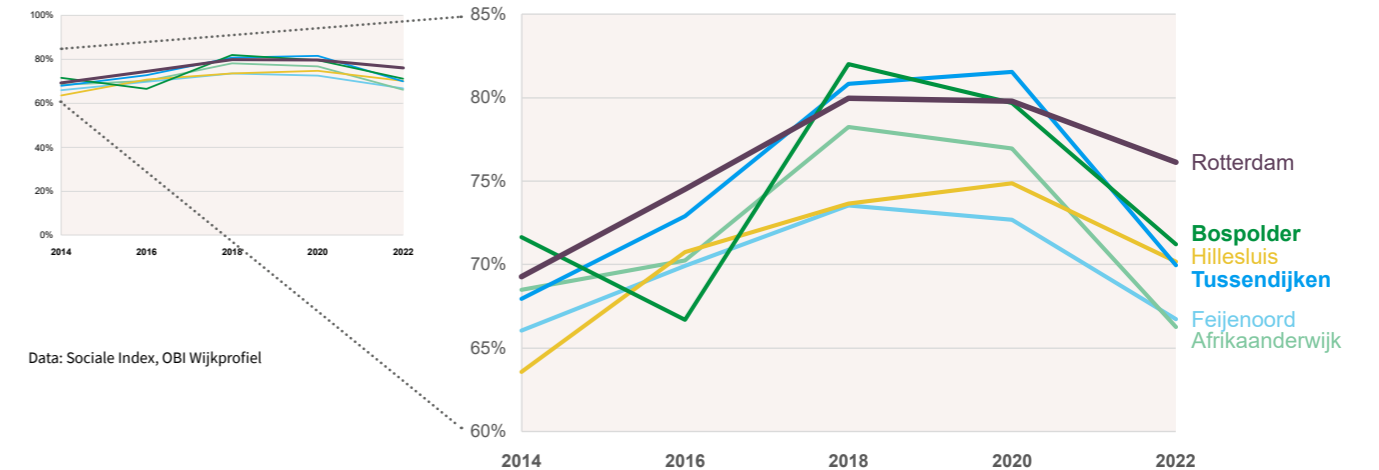

Meedoen

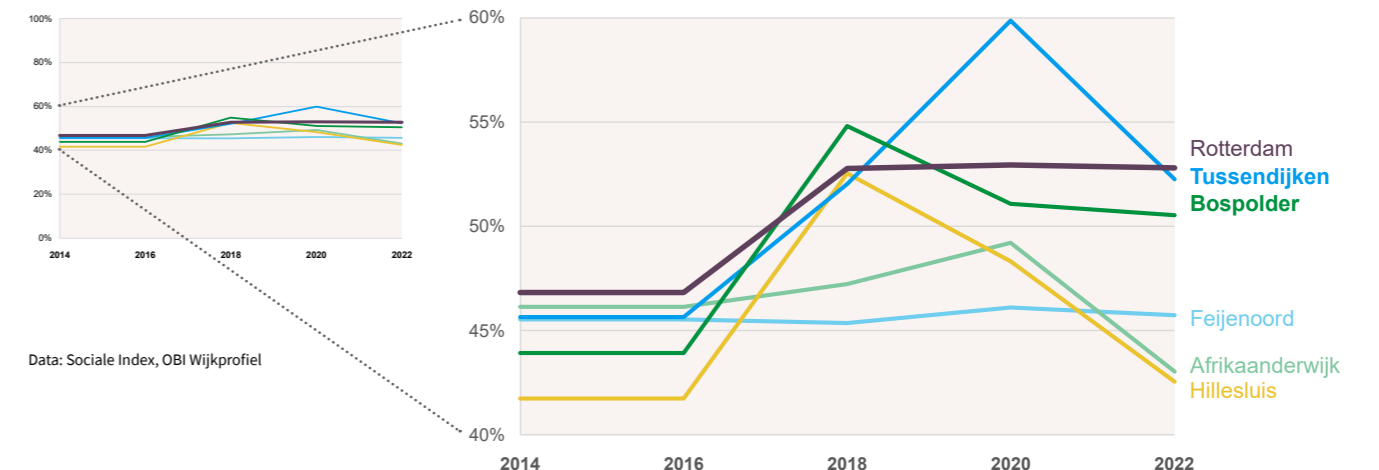
Meedoen gaat over de verschillende vormen waarop bewoners kunnen meedoen in de samenleving, bijvoorbeeld door te werken, naar school te gaan en/of deel te nemen aan vrijetijdsactiviteiten. Bewoners die actief deelnemen aan de samenleving hebben vaak een groter sociaal netwerk en doen minder vaak een beroep op sociale voorzieningen. De indicatoren gaan in op hoe men dit meedoen persoonlijk beleeft.

Een ruime meerderheid in BoTu is tevreden over de mate waarin ze meedoen (figuur 2.56). De percentages komen ongeveer overeen met het Rotterdamse gemiddelde. Het percentage bewoners dat zegt geen discriminatie te ervaren in en buiten de eigen woonbuurt is ongeveer 75% en schommelt iets onder het Rotterdamse gemiddelde (figuur 2.57). Dat betekent dat ongeveer een kwart van de bewoners wel discriminatie ervaart.

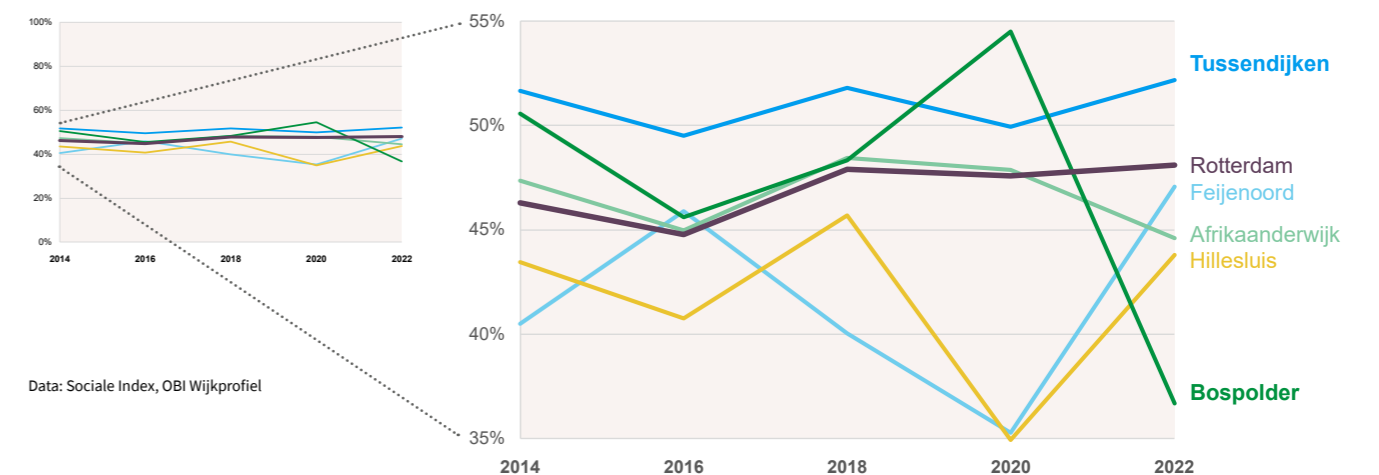
Figuur 2.58. % bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in overheidsorganisaties

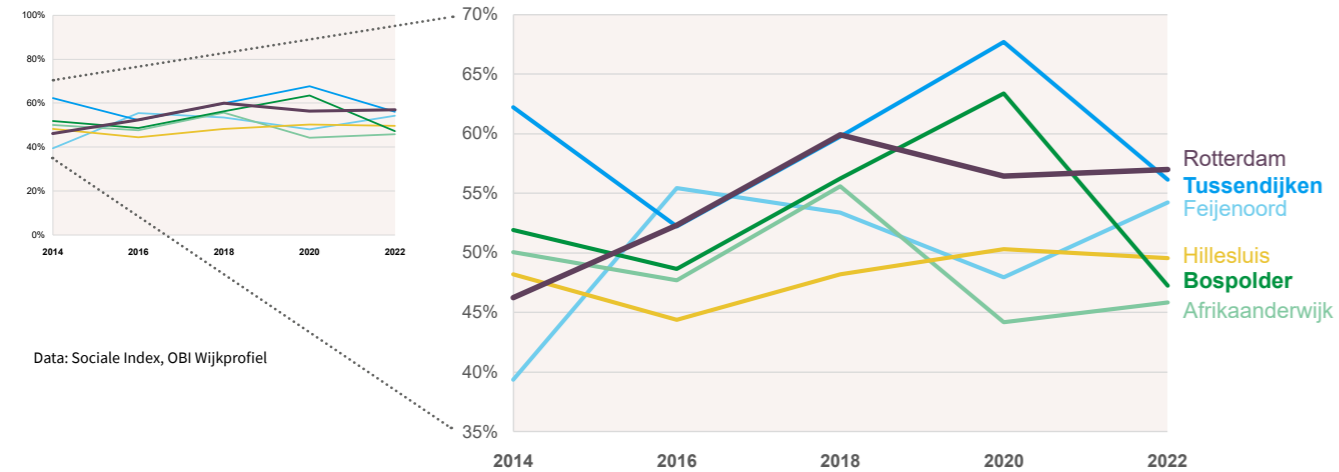
Figuur 2.59. % bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in instanties en hulpverleners

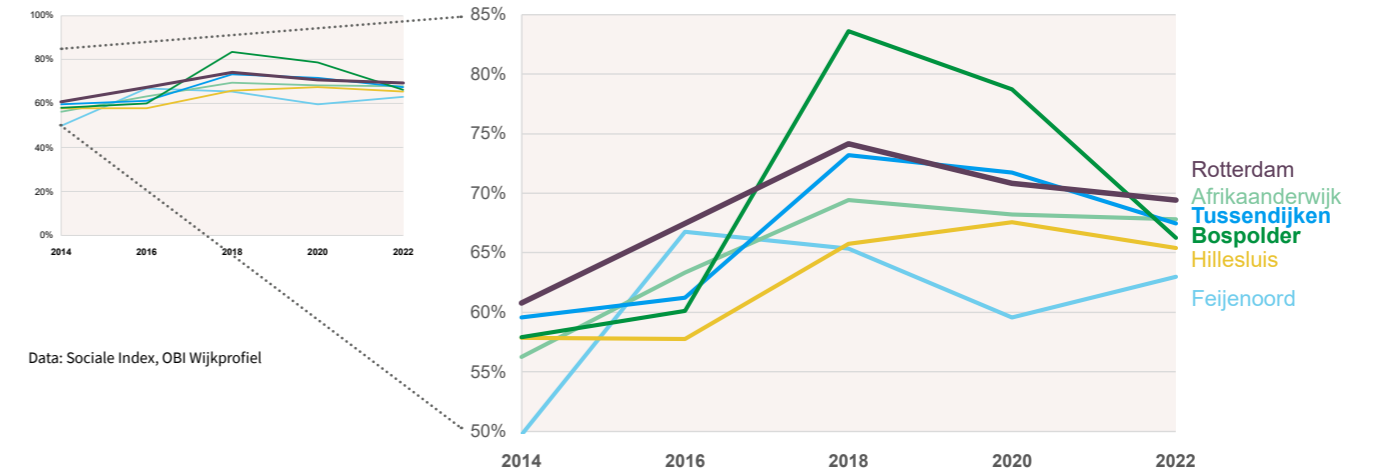
Figuur 2.60. % bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in gebiedsbestuur

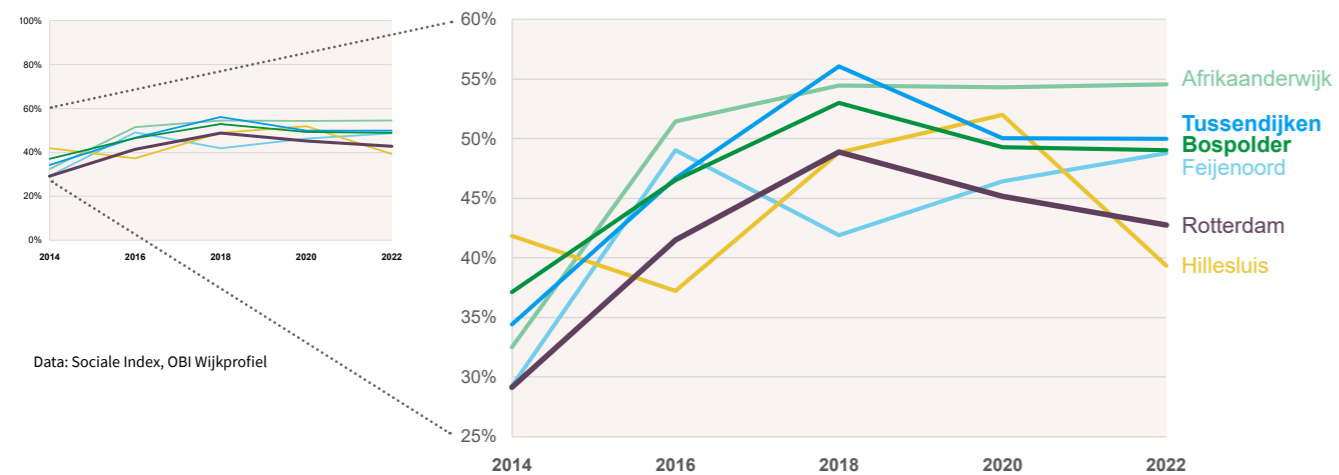
Figuur 2.61. % bewoners dat zegt vertrouwen in gemeentebestuur te hebben

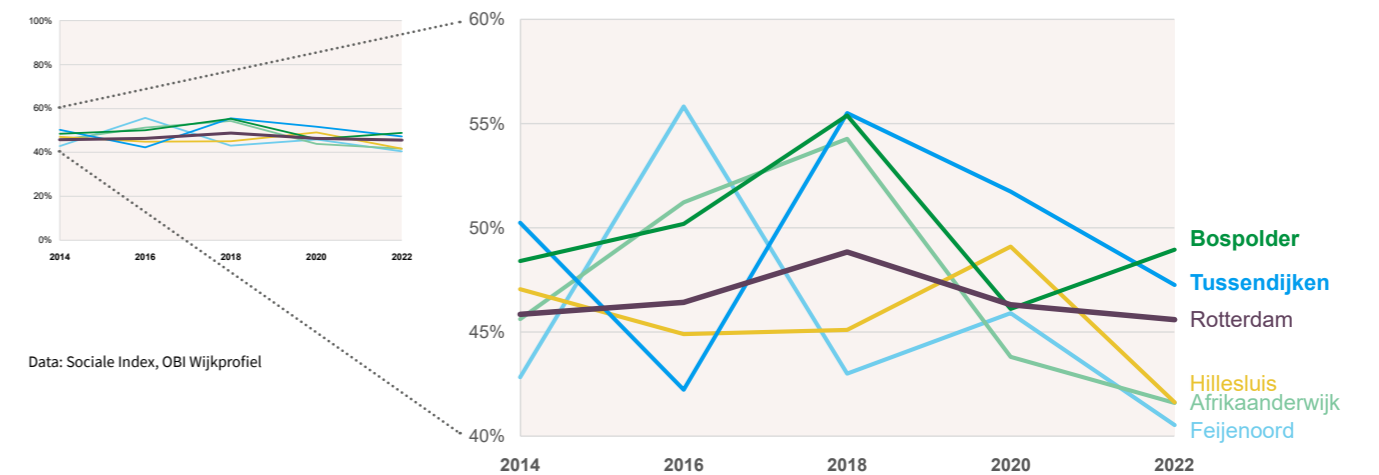
Figuur 2.63. % bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in toekomst stad

Figuur 2.62. % bewoners dat zegt vooruitgang van stad te verwachten

Figuur 2.64. % bewoners dat zegt dat de gemeente voor meedoen zorgt

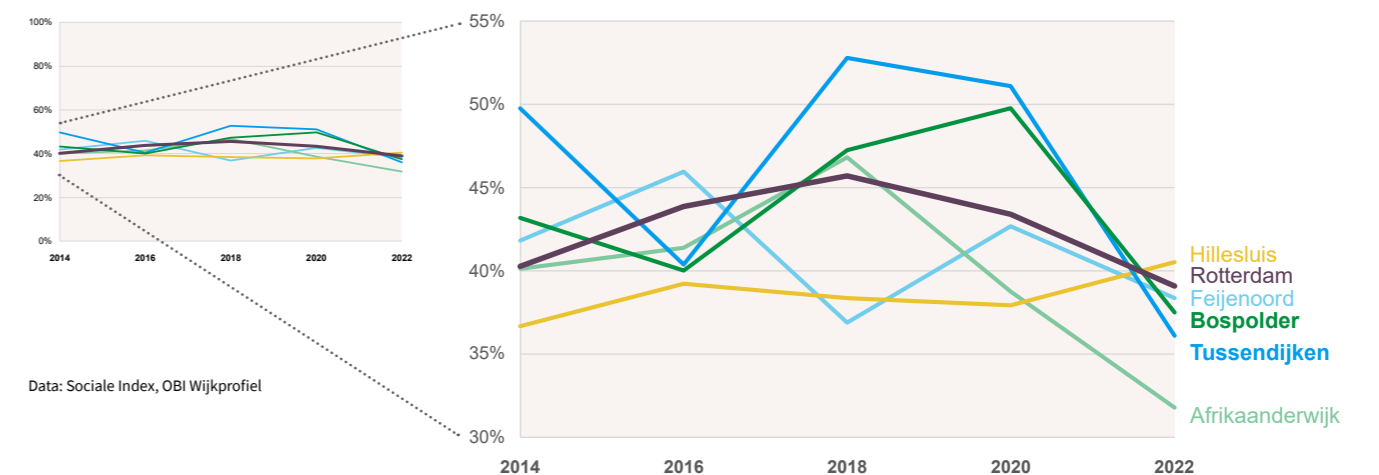
Vertrouwen

De mate waarin bewoners vertrouwen hebben in instituties kan bepalend zijn voor de wijze waarop bewoners open staan om ondersteuning te ontvangen of een initiatief op te starten. Het percentage bewoners met vertrouwen in het gemeentebestuur is afgenomen tussen 2020 – 2022 (figuur 2.61). Deze ontwikkeling wijkt af van de ontwikkeling in de NPRZ-wijken en het stedelijk gemiddelde waar het vertrouwen is gegroeid of gelijk gebleven. Hierbij moet opgemerkt worden dat het vertrouwen in het gemeentebestuur in BoTu voorheen juist een stuk hoger lag dan het stedelijk gemiddelde en het huidige percentage niet bijzonder veel lager is. In Tussendijken is het vertrouwen in het gebiedsbestuur licht toegenomen (tot 52%) (figuur 2.60). Dit overstijgt het stedelijk gemiddelde (48%) en de NPRZ-wijken. In Bospolder is een opvallende daling te zien in het vertrouwen in het gebiedsbestuur, van 54% naar 37% (-17%) tussen 2020 – 2022.

Het vertrouwen in de toekomst van de stad blijft zowel in Bospolder als in Tussendijken bij een meerderheid van de bewoners aanwezig. Het ligt in 2022 maar net onder het stedelijk gemiddelde, wat al jaren vrij stabiel is. In beide wijken is wel een daling zichtbaar over de afgelopen vier jaar. Met name in Bospolder is deze aanzienlijk, terwijl die in de meting in 2018 en 2020 juist bovengemiddeld hoog scoorde (figuur 2.63).

In alle vijf wijken, en in Rotterdam als geheel is het percentage bewoners dat zegt dat de gemeente initiatieven ondersteunt sterk afgelopen tussen 2020 – 2022 (figuur 2.65). In BoTu (-15%) is deze daling het sterkst te zien. Terwijl BoTu in de meting in 2018 en 2020 juist bovengemiddeld hoog scoorde. Mogelijk hangt dit samen met de coronacrisis waarbij de overheid in BoTu afwezig was als gevolg van de maatregelen en lokale initiatieven een gebrek aan duurzame ondersteuning ervaren.

Figuur 2.65. % bewoners dat zegt dat de gemeente initiatieven ondersteunt

“IK HAD WEINIG
VERTROUWEN IN DE
TOEKOMST ... DAAR KAN
JE OVER ZEUREN, MAAR
IK DACHT: ‘WAT GA JE
ER ZELF AAN DOEN?’”

- Bewoner

PERSOONLIJKE HULPBRONNEN

Hulpbronnen zoals een betaalde baan en een goede gezondheid dragen bij aan de persoonlijke veerkracht van bewoners in BoTu. Dit onderdeel geeft inzicht in welke mate bewoners beschikken over deze hulpbronnen.

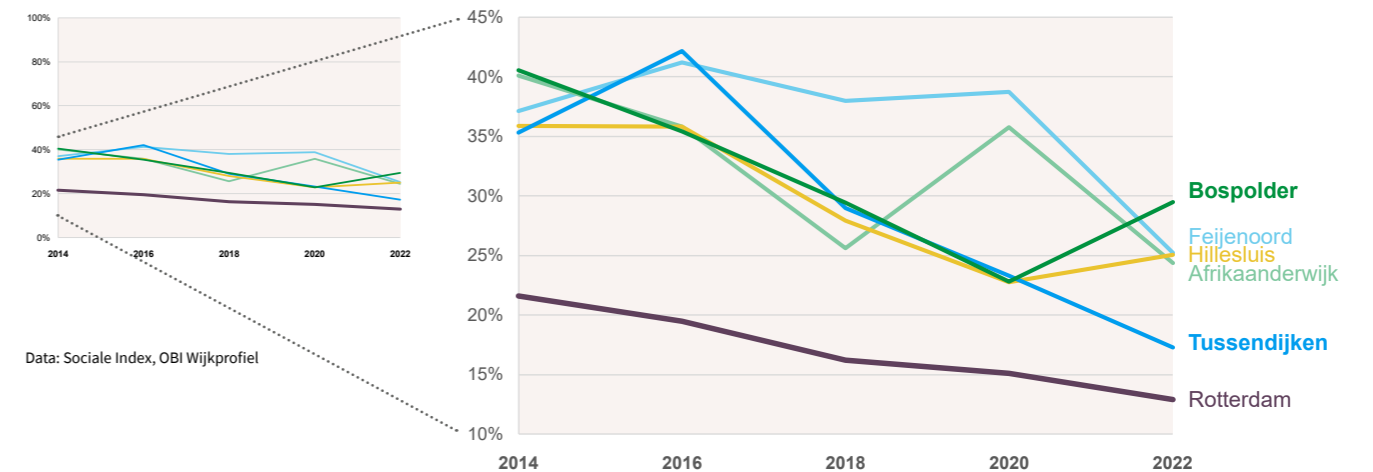
ALLES IS ER AL

Yamina Ayadi is lid van bewonersadviesgroep BoTu 12 en werkt als linkwerker bij Team Toekomst. Ze werd verkozen tot Sociaal Werker van het Jaar 2023.

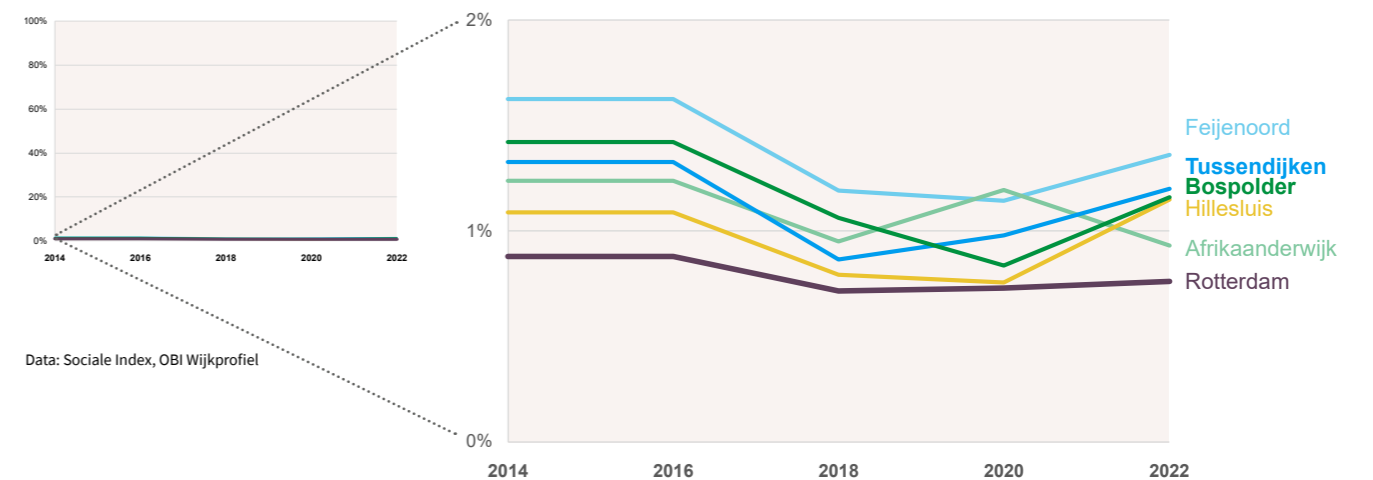
Na een zware periode van rouw en burn-out zette Yamina zich als vrijwilliger in voor kwetsbare bewoners in BoTu. Op uitnodiging van de wijkmanager raakt ze in 2019 als een van de eerste leden van bewonersadviesgroep BoTu 12 betrokken bij Veerkrachtig BoTu 2028. De groep adviseert in dat jaar over de ingediende plannen voor de open oproep 'Social Impact by Design'. Ze raakt betrokken bij de ontwikkeling van Team Toekomst, een van de zeven geselecteerde teams voor Social Impact by Design. Het team richt zich op de talentontwikkeling van kansarme kinderen door hen te verbinden aan buitenschoolse activiteiten. Team Toekomst groeit en ze gaat er aan de slag als brugfunctionaris. Met behulp van Team Toekomst en Veerkrachtig BoTu 2028 vult ze haar praktijkkennis aan met een opleiding. In 2023 wordt ze bekroond tot Sociaal Werker van het Jaar. In de afgelopen vijf jaar nam haar zelfvertrouwen toe en werden haar talenten gezien. Naast een betaalde baan leverde het programma een hechte community op.

“Het voelt alsof ik er een familie bij heb gekregen.”

Figuur 2.66. % bewoners dat zegt met het huishoudinkomen moeilijk rond te kunnen komen

Figuur 2.67. % bewoners (18 jr en ouder) met schulddienstverlening

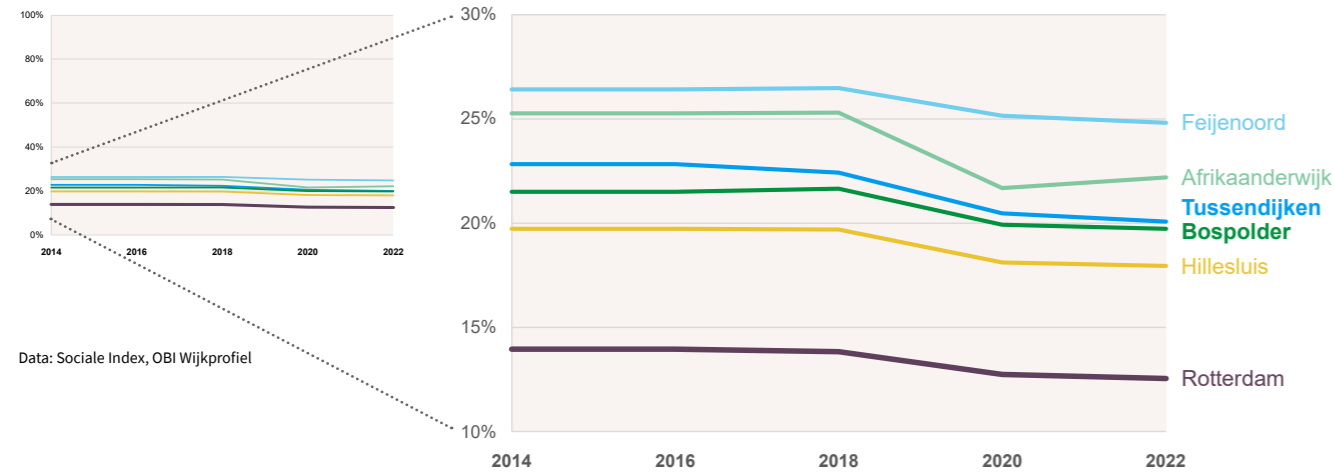
Werk en inkomen

Financiële slagkracht is een belangrijke persoonlijke hulpbron die bijdraagt aan sociale veerkracht. Gezinnen die moeilijk rond kunnen komen, zullen ook meer moeite hebben met veranderingen om te gaan.

In BoTu is men op dit vlak kwetsbaar. Het aantal bewoners dat financiële problemen ervaart was de afgelopen jaren aan het afnemen (figuur 2.66). Alleen in Bospolder lijken de financiële problemen van bewoners tussen 2020 – 2022 te zijn toegenomen van 23 tot 29 procent. Het gat met het stedelijk gemiddelde is daardoor vergroot van zo'n 7% tot bijna 17%. Deze stijging is in de NPRZ-wijken niet (in die mate) zichtbaar en ook in Tussendijken is dat niet het geval. Daar is het percentage juist met 6% afgenomen.

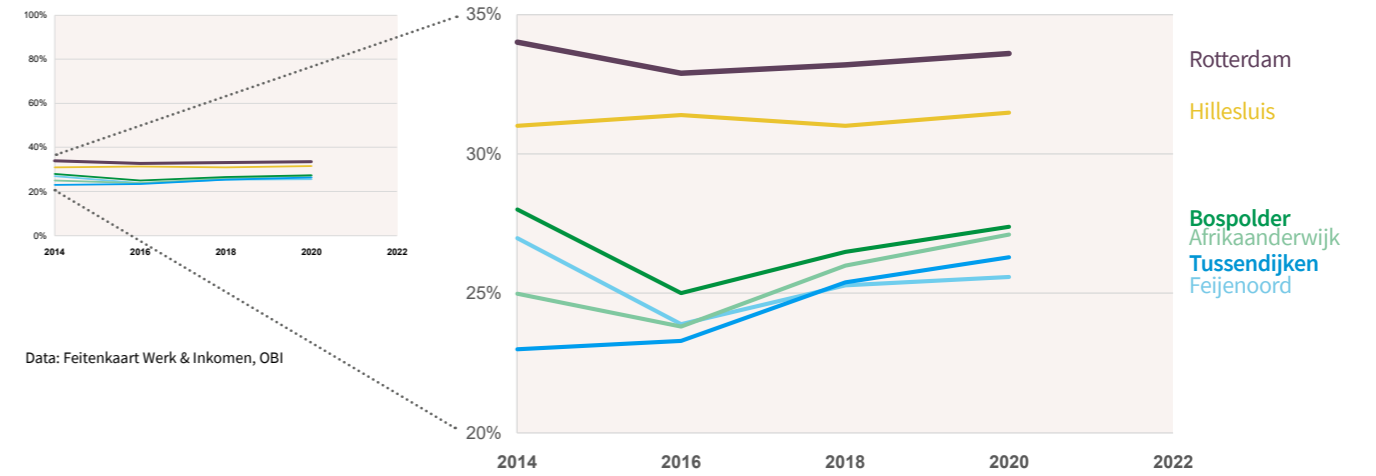
Dat ongeveer een kwart van de huishoudens in BoTu moeilijk kan rondkomen is niet verwonderlijk, aangezien ruim eenderde van de huishoudens (30% Bospolder, 33% Tussendijken) een inkomen heeft tot 110% van het sociaal minimum (figuur 2.73), waarvan 21% (Bospolder) en 25% (Tussendijken) zelfs langdurig in armoede leeft (figuur 2.74). Ondanks dat dit percentage licht is afgenomen de afgelopen jaren blijft het aanzienlijk meer dan het stedelijk gemiddelde (18% in het afgelopen jaar en 13% langdurig). Deels is dit te verklaren door het percentage niet-werkende beroepsbevolking in de wijken. Dat aandeel is ook licht afgenomen maar blijft in zowel Bospolder (20%) als Tussendijken (20%) aanzienlijk hoger dan in het Rotterdam als geheel (13%).

Figuur 2.68. % niet-werkende beroepsbevolking

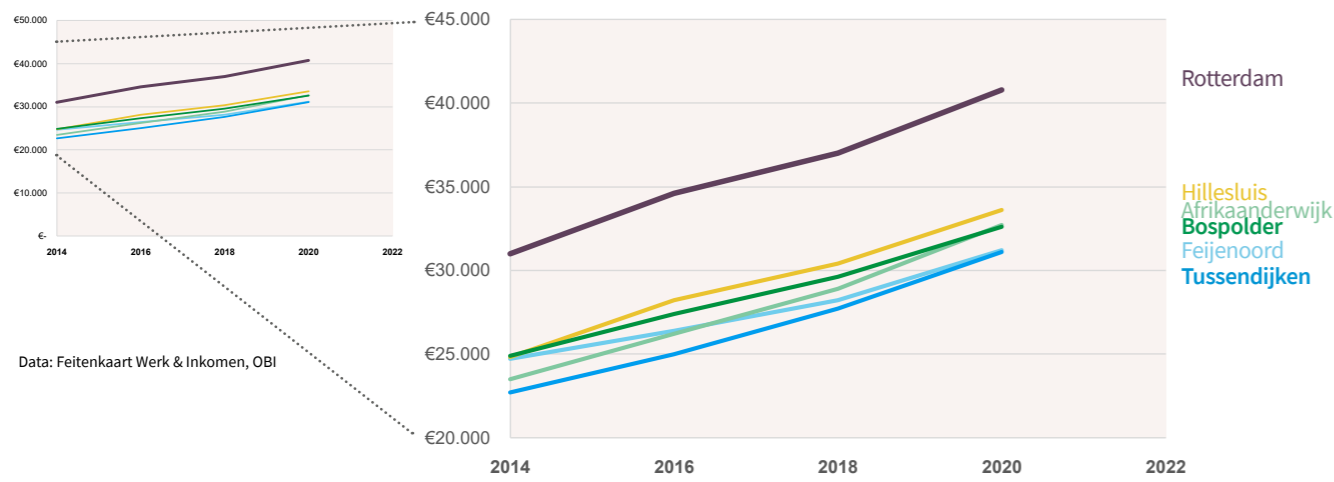
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.71. % Midden huishoudens inkomen

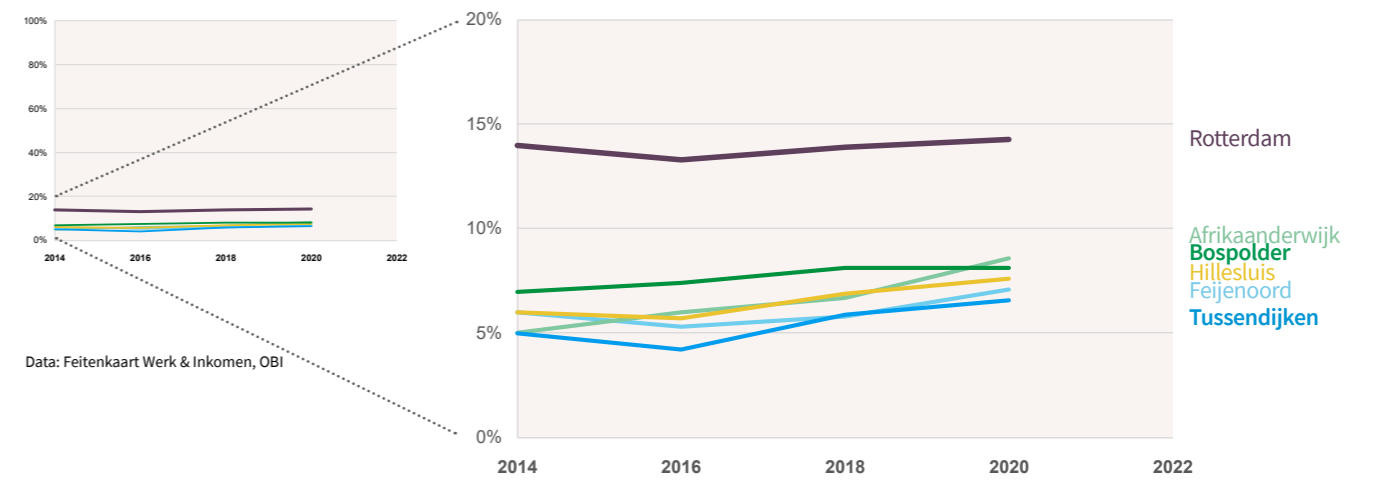
Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

Figuur 2.69. Gemiddeld besteedbaar huishoudens-inkomen

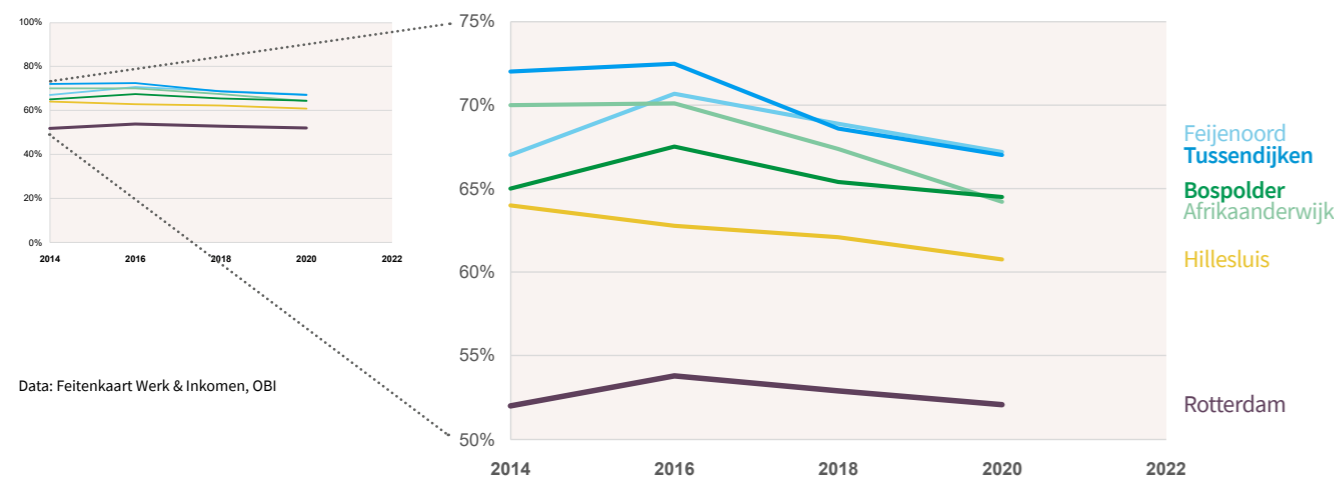
Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

Figuur 2.72. % Hoog huishoudens inkomen

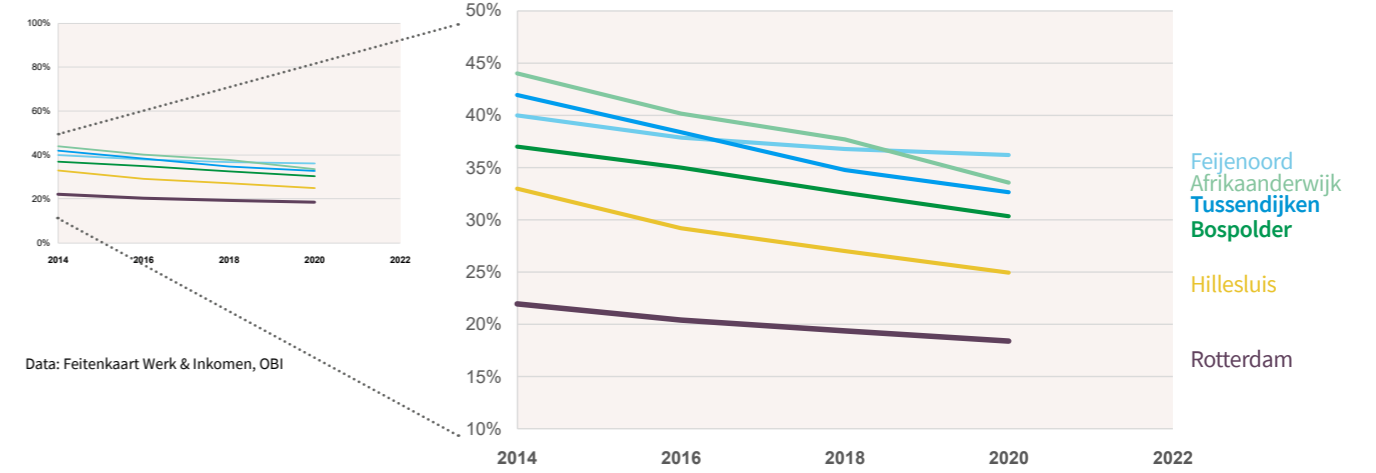
Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

Figuur 2.70. % Laag huishoudens inkomen

Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

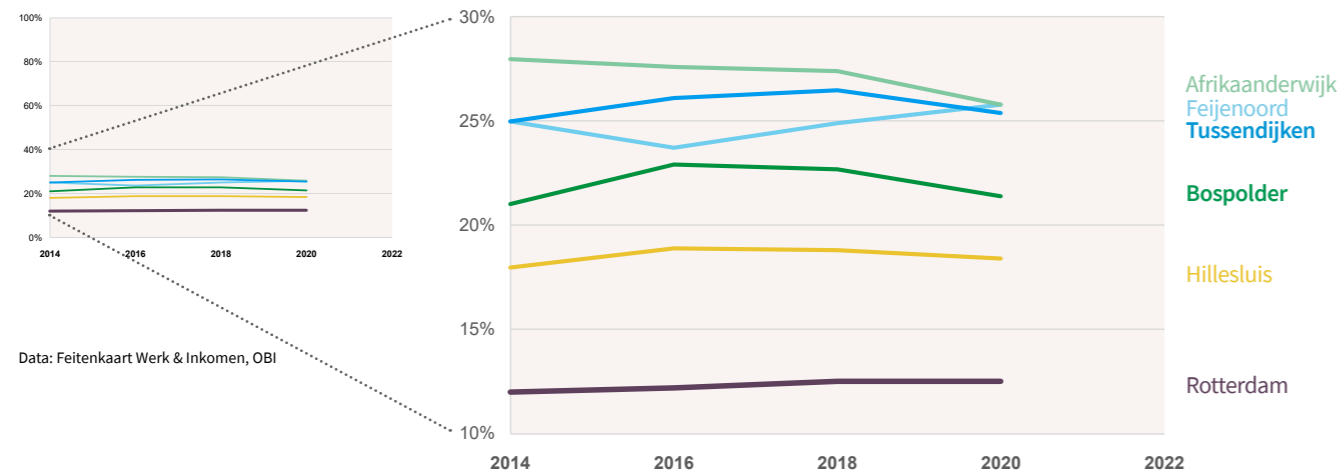
Figuur 2.73. % Huishoudens tot 110% sociaal minimum

Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

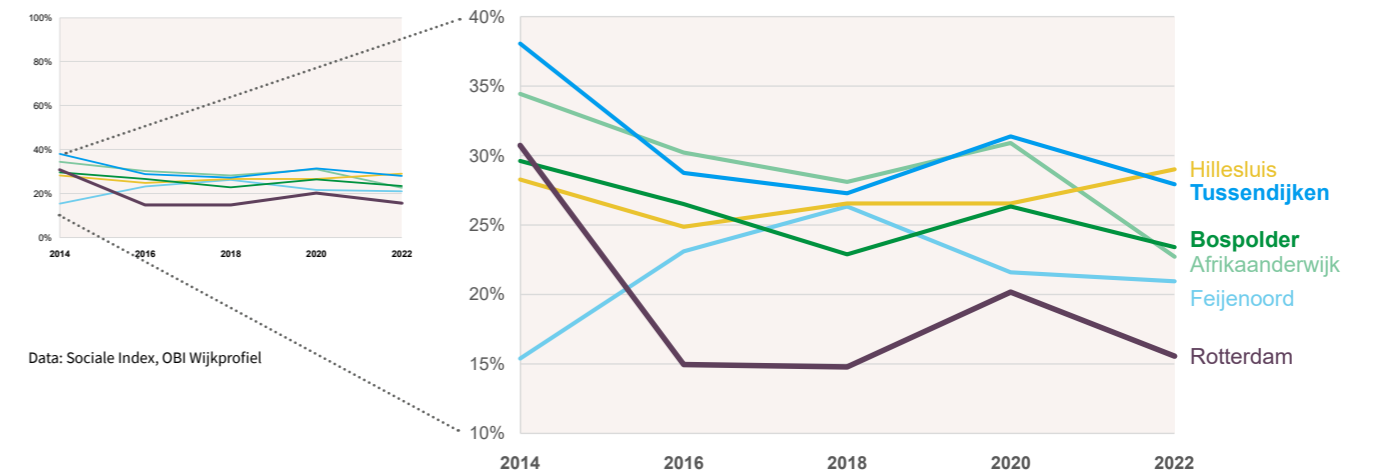

Figuur 2.74. % Huishoudens langdurig tot 110% sociaal minimum

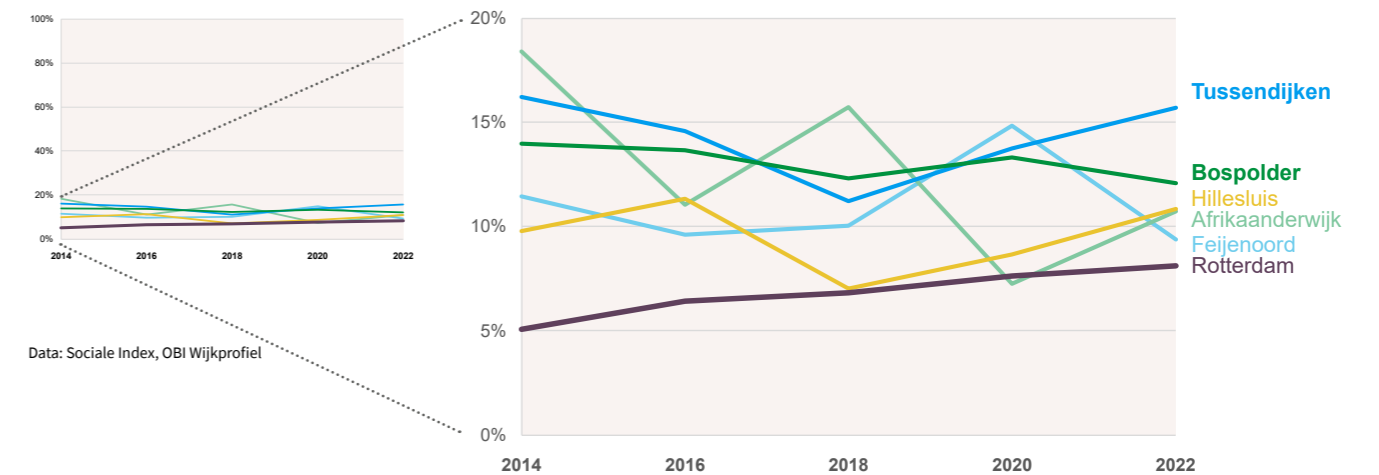
Data: Feitenkaart Werk & Inkomen, OBI

Figuur 2.75. % bewoners dat zegt moeite te hebben met de Nederlandse taal

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.76. % bewoners dat zegt behoefte aan taalhulp te hebben

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

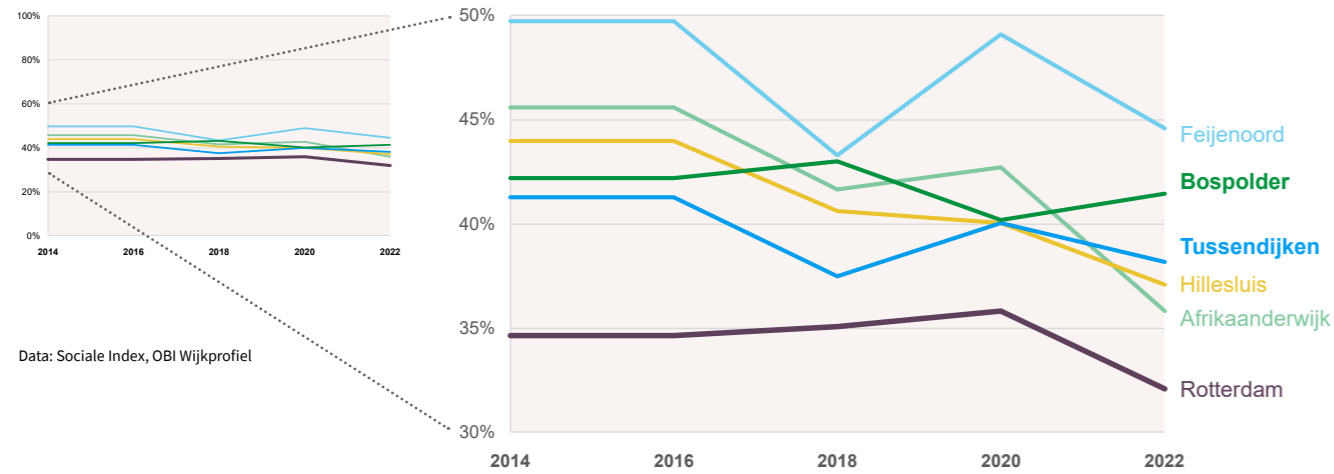
Taal en opleiding

Het volgen van een opleiding en een goede taalbeheersing kunnen als persoonlijke hulpbron bijdragen aan meer sociale veerkracht. Het aandeel bewoners van 23 jaar en ouder zonder startkwalificatie is in Bospolder (48%) en Tussendijken (43%) iets afgenomen maar blijft zeer hoog ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde (Rotterdam: 30%) (figuur 2.78), wat hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt beperkt. Ook de Nederlandse taalvaardigheid is in BoTu bij lang niet alle bewoners op orde. Ruim een kwart van de bewoners geeft aan problemen te ervaren met de Nederlandse taal (ten opzichte van 16% stedelijk) (figuur 2.75).

Dat percentage is in Bospolder en Tussendijken ongeveer gelijk gebleven.

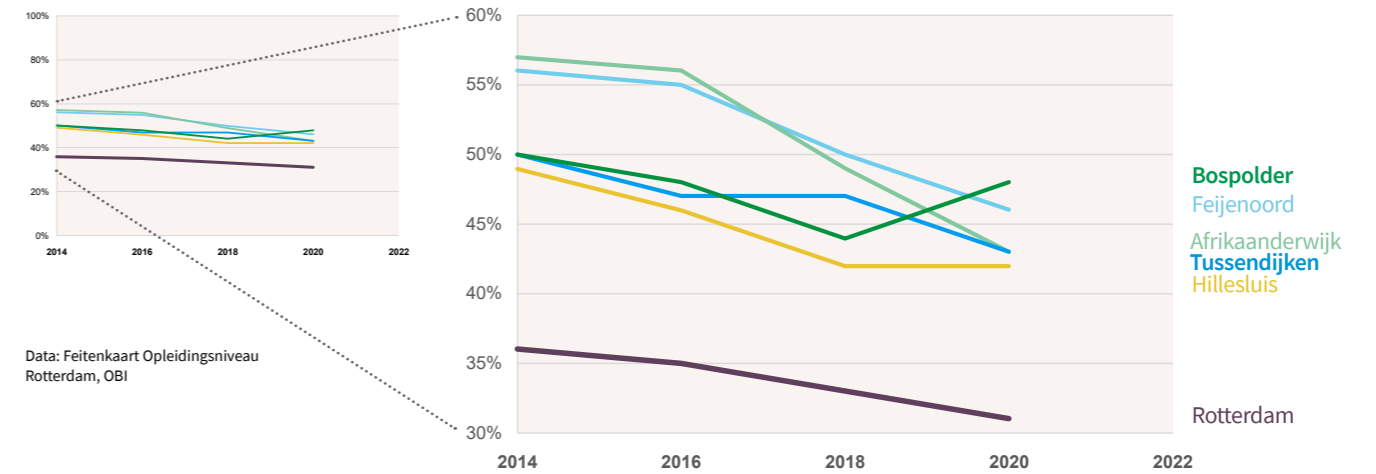
Het aantal hoogopgeleiden, personen met een afgeronde HBO- of WO-opleiding, in Rotterdam stijgt. Dit geldt ook voor het aandeel hoogopgeleiden in BoTu. Het aantal laagopgeleiden, en personen zonder startkwalificatie, neemt licht af. In Tussendijken is het aantal middenopgeleiden ongeveer gelijk gebleven terwijl het aantal in Bospolder tussen 2018 – 2020 is afgenomen (-8%). Het aantal hoogopgeleiden is in deze periode toegenomen (+5) (figuur 2.80 - 2.82). Mogelijk hangt dit samen met de nieuwbouwwoningen aan de Hudsonsstraat.

Figuur 2.77. % bewoners (18 t/m 22 jr) zonder startkwalificatie

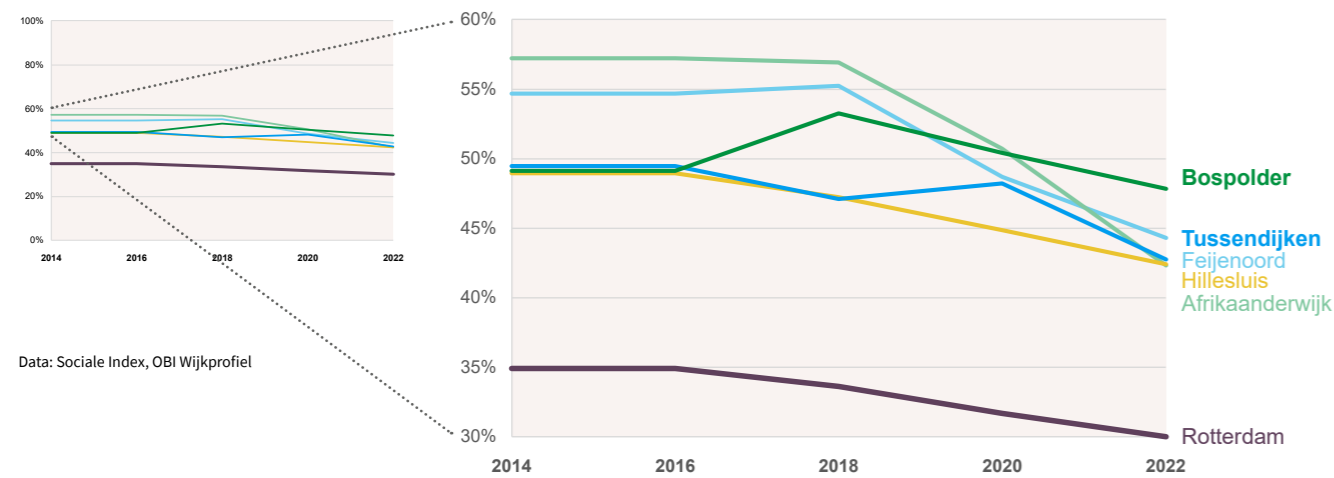
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.80. % bewoners laagopgeleid

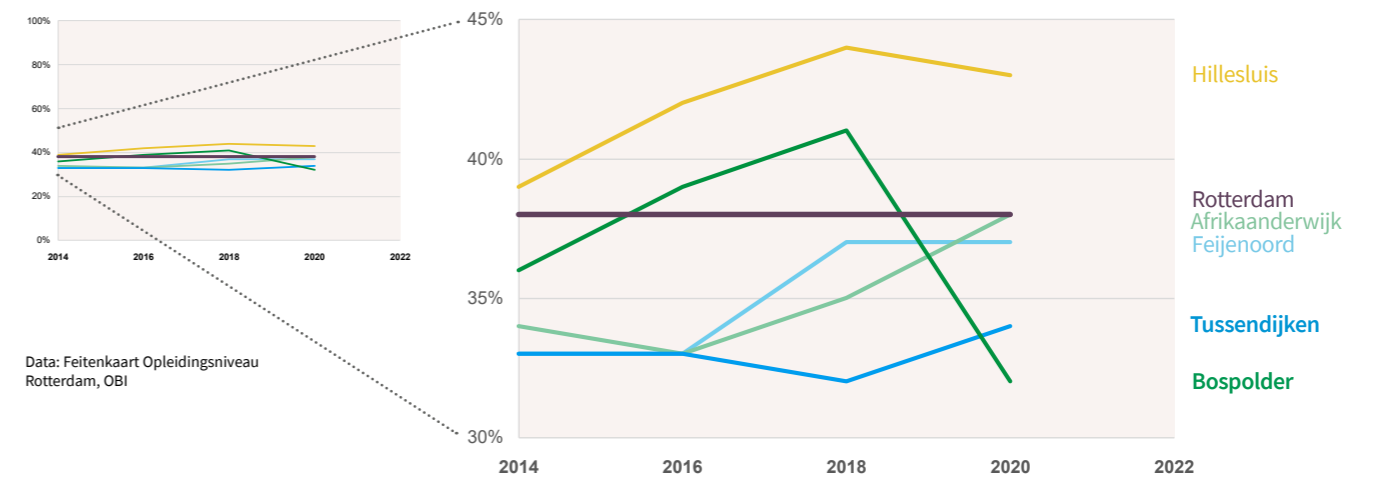
Data: Feitenkaart Opleidingsniveau Rotterdam, OBI

Figuur 2.78. % bewoners (23 t/m 75 jr) zonder startkwalificatie

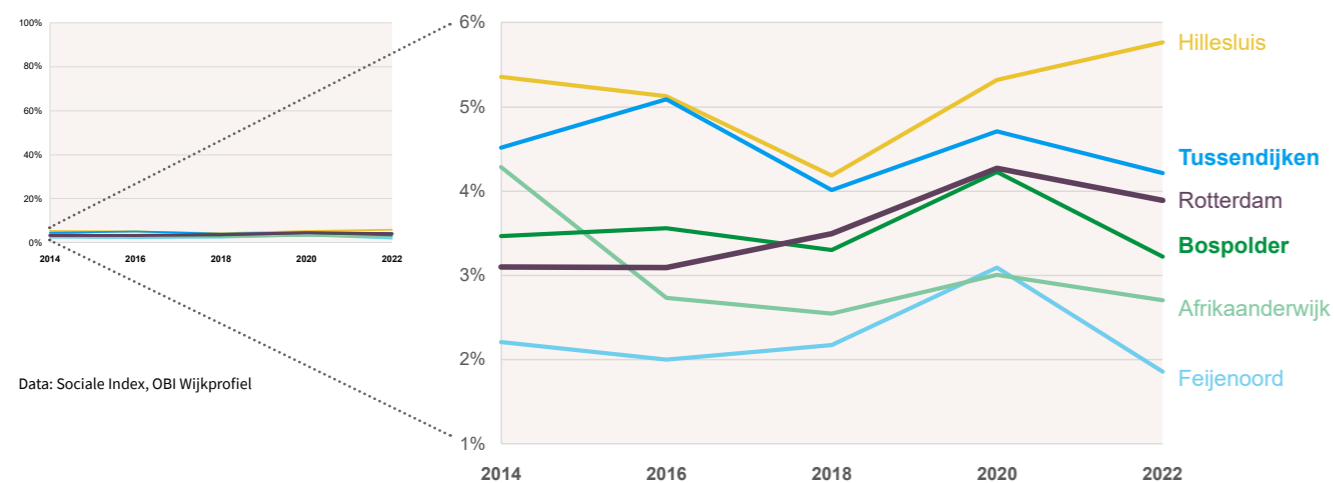
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.81. % bewoners middenhoogopgeleid

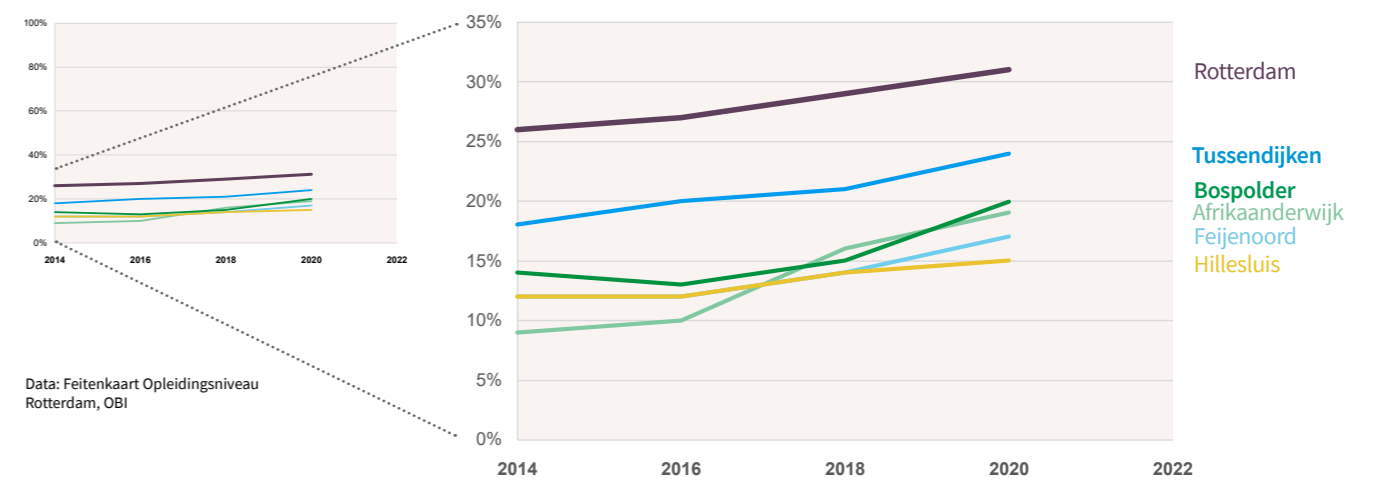
Data: Feitenkaart Opleidingsniveau Rotterdam, OBI

Figuur 2.79. % bewoners (18 jr en ouder) dat nog maar kort in Nederland woont

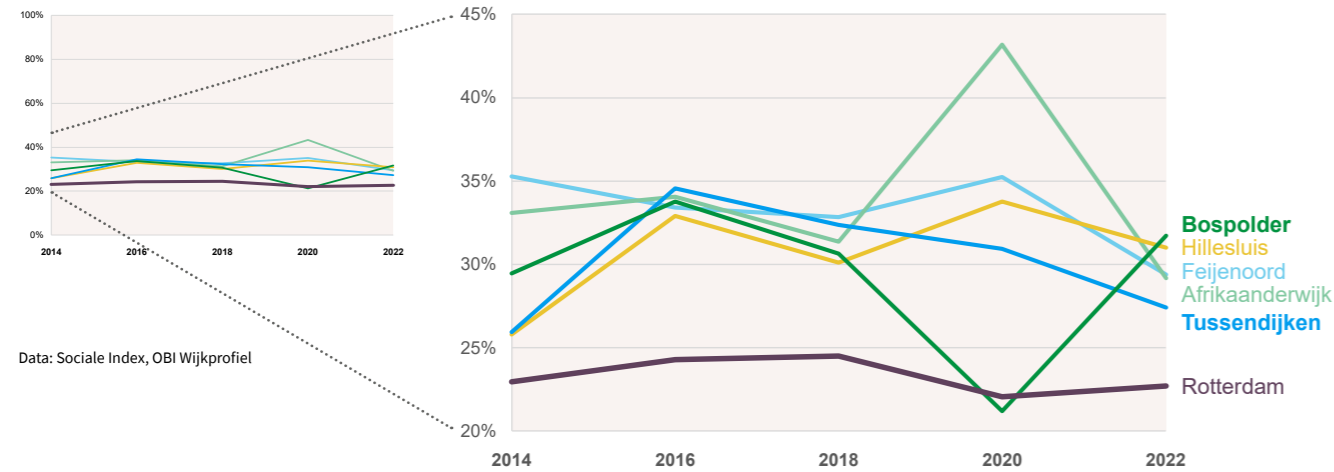
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.82. % bewoners hoogopgeleid

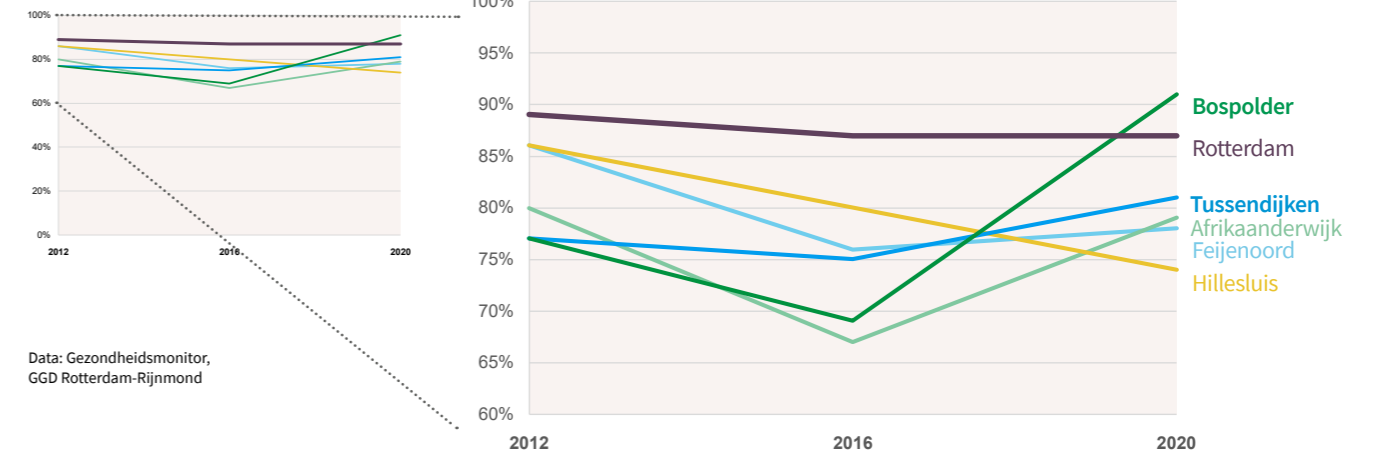
Data: Feitenkaart Opleidingsniveau Rotterdam, OBI

Figuur 2.83. % bewoners dat zegt gezondheidsbelemmeringen te ervaren

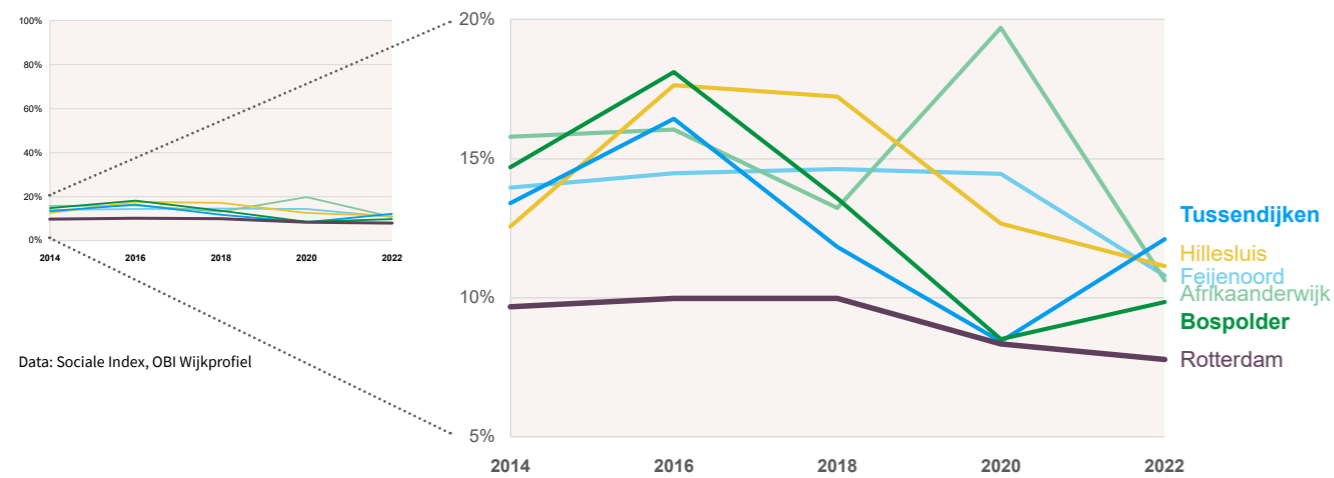
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.86. % bewoners dat tamelijk of heel gelukkig is (18-64 jr)

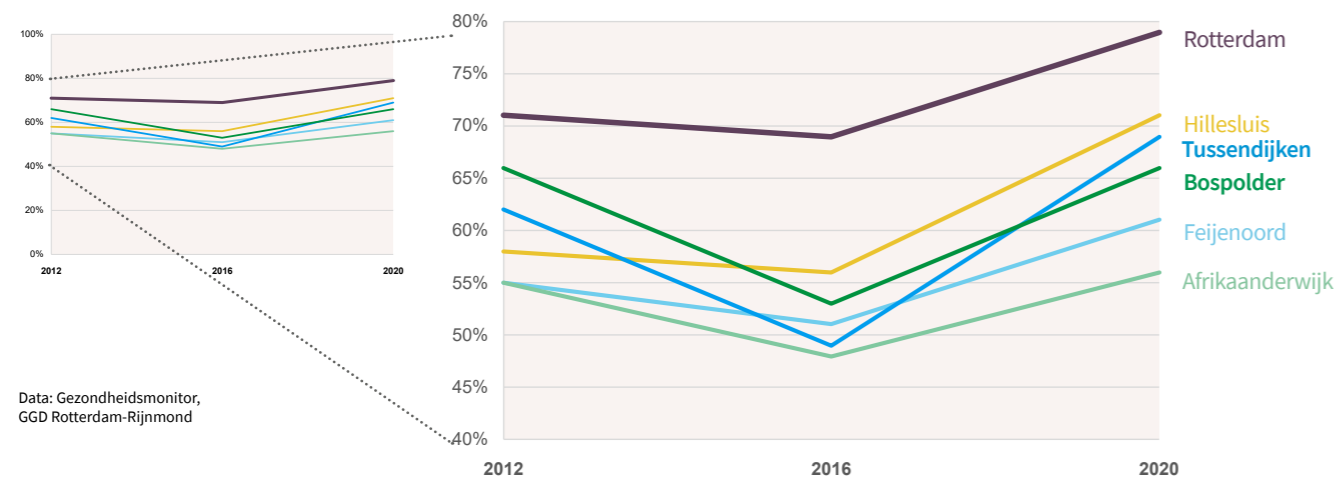
Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Figuur 2.84. % bewoners dat sterk door gezondheidsproblemen wordt belemmerd

Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.85. % Ervaren gezondheid (zeer) goed (18-64 jr)

Data: Gezondheidsmonitor, GGD Rotterdam-Rijnmond

Gezondheid

Een goede gezondheid stelt bewoners in staat te participeren en zelfregie te ervaren. Gezondheidsbelemmeringen kunnen daarom de sociale veerkracht van een individu beperken. Zo'n 8% van de Rotterdammers voelt zich sterk belemmerd door gezondheidsproblemen. In Bospolder is dit 10% en in Tussendijken 12%, zie [figuur 2.84](#). Het blijft achter op het Rotterdams gemiddelde.

Ongeveer 65% van de bewoners in BoTu ervaart hun gezondheid als (zeer) goed, wat een stuk lager is dan de 78% op stedelijk niveau [figuur 2.85](#). De laatste meting laat voor alle vijf wijken en Rotterdam als geheel een stijging zien (2016 – 2022). Er zijn ook bewoners die kampen met mentale gezondheidsproblemen. Meer bewoners in BoTu voelen zich de afgelopen jaren gelukkig ([figuur 2.86](#)). Vooral in Bospolder is een opvallende stijging te zien (2016 – 2020), die in 2020 hoger scoort dan Rotterdam als geheel. In Tussendijken voelt bijna 20% zich ongelukkig. In de Veerkracht Monitor van het PON (PON, telos 2018) blijkt geluk een belangrijke voorspeller voor veerkracht te zijn.

HAAST JE LANGZAAM

Milja Kruijt is bewoner en mede-initiatiefnemer van de Delfshaven Coöperatie. Ze heeft bijgedragen aan de totstandkoming en doorontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028, aanvankelijk in het kernteam en later als onderdeel van de BoTu raad. Ze faciliteerde daarbij als Community Builder het toe-eigenen van het ABCD-gedachtegoed in de wijk.

“Ik sta op de schouders van reuzen.”

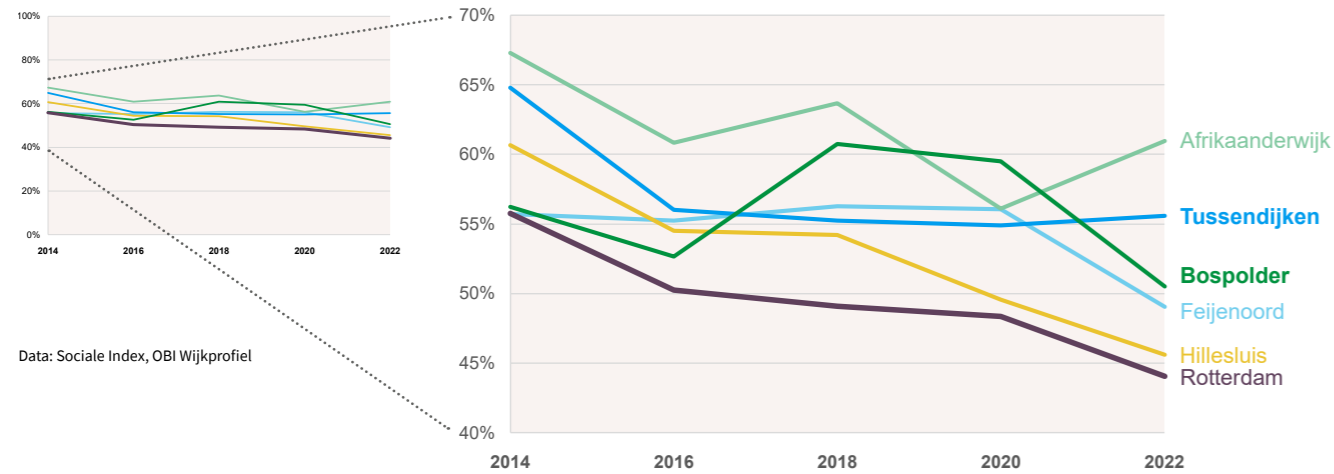
Ze heeft het over de schouders van alle personen die in BoTu investeren in de wijk. Zij werken aan netwerken en investeren in losse verbindingen en weten elkaar daardoor sneller te vinden. Ze weten waar een ander goed in is en wat men van een ander kan vragen. Milja benadrukt dat elke bijdrage van mensen wordt gewaardeerd, ook als die bijdrage lastig is. Ze ziet dat het bewonersinitiatieven zijn die het verschil maken en niet de professionals die voor 2 jaar in een wijk werken. Duurzame betrokkenheid is haalbaar als men dicht bij de eigen betrokkenheid blijft. Een drijfveer kan zowel positief of negatief zijn als het maar leidt tot ‘wat gaan we doen’. Daarbij viert ze liever feest dan te vergaderen en is ze voorzichtig met het werken met plannen en deadlines. Samen met bewoners rustig aan doorbouwen aan wijkontwikkeling is essentieel, maar dat kan alleen maar als iedereen geduld heeft.

“BoTu is geen project, het is geen experiment, maar een veranderproces. Daar hoort haast je langzaam bij.”

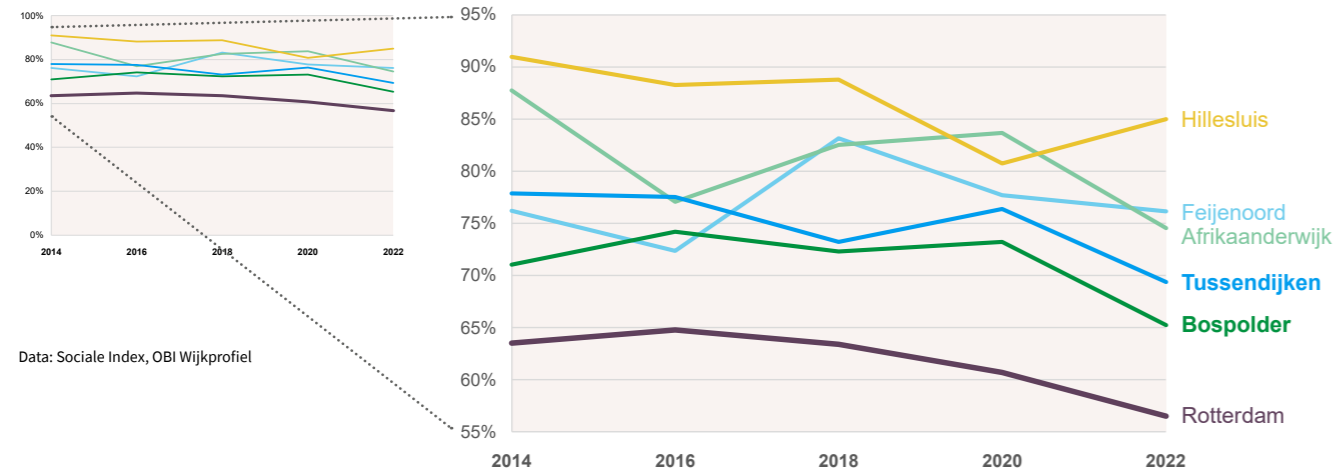
OMGEVINGSHULPBRONNEN

De omgevingshulpbronnen geven een beeld van de wijze waarop de veerkracht in de wijk wordt gefaciliteerd, bijvoorbeeld door aanwezigheid van voorzieningen en hoge kwaliteit woningen.

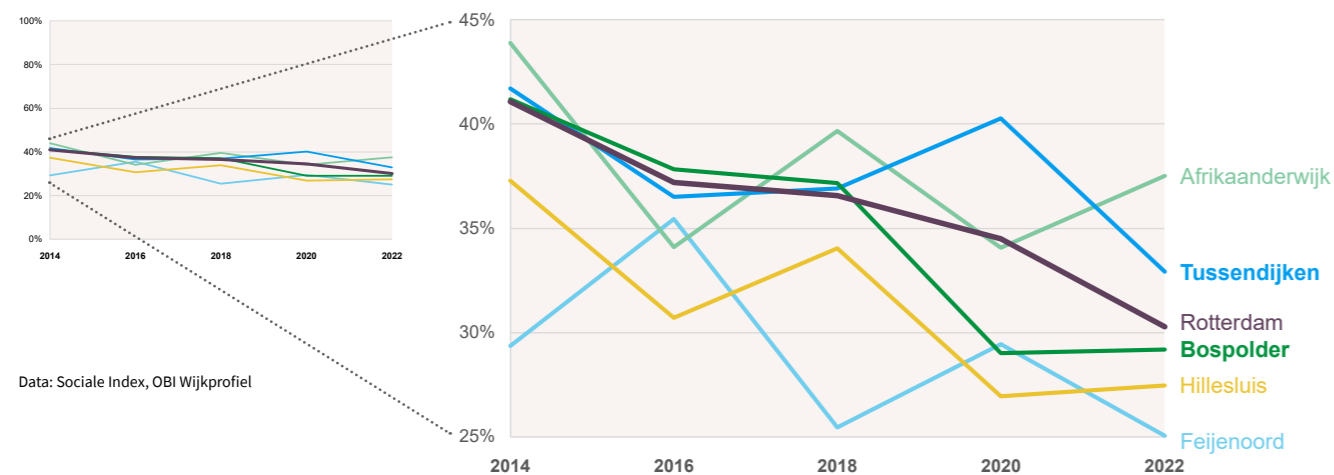
Figuur 2.87. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg plekken zijn voor gezamenlijke bewonersactiviteiten

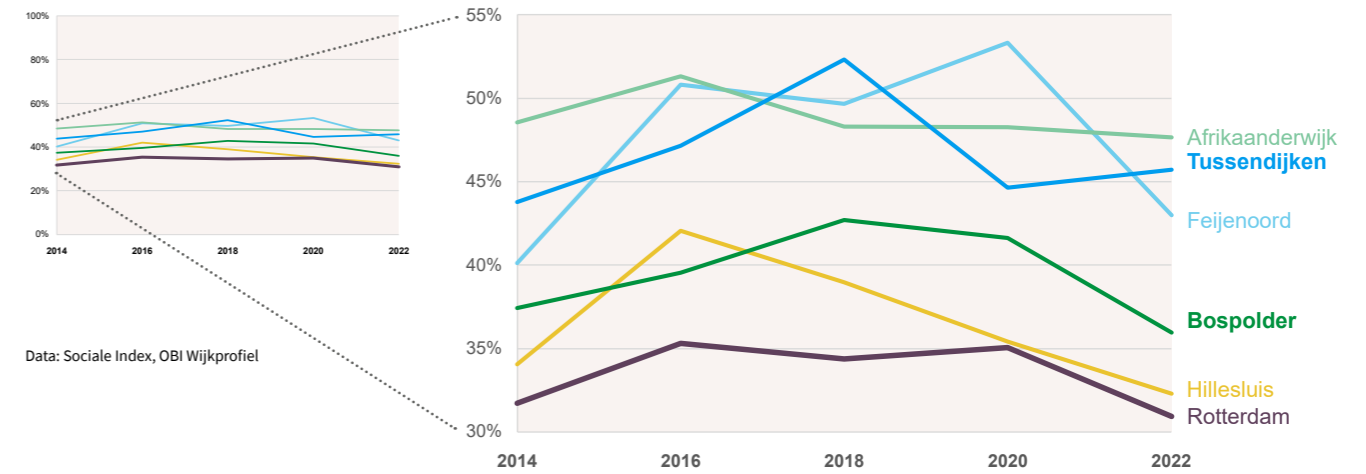
Figuur 2.88. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg plekken zijn voor geloofsbetuiging en levensbeschouwelijke bijeenkomsten

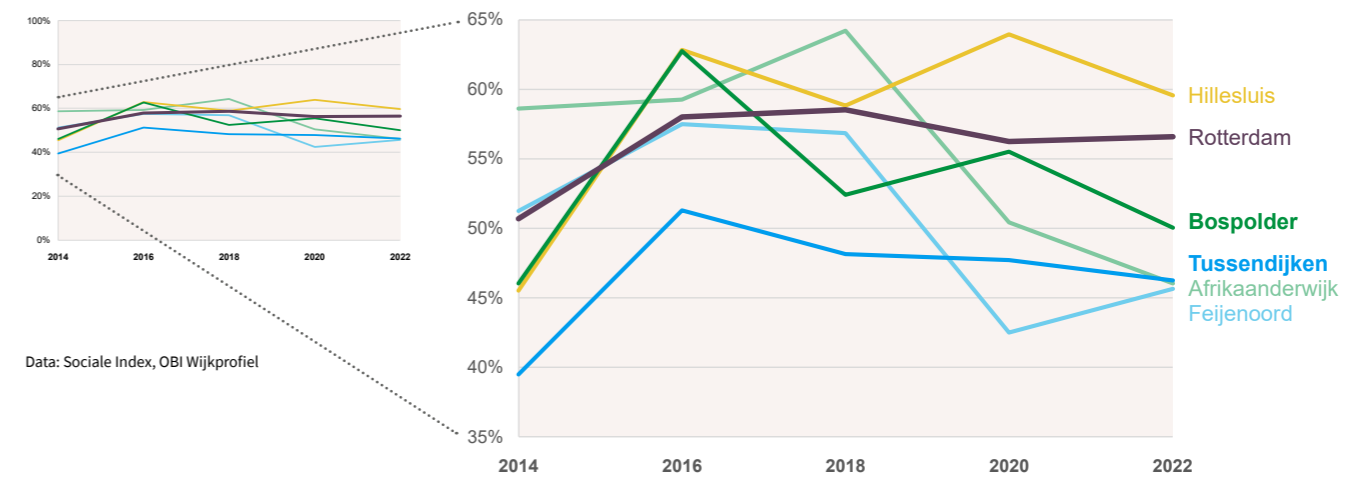
Figuur 2.89. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg ouderenvoorzieningen zijn

Figuur 2.90. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg vrijetijdsvoorzieningen voor jongeren zijn

Figuur 2.91. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg speelplekken zijn voor kinderen tot 4 jaar

Voorzieningen

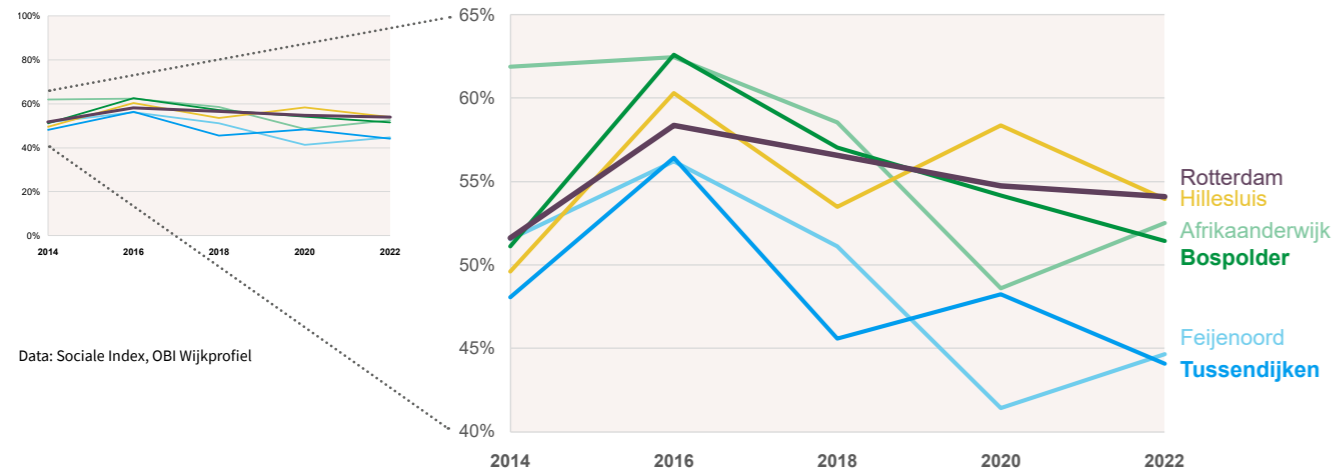
De fysieke context waarin een bewoner zich bevindt bepaalt gedeeltelijk welke mogelijkheden diegene heeft voor ontwikkeling, ontmoeting en participatie. Het voorzieningenaanbod is daarin een prominente factor.

Het percentage bewoners dat zegt dat er genoeg plekken zijn voor gezamenlijke bewonersactiviteiten is in Tussendijken min of meer gelijk gebleven (56%) (figuur 2.87). In Bospolder is eerst een stijging (2016 – 2018) en daarna een daling zichtbaar (2018 – 2022). Verder zijn er geen grote wijzigingen in het voorzieningenniveau

bekend. Wel zijn veel voorzieningen voor gezamenlijke activiteiten tijdens de coronacrisis (tijdelijk) gesloten. De daling is ook zichtbaar in het Rotterdams gemiddelde. In ieder geval lijkt het huidige tevredenheidspercentage aan te duiden dat de vraag naar deze plekken op dit moment het aanbod nog overstijgt (figuur 2.88 – 2.92). Bewoners in BoTu maken ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde relatief veel gebruik van maatschappelijke voorzieningen (figuur 2.96).

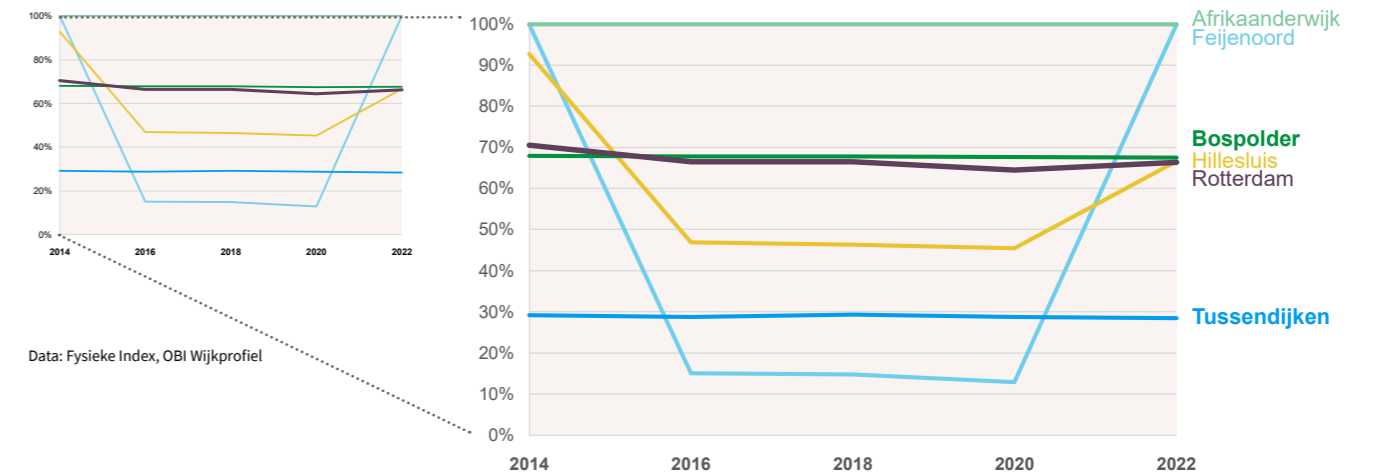
Er zijn bovengemiddeld veel woningen met basisscholen binnen normaafstand in BoTu. De wijken scoren hier hoger dan 86% (zie figuur 2.93).

Figuur 2.92. % bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg sport- en speelplekken zijn voor kinderen van 4-13 jaar

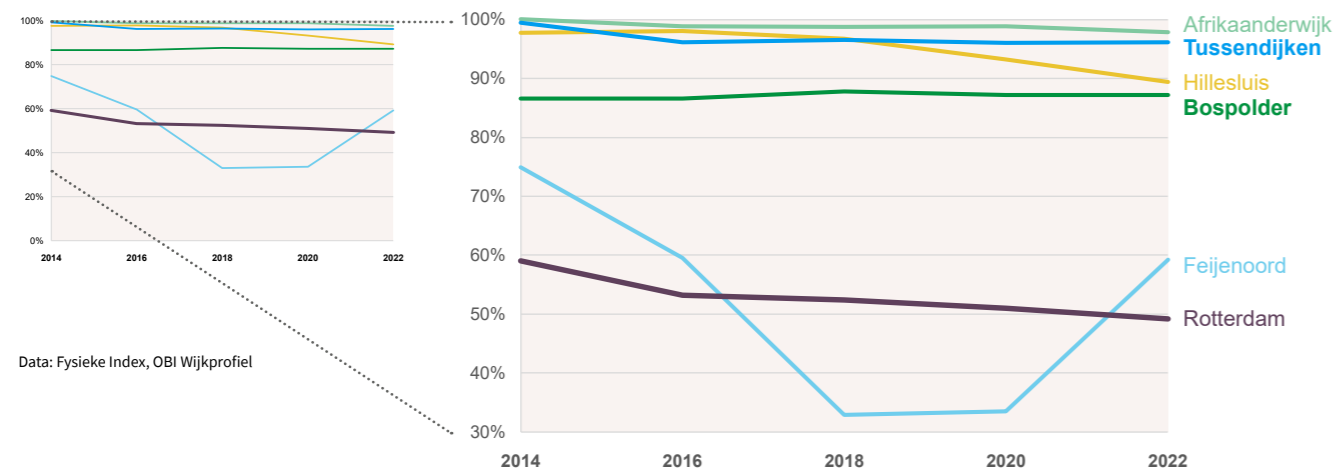
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.95. % woningen met HAVO VWO scholen binnen normafstand

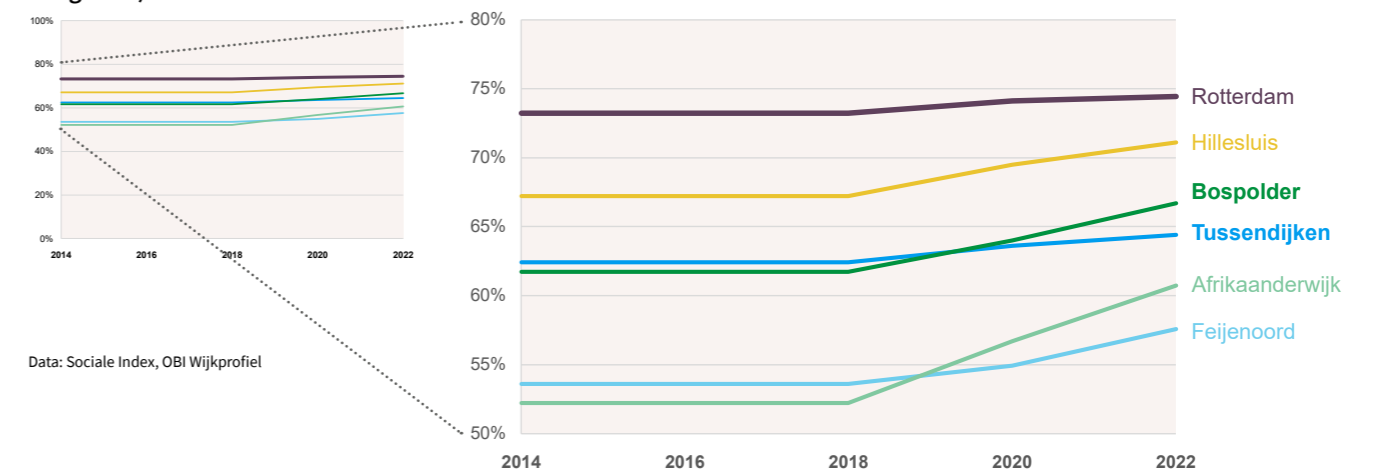
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.93. % woningen met basisscholen binnen normafstand

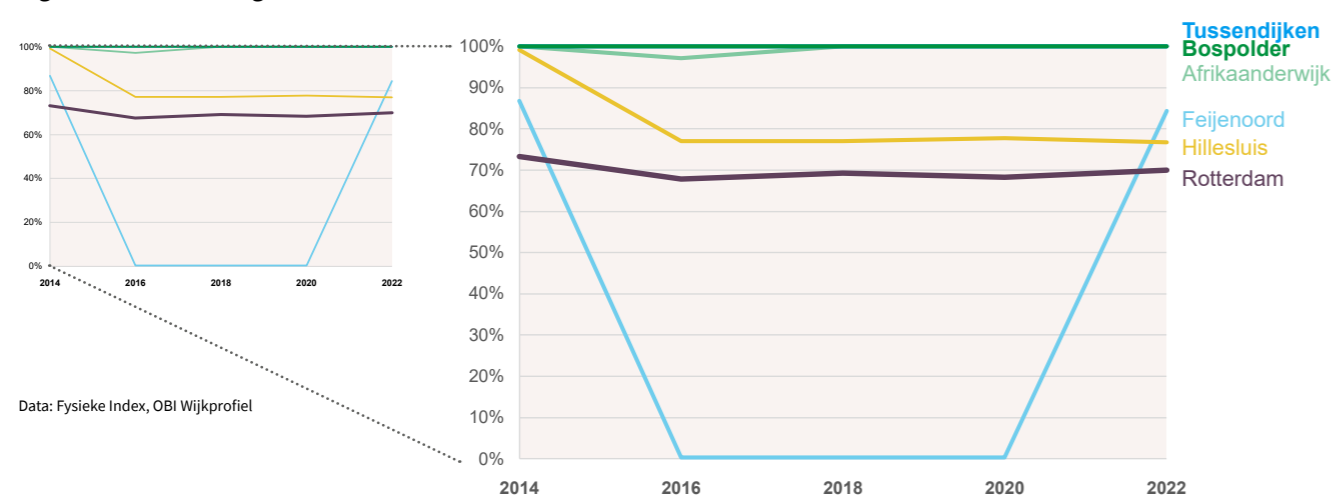
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.96. % huishoudens dat geen gebruik maakt van maatschappelijke voorzieningen (WMO, Participatiewet, Jeugdwet)

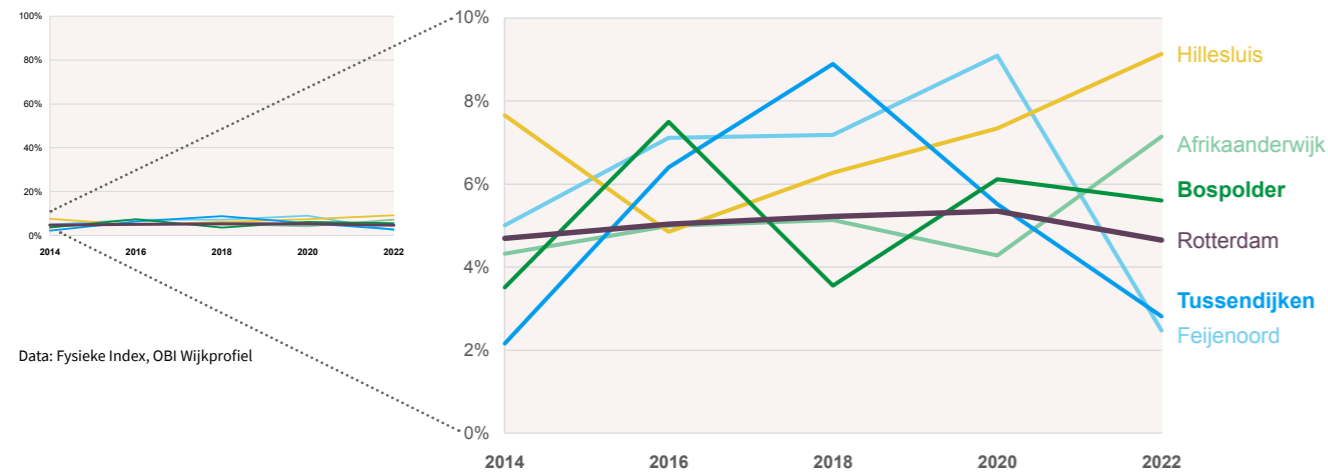
Data: Sociale Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.94. % woningen met VMBO scholen binnen normafstand

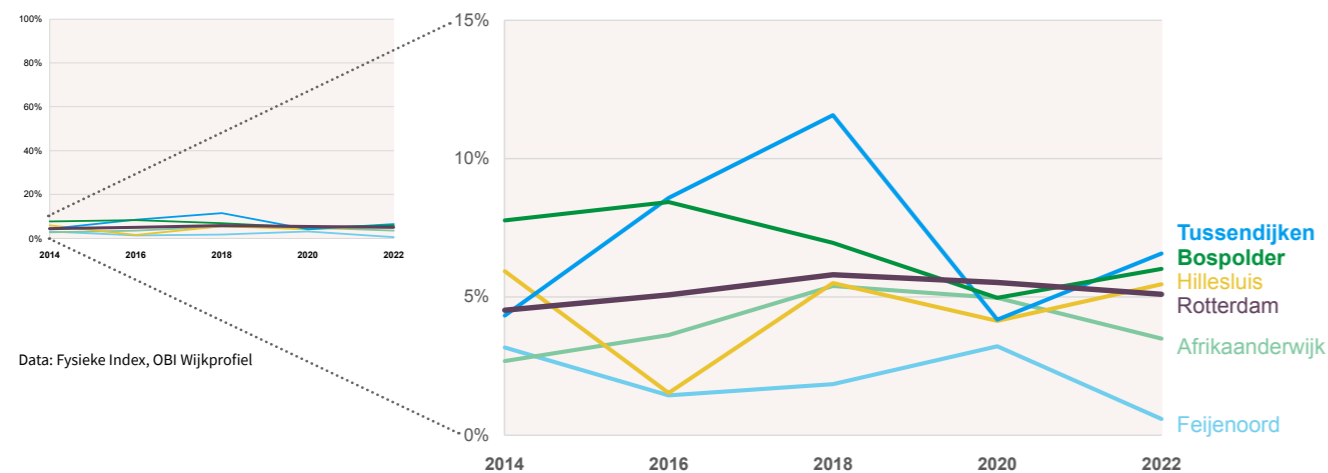

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

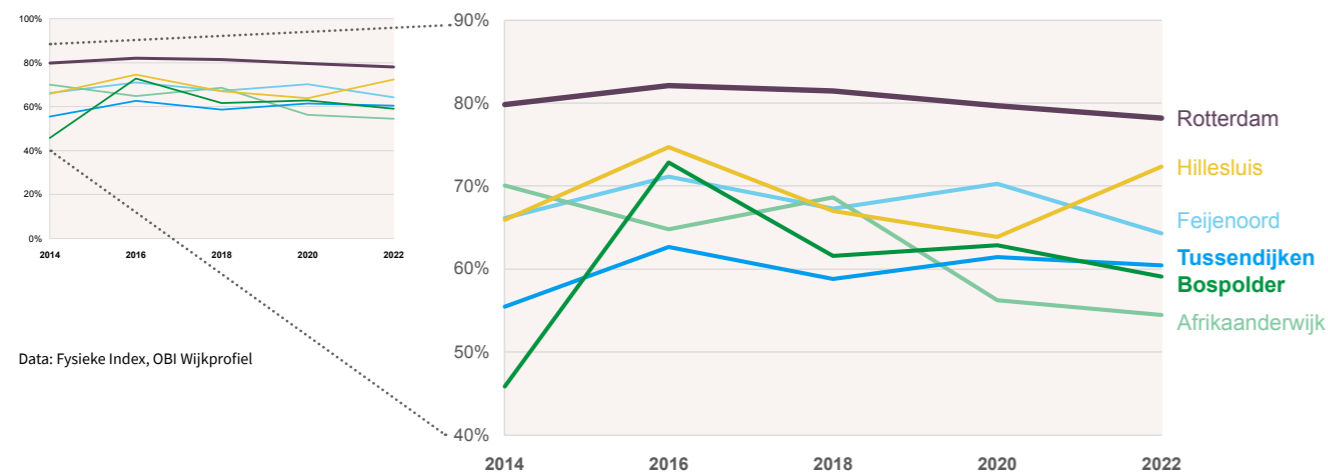
Figuur 2.97. % bewoners dat veel wateroverlast in tuinen/binnenterreinen ervaart

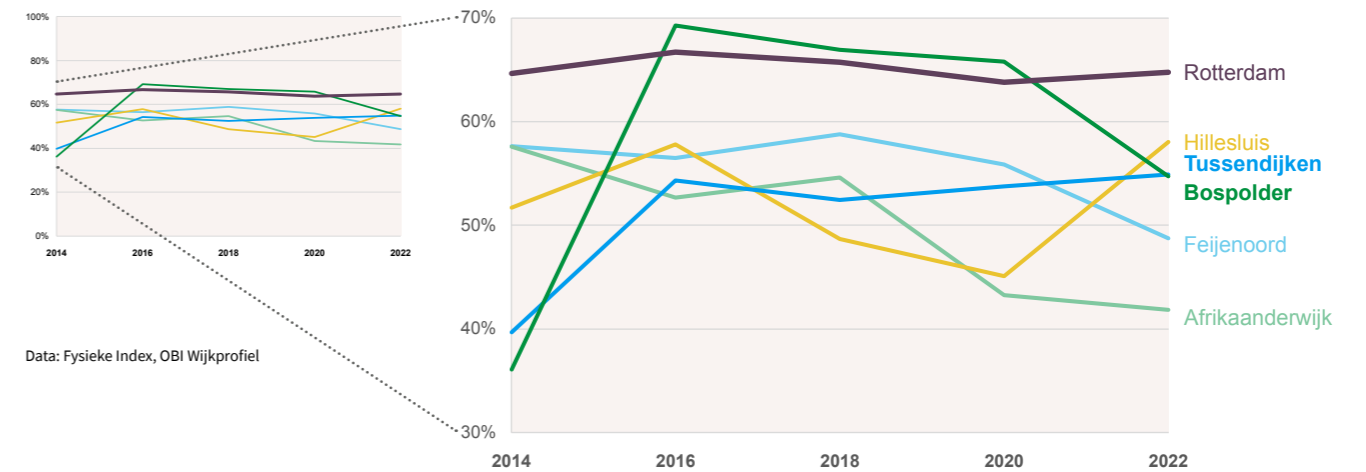
Figuur 2.98. % bewoners dat veel wateroverlast onder woningen ervaart

Figuur 2.99. % bewoners dat vindt dat er voldoende aanwezig groen is (grasveldjes, bomen)

Figuur 2.100. % bewoners dat vindt dat er voldoende gebruiksgroen (picknick, sporten, spelen) aanwezig is

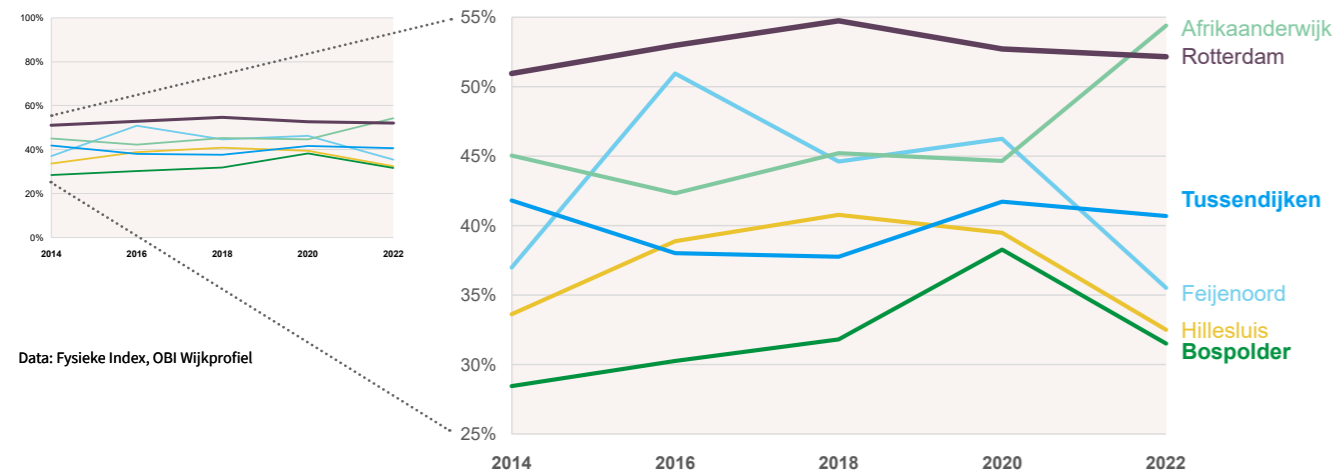
Groen

Openbaar groen, en specifiek gebruiksgroen, biedt mogelijkheden tot activiteiten en ontmoeting en vormt een belangrijk onderdeel van een infrastructuur die sociale veerkracht mogelijk maakt. Op deze indicator scoorde zowel Bospolder als Tussendijken in 2014 nog zeer laag, met tevredenheidspercentages van 36% en 40% ten opzichte van een stedelijk gemiddelde van 65% (figuur 2.100). Mogelijk hangt de stijging samen met de opening van het Dakpark (2014 – 2016). In 2022 zijn de percentages gestegen tot 55% in Bospolder en 55% in Tussendijken, maar blijven nog achter op het stedelijk gemiddelde (65%). Bospolder kwam in de periode 2016 – 2020 even boven het Rotterdamse uit. Daarna is het gedaald van 66% naar 55% (2020 – 2022), mogelijk hangt dit samen met de nieuwbouwwoningen aan de Hudsonstraat. In Bospolder zijn er in de afgelopen vier jaar wel een aantal pleinen aangepakt en vergroend, waaronder de schoolpleinen van basisschool De Vlinder en het binnenterrein van OBS Dakpark. Dit is niet direct terug te zien in deze cijfers.

Een groene leefomgeving staat voor veel bewoners symbool voor gezondheid (zowel mentaal als fysiek), biedt mogelijkheden voor recreatie en ontspanning en draagt

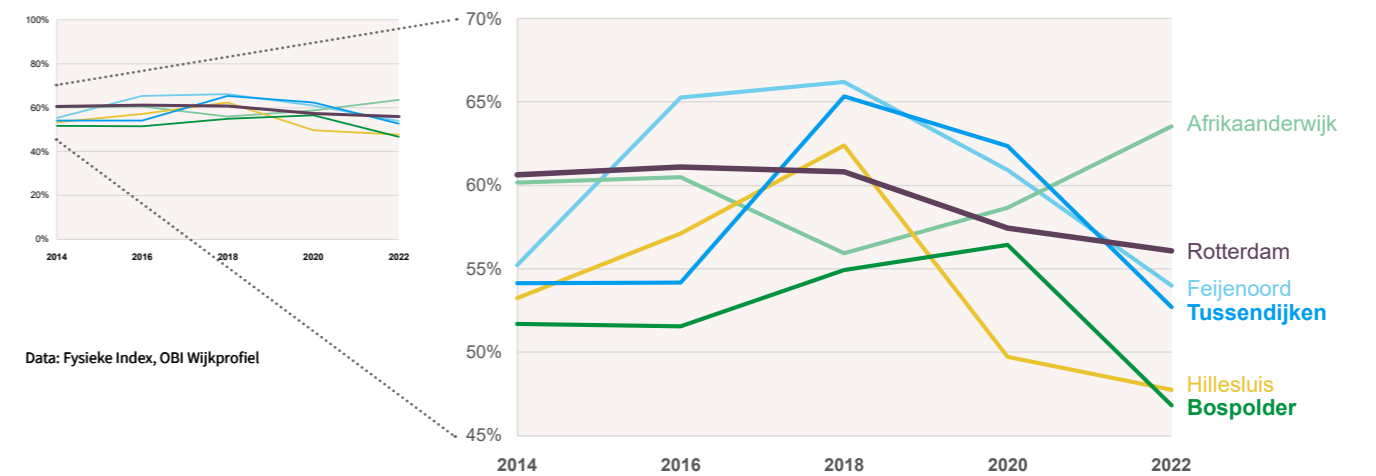
bij aan een duurzame wijk. Indirect kan groen zo bijdragen aan een meer veerkrachtige wijk. In de afgelopen jaren zijn een aantal pleinen verduurzaamd, waaronder het plein in het hof van de Dakparkschool en het (school)pleintje voor De Vlinder. Ondanks deze fysieke investeringen en de aanwezigheid van onder meer het Dakpark blijft de waardering van de groenvoorzieningen achter op het Rotterdamse gemiddelde. Het deel van de bewoners dat tevreden is over de groenvoorzieningen (63% tevreden bewoners in Bospolder en 61% in Tussendijken) en loopt achter op het stedelijk gemiddelde (80% vindt dat er voldoende groen is) (figuur 2.99). Het is aannemelijk dat stadsbewoners door de veranderingen van het klimaat meer last gaan ondervinden van bijvoorbeeld hevige regenbuien. Op hen wordt beroep gedaan veerkracht te tonen en deze veranderingen het hoofd te bieden. Binnen BoTu heeft nu zo'n 6% van de huishoudens wateroverlast in hun tuinen en binnenplaatsen. Ter vergelijking in 2014 waren deze percentages nog 4% (Bospolder) en 2% (Tussendijken). Zo'n 5% (Bospolder) en 4% (Tussendijken) heeft ook wateroverlast onder de woningen. Beide vormen van overlast liggen net boven of onder het stedelijk gemiddelde (figuur 2.97 en 2.98).

Figuur 2.101. % tevreden over onderhoud fietspaden

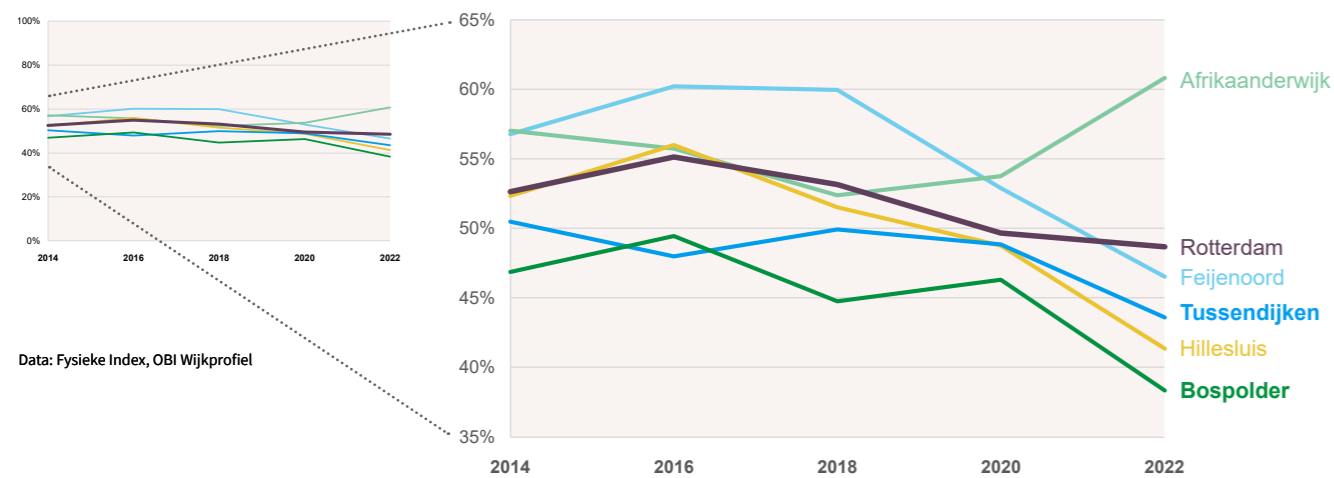
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.104. % tevreden over veiligheid stoepen

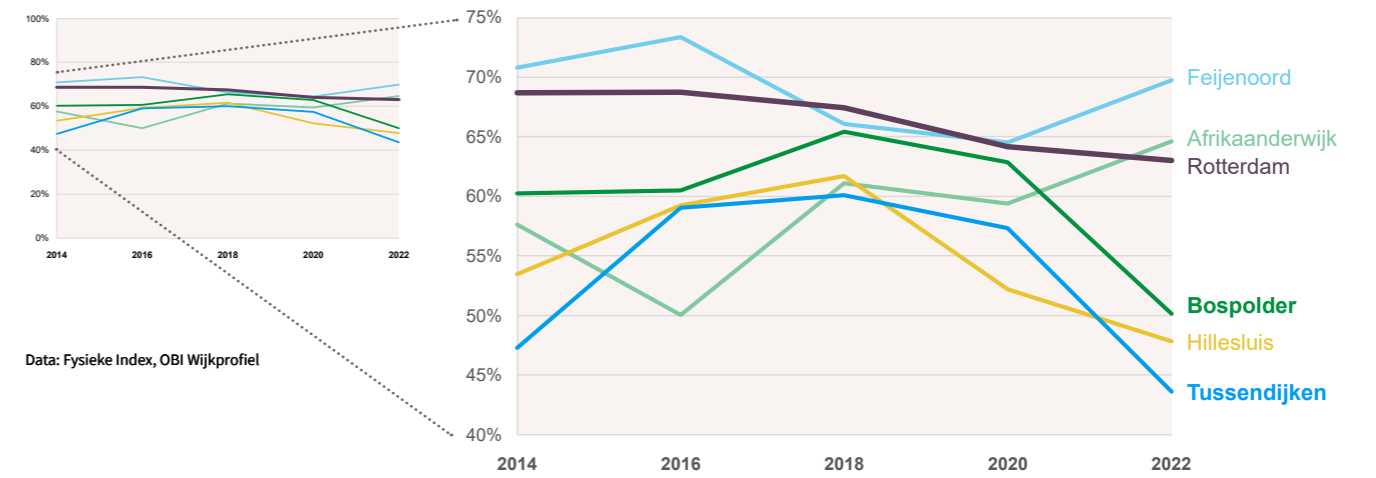
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.102. % tevreden over onderhoud stoepen

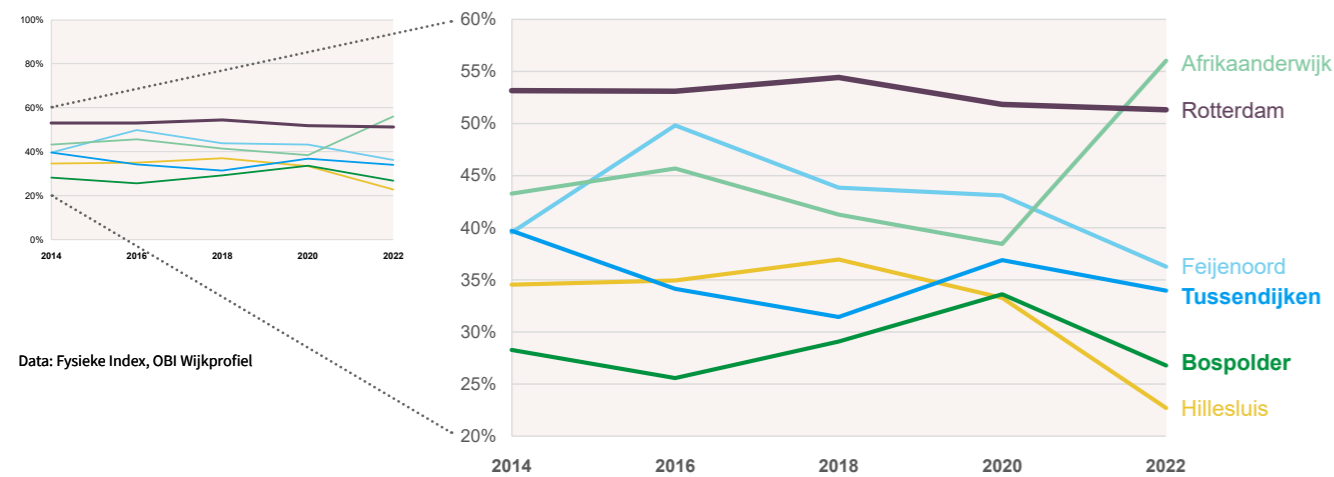
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.105. % tevreden over toegankelijkheid wijk voor auto

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.103. % tevreden over veiligheid fietspaden

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

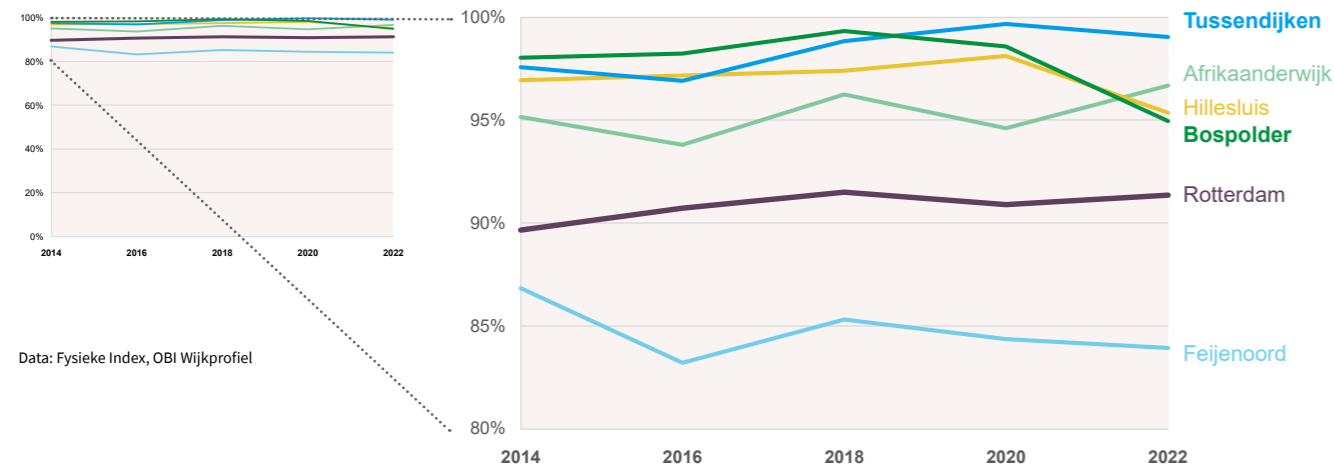
Mobiliteit

Om vrij in wijk en stad te kunnen bewegen, en zo deel te kunnen nemen aan de maatschappij, is een goede mobiliteit onmisbaar. Deels wordt mobiliteit beïnvloedt door de mogelijkheden van het individu (vervoersmiddel, fysieke gesteldheid), maar even belangrijk is de toegankelijkheid van de openbare ruimte. Slechts 32% (Bospolder) en 41% (Tussendijken) van de bewoners is tevreden over het onderhoud van de fietspaden (figuur 2.101). De tevredenheid over de stoepen is iets hoger maar scoort lager dan het stedelijk gemiddelde (figuur 2.102). Ongeveer de helft is tevreden over de veiligheid van de stoepen en krap eenderde van de bewoners in BoTu zegt tevreden te zijn

over de veiligheid van fietspaden. Hier blijft BoTu achter op het stedelijk gemiddelde (figuur 2.103). Er is een aanzienlijke daling (-15%) te zien van het aantal bewoners dat enthousiast is over de toegankelijk van de wijk voor de auto (in 2022 is dat 44% voor Bospolder, 50% Tussendijken, 63% stedelijk) (figuur 2.105). Mogelijk is dit een tijdelijke daling die samenhangt met de wegvsperringen in BoTu door de werkzaamheden aan de ondergrond, waaronder de aanleg van het warmtenet. De tevredenheid over het aanbod van het openbaar vervoer in de wijken scoort nog altijd hoog, vrijwel iedereen is hierover tevreden (95% Bospolder; 99% Tussendijken). Dit ligt boven het Rotterdams gemiddelde (figuur 2.106).

Figuur 2.106. % voldoende aanwezig OV

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

DE LESSEN VAN BOTU

SAMENWERKEN AAN SOCIAL IMPACT BIJ BINNENSTEDELIJKE FYSIEKE OPGAVEN

Linda Zuiderwijn

Binnenstedelijke gebiedsontwikkeling gaat om veel meer dan alleen stenen stapelen. Het creëren van maatschappelijke impact is minstens zo belangrijk. Maar hoe dan? In de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken wordt de koppeling expliciet gelegd. Linda Zuiderwijn zet de eerste lessen voor gebiedsontwikkelaars op een rij, aan de hand van twee projecten.

Het creëren van maatschappelijke meerwaarde in gebiedsontwikkelingen is een complexe aangelegenheid, zo blijkt uit onderzoek naar binnenstedelijk verdichten. Uit een [eerdere analyse van binnenstedelijke projecten](#) blijkt dat gemeenten hier wel degelijk op wel kunnen sturen met een aantal instrumenten, effectieve regie, maatwerk en samenwerking. Toch is maatschappelijke meerwaarde ook dan niet vanzelfsprekend. Mogelijk dat de lessen van Bospolder-Tussendijken kunnen helpen. De afgelopen jaren stonden er verschillende fysieke opgaven centraal in deze wijk, die gekoppeld werden aan een maatschappelijke opgave. In dit artikel kijken we naar twee van deze opgaven, waarvan er één succesvol werd opgezet en bij de ander de business case niet rondkwam.

Wijk wordt veerkrachtig

De vooroorlogse wijk [Bospolder-Tussendijken](#) ligt in het stadsdeel Delfshaven. Hier wordt geprobeerd een 'veerkrachtige' gebiedsontwikkeling te realiseren door de maatschappelijke meerwaarde expliciet te koppelen aan fysieke opgaven. Deze ambitie moet vorm krijgen met een nieuwe manier van samenwerken binnen het programma '[Veerkrachtig BoTu 2028](#)'.

Het praten en dromen met bewoners en ondernemers over herontwikkeling moet gepaard gaan met reële financiële uitgangspunten en verwachtingen

Het doel van het programma is van 'BoTu' de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam te maken: een wijk waar bewoners, organisaties, publieke en private partijen kunnen omgaan met veranderingen, schokken en spanningen. Concreet betekent dit dat er in de wijk onder andere projecten plaatsvinden op het gebied van energietransitie en klimaatadaptatie, om de wijk toekomstbestendig te maken.

Iedereen is welkom

Het programma voor de wijk is 'open' opgezet: iedereen die zich betrokken voelt, wil aansluiten en een project wil initiëren is welkom. Van bewoner tot beursgenoteerd ontwikkelaar. Binnen het programma is in principe sprake van gelijkwaardige samenwerking tussen private, publieke en maatschappelijke partijen, zoals we dat tot op heden nog niet gewend zijn.

Hoe pakt die manier van werken uit in de praktijk? Het eerste project dat daarvoor is onderzocht betreft de aanpak van de [Gijsingflats](#). Dit zijn vijf naoorlogse galerijflats, met in totaal 435 woningen, gebouwd na het [vergeten bombardement](#) door de geallieerden in 1943. De flats zijn verduurzaamd waarbij de woningcorporatie Havensteder en de gemeente deze werkzaamheden aangrepen om tegelijkertijd een sociale aanpak voor de bewoners van de flats te ontwikkelen. Het doel hiervan was de gemeenschap binnen de flats te versterken en zorgvragen eerder te signaleren.

In de sociale aanpak werd er met een sociaal team per huishouden gekeken wat de behoeften en problemen waren, maar ook welke talenten men had en of bewoners zich wilden inzetten voor de gemeenschap in de flats. Het sociaal team kon direct doorverwijzen naar hulpverleners of met de bewoners naar een passende oplossing zoeken voor hun problematiek.

Buurthuiskamer

Ten tweede is gewerkt aan een plan voor het nabijgelegen Visserijplein: dat is het centrale wijkplein met verschillende maatschappelijke voorzieningen, zoals een markt en het 'huis van de wijk' Pier 80. Hier vinden we een bibliotheek, ontmoetingscentrum, allerhande maatschappelijke organisaties zoals schuldhulpverlening en gymzalen. De gemeente, maatschappelijke en private partijen wilden

DE LESSEN VAN BOTU

het Visserijplein en [Pier 80](#) vernieuwen, verdichten met woningen en daarbij ook een ontmoetingscentrum 2.0, een ‘buurthuiskamer’ creëren voor alle buurtbewoners – dus ook de nieuwe, meer kapitaalkrachtige bewoners die er zouden samenkomen met andere bewonersgroepen. Uiteindelijk kwam de gemeente tot de conclusie dat deze maatschappelijke ambitie, gekoppeld aan de wens om het plein te verdichten, niet financieel haalbaar was.

Voor dit artikel is documentonderzoek verricht en zijn betrokkenen van de woningcorporatie en gemeente Rotterdam gesproken, die terugkeken op de samenwerking tussen private, publieke en maatschappelijke partijen. Welke lessen trekken we voor gebiedsontwikkelaars?

1. Een open oproep tot samenwerking kan botsen met staande praktijken en regels in aanbesteding

Een ‘open programma’ is soms niet te verenigen met staande praktijken en regels. Binnen het programma was een ‘open oproep’ opgenomen en daaruit volgde in 2019 dat verschillende teams, bestaande uit ondernemers, bedrijven en bewoners, projecten uitdachten. Deze projecten richtten zich op verbetering en vernieuwing, rond thema’s als energie, wonen en buitenruimte. Ook rond het Visserijplein ontstond een team van bewoners en ondernemers, getrokken door een ontwikkelaar, dat zich richtte op herontwikkeling van dit gebied. Daarbij was helder dat de ingreep tot maatschappelijke meerwaarde moest leiden: publieke voorzieningen (zoals gymzalen en een daaraan verbonden ‘huiskamer van de buurt’), woningen en de markt zouden een plek krijgen, zo vertelt een voormalige projectmanager. Maar de steeds concreter wordende plannen van deze samenwerkende partijen vonden uiteindelijk toch geen doorgang bij de gemeente. De open oproep bleek toch ‘niet bedoeld als een soort aanbesteding van een ruimtelijk vastgoedproject’. Terugkijkend op dit proces zegt de toenmalig projectmanager: “[De ontwikkelaar] snapt ook wel dat er geen formele aanbesteding was maar tegelijkertijd was niet alles even scherp geregeld waardoor ze zeiden: ‘wij vinden dat wij hier wel een positie hebben want wij hebben tijd en geld erin gestoken, dus er moet wel een goed verhaal komen waarom we niet verder zouden kunnen.’”

Een belangrijke les is dus dat de fasering in de aanbesteding van ruimtelijke herontwikkelingsprojecten en open oproepen voor planvorming helder ontrafeld moet blij-

ven. Deze trajecten mogen zeker niet blindelings in elkaar overlopen. De Gijsingflats zijn opgevolgd door een buurtkunstproject van Krista Burger en Kenneth Letsoin ism Foundation Mesh, Rotterdam ‘Markt met gijsingflats’ door Florian Braakman (bron: Florian Braakman)

2. Alleen samen praten en dromen is niet genoeg: leg ook geld op tafel.

Nadat het plan van de ontwikkelaar het niet haalde, organiseerde de gemeente zelf ook nog workshops en ateliers. Geprobeerd werd met bewoners en ondernemers, de ontwikkelaar en architecten om samen de maatschappelijke meerwaarde voor de plek te bespreken. Dan blijkt dat praten en dromen met bewoners en ondernemers over herontwikkeling gepaard moet gaan met reële financiële uitgangspunten en verwachtingen. Enerzijds was er tijdens die workshops wel sturing op het maatschappelijk concept van de ‘huiskamer van de buurt’. Maar anderzijds was tijdens dit proces nog niet duidelijk of en hoe het financieel haalbaar gemaakt kon worden: “niemand wilde de ambitie loslaten en ook niemand kon het geld op tafel leggen”. De gemeente heeft gecommuniceerd naar de bewoners en ondernemers dat er op dat moment geen financiële dekking was voor de plannen en ideeën, maar toch bleken bewoners en ondernemers teleurgesteld dat hun werk in de ateliers op dat moment tot niets leidde.

De les is dat vooraf heel helder moet zijn welke financiële ruimte er is tijdens het atelier met bewoners en andere partijen. Deze ruimte moet een uitgangspunt voor de gesprekken zijn. “Wat is het kader?” en “Wat kunnen we nog ‘weggeven’?”

3. Organiseer een team specifiek voor de sociale meerwaarde: een sociaal team

Ten derde blijkt dat de koppeling van de fysieke aan de sociale opgave succesvol kan zijn als er ook specifiek in de sociale meerwaarde wordt geïnvesteerd. Bewoners raakten dus teleurgesteld bij de Visserijplein-ateliers, maar de casus van de Gijsingflats laat zien dat het wél mogelijk is bewoners voor langere termijn op elkaar en hun directe leefomgeving betrokken te houden. De gemeente en woningcorporatie maakten hier samen extra geld vrij om, naar aanleiding van de verduurzamingsopgave die op het punt stond te beginnen, een sociale aanpak en sociaal team te ontwikkelen. Niets nieuws op het eerste gezicht, maar toch is de koppeling met fysieke opgave wel dege-

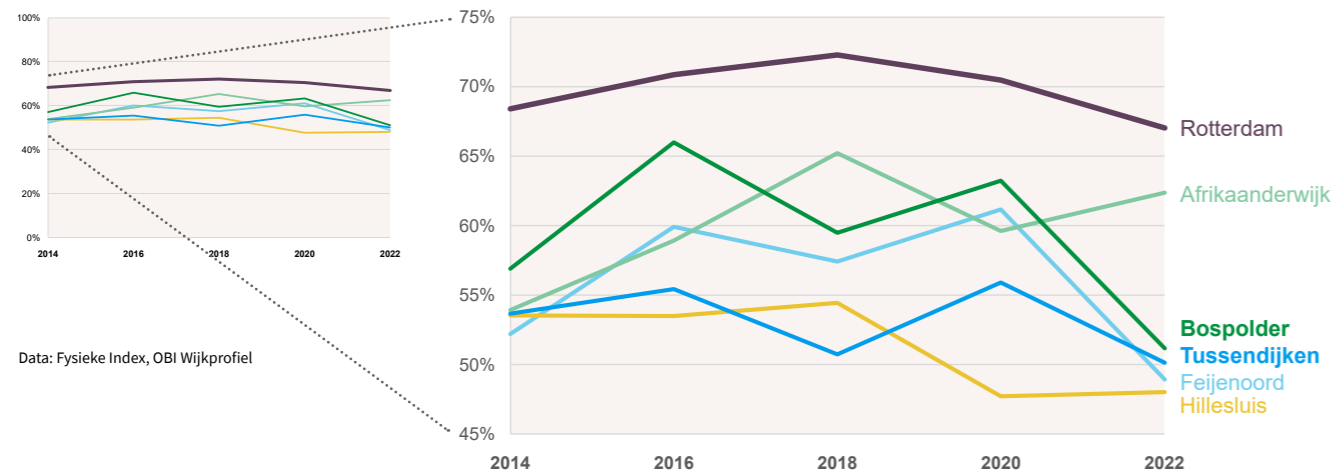
lijk bijzonder. De begeleider van de bewoners kwam naar aanleiding van de werkzaamheden voor de verduurzaming in contact met de bewoners. In deze contacten kwam ook de problematiek van de huishoudens aan bod. In het sociaal team van allerhande maatschappelijke organisaties werden die de signalen van de begeleider omgezet naar actie, door een bewoner bijvoorbeeld in contact te brengen met schuldhulpverlening. Zo droeg het sociaal team eraan bij dat er op een gegeven moment geen uitzettingen meer plaatsvonden in de flat en dat het aantal huurachterstanden terugliep, zo vertelt de manager wonen van Havensteder. Daarnaast ontstond naar aanleiding van de aanpak een groep van meer dan 30 actieve bewoners die zich samen wil inzetten voor hun burens en verschillende activiteiten organiseert.

De les die we hieruit leren: een sociaal team dat zich focust op die maatschappelijke meerwaarde, en niet in eerste instantie op de fysieke opgave die eraan gekoppeld is, blijkt een succesvolle zet.

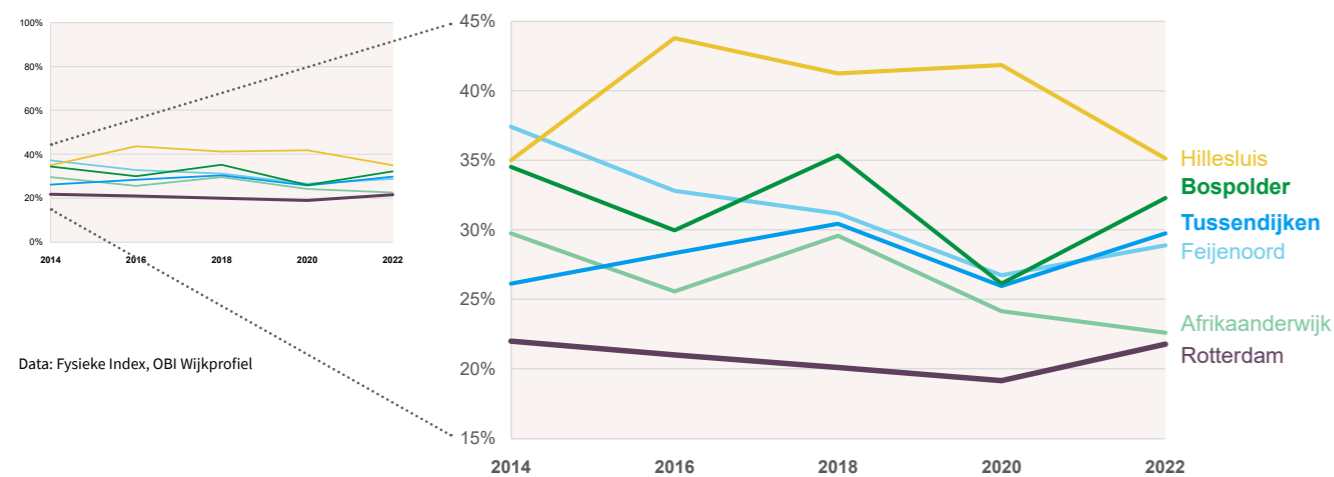
Conclusie: samenwerking moet gepaard gaan met goede instrumenten

Het samenwerken aan gecombineerde opgaven in een bestaande wijk is an sich geen garantie voor succes, zo laat de casus van Bospolder-Tussendijken zien. Organisatie en geld zijn minstens zo belangrijk als randvoorwaarden. Zo kunnen gebiedsontwikkelaars die een nieuwe manier van samenwerking onderzoeken, á la Veerkrachtig BoTu 2028, in de eerste plaats overwegen om een team op te zetten dat zich specifiek richt op de sociale vraagstukken. Ten tweede moeten ontwikkelaars aandacht hebben voor de mogelijke clash met klassieke aanbestedingstrajecten. En tot slot moet er gewaakt worden voor het wekken van te hoge verwachtingen bij bewoners en ondernemers. De financiële haalbaarheid van de gezamenlijke dromen en plannen moet expliciet onderdeel zijn van het gesprek met bewoners, ondernemers en gemeenten.

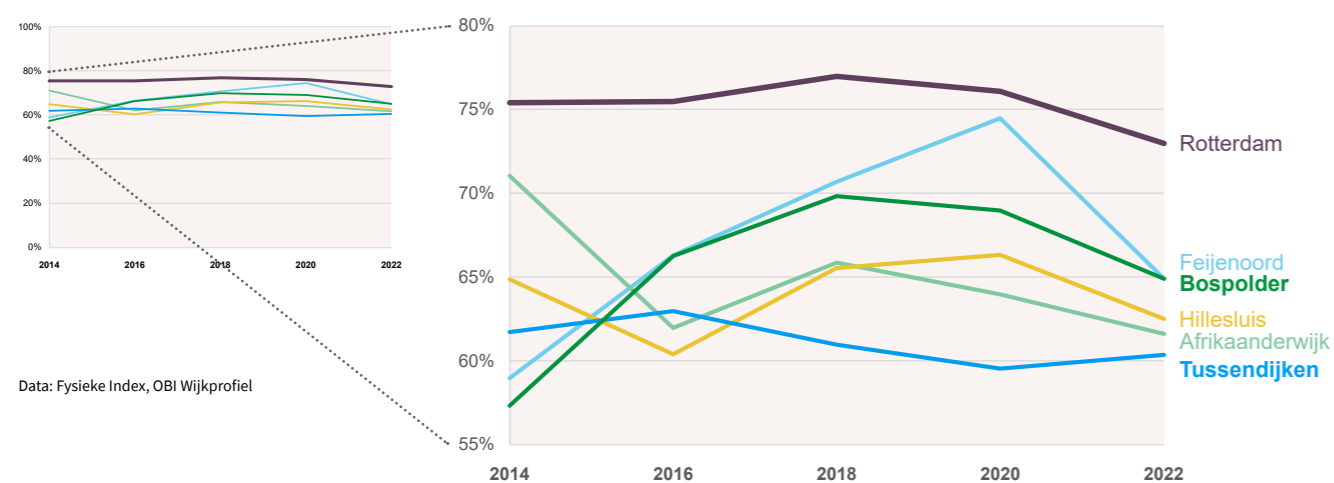
Figuur 2.107. % (zeer) tevreden over de huidige woonsituatie

Figuur 2.108. % verhuisgeneigdheid uit buurt

Figuur 2.109. % tevreden woning algemeen

“ER ZIJN MENSEN GAAN PRIKKEN MET KNIJPERS EN DIE PROBEREN DAT TE PROMOTEN. ZO VAN JE KAN EEN BEETJE MEER VERANTWOORDELIJKHEID VOOR JE EIGEN BUURT NEMEN OM HET SCHOON TE HOUDEN. IK ZIE HET NOG NIET WIJDVERSPREID DOOR DE BUURT HOOR MAAR MENSEN PROBEREN DE MENTALITEIT HIER TE VERANDEREN.”

– Ambtenaar Gemeente Rotterdam

Wonen

Ruim eenderde van de bewoners in beide wijken geeft aan een wens te hebben om te verhuizen, mogelijk omdat hun huidige woonsituatie (51% Bospolder, 50% Tussendijken) of woning (65% Bospolder, 60% Tussendijken) niet geheel naar tevredenheid is, zie [figuur 2.107-2.109](#). Op deze indicatoren blijft BoTu nog steeds achter op het Rotterdams gemiddelde.

DOE MIJ HET SPEL EN DE KNIKKERS

Deniz Yilmaz is bewoner en ondernemer in BoTu. Als lid van bewonersadviesgroep BoTu 12 en Onwijze Moeders zet ze zich onder meer in voor een veiligere wijk.

“Ik had weinig vertrouwen in de toekomst, want positieve verandering heeft lang op zich laten wachten en er was veel overlast en jeugdcriminaliteit. Daar kan je dan over zeuren, maar ik dacht: ‘wat ga je er zelf aan doen?’”

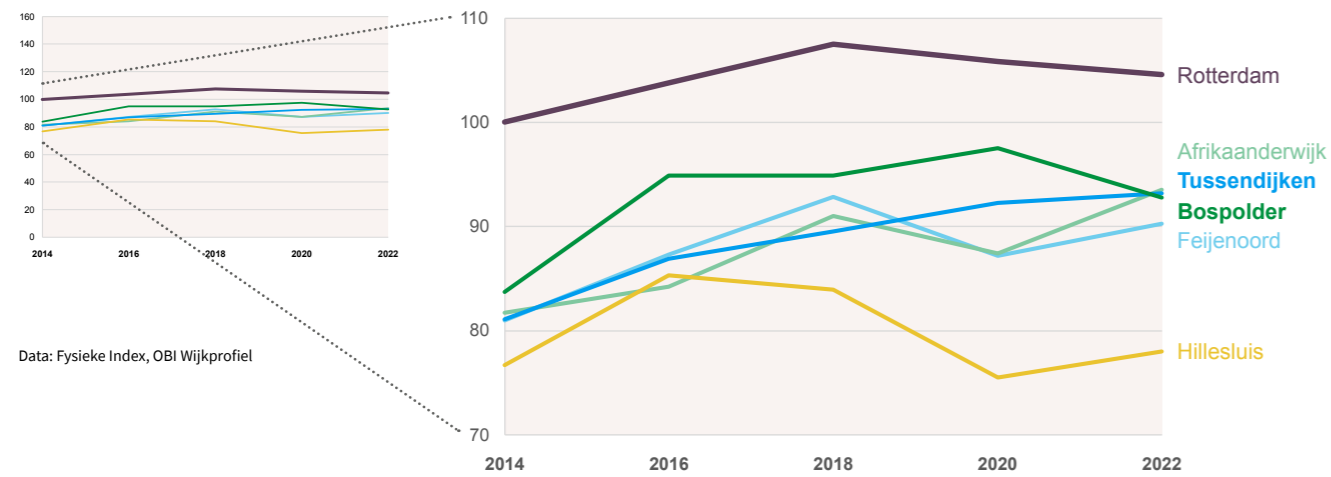
De stadsmarinier moedigde Deniz aan om te gaan ondernemen aan de Mathenesserweg. Dat is ze gaan doen en inmiddels heeft ze het pand gekocht. In plaats van wachten totdat de gemeente instapt benadrukt ze dat bewoners ook zelf het verschil kunnen maken. Toen er op het Driehoeksplein veel overlast was van dealers konden kinderen daar niet meer spelen. Ze is op het plein gaan zitten om het plein toe te eigenen en steeds meer moeders kwamen erbij zitten. Dat had effect, want er wordt inmiddels geen drugs meer gedeald.

“Het geeft een soort vertrouwen van hey ik kan dit. De gemeente luistert toch niet verandert naar de gemeente moet luisteren. En de gemeente luistert.”

RANDVOORWAARDEN

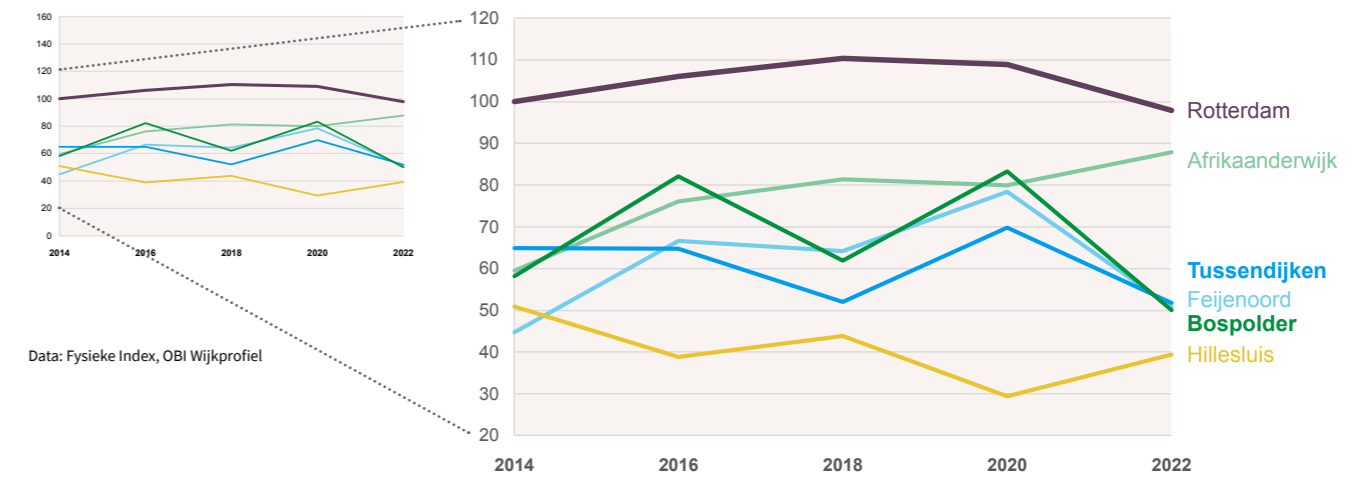
Veiligheid en leefbaarheid van de wijk zijn een randvoorwaarde voor sociale veerkracht. Hier zoomen we in op de deelscores van de fysieke index en de veiligheidsindex van het Wijkprofiel.

Figuur 2.110. Fysieke Index

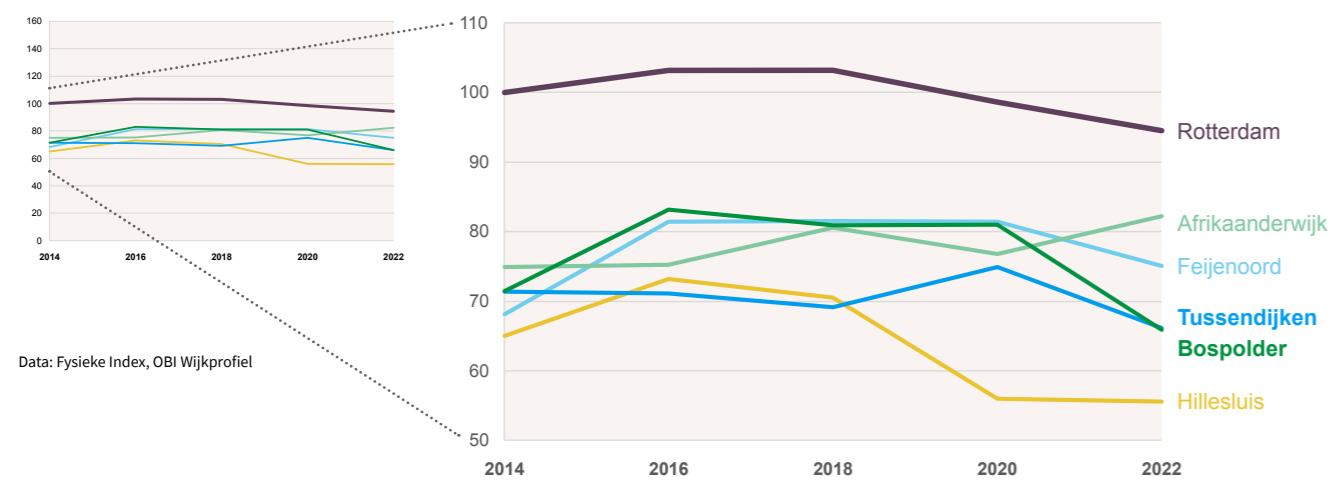
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.113. Woonbeleving

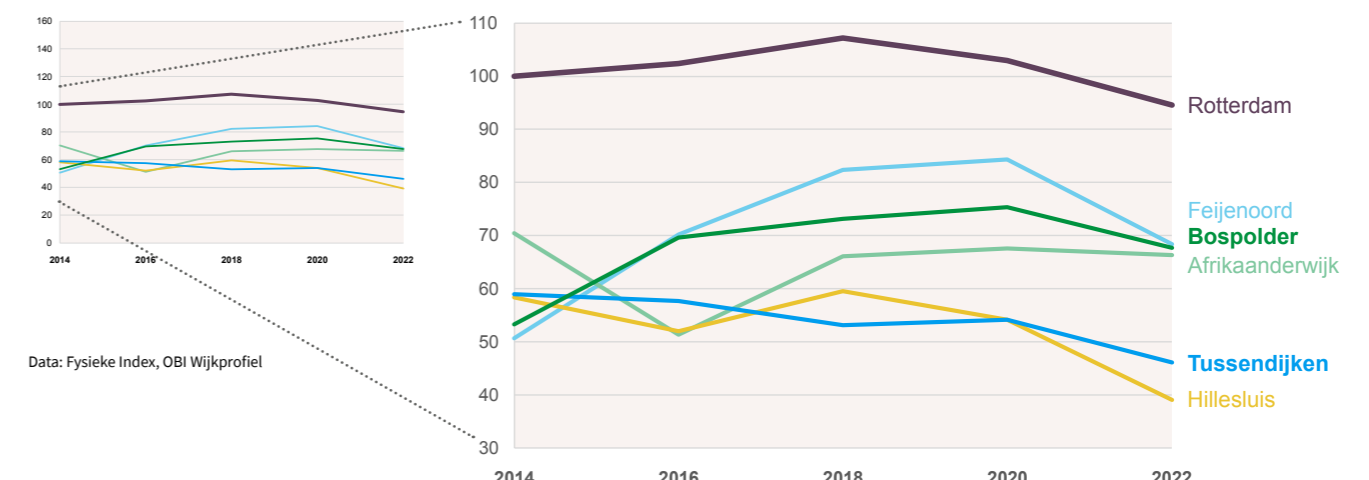
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.111. Fysieke Index -subjectief

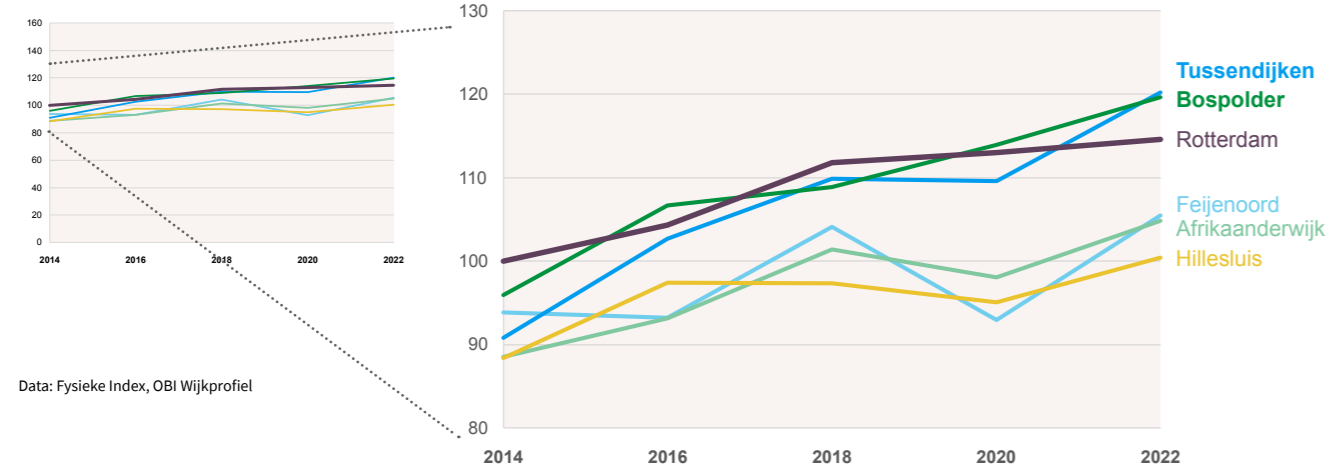
Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.114. Wonen subjectief

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.112. Fysieke Index -objectief

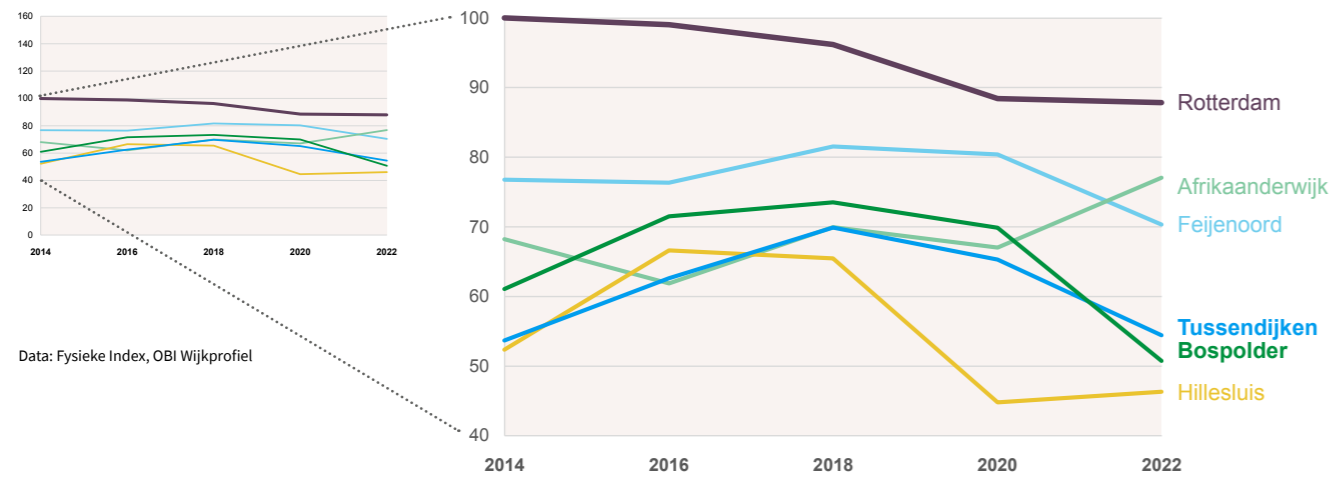

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

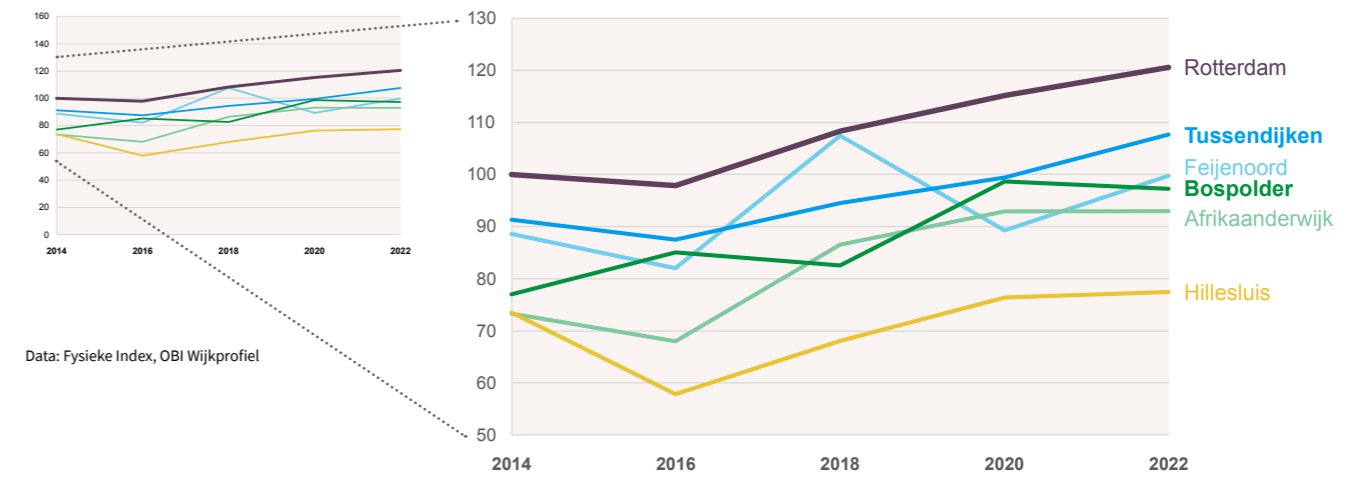
Kwaliteit leefomgeving

De totaalscore van BoTu op de Fysieke Index laat nog geen grote verbeteringen zien ten opzichte van vier jaar geleden (**figuur 2.110**). Het raakt nog niet aan het stedelijk gemiddelde. Wel staat de Fysieke Index er in BoTu nog steeds wat beter voor dan in de NPRZ-wijken (met name ten opzichte van Hillesluis). De objectieve Fysieke Index is in beide wijken de positieve uitschieter, deze groeide bij de laatste meting zelfs voorbij het stedelijk gemiddelde (**figuur 2.112**). De subjectieve Index en de woonbeleving zijn nog niet op niveau (**figuur 2.111 en 2.113**). Door de daling die zichtbaar is van 2020 – 2022 is het verschil tussen BoTu en het Rotterdams gemiddelde zelfs vergroot.

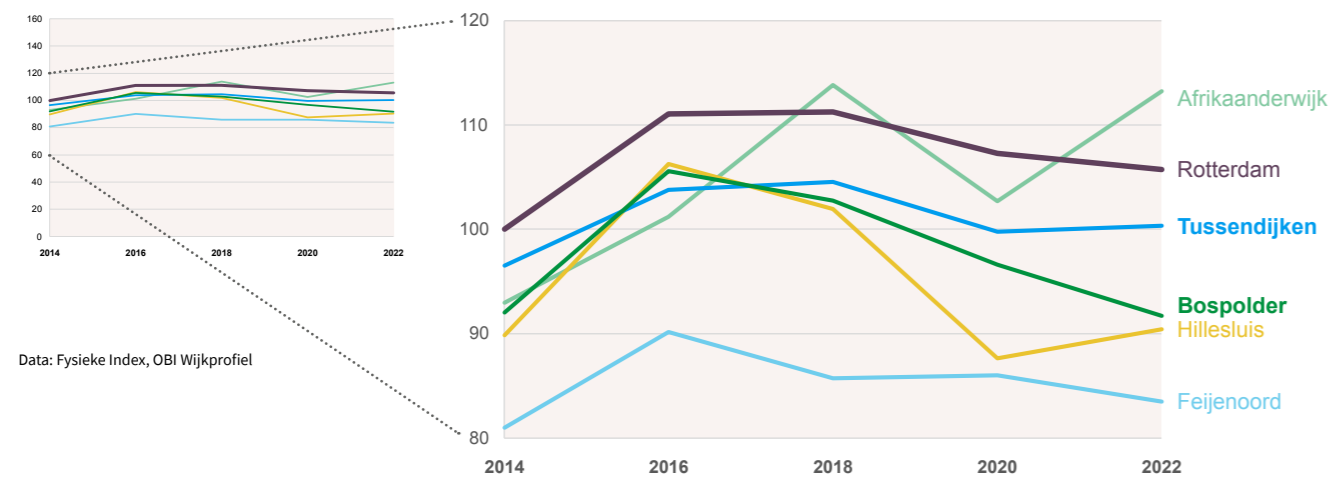
Figuur 2.115. Openbare Ruimte subjectief

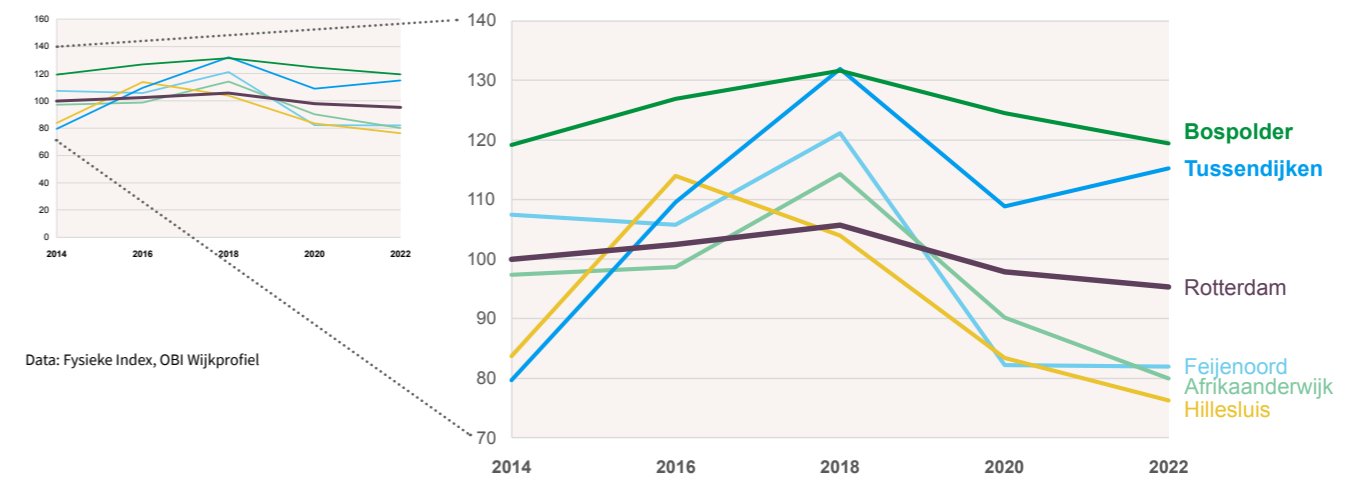
Figuur 2.118. Wonen objectief

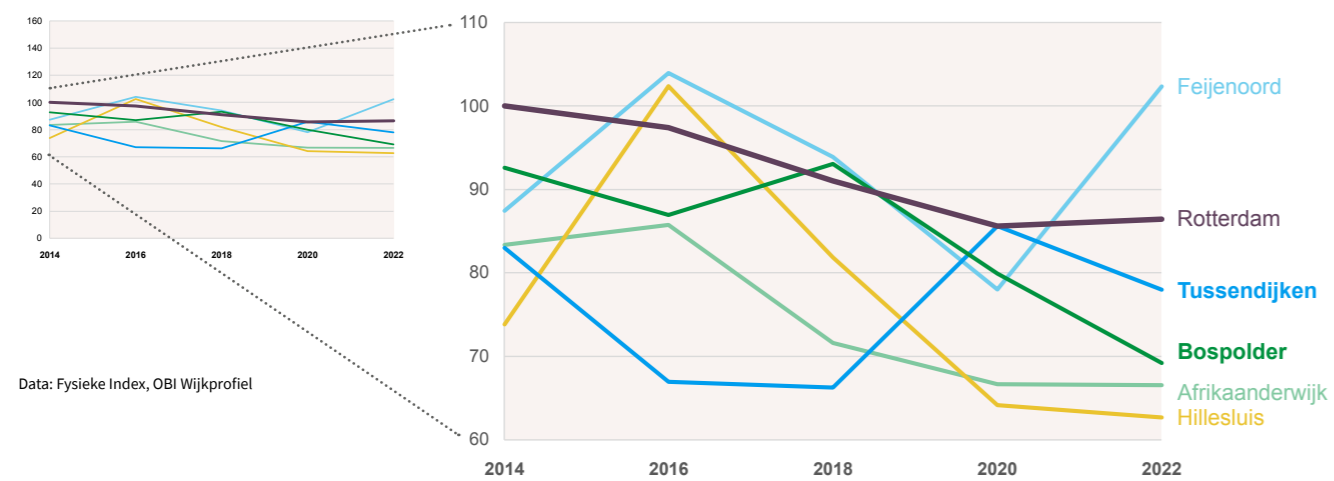
Figuur 2.116. Voorzieningen subjectief

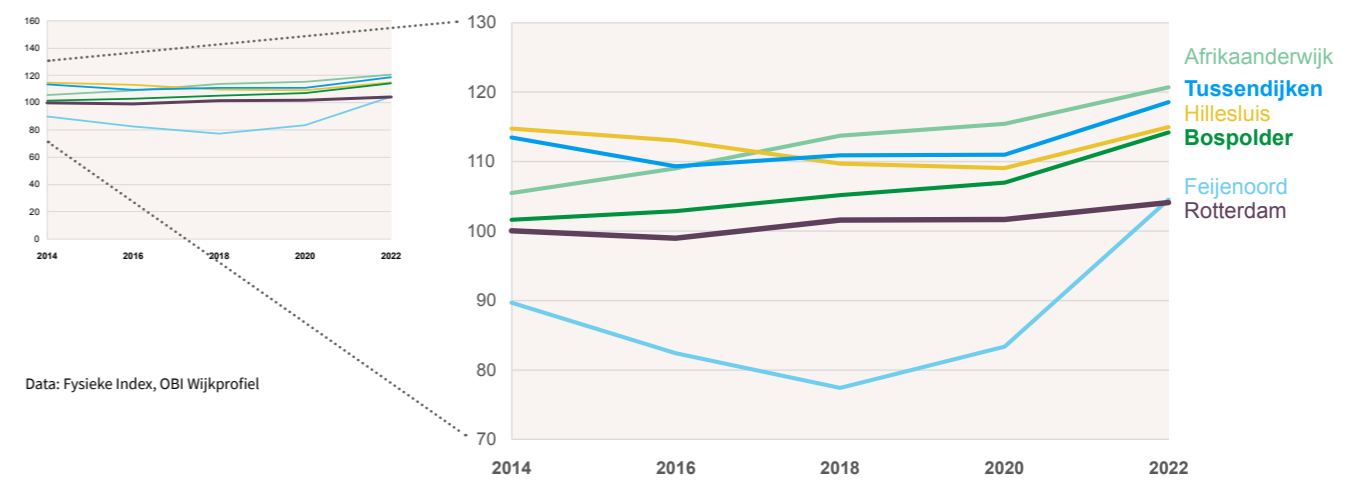
Figuur 2.119. Openbare Ruimte objectief

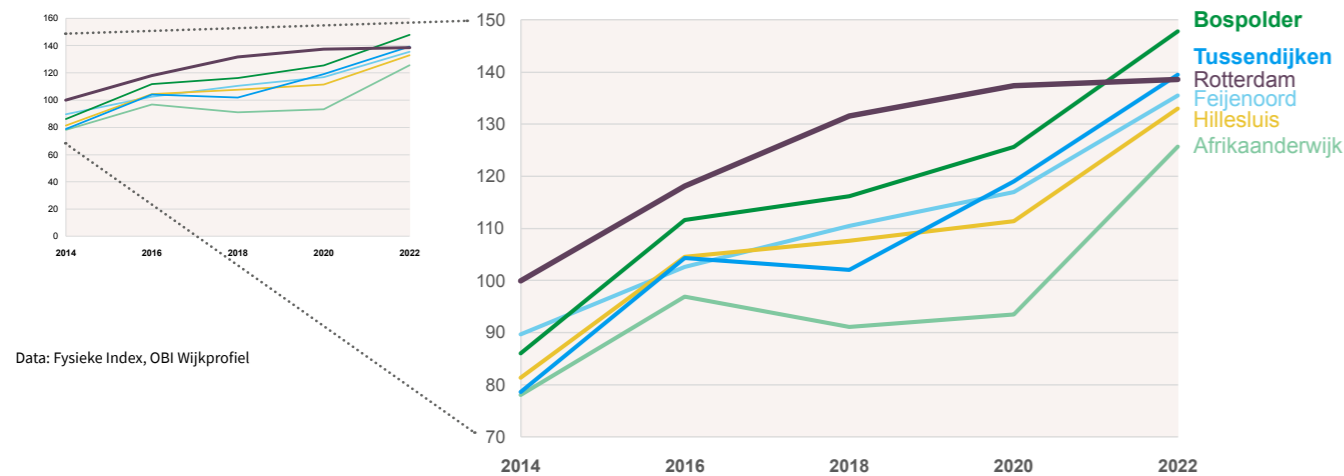
Figuur 2.117. Milieu subjectief

Figuur 2.120. Voorzieningen objectief

Figuur 2.121. Milieu objectief

Data: Fysieke Index, OBI Wijkprofiel

ISLAMITISCHE VROUWEN SLAAN DE BRUG TUSSEN BEWONERS EN GROTE SPELERS IN BOTU'S ENERGIETRANSITIE

Yannick Drijfhout

De wijk Bospolder-Tussendijken in Rotterdam West moet van het gas af, en daarin hebben lokale initiatieven een belangrijke rol. Maar zij moeten opboksen tegen grote bedrijven als Eneco of woningcorporatie Havensteder. Yannick Drijfhout onderzoekt hoe die samenwerking uitpakt.

“Think global, act local”, een spreuk die de afgelopen decennia in toenemende mate relevant is geworden. De opgave om de opwarming van de aarde tegen te gaan dwingt ons ertoe om actie te ondernemen in eigen stad en wijk. In Rotterdam wordt de energietransitie langzaam tastbaarder: sinds 2018 wordt in zeven verschillende wijken gewerkt aan aardgasvrije energievoorziening. Bospolder-Tussendijken in Rotterdam-West is een van de eerste wijken die ‘van het gas af moet’. Dat is een top-down genomen beslissing die de wijk voor de opgave stelt om naar een grotendeels energieneutraal systeem over te stappen.

Tegelijkertijd loopt in deze wijk het programma Veerkrachtig BoTu2028, dat zich richt op het versterken van de lokale gemeenschap door zelforganisatie. Er ontstaat spanning omdat een top-down genomen beslissing moet samengaan met zelforganisatie, gemeenschapsvorming, en eigenaarschap creëren. Als gevolg van dit beleid worden bewegingen en initiatieven vanuit het maatschappelijk middenveld aangemoedigd. Maar hier ontstaat dus een spanning tussen twee manieren van besturen: een van hogerop genomen beslissing moet samengaan met het aanzwengelen van gemeenschapskracht.

Deze spanning is duidelijk zichtbaar in een van de projecten in de wijk: de inzet van taalmilieucoaches. Dat is een groep Islamitische vrouwen met roots in de wijk, die zowel hun moedertaal als de Nederlandse taal uitstekend beheersen. Zij bezoeken bewoners uit hun eigen netwerk

om samen duurzaamheidsklusjes uit te voeren en hen toelichting te geven over lokale ingrepen als gevolg van de energietransitie.

Het taalmilieucoaches-project is een samensmelting van twee lokale fenomenen: de taalcoaches en de milieucoaches. Dat laatste werd een decennia geleden in het leven geroepen door het Rotterdams Milieu Centrum om milieubewust gedrag te stimuleren. Tijdens de energietransitie initieerde Stichting Pauw, die onder andere taallessen aanbiedt, het idee van de taalmilieucoaches met als doel om ervoor te zorgen dat huishoudens waarvan het leven zich veelal achter de voordeur afspeelt, gaan begrijpen welke veranderingen hen te wachten staan. De gemeente was enthousiast, en verbond hen vervolgens aan wijkinstallatiebedrijf WijkenergieWerkt, dat buurtbewoners opleidt om in de buurt te moeten samengaan met aanzwengelen van gemeenschapskracht.

Er ontstaat spanning omdat een top-down genomen beslissing moet samengaan met zelforganisatie, gemeenschapsvorming, en eigenaarschap creëren. Als gevolg van dit beleid worden bewegingen en initiatieven vanuit het maatschappelijk middenveld aangemoedigd. Maar hier ontstaat dus een spanning tussen twee manieren van besturen: een van hogerop genomen beslissing moet samengaan met het aanzwengelen van gemeenschapskracht.

Een aantal initiatieven uit de publieke sfeer is dus door de gemeente aan elkaar gekoppeld, met als gemeenschappelijk doel om als burgers samen de lokale veranderingen op te vangen. Deze bottom-up aanpak past bij het Programma Veerkrachtig BoTu maar moet plaatsvinden binnen een structuur waarin economisch machtige en belangrijke actoren aan de knoppen draaien. De lokale initiatieven kunnen dus niet heen om grote spelers die uiteindelijk

ISLAMITISCHE VROUWEN SLAAN DE BRUG TUSSEN BEWONERS EN GROTE SPELERS IN BOTU'S ENERGIETRANSITIE

draaien om het omzetten van winst: Eneco heeft een monopoliepositie in de wijk en woningcorporatie Havensteder bezit 70 procent van het vastgoed in de wijk.

Hoe pakt die verhouding tussen de lokale initiatieven en de grote spelers uit in de praktijk? Om dit te onderzoeken zijn vier taalmilieucoaches en vertegenwoordigers van vijf verschillende betrokken partijen geïnterviewd.

Opboksen tegen de grote spelers

De manier waarop de verschillende partijen en initiatiefnemers in het taalmilieucoach-initiatief zich tot elkaar verhouden, zegt veel over de verhoudingen tussen private en publieke partijen in neoliberale structuren, en over de rollen en verantwoordelijkheden die burgers nemen binnen deze structuren in een hyperdiverse wijk. Om daar dieper op in te gaan is het van belang de houding van de gemeente binnen de lokale context te kennen. In Bospolder-Tussendijken heeft de gemeente de intentie om bottom-upinitiatieven te versterken, door bewoners op gelijke voet te stellen met private en publieke actoren binnen de energietransitie-aanpak. Zodat burgers zich als autonome spelers kunnen opstellen in het krachtenveld van verschillende belangen. De gemeente ziet voor zichzelf daarbij de rol organisaties samen te brengen. Uit de gesprekken met de verschillende actoren blijkt dat die intentie in de praktijk lastig haalbaar is. Dit komt onder meer omdat partijen met diepe zakken de door bewoners zo gewenste autonomie al lang hebben verworven. Daardoor neemt Eneco bijvoorbeeld tegenover het taalmilieucoach-initiatief een attitude aan waarin doorschemert: “jullie zijn een interessante partij, maar zaken doen we op een ander niveau”. De lokale stichtingen, kleine bedrijven en organisaties in de wijk, zoals deze casus illustreert, verkrijgen dus niet de autonomie die zij verwachten en wensen.

“Faciliteren is dat je iets mogelijk maakt, maar verder afblijft van hoe het wordt vormgegeven. Dat is niet wat de gemeente hier doet.”

.....

Zo stelt een respondent over de rol van de gemeente binnen het taalmilieucoach-initiatief: “Faciliteren is dat jij mogelijk maakt dat iets kan, maar dat je verder afblijft van hoe het daadwerkelijk wordt vormgegeven. Dat is niet wat de gemeente hier doet, de gemeente voert echt de regie. Ze zeggen: we willen dat, we willen dat, en we willen dat niet”. De gemeente ziet dus de waarde in van burgerinitiatieven maar ondervindt moeite om hen die waarde zelfstandig te laten ontplooiën. Dit leidt tot een disbalans: tussen financieel krachtige marktpartijen die op gelijke voet staan met de gemeente, en partijen uit het maatschappelijk middenveld die de ruimte krijgen om zelf initiatief te nemen maar tegelijkertijd onderworpen worden aan de macht en financiële afhankelijkheid van de gemeente. Het uiteindelijke resultaat is dat partijen uit het maatschappelijk middenveld in BoTu's energietransitie moeten opboksen tegen een publiek-private samenwerking die wordt overheerst door Eneco en Havensteder.

Buiten de machtsstructuren om

Tegelijkertijd biedt het project mogelijkheden voor bewoners om nieuwe rollen aan te nemen. De wijk waaraan de taalmilieucoachvrouwen zich verbonden voelen, moet van het gas af. Zij nemen een belangrijke rol in door een kwetsbaar gedeelte van de wijk mee te nemen in de aankomende veranderingen. Binnen deze rol hebben deze vrouwen te maken met een complexe dynamiek tussen neoliberaal beleid – waarbij verantwoordelijkheden worden geïndividualiseerd door een terugtrekkende overheid – en empowerment, waar zij zichzelf doorheen dienen te manoeuvreren. Uit de interviews blijkt dat de taalmilieucoaches voornamelijk een gevoel van empowerment ervaren, omdat zij gemeenschappelijke verantwoordelijkheid dragen, zowel voor het klimaatprobleem als voor de buurtbewoners die de Nederlandse taal niet goed beheersen. Hun rol blijft niet beperkt tot informeren en de uitvoer van duurzaamheidsklusjes. Als gevolg van de ervaren empowerment fungeren de taalmilieucoaches als belangenbehartigers van kwetsbare netwerken tegenover de andere actoren in de energietransitie.

Zo vertelt een taalmilieucoach dat zij, na gezien te hebben hoe de aansluiting op het warmtenet achter de voordeur uitpakt, private actoren tot verantwoording roept: “Met deze mensen ben ik nu bezig: ik heb hun gevraagd om de projectleider naar voren te halen. Dat moeten ze even voor

mij uitzoeken, wie dat is, van Havensteder. En dan wil ik met hun in gesprek om deze misstanden aan de kaart te stellen, van ‘dit kan niet’”. De taalmilieucoaches fungeren dus als intermediair: tussen groepen die moeite ondervinden om te begrijpen wat er op hen af gaat komen en grote private actoren wiens positie stevig verankerd is in het aardgasvrij maken van Bospolder-Tussendijken. Het opboksen tegen top-down georganiseerde structuren versterkt hun autonomie en verkleint zo de afstand tot de grote energietransitiespelers.

Voor de gemeenschap

De manier waarop de taalmilieucoaches hun rol invullen past bij ‘ecologisch burgerschap’, een grensoverstijgende vorm van burgerschap gebaseerd op sociale identiteit, in plaats van verwantschap aan een stuk land of een bloedlijn. Dit sluit aan bij de hedendaagse werkelijkheid waarin identiteit in groeiende mate relevant is geworden voor burgerschap. Bij ecologisch burgerschap vormt verantwoordelijkheidsgevoel de fundering, in plaats van verworven rechten zoals bij liberaal burgerschap. Dit gevoel van verantwoordelijkheid uit zich bij de taalmilieucoaches in relatie tot hun eigen etnische gemeenschap: door toe te lichten welke aanpassingen achter hun deur gaan plaatsvinden nemen zij deze groep op onbaatzuchtige wijze mee in de energietransitie. De vrouwen combineren zo het dragen van verantwoordelijkheid voor hun naasten met verantwoordelijkheid voor de directe leefomgeving, in grotere zin: het klimaat. Hiermee tonen ze aan dat bewoners betrekken bij lokale veranderingen een positieve uitwerking heeft op het eigenaarschap over de veranderingen.

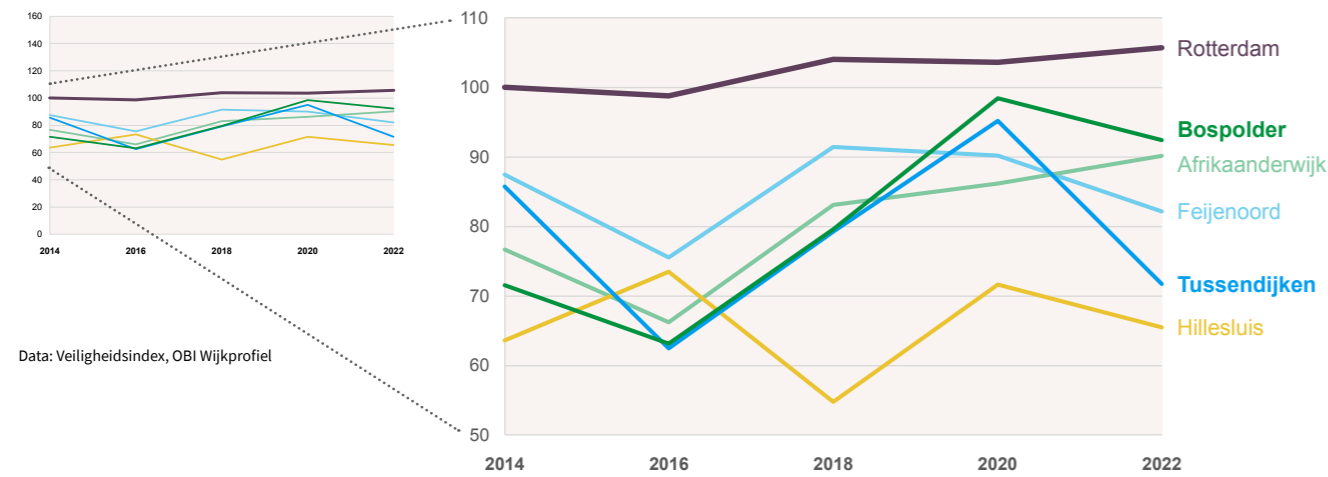
Vanuit een kritisch perspectief is de keuze van de gemeente om vrijwilligers in te zetten in twijfel te trekken, omdat zij in feite ingezet worden voor een taak die in andere wijken door betaalde ambtenaren wordt uitgevoerd. Terwijl een bedrijf als Eneco financieel vorstelijk groeit doordat zij de nieuwe infrastructuur mogen optuigen, vullen burgers een betaalde functie in zonder daar direct economisch op vooruit te gaan. Daardoor kan gesteld worden dat de gemeente de taalmilieucoaches gebruikt om doelen om doelen die voor de gemeente van belang zijn, zoals het aannemen van milieubewust gedrag, te bewerkstelligen. Toch is dit ook te ontcrachten door de bevindingen. De manier waarop de taalmilieucoaches hun rol invullen zorgt namelijk dat hun gemeenschap sterker staat ten opzichte van

andere partijen. Daardoor worden zij niet onderworpen aan de krachten van de overheid, maar zorgen zij ervoor dat verantwoordelijkheden binnen de gemeenschap gezamenlijk worden gedragen in plaats van worden geïndividualiseerd. De empowerment die de vrouwen in hun rol als taalmilieucoach ervaren zorgt er daarmee voor dat benadeelde groepen rechtvaardiger behandeld worden.

Zo tonen de taalmilieucoaches aan wat het tegenwoordig betekent om erbij te horen in complexe samenlevingen: verbonden zijn aan de eigen culturele of etnische gemeenschap, in combinatie met participatie binnen grote instituties.

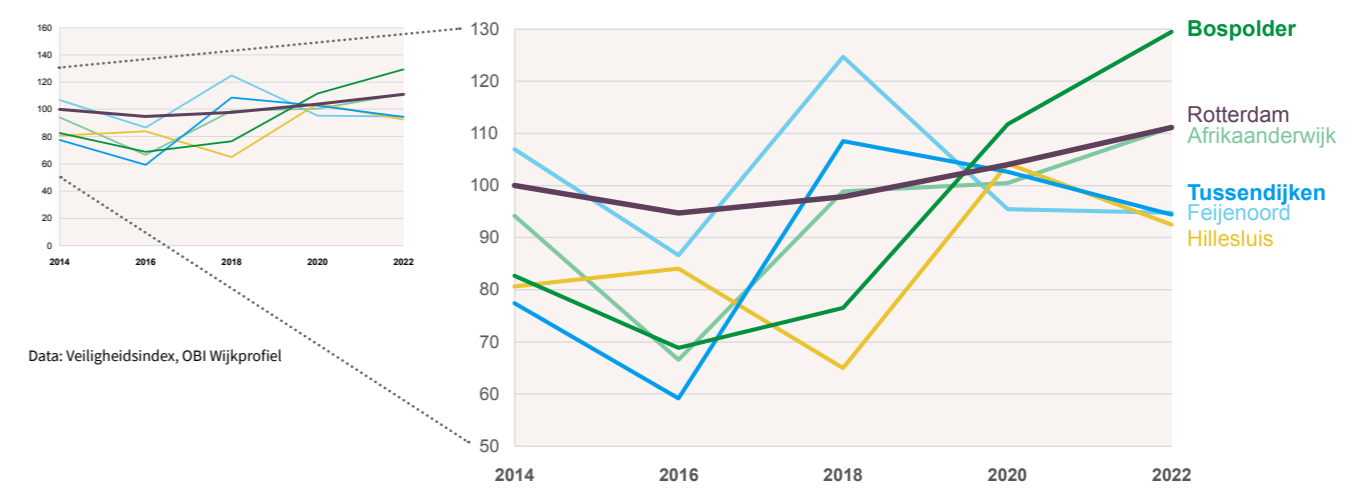

Figuur 2.122. Veiligheidsindex subjectief

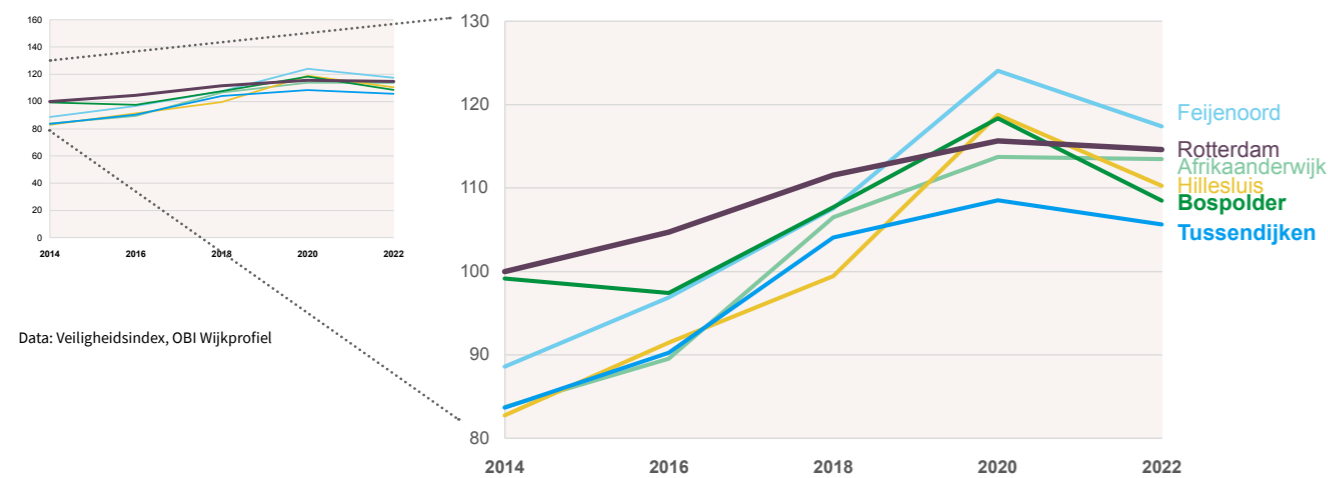
Data: Veiligheidsindex, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.125. Diefstal subjectief

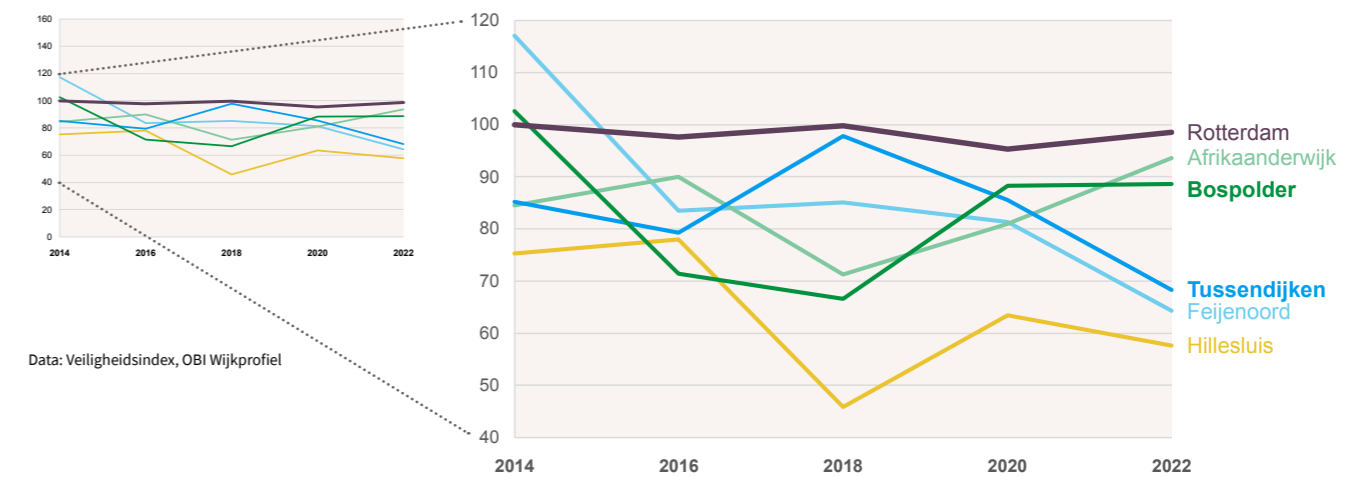
Data: Veiligheidsindex, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.123. Veiligheidsindex objectief

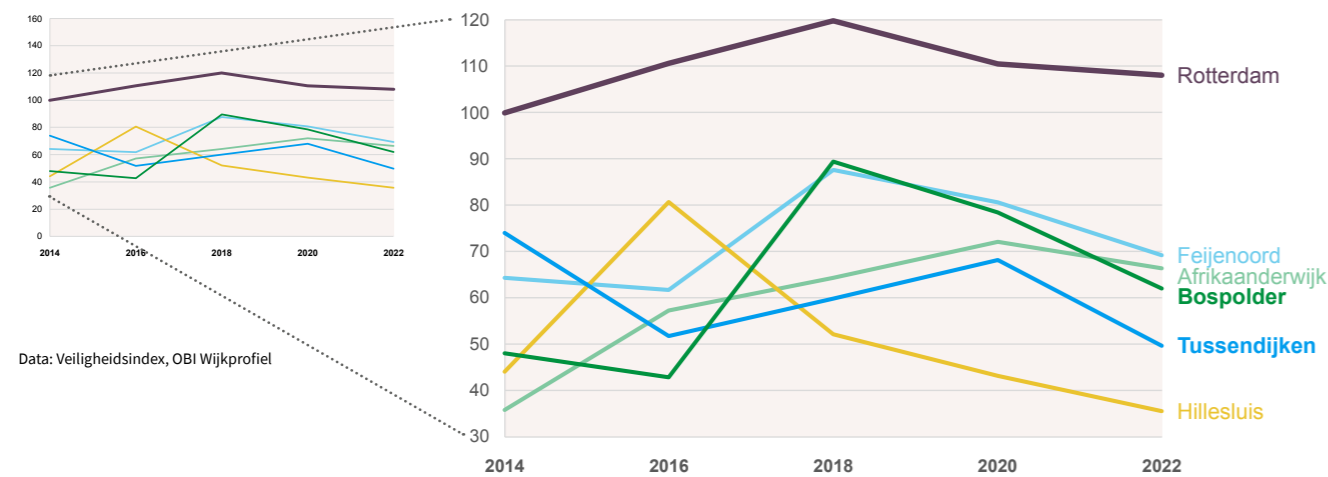
Data: Veiligheidsindex, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.126. Geweld subjectief

Data: Veiligheidsindex, OBI Wijkprofiel

Figuur 2.124. Veiligheidsbeleving

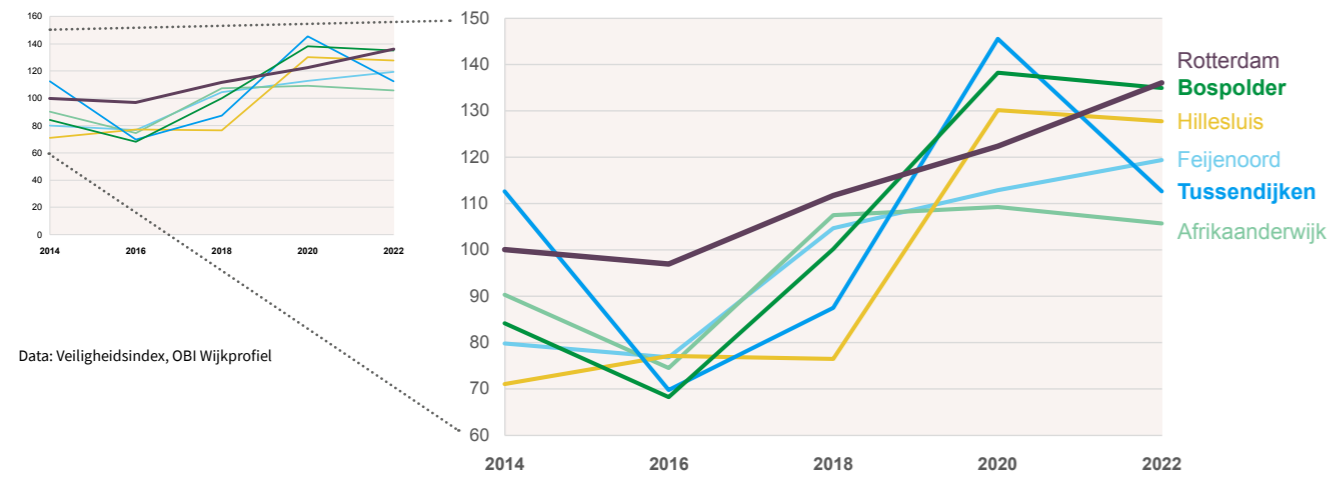
Data: Veiligheidsindex, OBI Wijkprofiel

Veiligheid

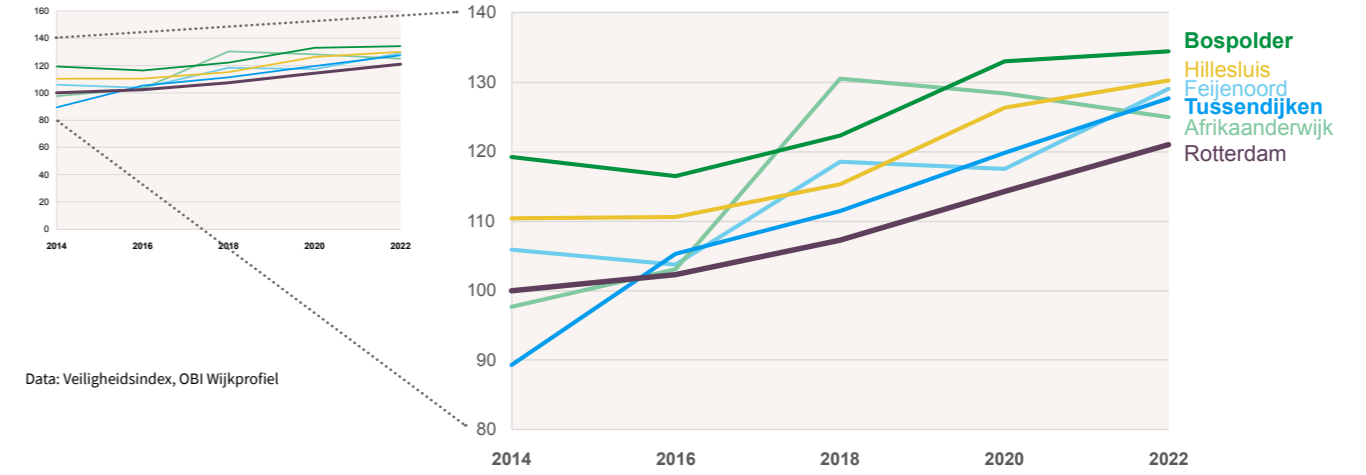
Veiligheidsindex

Binnen de veiligheidsindex worden indicatoren gemeten die betrekking hebben op onder meer diefstal, geweld, inbraak, vandalisme en overlast. Zoals te zien is in [figuur 2.122](#), laat de Veiligheidsindex in Bospolder en Tussendijken een schommelende beweging zien. De stijgende lijn zet vanaf 2020 een daling in waardoor de score in 2022 achterblijft op het Rotterdams gemiddelde. Met name de Veiligheidsbeleving en subjectieve Veiligheidsindex scoren laag. De afstand tussen BoTu en het Rotterdams gemiddelde is de afgelopen vier jaar licht vergroot. De daling op de Veiligheidsindex wordt met name bepaald door de onderdelen overlast (subjectief), vandalisme (subjectief en objectief) en geweld (subjectief en objectief) ([figuur 2.129](#), [2.128](#), [1.133](#), [2.131](#) en [2.136](#)).

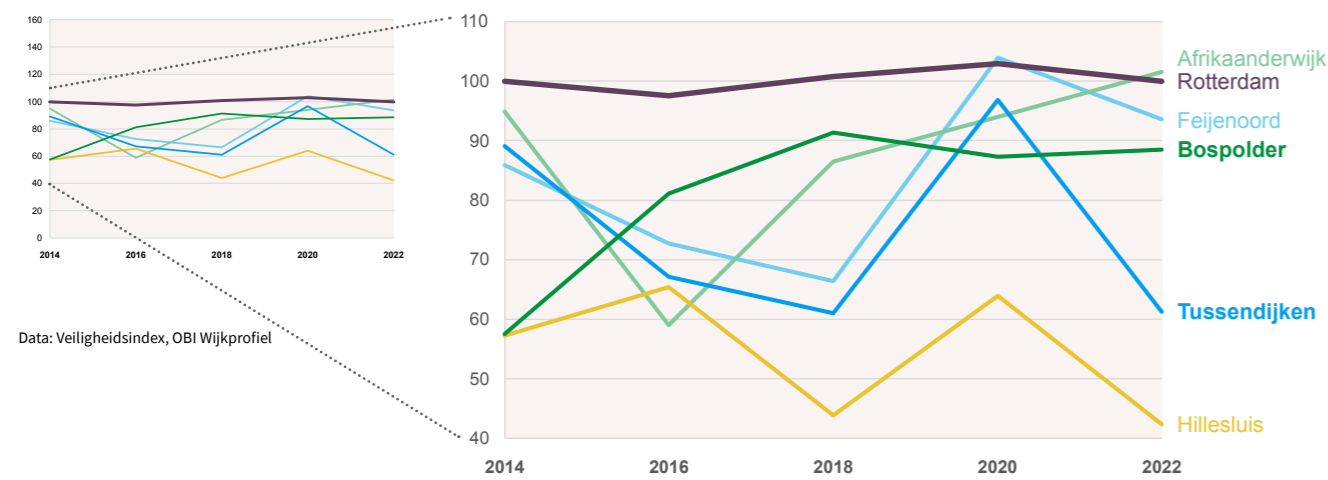
Figuur 2.127. Inbraak subjectief

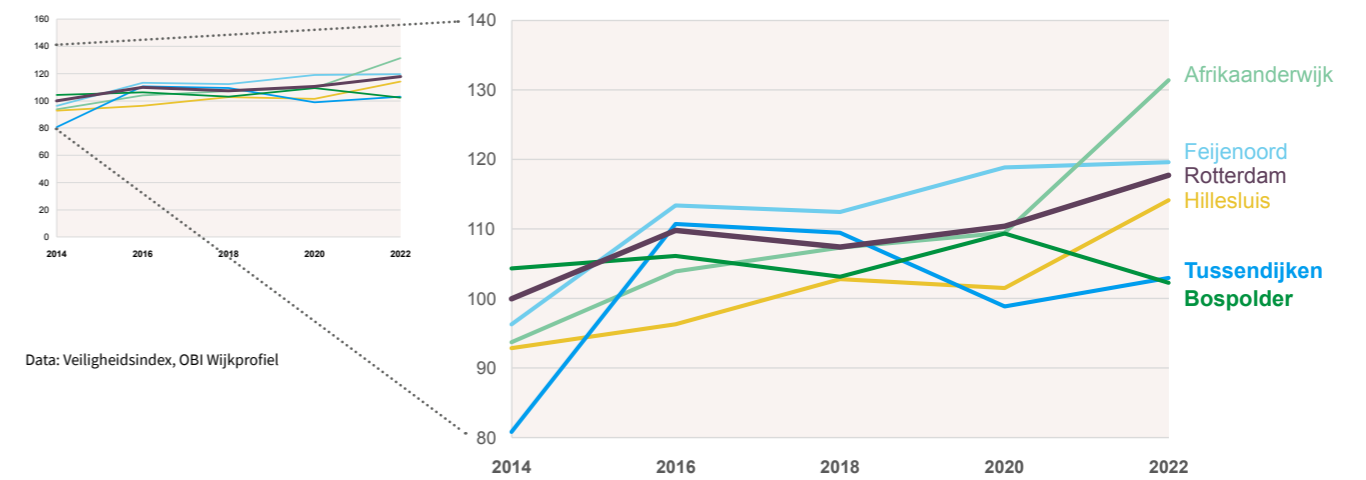
Figuur 2.130. Diefstal objectief

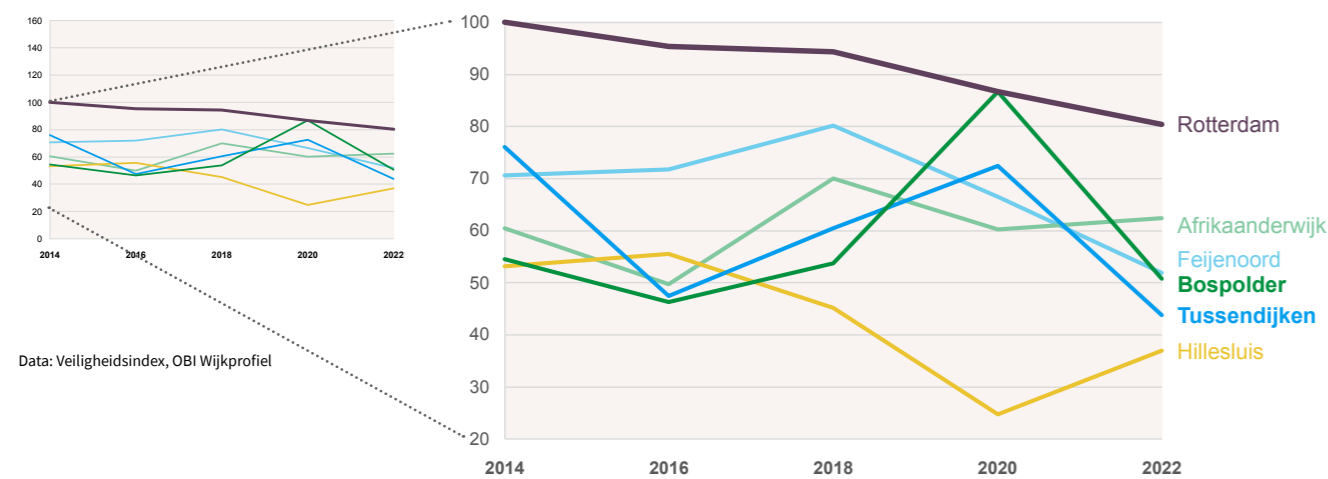
Figuur 2.128. Vandalisme subjectief

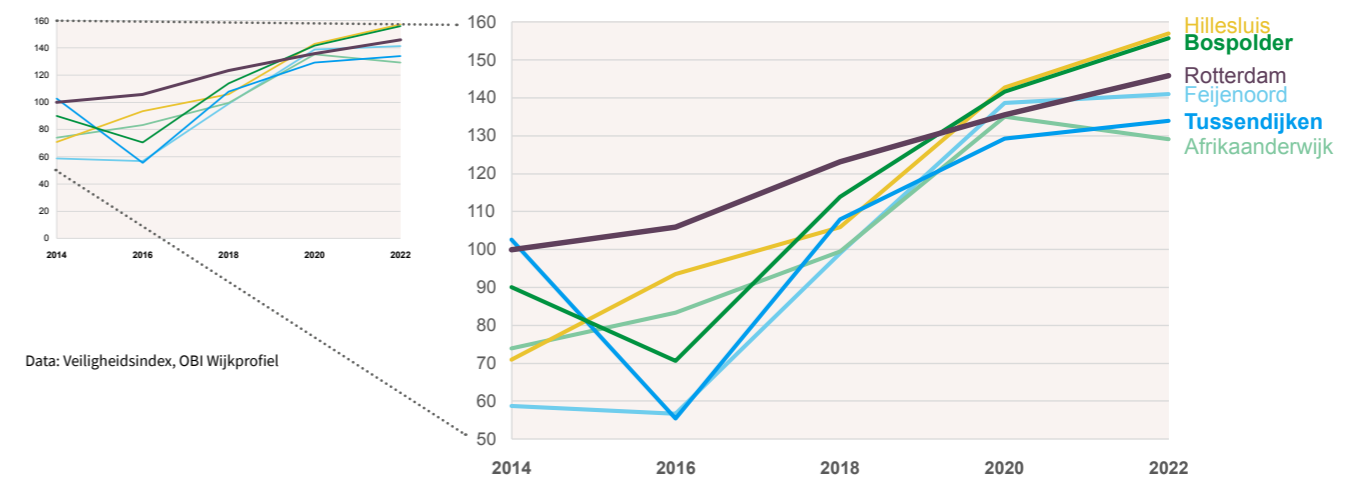
Figuur 2.131. Geweld objectief

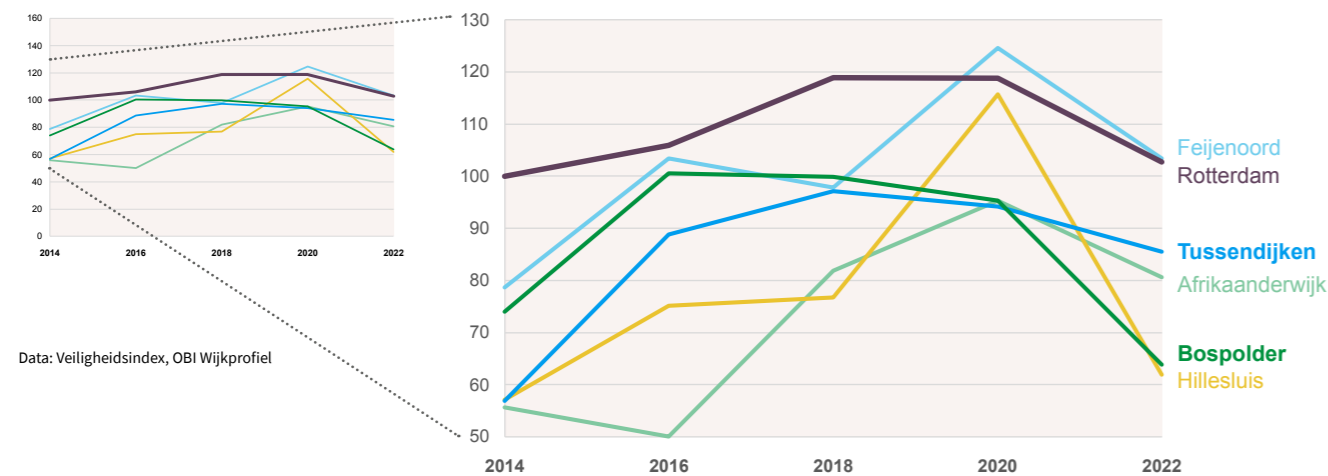
Figuur 2.129. Overlast subjectief

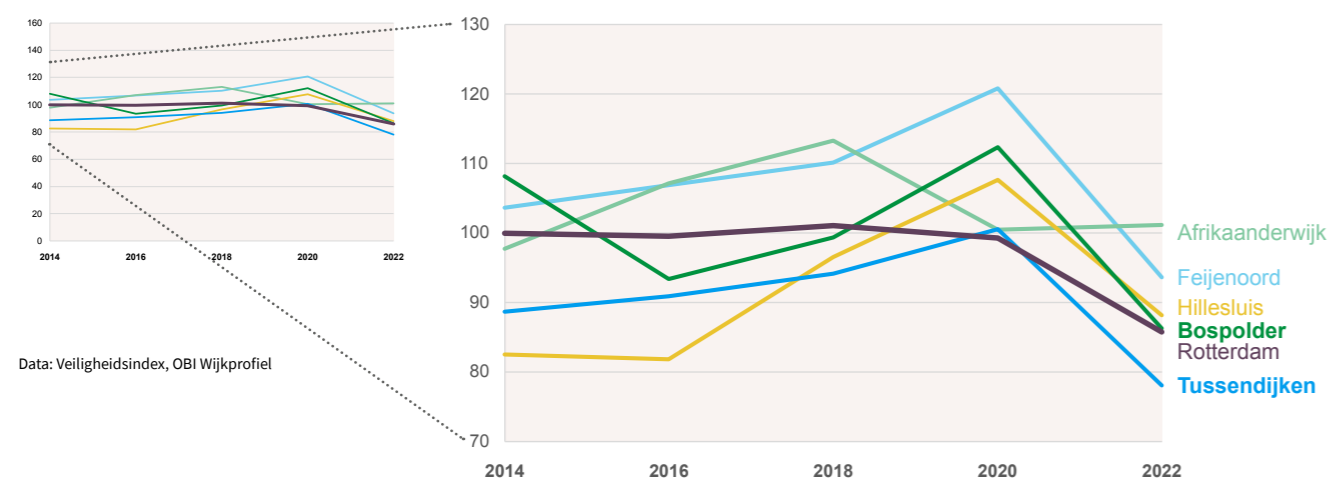
Figuur 2.132. Inbraak objectief

Figuur 2.133. Vandalisme objectief

Figuur 2.134. Overlast objectief

VERTROUWEN ALS MOTOR ACHTER DE VEERKRACHT IN BOSPOLDER- TUSSENDIJKEN

Nicole Van Dijk

Achter alles wat in de monitor 'Veerkracht in Bospolder-Tussendijken' aan bod komt gaan verhalen van mensen uit de wijk schuil. Door Stichting Wijkcollectie worden deze verhalen uit Bospolder-Tussendijken verzameld en gepresenteerd. Ze leggen deze vast als erfgoed en deze verhalen vormen de basis van onze toekomstige wereld.

Een van de onderzoeksmethoden waarmee deze verhalen worden opgehaald is het Verhalencafé. Hierin worden verhalen verteld, gezongen of in een gedicht voorgedragen. Het afgelopen jaar hebben al veel verhalen zo hun weg naar andere bewoners, geïnteresseerden en professionals uit de wijken gevonden.

Stichting Wijkcollectie heeft voor deze editie van de monitor een selectie verhalen uit BoTu geselecteerd, deze worden hieronder gepresenteerd. In deze verhalen vormt het krijgen en geven van vertrouwen steeds een rode draad. Vertrouwen inspireert en maakt de weg naar persoonlijke ontwikkeling makkelijker.

Astrid Mennen, Bouwkeet BoTu nr. 0003

Astrid Mennen, woont sinds 2010 in de wijk, is als vrijwilliger bij Bouwkeet binnengekomen en heeft nu een vaste aanstelling als workshopbegeleider en werkplaatsbeheerder van de keramiekwerkplaats. Na haar studie in Rotterdam kwam ze door de slechte economie tijdelijk thuis te zitten. Astrid: "Je begint vol goede moed met solliciteren, maar bij continue teleurstellingen gaat je zelfvertrouwen achteruit en wordt je wereld heel klein."

Op een dag stapt ze binnen bij het toekomstige pand van Bouwkeet en stelt ze voor om textielworkshops te geven. Al snel krijgt ze een andere rol, waaronder het organiseren

van de feestelijke opening en andere workshops. Astrid: "Ik ben nu voor 20 uur per week in dienst bij Bouwkeet en beheer de keramiekwerkplaats. Voor Bouwkeet had ik nog nooit met klei gewerkt, maar ik heb mij hier ontwikkeld als keramist."

"Mijn leven is enorm veranderd. Als je geen werk hebt, wordt je kern aangetast. Bouwkeet heeft mij een plek gegeven waar ik als mens kon groeien. Het heeft me mijn gevoel van eigenwaarde teruggegeven."

Dirck Slabbekoorn, Jumbo BoTu nr. 0001

Aan de Schiedamseweg wordt deze aanpak, bewoners stimuleren door vertrouwen te geven ook succesvol toegepast door Dirck Slabbekoorn van Jumbo.

Dirck Slabbekoorn is 34 jaar en filiaalmanager van de Jumbo Rotterdam Schiedamseweg. Hij heeft veel werkervaring in winkels met veel criminaliteit en verwante problemen. 10 jaar geleden is Dirck *knock-out* geslagen door een winkeldief in zijn supermarkt. Hierdoor had hij ernstig letsel opgelopen, hij functioneerde nog maar als een kind van 6 jaar en moest alles opnieuw leren. Door die periode is hij bewuster in het leven gaan staan en anders gaan kijken naar de mensen om hem heen. Dirck heeft veel meegemaakt in zijn supermarkt, hij is meerdere malen bedreigd, mishandeld en vernederd, maar toch kent hij geen angst. Hij zegt zelf: "Ik ben niet bang om dood te gaan, maar wel bang om niet geleefd te hebben"

Dirck vindt het belangrijk om echt contact te hebben met mensen en hen te helpen. Hij gebruikt in zijn Jumbo de methode 'open hiring', waarbij hij iedereen aanneemt die bij hem solliciteert. Hij vindt dat het niet uitmaakt hoe je eruit ziet of wat je geslacht is.

VERTROUWEN ALS MOTOR ACHTER DE VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

“Iedereen verdient een eerlijke kans, ongeacht uit welke baarmoeder je komt”.

Dirck ziet zijn supermarkt als een weergave van de wijk. Dat is de plek waar de buurtbewoners bij elkaar komen en waar zij hun belangrijkste levensbehoeften halen, namelijk voedsel. Hier is winkeldiefstal, en daarmee armoede, een enorm groot probleem. Hij probeert aan de hand van de diefstal in gesprek te komen met de persoon, in plaats van deze te straffen. In vele gevallen stelen mensen volgens hem uit noodzaak om te kunnen overleven of hun kinderen te kunnen voeden en niet omdat ze graag crimineel gedrag vertonen. Zijn gedachtegoed geeft hoop, dat is iets wat hij tot nu toe nog mist in de wijk. In Dirck's onderneming gaat het om het vertrouwen in de mensen en wat hij voor hen kan betekenen. Het helpen is vrijblijvend en zonder voorwaarden. Dit zorgt ervoor dat mensen de ruimte hebben in hun hoofd om te kunnen blijven dromen. Armoede verstoort die waarde.

Met zijn hulpverleningstraject staat Dirck veel in verbinding met anderen in BoTu, namelijk de politie, de stadsmariniers, het wijkteam en de winkeliersvereniging. Ook maakt hij deel uit van de Onwijze Moeders en is hij betrokken bij de ontwikkeling van het Grote Visserijplein.

Deze aanpak zorgt voor veel trotse en zelfbewuste bewoners. Dat merkt Deniz Yilmaz (BoTu nr. 0010) op over het belang van de aanpak van Dirck. Deniz: *“Een baan bij de supermarkt betekent voor heel veel vrouwen onafhankelijkheid. Zij denken dat ze het niet kunnen of geen kans manken. Dus als iemand als Dirck hun dan die kans geeft dan is dat geweldig. Het gaat niet alleen om geld verdienen maar ook om maatschappelijke erkenning. Je ziet die vrouwen opbloeien. De wereld van die vrouwen verandert. Zij staan daardoor anders in de wereld. Ze krijgen zelfvertrouwen en lopen heel trots rond.”*

Deniz Yilmaz (BoTu nr. 0010)

Ook het verhaal van Deniz zelf is doorspekt van vertrouwen dat ze heeft gekregen en dat zij nu op haar beurt aan anderen kan geven.

‘De winkel E.D.C. Safety Safety Products aan de Mathenesserweg in Bospolder Tussendijken is de winkel van Deniz Yilmaz en haar man. Een aantal jaren geleden zijn ze begonnen met hun onderneming waarin ze beschermende kleding voor in de bouw verkopen, in het begin werkten ze vanuit een garagebox. De zaak liep goed omdat in de wijk veel kleine zelfstandige ondernemers in de bouw werken. Die hebben beschermende kleding nodig en voor hen is het heel praktisch als ze dat van dichtbij kunnen halen.

Danielle van den Heuvel, toenmalig stadsmarinier van Bospolder-Tussendijken, was bezig de Mathenesserweg schoon te vegen door drugspanden en andere criminele haarden te ontmantelen. Trots vertelt Deniz: *“Zij zei me dat ze wilde dat ik vanuit een pand aan de Mathenesserweg zou gaan ondernemen. Ik dacht: ‘Ik? Dat kan ik niet! Waarom ik? Toen ging ik nadenken, en ik dacht ‘wat doe je zelf om energie te creëren in de wijk’. Uit sociaal maatschappelijk belang zijn wij hier toen gestart en wauw, het is zo'n succes! Er zijn hier zoveel mensen keihard aan het werk voor hun geld. En die mensen hebben deze schoenen nodig.”*

Eerst de wijk, dan de rest, is tekenend voor haar doelgerichte en opgewekte aanpak. Personeel voor de winkel werft ze alleen in BoTu en ook is ze lid van BoTu 12; een team van belangrijke veerkrachtige personen in de wijk. Persoonlijk geïnstalleerd door burgemeester Aboutaleb en in direct contact met het kernteam van BoTu 2028, het project dat van de wijk Bospolder Tussendijken samen met bewoners weer de veerkrachtige wijk maakt die het in potentie is. Als daar mensen als Deniz bij betrokken zijn dan kun je niet anders dan de toekomst van deze wijk vol vertrouwen tegemoet zien. ‘

Pop-up store Yess! BoTu nr. 0017

Het belang vertrouwen te geven en dus te krijgen is groot in de wijk. Dat merkt ook Nico van Splunter van weggeefwinkel Yess!! Het liefst laat hij de vrijwilligers zelf aan het woord om dat te vertellen. Vrijwilligers Jade Corsica en Alida Adriaan spelen inmiddels een belangrijke rol in de winkel. De dagelijkse planning en leiding hebben zij zoveel mogelijk in handen zodat Nico zijn hoofd kan breken over de vraag hoe hij 2000 kilo aardappelen van de boer

“MIJN LEVEN IS ENORM
VERANDERD. ALS JE GEEN
WERK HEBT, WORDT JE
KERN AANGETAST.
BOUWKEET HEEFT MIJ EEN
PLEK GEGEVEN WAAR IK
ALS MENS KON GROEIEN.
HET HEEFT ME MIJN
GEVOEL VAN EIGENWAARDE
TERUGGEGEVEN.”

– Bewoner

VERTROUWEN ALS MOTOR ACHTER DE VEERKRACHT IN BOSPOLDER - TUSSENDIJKEN

uit Hoeksche Waard bij de mensen thuis kan krijgen. De vrijwilligers draaien mee in de weggeefwinkel en zorgen ervoor dat alle levensmiddelen en andere producten zo eerlijk mogelijk worden verdeeld onder de mensen die dat nodig hebben. Met de opgespaarde vrijwilligersvergoeding kunnen de vrijwilligers die dat willen vervolgens een opleiding volgen. Dat blijkt voor veel jonge vrouwen een aantrekkelijke optie, met name hen zie je bij de weggeefwinkel.

Natuurlijk zijn er onderling ook wrijvingen en wordt er wel eens gemopperd als iemand met een hele grote tas heel veel broden komt halen. De jonge vrouwen vinden het soms wel een lastig om resoluut op te treden tegen bezoekers die iets teveel meenemen. Vooral als het mensen zijn die zij kennen. Nico en de andere vrijwilligers proberen het gemopper en de wrijving in goede banen te leiden. Vooral door mensen het onderling uit te laten praten. Hiervoor wordt een methode met een stok gebruikt; degene met de stok in de hand voert het woord, de anderen luisteren. Pas als je zelf de stok hebt mag jij het woord voeren. Het werkt, geen schreeuwende ruzie omdat iedereen zijn zegje kan doen. Met een eenvoudige ingreep geeft Nico behalve het vertrouwen dat zij het werk kunnen doen, ook het vertrouwen dat zij zelf conflicten kunnen oplossen. Dit maakt het voor alle partijen uiteindelijk makkelijker om excuses aan te bieden en te accepteren. Ook wordt hierdoor duidelijker waar de gesprekspartners misschien nog aan moeten werken, iets dat ze vervolgens met Nico handen en voeten kunnen geven. Als een conflict escaleert worden mensen niet weggestuurd maar krijgen de kans om er in de veilige omgeving van Yess!! van te leren. Dit kan alleen maar als mensen erop kunnen vertrouwen dat anderen geloven dat zij de capaciteiten hebben om het zelf op te lossen.

Straat

Zo zijn er veel voorbeelden in Bospolder Tussendijken die gaan over vertrouwen. En dat is goed want vertrouwen is de basis voor veerkracht. Als iemand gelooft in iets of iemand, is dat vaak het begin van een opgaande ontwikkeling. Dat geldt voor mensen, maar ook voor een straat zoals we leren van het verhaal van Ron de Ruiter en zijn zoon Phet van het Prinses Theater.

Prinses Theater BoTu nr. 0019

In totaal bezit de vastgoedondernemer Ron de Ruiter zeven panden aan de Schiedamseweg. Ron kiest zijn huurders zorgvuldig uit zodat de straat er beter van wordt en hij zelf uiteindelijk ook. Zo heeft hij McDonald's gevonden als huurder voor een van zijn panden maar ook Jumbo aan de overkant. Het eerste idee van Ron toen hij het Prinses Theater medio 2013 kocht, was om het helemaal te strippen en te verhuren aan Action. Dat is zijn aanpak: kopen, opknappen en winkelklaar maken. Maar net toen hij dat concreet wilde maken bleek dat hij hier de vergunningen niet voor kreeg, het pand had inmiddels de status van een gemeentelijk monument gekregen. Vervolgens is de zoektocht naar een andere bestemming begonnen. Ron vertelt smakelijk over de verschillende huurders die zich presenteerden: een hypnotiseur, een kerkgenootschap en een cateringbedrijf. De laatste was een serieuze partner. Het huurcontract lag al klaar maar toen brak de coronapandemie uit en stopte de onderhandelingen.

Hierop besloot Ron, samen met zijn zoon Phet, het theater zelf te gaan exploiteren, verhuren aan commerciële partijen én organiseren van een cultureel programma. Om dat te kunnen doen moest het pand in orde worden gemaakt. Het grondwaterprobleem werd verholpen en daarnaast waren er veel vergunningen nodig. Dat traject lijkt nu bijna klaar te zijn. *“Nu gaat mijn zoon Phet de exploitatie doen. Het mooie is dat mensen het helemaal kunnen huren voor evenementen, inclusief catering en beveiliging. Met een mooie bar beneden, een bar boven, een goed uitgeruste keuken en alle faciliteiten die je je kunt bedenken.”*

Het reilen en zeilen aan de Schiedamseweg wordt in belangrijke mate beïnvloed door deze Rotterdammer, hij kiest de huurders voor de panden strategisch.

“De politie? Die doet hier niks! Het wordt hier veilig door ondernemers zoals ik en doordat McDonald's tot elf uur 's avonds open is waardoor er veel mensen op straat zijn.”

Vertrouwen heeft Ron wel in de straat maar hij ziet ook dat er nog een weg te gaan is. Hij heeft ervaringen in andere straten in het centrum van Rotterdam en weet dat het lastig is om de ondernemers samen te laten werken in bijvoorbeeld een winkeliersvereniging of, nog beter, een

Bedrijven Investerings Zone (BIZ). Het laatste zal volgens Ron niet gebeuren aan de Schiedamseweg, de winkeliers willen niet investeren in de straat, die hebben hun handen vol aan de binnenkant van hun eigen winkel. Grotere ketens als McDonald's en Jumbo doen dat wel. Dan wordt de straat daar ook beter van.

De investeringen van Ron brengen de straat in stabielere vaarwater. Het vertrouwen dat hij aan de straat geeft wordt beloond. McDonald's aan de Schiedamseweg is een van de succesvolste in Rotterdam en datzelfde geldt voor De Jumbo. Natuurlijk is dat niet allemaal op het conto van Ron te schrijven, maar door zijn visie en vertrouwen in de straat is daar een begin mee gemaakt.

De verhalen uit de Wijkcollectie laten zien dat het vertrouwen een belangrijke rol speelt in de ontwikkeling van de wijk en de mensen. ‘Doe maar, ik denk dat je het kunt’ is wellicht het eenvoudige startpunt voor succesvolle wijkontwikkeling.

SAMENVATTING

De totaalscore op de Sociale Index is voor BoTu in de afgelopen vier jaar (2018 – 2022) licht gedaald, net als de gemiddelde score van heel Rotterdam. De afstand tot het Rotterdams gemiddelde is daardoor toegenomen en ook de positieve marge ten opzichte van de vergelijkingswijken Afrikaanderwijk, Feijenoord en Hillesluis is weggefallen. De lichte daling van de totaalscore op de Sociale Index blijkt vooral voort te komen uit een stevige daling op subjectieve indicatoren. De objectieve score laat namelijk een verbetering zien, terwijl de subjectieve beleving achteruitgang toont. De objectieve verbeteringen zijn met name zichtbaar in Bospolder, en zijn in Tussendijken min of meer gelijk gebleven. De subjectieve score is daarentegen voor beide wijken gedaald tot het laagste punt sinds de nulmeting van 2014. Het in toenemende mate uiteenlopen van de objectieve en subjectieve scores op de Sociale Index is een ontwikkeling die in heel Rotterdam te zien is.

Ten opzichte van het stedelijk gemiddelde scoort BoTu nog altijd goed op het gebied van samenredzaamheid (objectief) en binding (objectief). Deze hoge score is de afgelopen vier jaar min of meer constant gebleven. Op het gebied van Participatie (objectief) laat Bospolder-Tussendijken de afgelopen jaren aanzienlijke verbeteringen zien. De scores zijn in 2022 rond het stedelijk gemiddelde. Een opvallende daling in de wijze waarop bewoners uit Bospolder-Tussendijken hun kwaliteit van leven beoordelen. Na een jarenlange stijgende lijn voor deze indicator ligt de score van 2022 onder het Rotterdams gemiddelde, en lager dan die in de vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid. In Tussendijken is de score zelfs meer dan gehalveerd sinds 2020.

Ondanks dat het wijknetwerk, beschreven is in deel 1, is versterkt lijken niet alle buurtbewoners de aanwezigheid van een sterk wijknetwerk of de aansluiting daarop te ervaren. Het aandeel bewoners met wekelijkse burenccontacten heeft in Tussendijken een dieptepunt bereikt ten opzichte van de nulmeting in 2014 (evenals het contact met overige buurtgenoten) en ook in Bospolder scoort deze indicator inmiddels lager dan de in vergelijkingswijken en ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde. Ook hebben steeds minder bewoners in Bospolder-Tussendijken afgaande op de score uit de Sociale Index het gevoel dat buurtbewoners elkaar helpen, ondanks de geobserveerde hoge mate van initiatief in de wijk. Vergelijkbare dalingen zijn ook te zien bij de teruggelopen verkiezingsopkomst van de gemeenteraad in 2022 en toegenomen (ernstige) eenzaamheid, met name onder ouderen.

In de afgelopen vier jaar heeft BoTu te maken gehad met diverse tegenslagen zoals de coronapandemie en de toeslagenaffaire, wat mogelijk van invloed is geweest op de veerkracht van de wijk en het vertrouwen in de overheid. In Bospolder-Tussendijken is een daling zichtbaar van het vertrouwen in overheidsinstanties in het algemeen. In Bospolder heeft daarnaast ook het vertrouwen in het gemeentebestuur en gebiedsbestuur schade opgelopen, in Tussendijken het vertrouwen in het gemeentebestuur. Ook is er een afname

in het aantal bewoners in BoTu dat het gevoel heeft dat de gemeente initiatieven ondersteunt waar te nemen.

Wat betreft zelfredzaamheid (subjectief/objectief) blijven beide wijken, net als de vergelijkingswijken in Rotterdam-Zuid, achter op het Rotterdams stedelijk gemiddelde. Dat heeft met name te maken met beperkte beschikking over hulpbronnen zoals een opleiding, een baan en inkomen. In Bospolder lijken de financiële problemen van bewoners toegenomen. Het percentage bewoners dat zegt moeilijk rond te kunnen komen is daar gestegen, waardoor het gat met het stedelijk gemiddelde is vergroot. Dit geldt niet voor Tussendijken. Tot slot is veiligheid is een belangrijke randvoorwaarde voor veerkracht. In Bospolder-Tussendijken is de veiligheidsbeleving er de laatste jaren op achteruitgegaan, afgaande op de betreffende score in de Veiligheidsindex. In Tussendijken is dit mogelijk gerelateerd aan dalingen op de subjectieve scores van geweld, inbraak en vandalisme. In Bospolder is vooral de ervaren overlast toegenomen.

DEEL 3.

GOVERNANCE

De bestuurlijke context van een wijk beïnvloedt het veerkrachtig handelen van lokale gemeenschappen. Besluitvormingsprocessen bepalen in hoeverre lokale actoren invloed hebben op ontwikkelingen in hun omgeving en welke rol is weggelegd voor instituties. De ambitie van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is om veranderingen samen met bewoners, ondernemers, lokale initiatieven en instituties te bewerkstelligen. Het beoogt een responsieve rol voor de overheid, waarbij de taak vooral bestaat uit reageren op vragen en behoeftes van wijkbewoners en het faciliteren van lokale initiatieven.

Dit deel biedt inzicht in de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028. Wat is de rol van de overheid in het programma? Wie heeft zeggenschap over de ontwikkelingen in BoTu? En op welke manier versterkt of belemmert dit de gemeenschapsveerkracht? We gaan in op de samenwerking tussen individuen, groepen en organisaties die onderdeel uitmaken van het programma en hoe deze samenwerking de afgelopen vijf jaar is veranderd. We belichten welke actoren een sleutelrol speelden en op welke manier zij de gemeenschapsveerkracht van de wijk beïnvloedden.

Methode

Voor het deel Governance verzamelden we data door middel van participerende observaties, focusgroepen en diepte-interviews. In de eerste drie jaar van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 werd het participerend observeren met name uitgevoerd tijdens het maandelijks kernteamoverleg. De besproken onderwerpen en besluitvorming werden vastgelegd ten behoeve van verdiepend vervolgonderzoek. Na doorvoering van een aantal grote veranderingen in de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028, wat onder meer het einde van het kernteam betekende, verplaatsten de participerende observaties naar andere momenten van besluitvorming in de wijk. We observeerden onder andere tijdens bijeenkomsten van de BoTu-raad waar bewoners en ondernemers beslissingen namen over budget voor lokale initiatieven, en tijdens het maandelijks overleg met de wijkmanager.

De wijk als een veerkrachtig systeem

Gemeenschapsveerkracht gaat over het vermogen van een gemeenschap om zich (preventief) aan te passen aan een veranderde situatie. Dat kan in reactie zijn op een stressor zoals de coronacrisis, of in het omgaan met continue spanningen, zoals door armoede en schulden. Een wijk noemen we een 'dynamisch multi-actor systeem' waarbinnen diverse informele en formele actoren reageren op veranderingen en daarmee lokale leefomstandigheden beïnvloeden. Informele actoren, waaronder bewonersgroepen en lokale initiatieven, typeren we als kleine organisaties die ad-hoc en flexibel kunnen handelen. Formele actoren zijn instituties die uitgaan van stabiliteit, verantwoordelijkheid en regulering¹. In een veerkrachtig systeem werken informele en formele actoren samen om oplossingen te realiseren voor (toekomstige) uitdagingen.² Het veerkrachtig vermogen van het systeem bepaalt de mate waarin het snel en doeltreffend tot aanpassingen en oplossingen komt.

1 Fransen, J., Peralta, D. O., Vanelli, F., Edelenbos, J., & Olvera, B. C. (2022).

2 Nespeca, V., Comes, T., Meesters, K., & Brazier, F. (2020).

Dit wordt beïnvloed door verschillende factoren, zoals persoonlijke kenmerken van actoren, onderlinge relaties en omgevingskenmerken. Het systeem van een wijk beperkt zich niet tot de wijkgrenzen. Internationale marktpartijen en fondsen kunnen bijvoorbeeld onderdeel zijn van het systeem en ook (inter)nationale wet- en regelgeving beïnvloedt de bestuurlijke context waarin actoren handelen.

In dit deel van de monitor richten we ons specifiek op de organisatiestructuur en samenwerkingen van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. We onderzoeken hoe de organisatiestructuur de afgelopen jaren is veranderd en in hoeverre dit de gemeenschapsveerkracht van BoTu beïnvloedde. We beschrijven belangrijke kantelpunten en opbrengsten verbonden aan het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Vervolgens gaan we in op faciliterende en belemmerende factoren van gemeenschapsveerkracht en de geleerde lessen die de ontwikkelingen in BoTu hebben voortgebracht. Bepalende factoren voor de (gemeenschaps)veerkracht van een wijk zijn gemeenschapsgericht leiderschap, sociaal kapitaal en een faciliterende omgeving. Deze factoren zijn gebaseerd op literatuur over sociale veerkracht, crisismanagement, zelforganisatie en responsief bestuur, gevisualiseerd in **figuur 3.1**.

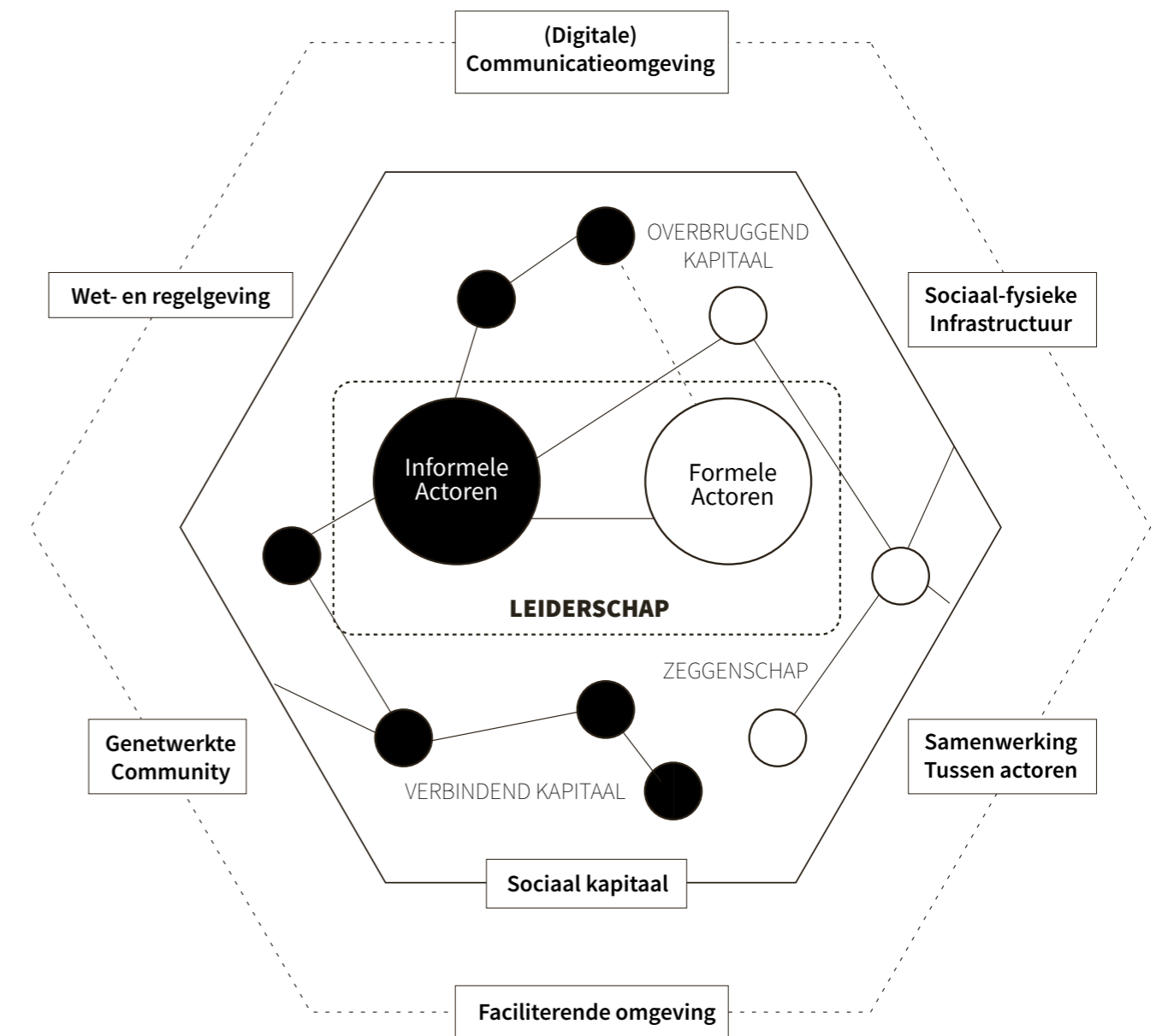
Veerkrachtig vermogen

Verandering is niet per definitie iets wat men overkomt. Mensen hebben invloed op verandering door op spanningen en schokken te anticiperen, zich aan te passen, mee te bewegen of zelfs te transformeren. Bij sociale veerkracht staat precies dit handelen centraal. Het veerkrachtig vermogen van het systeem bepaalt de mate waarin het snel en doeltreffend tot aanpassingen en oplossingen kan komen. Daarbij zijn de volgende kwaliteiten van belang: flexibiliteit, redundantie, robuustheid, vindingrijkheid, reflexiviteit, inclusiviteit en integraliteit³.

Flexibiliteit houdt in dat het systeem zich steeds aan moeten kunnen passen aan de veranderende vraag, om zo op een effectieve manier samen te kunnen werken.

3 Arup, Rockefeller Foundation (2015).

Figuur 3.1. De wijk als veerkrachtig systeem: de werkzame elementen*

* Voortbouwend op Slingerland et al. (2022)

Redundantie betreft het investeren in reserves, bijvoorbeeld in de vorm van verschillende maatschappelijke initiatieven. Deze investeringen zorgen ervoor dat wanneer crisissen zich voordoen, er voldoende capaciteit is om dit op te vangen. Robuustheid betekent dat het systeem, ongeacht welke situaties zich voordoen, blijft functioneren of snel herstelt. Vindingrijkheid houdt in dat er maatwerk geboden kan worden, waarbij improvisatievermogen van belang is. Dit betekent dat het systeem hulpbronnen kan mobiliseren om oplossingen te realiseren. Reflexiviteit betekent leren van ervaringen en het opdoen van nieuwe kennis, om vervolgens (verder) te implementeren. Inclusiviteit omvat het betrekken van een brede groep actoren, waarbij wordt gestreefd naar het realiseren van gedeeld eigenaarschap tussen zoveel mogelijk partijen. Inclusiviteit is van belang voor het formuleren van doelen en oplossingen, het maken van beslissingen en de uitvoering. Integratief vermogen betekent domein overstijgend werken, het aangaan van relevante verbindingen met veel verschillende partijen en daarnaast het stimuleren van verbindingen tussen initiatieven.⁴

Naast deze kwaliteiten kijken we ook naar het soort oplossingen dat wordt aangedragen (Keck and Sakdapolrak, 2013) We onderscheiden daarvoor drie dimensies van sociale veerkracht: *coping capacities* – het vermogen tegen slagen te overwinnen; *adaptive capacities* – het vermogen te leren van ervaringen en zich aan te passen aan toekomstige uitdagingen; en *transformative capacities* – het vermogen mee te doen in het besluitvormingsproces en zodoende instituties te veranderen⁵. Deze drie dimensies verschillen in de mate waarin zij verandering bewerkstelligen. Bij overwinnen (*coping*) is de respons korte termijn en reactief, het systeem blijft stabiel en brengt nauwelijks verandering teweeg. Aanpassen (*adapting*) gaat over proactief en preventief te reageren op de middellange termijn. Veranderen (*transforming*) gaat over grote institutionele verbeteringen op de lange termijn, via participatieve processen op verschillende schaalniveaus⁶.

Leiderschap

In een veerkrachtig systeem werken informele en formele actoren snel en doeltreffend samen aan oplossingen en aanpassingen voor (toekomstige) uitdagingen. Overheden hebben de kennis, het netwerk en expertise van lokale initiatieven en burgers nodig om effectief beleid uit te voeren. Informele initiatieven hebben instituties zoals de gemeente nodig om te kunnen groeien en blijven voortbestaan. Responsieve en gemeenschapsgerichte kwaliteiten zijn belangrijk voor informele en formele

leiders uit de wijk om samenwerking tussen formele en informele actoren te faciliteren⁷⁻⁸. Zij kunnen een brug slaan tussen een gemeenschap en formele instituties, en ervoor zorgen dat lokaal beleid aansluit op de wensen en behoeften van de gemeenschap. Dit vraagt om specifieke kenmerken en capaciteiten van sleutelfiguren zoals bijvoorbeeld een wijkmanager. Om de gemeenschapsveerkracht te versterken is het noodzakelijk dat verschillen tussen werkwijzen en denkkaders overbrugd worden, waaronder de verschillen tussen de leefwereld en de systeemwereld. Om als overheid gemeenschapsveerkracht te faciliteren is het van belang dat ambtenaren beschikken over verbindend en mobiliserend vermogen, flexibiliteit en betrouwbaar zijn⁹.

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal betreft de verbanden en netwerken die het veerkrachtig handelen van een gemeenschap ondersteunen. Deze netwerken zijn van invloed op de samenwerking en de toegang tot hulpbronnen om gezamenlijke acties te organiseren. Meerdere studies maken daarbij het onderscheid tussen bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Onder bindend kapitaal verstaan we verbanden en netwerken tussen ‘gelijkgestemden’. Overbruggend kapitaal betreft verbanden tussen verschillende individuen en groepen. Onder het overbruggend sociaal kapitaal valt ook het zogenoemde connectiekapitaal: ‘de mate waarin personen en gemeenschappen relaties hebben met poortwachters, invloedrijke individuen die toegang hebben tot hulpbronnen’, zoals bijvoorbeeld ambtenaren¹⁰.

Faciliterende omgeving

De omgeving waarin de gemeenschap handelt is van invloed op de sociale veerkracht. We maken daarbij onderscheidt tussen de sociaal-fysieke, (digitale) communicatieve en bestuurlijke omgeving die samen de frequentie en de kwaliteit van interactie tussen diverse actoren bepalen. Een omgeving waarin er toegang is tot informatie over de gemeenschap en een sociaal-fysieke infrastructuur waar mensen elkaar ontmoeten bevordert de veerkracht. Het is daarbij van belang dat het delen van informatie op diverse schaalniveaus plaatsvindt, en dat de sociaal-fysieke infrastructuur ontmoeting tussen verschillende actoren en netwerken faciliteert (overbruggend kapitaal). Tot slot is ook de bestuurlijke omgeving bepalend voor het veerkrachtig handelen van een gemeenschap, waaronder wet- en regelgeving. Door participatieve processen te organiseren en zeggenschap bij de lokale gemeenschap te beleggen wordt het transformerend vermogen vergroot.

Het ontstaan en de ontwikkeling van Veerkrachtig BoTu 2028

Veerkrachtig BoTu 2028 is een wijkontwikkelingsprogramma waarin bewoners, ondernemers, lokale initiatieven, gemeente, woningcorporatie en kennisinstellingen samenwerken aan verbeteringen voor Bospolder-Tussendijken. Het is ontworpen als een open programma: iedereen die zich betrokken voelt en wil aansluiten is welkom. Daarom wordt er vooral bottom-up gewerkt met een ‘community building’-aanpak, waarin formele en informele sociale netwerken met elkaar verbonden worden, zodat bewoners hun collectieve kracht kunnen ervaren en benutten. De organisatiestructuur en samenwerkingen van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 zijn in de periode van 2019 – 2023 veranderd. Door de jaren heen hebben bewoners, lokale initiatiefnemers en ondernemers een grotere en meer invloedrijke rol toegekend gekregen. We beschrijven de belangrijkste opbrengsten en kantelpunten verbonden aan de organisatiestructuur van het programma Veerkrachtig BoTu 2028.

Samenwerking Focusaanpak Veilig

Om te begrijpen hoe Veerkrachtig BoTu 2028 is ontstaan, moeten we terug naar 2016, wanneer de stadsmarinier aan de slag ging in de wijk. Ze introduceerde een nieuwe manier van samenwerken in de wijk omtrent de uitvoering van de Focusaanpak op het gebied van veiligheid. Door lokale partijen, die al actief waren in de buurt, aan tafel uit te nodigen en mee te laten denken maakte zij de aanpak tot een gedeelde verantwoordelijkheid. Deze nieuwe manier van samenwerking stond model voor de vorming van het programma Veerkrachtig BoTu 2028.¹¹

Bezoek aan New York

Een essentiële rol was weggelegd voor de burgemeester bij de opdrachtverlening voor de ontwikkeling van het programma. In mei 2018 bezocht een gemeentelijke delegatie onder leiding van de burgemeester New York. Dit moment wordt door verschillende betrokkenen gezien als starpunt voor Veerkrachtig BoTu 2028. Eén van de lessen die de Rotterdammers meenamen uit het bezoek aan New York is dat de gemeenschap centraal moet staan en dat de overheid en marktpartijen moeten aansluiten op de ontwikkelkracht van de gemeenschap. Op basis van deze inzichten gaf de burgemeester opdracht om voor Bospolder-Tussendijken een programma te ontwikkelen waarbij de sociale opgave leidend is.

Oprichting Kernteam en Partneroverleg

Omwille van een passende manier van samenwerken werd een kernteam opgezet waarbij publieke en private

partijen, belangenbehartigers en onderzoekers samen het programma vormgaven. Het kernteam kwam samen in een maandelijks overleg en groeide in één jaar tijd van vier naar twintig leden. Om slagkracht van de uitvoering te vergroten werd na verloop van tijd parallel aan het kernteam een partneroverleg ingesteld in kleiner verband.⁹

Oprichting bewonersadviesgroep BoTu12

Op initiatief van de programmamanager werd in 2019 een bewonersadviesgroep opgericht, de BoTu12. Als vertegenwoordigers van de wijk voorzien zij het programma van gevraagd en ongevraagd advies. Beoogd werd de bewonersadviesgroep een representatieve afspiegeling te laten zijn van de wijk. Hiertoe werd een selectieprocedure ingesteld, waarbij programma manager en wijknetwerkers een uitvraag deden. Naast een adviserende rol heeft de BoTu12 ook een ambassadeursrol.

Kick-off programma Veerkrachtig BoTu 2028

Op 9 april 2019 startte het programma met een officiële kick-off in Park 1943. De burgemeester nam het programmaboekje in ontvangst met daarin de speerpunten voor de komende tien jaar. Veerkrachtig BoTu 2028 werd gepresenteerd als een ‘open aanpak’ waarbij de sociale ontwikkeling leidend is. De speerpunten werden samengevat in een ‘3x3’ model waarbij de thema’s Werk, Taal & schulden, Energie, Wonen & Buitenruimte en Zorg, Jeugd en Opvoeden centraal staan.

Social Impact by Design

Het eerste grote experiment waarmee het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is gestart is de open oproep Social Impact by Design (SIBD), geïnspireerd op het New Yorkse Rebuild by Design. De organisatie en uitvoering van de open oproep werde getrokken door Rebel Group. Zowel lokale groepen als private partijen werden tijdens SIBD uitgenodigd om plannen te bedenken ter versterking van de veerkracht in BoTu.

Bewonersadviesgroep BoTu 12 kreeg de formele rol om te adviseren in de selectie van ingediende plannen. In totaal werden zeven teams geselecteerd om hun plannen uit te werken, waarvan één team snel afviel. De zes overgebleven teams werden door Rebel begeleid gedurende vier verschillende fases om hun impact te vergroten en hun businesscase rond te krijgen. Een aantal van deze teams zijn tot op heden actief, zoals Team Toekomst, Buurtmakers West en Oppepper Lokaal.

Het proces heeft geleid tot nieuwe initiatieven in de wijk en nieuwe samenwerkingsverbanden, met name tussen lokale partijen en institutionele partners. De bestaande initiatieven en samenwerkingsvormen vanuit de wijk hadden baat bij de verbinding met de gemeente en andere instituties. De meeste teams beschikten reeds

4 Val, M., (2020).

5 Keck, M., Sakdapolrak, P., (2013).

6 Doff, W., (2019).

7 Oelkers, B., (2022).

8 Hofstra, R., (2023).

9 Van Buuren, A., Meulenbeld, R., (2016).

10 Doff, W., (2019).

over een netwerk en expertise van de lokale context. Bewoners werden in beperkte mate betrokken bij de ontwikkeling van de interventies. De ambitie van SlbD om financieel kapitaalkrachtige partijen aan te trekken bij de interventies is minder goed van de grond gekomen.¹² Een aantal van de niet geselecteerde teams die een plan hadden ingediend bij Social Impact by Design verenigde zich in BoTu Platform. De teams bestonden uit bewoners die zich al langere tijd inzetten voor de wijk. Ze waren kritisch over het proces van SlbD en maakten zich zorgen over de ontwikkelingen die ‘van buitenaf worden bedacht en opgelegd’. De leden van BoTu Platform zijn grotendeels dezelfde personen die een half jaar later als eerste opstonden om hun krachten te bundelen toen de coronacrisis uitbrak.

Community Building ABCD-aanpak

Cormac Russell, een ervaren ‘ABCD community builder’, liet tijdens verschillende trainingen initiatiefnemers en professionals in BoTu ervaren wat het inhoudt om te denken en handelen vanuit een ‘ABCD mindset’. Bij Asset Based Community Development (ABCD) gaat het om een ‘bottom-up’ aanpak met ruimte voor bewoners en lokale initiatieven om vanuit hun capaciteiten en netwerk de wijk veerkrachtiger te maken. Deelnemers vonden de trainingen ‘inspirerend’ en een ‘eyeopener’. Het liet hen zien hoe je personen en groepen kunt ondersteunen zonder taken van hen over te nemen. *“Als iemand om hulp vraagt, geef de hulp dan niet, maar stap naar achteren zodat degene zichzelf kan helpen”*, aldus een deelnemer. Het leidende principe van de ABCD-aanpak is dat de wijk de ontwikkelingen zo veel mogelijk zelf moet doen. De principes van ABCD werkten in de loop van het programma in toenemende mate door in de uitvoering en organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028. In overeenstemming met het ABCD-gedachtegoed werd in het najaar van 2019 het redactieteam BoTu opgericht. Een groep bewoners, waaronder schrijvers en fotografen, delen voortaan informatie over de ontwikkelingen in de gemeenschap via diverse kanalen zoals social media, een nieuwsbrief en website. Er werden ook bewoners opgeleid tot presentator om wijkbijeenkomsten te presenteren en modereren.

Coronacrisis en Delfshaven Helpt

In het voorjaar van 2020 brak de coronacrisis uit in Nederland. Met ingang van de coronamaatregelen in maart ontstond er in Bospolder-Tussendijken een krachtige gemeenschapsrespons van bestaande netwerken en initiatieven die samenwerkten om ondersteuning te bieden aan kwetsbare buurtbewoners. Binnen enkele dagen richtten lokale partijen samen het initiatief ‘Delfshaven

Helpt’ op. Dit is een coalitie van buurtinitiatieven die zich onder meer inzetten voor voedselhulp en het regelen van laptops voor bewoners die dat nodig hadden.

Tijdens de coronacrisis bleven tientallen lokale organisaties en initiatieven actief in de buurt, terwijl formele partijen uit het zicht verdwenen. Lokale initiatieven namen zelfs een leidende rol in de coronacrisis: ze liepen qua snelheid en doelgerichtheid bijvoorbeeld voor op de respons van de gemeente. Het sterke sociale weefsel werd door bewoners en initiatiefnemers benoemd als de verklaring voor de snelle en effectieve opzet van de lokale hulpstructuur Delfshaven Helpt. Tevens is gebleken dat netwerken en verbindingen tussen formele partijen zoals de gemeente, en informele partijen zoals bewonersorganisaties, van groot belang waren om effectief op de crisis te reageren. Deze gebeurtenissen beïnvloedden de latere herziening van de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028.

Fysieke opgaven als hefboom voor maatschappelijke ontwikkeling

Ondertussen werden er in BoTu diverse projecten ontwikkeld op het gebied van energietransitie en klimaatadaptatie om de wijk toekomstbestendig te maken. Een van de ambities is om deze fysieke opgaven te koppelen aan maatschappelijke opgaven en zo meerwaarde te creëren. Deze ambitie vertaalde zich concreet in onder meer de transformatie van een aantal schoolpleinen en de opzet van een sociale aanpak bij de verduurzaming van woningen.

Woningcorporatie Havensteder en de gemeente grepen werkzaamheden rondom de energietransitie aan om gelijktijdig zorgvragen van bewoners te signaleren en de gemeenschap te versterken. Dit gebeurde onder meer door talenten en netwerken te verbinden met behulp van een sociaal team.¹³ Daarnaast werden, met het oog op klimaatadaptatie, meerdere schoolpleinen vergroend. Daarbij is veel aandacht besteed aan het participatietraject met de desbetreffende scholen. Onder meer de gemeente, kinderen, hun ouders en buurtbewoners speelden hierin een rol. Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 ziet scholen als drijvende kracht achter een veerkrachtige wijk, omdat het belangrijke verbindingpunten zijn waar verschillende netwerken en belangen samenkomen. Het actief en in een vroeg stadium betrekken van scholen en bewoners bij de herinrichting van de pleinen is een belangrijk onderdeel van de veronderstelde hefboomwerking. De nieuwe schoolpleinen zijn groener, vangen water op en nodigen kinderen uit op een andere manier te spelen.¹⁴

13 Zuijderwijk, L. (2023). Meer informatie op p. 77.

14 Zuijderwijk, L. (2023). Meer informatie op p. 77.

Versterken van het netwerk van buurthuis kamers

Naar aanleiding van de verkoop van het Zelfregiehuis riepen leden van de Delfshaven Coöperatie de gemeente Rotterdam en Havensteder op om tot een gezamenlijke strategie te komen voor behoud en ondersteuning van verschillende lokale ontmoetingsplekken. Daarbij is de ambitie om te komen tot een netwerk van kleinschalige en laagdrempelige buurthuis kamers op “kruip-en rollatorafstand”, verspreid over de wijk. Afgesproken werd dat in elke buurt tenminste één buurthuis kamer moet komen. Havensteder en gemeente zeggen toe daar waar nodig een bijdrage in de kosten te leveren. Er vindt steeds meer uitwisseling plaats tussen de verschillende buurthuis kamers van BoTu.

Aanpassing organisatiestructuur Veerkrachtig BoTu 2028

De evaluatiebijeenkomst in de zomer van 2021 vormde een kantelpunt voor de organisatiestructuur van het programma. Professionals die betrokken zijn bij Veerkrachtig BoTu 2028 realiseerden zich dat de lokale gemeenschap zoveel veerkracht heeft laten zien met hun coronarespons, dat zij degene zouden moeten zijn die beslissen over het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Daarnaast werkten de workshops over de ABCD aanpak langzaam door in de uitvoering van het programma. Om de groeiende bewonersbetrokkenheid binnen BoTu te vertalen naar meer invloed en zeggenschap zijn een aantal veranderingen doorgevoerd in de organisatiestructuur van het programma.

Allereerst werd het ambtelijke kernteam losgelaten om plaats te maken voor ‘projectleiders uit de wijk’. De projectleiders zijn bewoners die een vergoeding ontvangen en een deel van de taken van ambtenaren overnemen op specifieke thema’s, zoals armoede, jeugd en energie. De projectleiders uit de wijk werken samen met de voormalige ambtelijke projectleiders, dan ook wel ‘ambtelijke counterparts’ genoemd. Daarnaast werd het bestaande partneroverleg uitgebreid tot een programmaoverleg, waarbij bewoners, scholen en ondernemers zijn betrokken om een grotere rol aan de wijk toe te bedelen. Tot slot werd besloten om na Social Impact by Design opnieuw met een open oproep te werken: de ‘Open Oproep BoTu’. Voor de besluitvorming van deze nieuwe open oproep werd de BoTu raad opgericht. Deze nieuwe raad bestaat uit bewoners die beslissen over welke initiatieven financiële ondersteuning ontvangen.

Met deze aanpassingen werd voortgebouwd op ontwikkelingen uit het netwerk rondom de energietransitie waarin kleinere experimenten zijn uitgevoerd met projectleiderschap uit de wijk en participatief begroten. De veranderingen van de organisatiestructuur zetten in

op gelijkwaardige samenwerking tussen bewoners en professionals. *“De grootste verandering in de relatie met bewoners is dat we steeds meer verantwoordelijkheid bij hen durven neer te leggen”*, aldus een betrokken ambtenaar. Het proces wordt ervaren als een ontwikkeling waar zowel ambtenaren als bewoners ‘in groeien’.

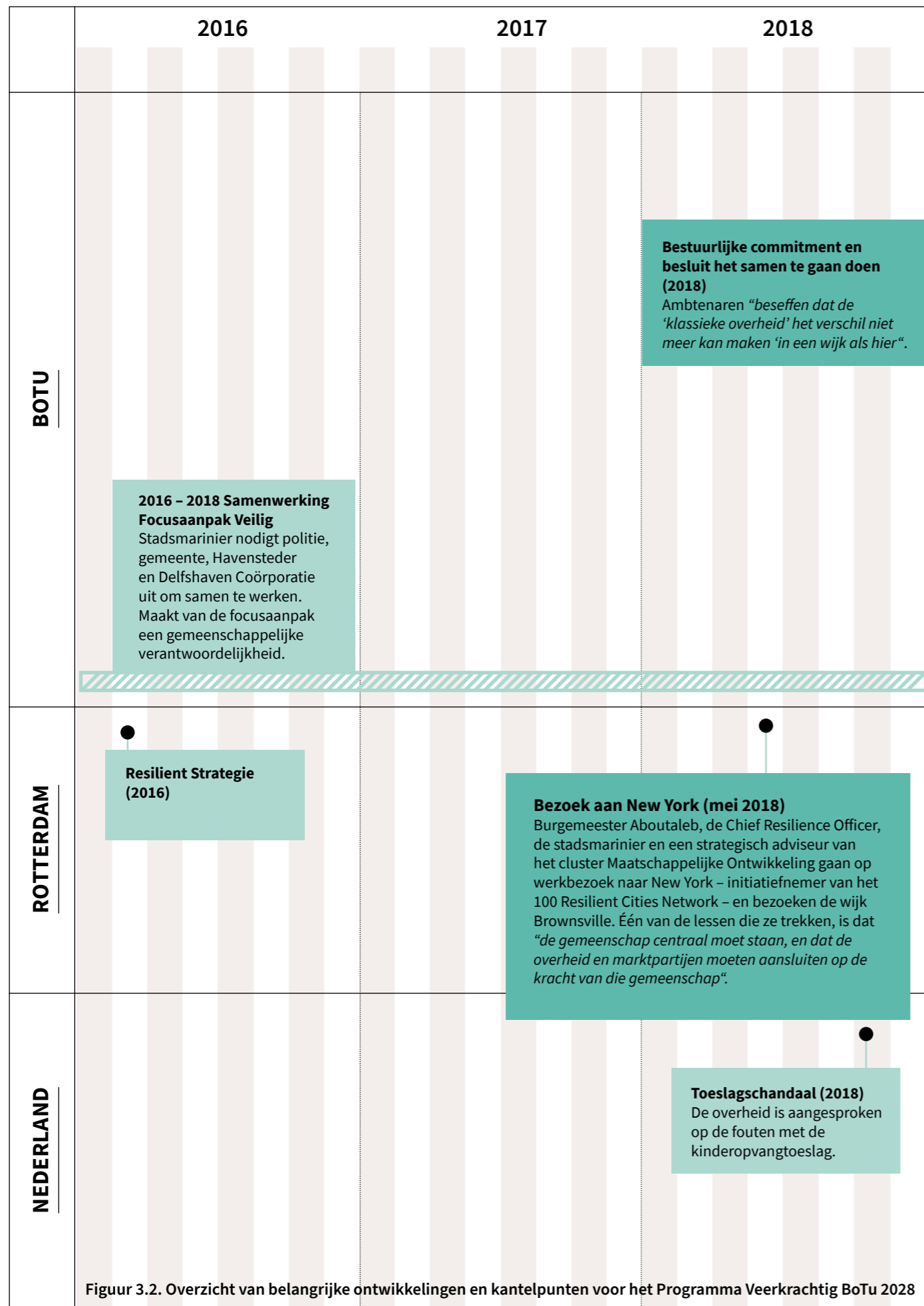
Voortzetting ‘Open Oproep BoTu’ en democratische legitimiteit

Hoewel de ‘Open Oproep BoTu’ eigenaarschap van burgers vergroot, blijkt dat community building in combinatie met zeggenschap binnen democratische innovaties een keerzijde kan hebben. In principe hebben alle wijkbewoners toegang tot de besluitvorming, maar het blijkt dat bepaalde individuen of groepen geen invloed uitoefenen op het besluitvormingsproces.¹⁵ Het programma blijft innoveren om de BoTu raad te verbreden en het proces democratisch meer legitiem te maken. Er werd geëxperimenteerd met andere besluitvormingsmethoden om de stem van de minderheid beter mee te nemen en met loting om een nieuwe groep deelnemers te betrekken.

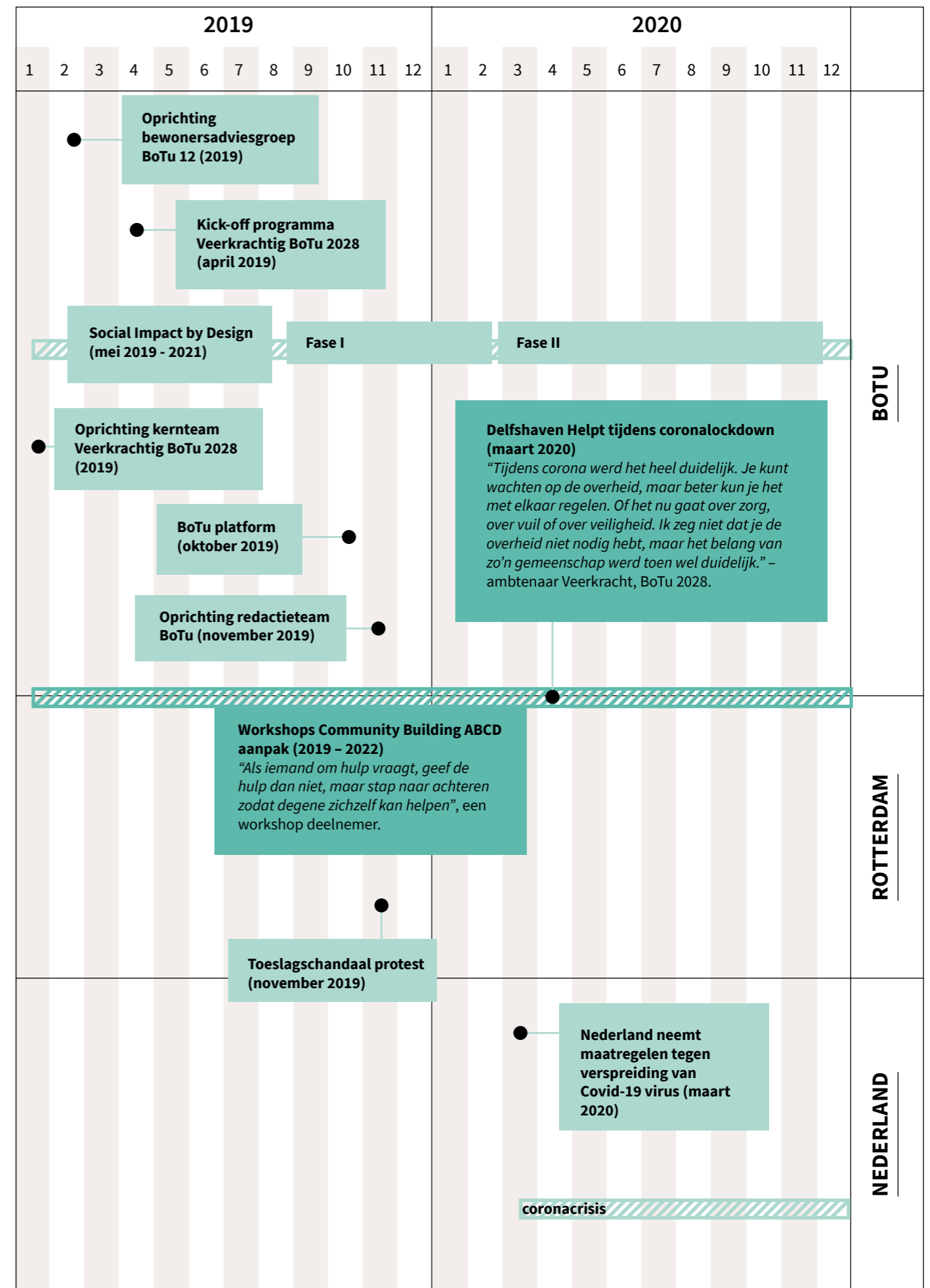
Continuïteit en CLLD

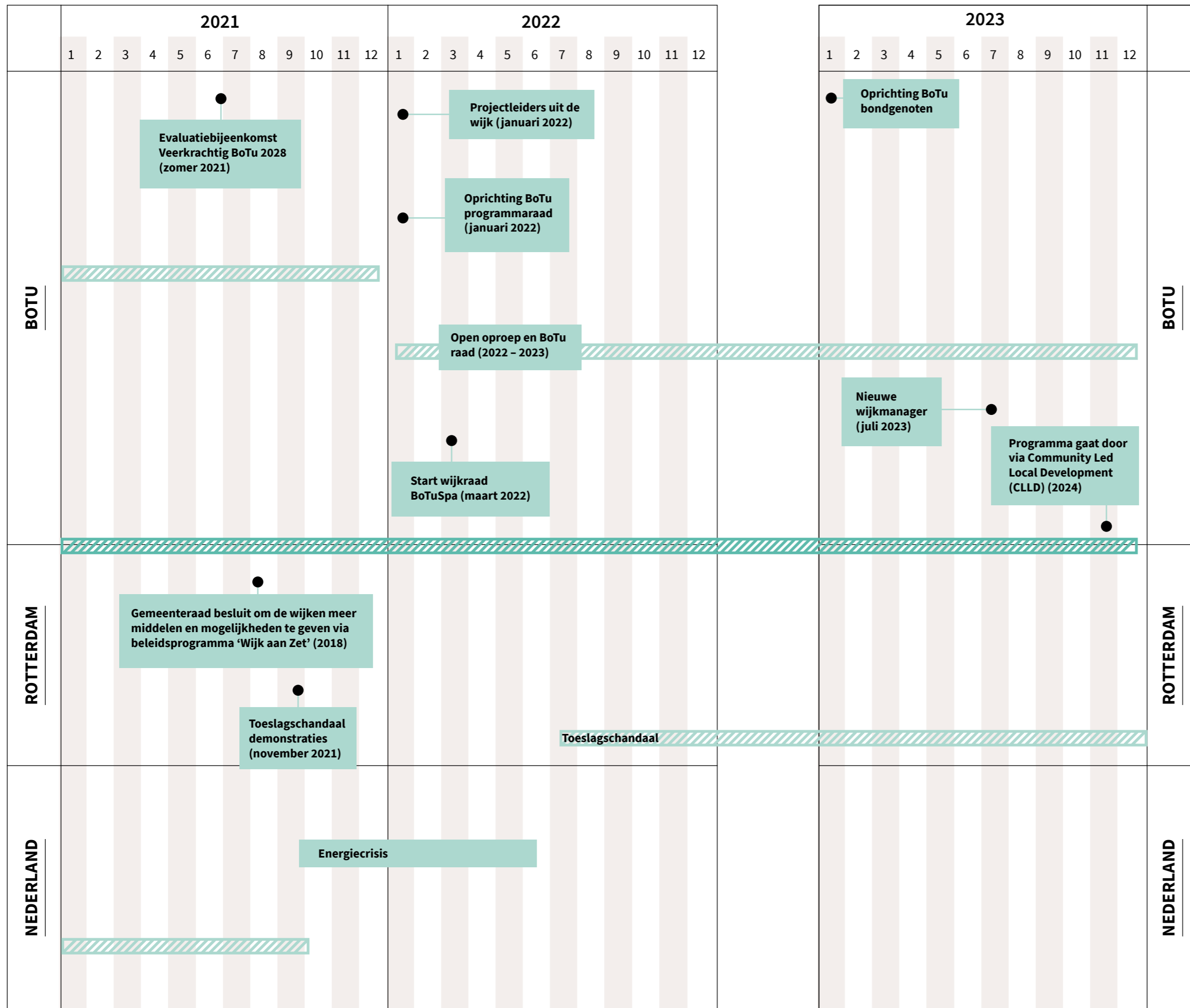
In 2023 is besloten dat de financiering door de gemeente voor de tweede termijn van het programma niet wordt gecontinueerd. Hiermee stond de continuïteit van het programma op losse schroeven en ontstond de noodzaak om alternatieven te ontwikkelen. Vanuit het programma Veerkrachtig BoTu 2028 werd besloten om de resterende financiering van de eerste termijn te benutten om delen van het programma in de tweede termijn te kunnen voortzetten. Daarnaast wordt in de tweede termijn van het programma ingezet op Community Led Local Development (CLLD). Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 beweegt zo van het eerste termijn van ‘community development’ naar ‘community-led development’, waarbij zeggenschap, betrokkenheid en eigenaarschap van en door bewoners centraal staan. Deze ontwikkeling wordt onderschreven door een toegekende Europese financiering voor CLLD. De financiering biedt de komende jaren continuïteit voor het programma Veerkrachtig BoTu 2028.

15 Drijfhout, Y., van Gils, M., (2023). Meer informatie op p. 58.

Figuur 3.2. Overzicht van belangrijke ontwikkelingen en kantelpunten voor het Programma Veerkrachtig BoTu 2028

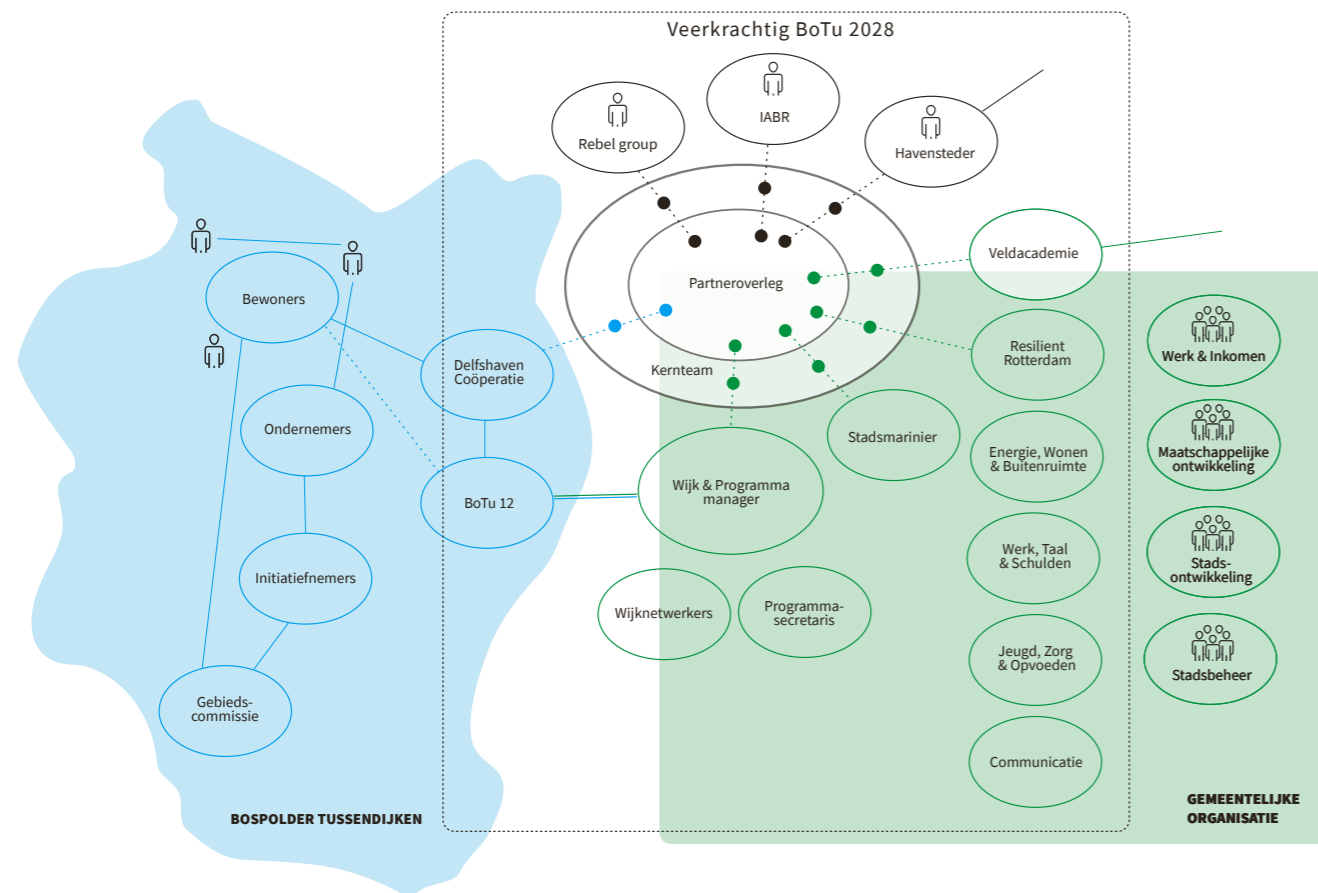
ORGANISATIESTRUCTUUR EN BETROKKEN ACTOREN

Het samenwerkingsverband van betrokken actoren bij Veerkrachtig BoTu 2028 is de afgelopen vijf jaar veranderd. Dit onderdeel gaat in op hoe de samenwerkingen zijn veranderd en welke actoren hierbij een rol speelden en op welke manier zij de gemeenschapsveerkracht van BoTu hebben beïnvloed.

“JE MERKT DAT DE ENE
AMBTENAAR MEER
VRIJHEID KAN CREËREN
OM MET DE REGELS OM TE
GAAN DAN DE ANDERE.”

- Informele initiatiefnemer

Figuur 3.3

Model van de organisatiestructuur en samenwerkingsrelaties van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 in 2019.

Veerkrachtig BoTu 2028 is een (gezamenlijk) wijkontwikkelingsprogramma van verschillende betrokken partners. De organisatiestructuur en samenwerkingen van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 zijn in de periode van 2019 – 2023 veranderd waarbij er een grotere rol voor bewoners is weggelegd, zie figuur 3.1 en 3.2. Hieronder worden diverse actoren beschreven die bij het programma betrokken zijn, of betrokken zijn geweest.

Kernteam

Voor de coördinatie van het programma is in 2018 een kernteam opgezet dat bestaat uit vertegenwoordigers van de Gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder, adviesbureau Rebel Group, burgerinitiatief Delfshaven Coöperatie, en onderzoeksinstelling Internationale Architectuur Biennale Rotterdam (IABR). Veldacademie is onderdeel van het kernteam om ontwikkelingen binnen het programma te monitoren. Naast onderzoek en observatie werkt Veldacademie daarbij volgens het principe van actieonderzoek, waarbij nieuwe inzichten direct worden ingezet om de praktijk van de uitvoering te versterken.

Voor elk van de programmaonderdelen is er een programmeur in het kernteam die ook verantwoordelijk is voor de uitvoering. Het kernteam komt maandelijks samen in een kernteamoverleg. Het doel van het overleg is om verschillende netwerken te verbinden, het programma te evalueren en door te ontwikkelen. Het kernteam groeide in het eerste jaar van 4 naar 20 leden. Tijdens de coronacrisis heeft het maandelijks kernteamoverleg digitaal plaatsgevonden. Eind 2022 is het kernteam opgeheven.

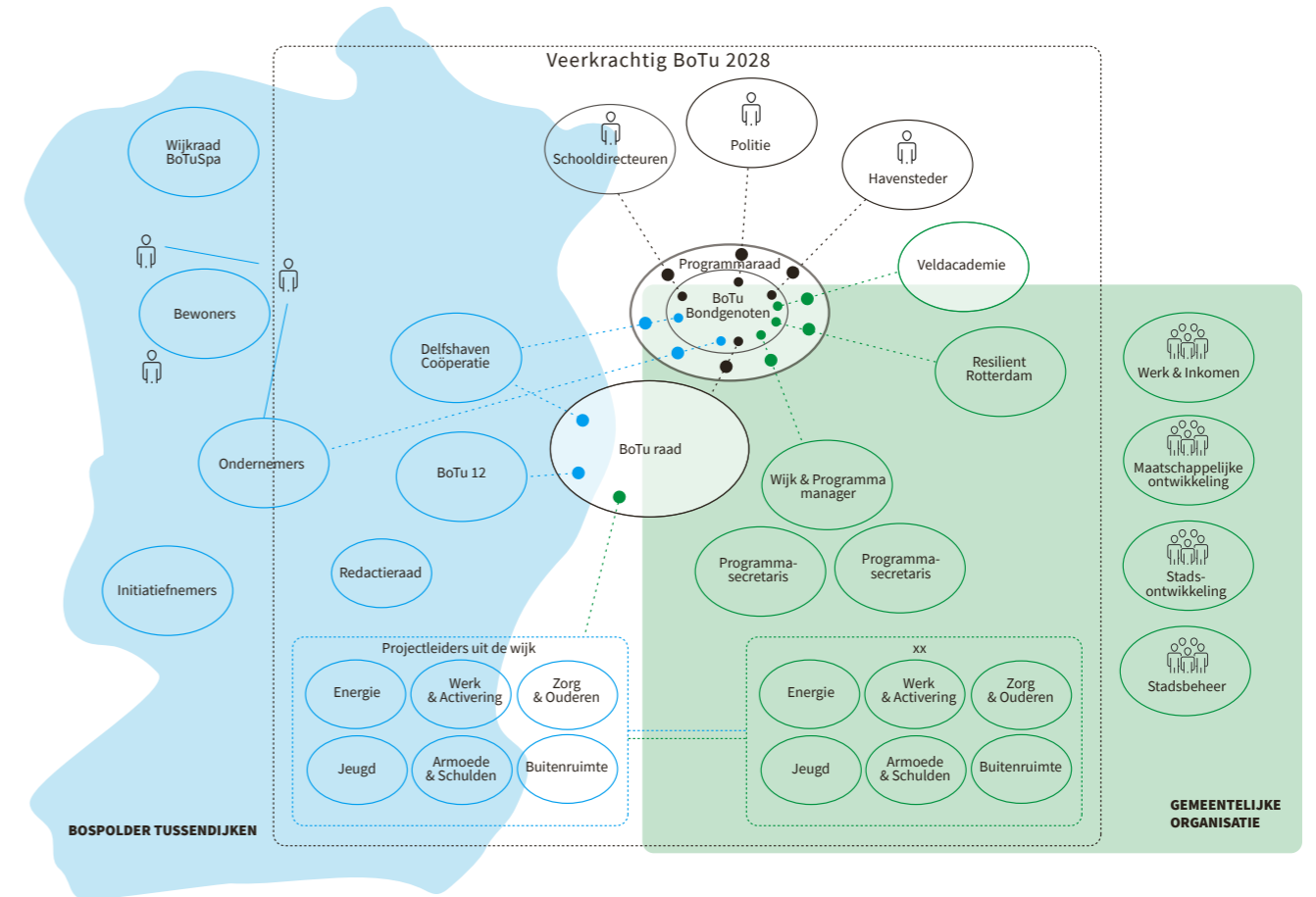
Partneroverleg

Om slagkracht van de uitvoering te vergroten wordt in 2019 parallel aan het kernteam een structureel partneroverleg ingesteld in kleiner verband. Het partneroverleg bestaat uit een vertegenwoordiger van de Delfshaven Coöperatie, Havensteder, Rebel Group en de programmamanager. De deelnemers van het partneroverleg gaven gezamenlijk sturing aan het programma. Eind 2022 is het partneroverleg opgeheven. De partijen zijn vanaf dat moment onderdeel van de programmaraad BoTu.

Gemeente Rotterdam

Een deel van het kernteam bestond uit ambtenaren van de Gemeente Rotterdam. De functie programmamanager

Figuur 3.4

Model van de organisatiestructuur en samenwerkingsrelaties van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 in 2023.

Veerkrachtig BoTu 2028 en wijkmanager verenigt zich in één persoon. Net als het merendeel van het kernteam betreft het een door de gemeente aangestelde ambtelijke functie. De programmamanager is eindverantwoordelijk voor de invulling van het programma en de besteding van de middelen. De programmamanager die van 2018 tot 2023 actief was werkte eerder als wijknetwerker in BoTu en was tevens woonachtig in het gebied. In de zomer van 2023 startte een nieuw wijk- en programmamanager.

De programmamanager wordt ondersteunt door een programmasecretaris die de financiën beheert en een deel van de organisatie van het programma uitvoert. De programmamanager werd ondersteunt door een communicatiemanager. Met het opheffen van het kernteam veranderde de rol van communicatiemanager naar ‘ambtelijke counterpart’ en kwam er op het gebied van communicatie meer verantwoordelijkheid bij het redactieteam BoTu te liggen.

Bij aanvang van het programma maakte de stadsmarinier deel uit van het kernteam. In 2020 heeft BoTu afscheid genomen van de stadsmarinier. De Chief Resilience Officer (CRO) is vanuit de gemeente verantwoordelijk voor de

stadsbrede resilience-strategie voor een weerbaar en veerkrachtige stad. BoTu maakt als casestudy onderdeel uit van deze strategie. De CRO maakt onderdeel uit van de BoTu programmaraad. Sinds 2023 zet Resilient Rotterdam zich in voor kennisdeling van lessen uit BoTu middels het door Europa gefinancierde project UP2030.

In de loop van het programma krijgen de betrokken ambtenaren een andere rol, waarbij zij steeds meer adviserend en coachend werken ter ondersteuning van ‘projectleiders uit de wijk’.

Delfshaven Coöperatie

Delfshaven Coöperatie is een bewonersinitiatief dat zich sinds 2015 inzet voor de ontwikkeling van het gebied Delfshaven, waar Bospolder-Tussendijken onderdeel van is. Deze partij is verantwoordelijk voor het programma-onderdeel Community Building en actief betrokken bij de plaatselijke energietransitie en de ontwikkeling van het maatschappelijk vastgoed in de wijk. Aanvankelijk maakten leden van de Delfshaven Coöperatie onderdeel uit van het kernteam en partneroverleg, in een later stadium treden ze toe tot de BoTuraad en BoTu programmaraad.

Havensteder

Een vertegenwoordiger van woningcorporatie Havensteder maakt onderdeel uit van het kernteam. De woningcorporatie geeft als partner ook advies over de selectie van de teams uit Social Impact by Design. Na het opheffen van het kernteam blijft Havensteder betrokken in de programmaraad.

Rebel Group

Rebel Group is een management adviesbureau dat zich richt op financieel-economische en strategische dienstverlening. Deze partij is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en uitvoering van het programmaonderdeel Social Impact by Design. Rebel Group maakte deel uit van het kernteam en het partneroverleg. Na de afronding van Social Impact by Design en het opheffen van het kernteam speelt Rebel Group geen rol meer in Veerkrachtig BoTu 2028.

IABR

De Internationale Architectuur Biennale Rotterdam (IABR) organiseert tweemaaljaarlijks een internationale manifestatie over stedelijke ontwikkeling. De organisatie is actief betrokken bij de ontwikkelingen rondom de energietransitie in BoTu. IABR had een adviserende rol bij het programmaonderdeel Social Impact by Design en was onderdeel van het kernteam. Na het opheffen van het kernteam speelden zij geen actieve rol meer in Veerkrachtig BoTu 2028. Wel blijven ze betrokken bij de plaatselijke energietransitie.

Veldacademie

Kenniswerkplaats Veldacademie is verantwoordelijk voor de monitor Veerkracht in Bospolder-Tussendijken. De monitor is ingericht als actie-onderzoek, waarbij gemeenschapsveerkracht niet alleen wordt onderzocht maar ook een bijdrage wordt geleverd aan de praktijk door evaluatie en doorontwikkeling van het programma. Veldacademie stimuleert het leerproces door het organiseren van evaluatiemomenten en kennisuitwisseling in de wijk, in de stad en op regionale- en landelijke schaal. Veldacademie nam als observator deel aan het kernteam. Na het opheffen van het kernteam verplaatsen de observaties zich naar bijeenkomsten van de BoTu raad en een maandelijks overleg met de programmamanager.

BoTu12

De BoTu12 is een raad van buurtbewoners die advies geeft aan de programmamanager en Stichting GoBoTu bij het maken van plannen en keuzes. BoTu12 had onder andere een adviserende rol aangaande de selectie van teams voor Social Impact by Design. Daarnaast gaven ze de afgelopen jaren op tal van onderwerpen (ongevraagd)

advies¹⁶. Vanaf 2022 hadden de leden van BoTu 12 ook deel uit van de BoTu raad, die beslissingen neemt over het budget voor wijkinitiatieven via de Open Oproep BoTu en zit er een vertegenwoordiger van de BoTu12 in de programmaraad.

Redactieteam BoTu

In het najaar van 2019 is het redactieteam BoTu opgericht. Deze groep bewoners, waaronder schrijvers en fotografen, delen informatie over de ontwikkelingen in de gemeenschap via diverse kanalen zoals social media, nieuwsbrief en website. Zij werken nauw samen met de gemeentelijke communicatiemanager die verbonden was aan Veerkrachtig BoTu 2028.

Stichting GoBoTu

Stichting GoBoTu beheert het budget van Social Impact by Design en beslist over de selectie van teams. Het driekoppige bestuur van GoBoTu werd geadviseerd door BoTu12 en het kernteam. Na afronding van Social Impact by Design in 2021 is de stichting opgeheven.

BoTu Community

Voorafgaand aan de coronacrisis werden elk kwartaal bewoners, partners en belangstellenden (de zgn. BoTu Community) uitgenodigd om mee te denken en mee te doen aan het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Er werden updates gedeeld over de ontwikkelingen in de wijk en er was de mogelijkheid om te netwerken. Na de coronacrisis vonden deze bijeenkomsten niet meer plaats.

Projectleiders uit de wijk

Projectleiders uit de wijk zijn bewoners die taken van het kernteam en de ambtelijke projectleiders overnamen. Sinds 2022 begeleiden zij initiatiefnemers van de Open Oproep BoTu. Daarnaast bouwen en onderhouden ze een netwerk van actieve organisaties, initiatieven en bewoners in de wijk rond een specifiek thema. Ze ontvangen een vergoeding voor hun werkzaamheden. Projectleiders zijn onder meer actief op de volgende thema's: armoede en schulden, energie, buitenruimte, gezondheid, digitalisering, duurzaamheid, schoon en mooi, werk en activering.

Ambtelijke counterparts

De rol van beleidsambtenaren verandert gedurende het proces. Sinds het opheffen van het kernteam begin 2022 vervullen zij als ambtelijke counterparts een begeleidende en adviserende rol richting projectleiders uit de wijk.

---

16 Post, H., (2020).

Wijkraad BoTuSpa

In 2022 is in Rotterdam het programma Wijk aan Zet ingevoerd waarbij gebiedscommissies plaatsmaakten voor de wijkraden.¹⁷ De invoering van de wijkraden heeft als doel om meer middelen en invloed in wijken te beleggen. Er zijn in totaal 39 wijkraden, waarbij de wijkraad van BoTu samenvalt met de wijk Spangen (BoTuSpa). Deze ontwikkeling brengt een nieuwe dynamiek naar de wijk.

BoTu raad

De BoTu raad is in 2022 opgericht om bewoners te laten beslissen over de verdeling van het budget in de Open Oproep BoTu. De bijeenkomsten van de raad vinden vier keer per jaar plaats, waarbij er gemiddeld 40 deelnemers aanwezig zijn. De BoTu raad bestaat uit verschillende groepen, waaronder BoTu 12 en de wijkraad. In 2023 wordt de BoTu raad uitgebreid door nieuwe raadsleden te selecteren via loting.¹⁸

BoTu programmaraad

De BoTu programmaraad is in 2022 in het leven geroepen na het opheffen van het kernteam en het partneroverleg. Deze heeft als hoofddoel om de koers van het programma te bepalen en te beslissen welke thema's binnen die koers belangrijk zijn. Het is een groep van circa 20 persone die eens per kwartaal samenkomt. De groep bestaat uit vertegenwoordigers van diverse lokale partijen en belanghebbenden, waaronder gemeente, scholen, politie, woningcorporatie, bewoners, ondernemers en lokale initiatieven. In verband met beperkte slagkracht gaat de BoTu programmaraad na een jaar op in het kleinere BoTu bondgenotenoverleg.

BoTu bondgenoten

In 2023 werd de BoTu programmaraad vervangen door het BoTu bondgenotenoverleg. Dit is een kleinere groep van 6 à 8 personen die maandelijks bij elkaar komt om de koers te bepalen van Veerkrachtig BoTu 2028. De groep bestaat uit woningcorporatie, ondernemers, schooldirecties, bewoners en lokale initiatieven.

---

17 Wijk aan Zet, <https://www.rotterdam.nl/wijk-aan-zet>.

18 Drijfhout, Y., van Gils, M., (2023). Meer informatie op p.58.

“ZIJ [BEWONERS] ZIJN
ECHT HANDIG GEWORDEN
OM SAMENWERKING
MET DE GEMEENTE OP
TE ZOEKEN”

- Ambtenaar Gemeente Rotterdam

BOTU ALS VEERKRACHTIG SYSTEEM: DE WERKZAME ELEMENTEN

De elementen die de gemeenschapsveerkracht in BoTu faciliteerden worden belicht. Belangrijke elementen waren onder meer het sociaal kapitaal, leiderschap en een faciliterende omgeving.

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal betreft de verbanden en netwerken die het veerkrachtig handelen van een gemeenschap ondersteunen. Deze netwerken zijn van invloed op de toegang tot hulpbronnen om gezamenlijke acties te organiseren. We maken daarbij onderscheid tussen bindend, overbruggend en connectie kapitaal. Het sociaal kapitaal wordt door bewoners en professionals als een van de grote kwaliteiten van BoTu beschreven en benoemd als verklaring voor de snelle en effectieve opkomst van hulpstructuur Delfshaven Helpt tijdens de coronacrisis. Hierbij is sprake van zogenaamd connectiekapitaal: de mate waarin personen en gemeenschappen relaties hebben met poortwachters, invloedrijke individuen die toegang hebben tot hulpbronnen, zoals bijvoorbeeld ambtenaren.¹⁹ Netwerken en verbindingen tussen formele en informele partijen, bleken onder meer van invloed op de omvang van hulpacties en ondersteuning van een brede groep bewoners tijdens de coronacrisis.

Nieuwe vormen van samenwerking tussen bewoners en ambtenaren ontstonden er ook bij inrichting en beheer van de openbare ruimte. Zo ontstond bewonersinitiatief Schoon en Mooi BoTu, alsmede een samenwerking rondom verbetering van het Bospolderplein. “Zij [bewoners] zijn echt handig geworden om samenwerking met de gemeente op te zoeken”, aldus een ambtenaar in BoTu.

Het sociaal kapitaal in BoTu bouwt voort op een veelheid aan personen en initiatieven die reeds actief waren in de wijk voor de start van het programma. Daarnaast zijn ook nieuwe personen en groepen actief geworden, waaronder de BoTu 12 en initiatieven uit de open oproep. Het valt op dat personen die onderdeel werden van het wijkontwikkelproces op een later moment (ook) andere rollen in de wijk gingen vervullen. Een lid van de BoTu12 is bijvoorbeeld projectleider geworden en tevens als initiatiefnemer actief geweest. Bewoners zijn in de periode 2019 – 2023 een grotere rol gaan spelen in de organisatiestructuur van Veerkrachtig BoTu 2028, onder meer door de oprichting van nieuwe besluitvormingsorganen zoals de Programmaraad en de BoTu Raad. Naast bewoners kregen ook ondernemers, schooldirecteuren en huisartsen in toenemende mate een rol in het programma.

Nieuwe besluitvormingsorganen zoals de BoTu 12, BoTu raad en programmaraad zorgden voor nieuwe verbindingen tussen bewoners en initiatiefnemers in de wijk. Tevens werden bestaande relaties geïntensiveerd. Een goed voorbeeld is de BoTu 12, een opvallend hechte groep die door enkelen wordt beschreven als ‘familie’.

Leiderschap

Van sturen naar faciliteren (formeel)

Leiderschap betreft de kwaliteiten van sleutelfiguren die nodig zijn om gemeenschapsveerkracht te faciliteren. Een van de ambities van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 richt zich op een ‘responsieve’ rol voor de overheid. In BoTu blijkt dat responsiviteit van professionals grotendeels afhangt van persoonlijke kenmerken. Het geloven in de kracht van de gemeenschap – en met name een gelijkwaardige samenwerking met bewoners – is een belangrijke kwaliteit die samenhangt met leiderschap. Werkzame elementen zijn goed kunnen luisteren, open staan om te blijven leren, vindingrijk en flexibel zijn, aanwezig zijn in de wijk, bekend zijn zowel met de leefwereld als de systeemwereld en de ABCD.²⁰ Het is belangrijk om daarin ook ondersteuning van leidinggevenden te ervaren.

Het is voorwaardelijk dat professionals langdurig betrokken blijven om relaties te kunnen opbouwen en onderhouden. Persoonlijke relaties blijken cruciaal voor gemeenschapsveerkracht en sterk afhankelijk van individuen. In dit kader wordt lovend gesproken over de betrokkenheid van de gebiedsorganisatie in BoTu. De rol van de wijkmanager is in dit kader representatief: responsiviteit, leiderschap en gelijkwaardige samenwerking wordt op waarde geschat.

Het mobiliserend en verbindend vermogen van de wijkmanager faciliteert onder meer het ontstaan en de groei van een betrokken gemeenschap, waarbij bewoners steeds vaker de leiding nemen. De allereerste stap in dit proces is het winnen van vertrouwen door ‘dingen in beweging te zetten’. Er is daarbij aandacht voor het verbinden van personen en groepen in de wijk. Dat gaat langzaam, ‘één voor één’. Zo benadrukt de programmama-

nager dat een responsieve overheid niet leidend of initiërend is maar ideeën en initiatieven van de lokale gemeenschap volgt en ondersteunt. Zij zag haar rol veranderen ‘van bestuurder naar bijrijder’ en zegt daarover: “Als steeds meer mensen binnen de community opstaan om mee te doen, bereik je een punt dat betrekken en participeren niet meer volstaat. Het wordt pas echt krachtig als bewoners invloed en zeggenschap krijgen. Durf je mandaat te verleggen naar de wijk en laat bewoners daadwerkelijk beslissen over budgetten, interventies en processen”. De betrokkenheid in BoTu is niet vanzelfsprekend. De wisseling van de gehele gebiedsorganisatie binnen een relatief korte tijdperiode van zes maanden in 2023 is mogelijk een bedreiging voor de duurzame betrokkenheid van de gemeenschap in BoTu. Het is hiervoor van cruciaal belang dat samenwerking gelijkwaardig is, waarbij bewoners worden gezien en zeggenschap ervaren.

Van meedoen naar meebeslissen (informeel)

Leiderschap gaat over de kwaliteiten van informele actoren in een wijk die als sleutelfiguren fungeren en leiderschap tonen. Voor hen geldt ook dat het een pre is om over kennis van zowel de leefwereld als systeemwereld te beschikken. Actieve bewonersgroepen zoals BoTu12 en Delfshaven Coöperatie vervullen tevens een ambassadeursrol in de wijk. In de afgelopen vijf jaar hebben bewoners steeds meer invloed en zeggenschap over de ontwikkelingen in BoTu gekregen. Het ontstaan van de BoTu raad speelde daarbij een belangrijke rol, waarbij bewoners niet langer alleen adviseerden en meededen, maar ook meebeslissen. Dit leidde tot meer betrokkenheid en een gevoel van eigenaarschap onder de deelnemers van de BoTu raad. Betrokkenen benadrukken dat de raad voldoende groot en divers moet zijn om de democratische legitimiteit te waarborgen en om de impact op de wijk te vergroten. In 2023 wordt daarom ingezet op het vergroten van de BoTu raad door middel van loting. Daarnaast blijkt het een uitdaging om in een context van diversiteit het besluitvormingsproces op gelijkwaardige wijze te laten plaatsvinden. Om dit te verbeteren wordt geëxperimenteerd met andere besluitvormingsmethoden om de stem van de deelnemers met minder autoriteit beter te doen meewegen.²¹

Faciliterende omgeving

Bestuurlijke omgeving: wetten, regels en politieke ondersteuning

Het beleggen van mandaat bij de wijk heeft de veerkracht van de lokale gemeenschap vergroot door een toegenomen betrokkenheid, gevoel van eigenaarschap en het versterken van lokale netwerken. Doordat er een eigen budget beschikbaar was voor het programma Veerkrachtig BoTu 2028 was het makkelijker om dit te realiseren. “Het eigen budget en mandaat van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 gaf veel vrijheid om te handelen.”, aldus de toenmalige wijkmanager. Het programma startte in 2019 met een looptijd van 10 jaar. Halverwege het programma besloot het stadsbestuur om de financiering niet langer te continueren in een tweede termijn. Desondanks is er door de gebiedsorganisatie naar mogelijkheden gezocht om delen van het programma voort te zetten. Vanuit het programma Veerkrachtig BoTu 2028 werd besloten om de resterende financiering van de eerste termijn te benutten om delen van het programma in de tweede termijn te kunnen voortzetten. Daarnaast wordt in de tweede termijn van het programma ingezet op Community Led Local Development (CLLD), middels een toegekende Europese financiering.

Sociaal-fysieke omgeving

Laagdrempelige en kleinschalige ontmoetingsplekken in de wijk zijn essentieel voor gemeenschapsveerkracht in BoTu. De plekken zorgen voor overbruggend en verbindend sociaal kapitaal in de wijk. Informele buurthuis kamers bedienen hun eigen netwerken en vullen aan op het Huis van de Wijk. Daarnaast spelen schoolpleinen een centrale rol als knooppunten van netwerken in wijk. De gemeente en woningcorporatie spelen een belangrijke rol in het creëren, faciliteren en duurzaam borgen van ontmoetingsplekken, zoals het ondersteunen van buurthuis kamers die door de wijk worden beheerd en het ontwikkelen van levendige en veerkrachtige schoolpleinen.

(Digitale) communicatieomgeving

Digitale communicatie schept mogelijkheden om snel te communiceren en onderling informatie te delen. In BoTu organiseren diverse actoren zich in lokale online groepen. Een mooi voorbeeld is de Whatsapp-groep ‘Club van Daan’ – vernoemd naar de voormalig stadsmarinier – bestaande uit een netwerk van 250 vrouwen woonachtig

¹⁹ Doff, W. (2017).

²⁰ Hofstra, R., (2023).

²¹ Drijfhout, Y., van Gils, M., (2023). Meer informatie op p.58.

en/of actief in het gebied. Via deze informele communicatieomgeving weten actoren in BoTu elkaar gemakkelijk te vinden en mobiliseren.

Veerkrachtig vermogen

Het veerkrachtig vermogen van BoTu beschrijven we op basis van acht resilience kwaliteiten: responsiviteit, flexibiliteit, redundantie, robuustheid, vindingrijkheid, reflexiviteit, integraliteit en inclusiviteit.²²

Robuustheid, responsiviteit, flexibiliteit en redundantie

BoTu werd in 2020 geconfronteerd met de coronacrisis. We zagen dat de lokale gemeenschap responsief was door snel en effectief te handelen, onder meer door oprichting van Delfshaven Helpt. De respons bouwde voort op bestaande netwerken en samenwerkingen die met behulp van eerdere investeringen in het lokale netwerk, mede door het programma Veerkrachtig BoTu 2028, van de grond kwamen. De uitvoering van acties vond plaats in samenwerking met formele actoren, waaronder Gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder en WMO Radar. De jarenlange investeringen in netwerken en lokale initiatieven hebben bijgedragen aan de capaciteit van de wijk om op de crisis te reageren. De rol van informele netwerken en lokaal initiatief, dat verbinding weet te vinden met formele netwerken, blijkt cruciaal voor responsiviteit van een wijk.²³⁻²⁴

Integraliteit en inclusiviteit

Het programma experimenteert met een open oproep met als doel bewoners en ondernemers zelf met plannen te laten komen voor het verbeteren van de leefomgeving. De open uitnodiging en het flexibele programmabudget stimuleren initiatiefnemers om integrale oplossingen te ontwikkelen. Bewoners in de BoTu Raad beslissen zelf welke plannen financiering ontvangen. Dit brengt het risico met zich mee dat dit proces ongelijkheid in de hand speelt. Om het beslisproces van de BoTu raad in te richten als een inclusief proces waaraan iedereen kan deelnemen zijn aanpassingen gedaan om gelijkwaardigheid te vergroten. Het resulteerde onder meer in zorgvuldige begeleiding van deelnemers en het inzetten van alternatieve, meer inclusieve manieren van dialoog en besluitvorming, zoals met behulp van *deep democracy*, waardoor bijvoorbeeld de afhankelijkheid van taalvaardigheid kleiner werd.

²² Arup, Rockefeller Foundation (2015).

²³ Slingerland, G., Edua-Mensah, E., van Gils, M., Kleinhans, R., & Brazier, F. (2023).

²⁴ Veldacademie, (2021).

Vindingrijkheid

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 heeft een brede groep actoren en hulpbronnen, zoals bewoners en lokale initiatieven, aan zich weten te verbinden. Betrokken bewoners en initiatiefnemers ervaren dat er in BoTu naar hun wensen en behoeften wordt geluisterd. De ambitie om financieel kapitaalkrachtige partijen aan te trekken bij initiatieven is minder goed van de grond gekomen. Bovendien wordt ook de voortzetting van Veerkrachtig BoTu 2028 bedreigd door de stopzetting van financiële middelen door het stadsbestuur halverwege de uitvoering van het programma. Een voorbeeld van vindingrijkheid wordt ingegeven door het verwerven van Europese middelen voor Community Led Local Development (CLLD). Met behulp van deze financiering kan er de komende jaren blijvend worden geëxperimenteerd met een open oproep voor initiatieven in BoTu.

Reflexiviteit

Reflexiviteit betreft het leren van ervaringen en het opdoen en implementeren van nieuwe kennis. Het reflexief vermogen binnen het programma resulteerde in een aantal veranderingen in de organisatiestructuur waarbij een groter mandaat bij de wijk is belegd. Dit kreeg onder meer vorm in het instellen van projectleiders uit de wijk en het beslissen over initiatieven uit de open oproep door de BoTu raad. Dit heeft ertoe geleid dat de betrokkenheid onder bewoners is vergroot en er een grotere mate van eigenaarschap werd ervaren. De vorm van de open oproep heeft door de jaren heen verschillende gedaantes gekend en blijft zich aanpassen, wat het lerend vermogen van het programma toont.

TERUGBLIK OP DE OPRICHTING VAN WIJKCOLLECTIE BOTU

ALS ER VEEL DEUREN ZIJN IS HET MAKKELIJK OM NAAR BINNEN TE GAAN

Nicole van Dijk

Nicole van Dijk is initiatiefnemer van Stichting Wijkcollectie, wat een podium geeft aan het hedendaags erfgoed in wijken en verbinding in lokale gemeenschappen faciliteert. Vier jaar geleden startte Wijkcollectie in de wijk Bospolder-Tussendijken. Inmiddels is de Wijkcollectie uitgegroeid tot een organisatie die in meerdere Rotterdamse wijken actief is. Nicole blikt terug op de totstandkoming van de collectie BoTu en wat deze plek uniek maakt ten opzichte van andere Rotterdamse wijken.

In Bospolder-Tussendijken leeft het idee dat mensen zelf kunnen bijdragen aan hun wijk. Het is een wijk waar bewoners door andere bewoners worden ondersteund in het nemen van initiatief. Als iemand een idee heeft om iets te gaan doen zijn er veel personen om naar toe te gaan voor het beantwoorden van allerlei vragen. Deze mensen vormen een aanspreekpunt in de wijk die anderen aanmoedigen en doorverwijzen. Als iemand iets wil beginnen zoals bijvoorbeeld de wijk schoonmaken, dan wordt daar niet raar van opgekeken maar juist heel enthousiast gereageerd en raad gegeven. Dus als mensen met ideeën komen wordt dat wel met open armen ontvangen. In het algemeen kunnen bewoners hierdoor sneller de weg vinden.

Als iemand een activiteit gaat organiseren, dan weten de burens dat en die gaan daardoor ook misschien een keertje iets doen. Als er al een groepje mensen is die bezig is dan raakt dat ook weer andere mensen. Het een belangrijke eerste stap om meer mensen actief te krijgen in de wijk. Waar iedereen welkom is en waar je gewoon met je idee kunt komen. Als je een keer iets gaat organiseren en er komt niemand, dan ga je het ook niet nog eens doen. Want als je ervaart dat je een eigen idee verder kunt brengen in de wijk werkt dat heel versterkend. Helemaal als je dan ook nog gezien voelt door mensen die daar wonen en die het leuk vinden.

Verbindende steunpunten in de wijk

In het ondersteunend netwerk van verschillende personen die als steunpunt voor anderen functioneren zit de veerkracht van zo'n wijk. Deze mensen en groepen zijn de informele 'dragere' van het wijknetwerk in BoTu. We zien een beweging rondom Veerkrachtig BoTu 2028 van een aantal sleutelfiguren die een overbruggende functie innemen tussen verschillende gemeenschappen. In BoTu zijn bewoners soms onderdeel van een specifieke gemeenschap, maar het lijkt erop dat er verbindingen zijn tussen iedereen. Dat komt door die sleutelfiguren die een overbruggende functie hebben en netwerken met elkaar verbinden. Dat gebeurt niet alleen binnen de wijk, maar ook buiten de wijk. Verschillende initiatiefnemers en sociaal ondernemers uit BoTu zijn bijvoorbeeld ook actief in Schiedam of andere Rotterdamse wijken.

We ervaren dat in BoTu de deuren letterlijk en figuurlijk open staan. Het is een soort open houding waardoor het makkelijk en toegankelijk is om naar binnen te stappen in het netwerk. We hebben goed contact met verschillende bewoners, bijna op een vriendschappelijke wijze.

Een open houding naar de 'de ander' en verandering

Het valt op dat de houding in BoTu relatief open is naar andere mensen, bijvoorbeeld nieuwkomers in de wijk, mensen die moeten integreren, mentale problemen hebben of de taal nog niet machtig zijn. Dat zijn de mensen die met echte uitdagingen te maken hebben. Dat zien we bijvoorbeeld in initiatieven zoals de schaatsbaan voor de Oekraïneboot. Om de nieuwe bewoners zich meer thuis te laten voelen wordt er gezocht naar een verbindende activiteiten. Los van van de vraag of deze verbinding daadwerkelijk totstandkomt, de intentie is er in ieder geval wel. Ook met de mensen die de afgelopen jaren in de nieuwbouw aan de Hudsonstraat zijn komen wonen. Er heerst het idee dat nieuwe bewoners ook moeten worden betrokken.

“IN BOTU IS DIT
LAAGDREMPELIGER
GEMAAKT DOOR ALLE
DEUREN DIE ER ZIJN IN
DE VORM VAN MENSEN
EN PLEKJES. HIERDOOR
WORD JE MEER
UITGENODIGD OM DEEL
TE NEMEN EN MEE
TE DOEN.”

– Initiatiefnemer

TERUGBLIK OP DE OPRICHTING VAN WIJKCOLLECTIE BOTU

Het netwerk is relatief absorberend naar nieuwe bewoners. Wat ook opvalt is dat BoTu voortdurend in beweging is. Mogelijk vergelijken bewoners het hierdoor minder vaak met vroeger, want de wijk is al zo lang in verandering.

We zien dat bewoners in andere wijken ook actief zijn, maar soms meer in een gesloten groep en wat minder open naar verandering. Mensen vergelijken vaker met een verleden. Een verleden dat er misschien nooit was, maar dat leeft in het collectief geheugen. Het gaat over vroeger en de gemeenschap van toen. Daarnaast zien we dat in andere wijken de houding naar instituties wat negatiever is, waaronder de overheid en organisaties die met de overheid te maken hebben. In BoTu hoor je ook wel negatieve geluiden, maar toch wel iets minder. Het idee dat mensen het samen moeten doen heerst er meer. Samen betekent dan vooral met andere bewoners, maar ook met de overheid. Dat heeft er ook mee te maken dat in andere wijken een trekkende rol van de overheid verwacht wordt. En bewoners daarmee wat passiever en afwachtend worden. Die houding is niet alleen vervelend voor nieuwkomers en kwetsbaren, maar ook voor die mensen die er al heel lang wonen. Die voelen zich niet meer thuis en denken dat de wereld verandert, voelen zich bedreigd of ervaren dat ze dingen verliezen. Het oude en het nieuwe polariseert dan eigenlijk meer.

Een omgeving die uitnodigt voor verbinding

Het type wijk maakt uit. BoTu is een echte stadswijk verbonden met omliggende wijken zoals Spangen. Er zijn veel voorzieningen in de wijk, zoals het ruime winkelaanbod op de Schiedamseweg. Daarnaast zijn er relatief veel ontmoetingsplekken zoals pleinen, basisscholen en buurthuis kamers. En mensen die zich inzetten voor die ontmoetingsplekken. De buitenruimte nodigt ook uit voor verbinding. Ook al is het niet altijd even mooi of schoon, het is wel levendig. In andere wijken zien we soms maar één Huis van de Wijk, of een centrale voorzieningenplek zoals een bibliotheek met beperkte openingstijden. Mensen komen dan niet op het idee dat ze zelf iets kunnen organiseren, maar denken eerder dat de gemeente dat maar moet doen.

Wat is de meerwaarde van een wijknetwerk?

De verbinding die er tussen verschillende mensen in het wijknetwerk is, is heel belangrijk voor hen. Het maakt ze gelukkiger, ook als het geen invloed heeft gehad op de financiële positie. De verandering die we in de wijk zien

richt zich veel meer op de zachte kanten van wijkontwikkeling en hoe mensen zich voelen in de wijk. Er is een betrokkenheid en eigenaarschap over de ontwikkeling. Mensen voelen zich eigenaar van het ontwikkelproces en zien dat als heel waardevol. Toch geldt dat natuurlijk niet voor iedereen in Bospolder-Tussendijken. Het is eigenlijk een beperkte groep die aangesloten is en we zien de positieve invloed vooral bij de mensen die zijn aangehaakt. In hoeverre de hele wijk hiervan profiteert kan ik niet zeggen.

De meerwaarde die duidelijk zichtbaar is zijn de vele deuren die de wijk heeft om naar binnen te gaan in het wijknetwerk. Als er maar één deurtje ergens is, dan kom je ook minder makkelijk naar binnen. Als er geen ingang is kun je niet meedoen. In BoTu is dit laagdrempeliger gemaakt door alle deuren die er zijn in de vorm van mensen en plekjes. Hierdoor word je meer uitgenodigd om deel te nemen en mee te doen. Mensen leren elkaar ook hoe ze deuren kunnen openen voor anderen en er zijn veel mensen die deze rol op zich nemen. In BoTu hebben bewoners, ondernemers, initiatiefnemers, professionals en overheid een infrastructuur gecreeerd van plekken en sleutelfiguren die er allemaal aan bijdragen dat de deuren naar het netwerk voor velen worden geopend.

“DE POLITIE? DIE DOET HIER NIKS! HET WORDT HIER VEILIG DOOR ONDERNEMERS ZOALS IK EN DOORDAT MCDONALD’S TOT ELF UUR ’S AVONDS OPEN IS WAARDOOR ER VEEL MENSEN OP STRAAT ZIJN.”

– Ondernemer

SAMENVATTING

De organisatiestructuur en samenwerkingsverbanden binnen het programma Veerkrachtig BoTu 2028 zijn in de periode (2019 – 2023) veranderd. De betrokken gemeenschap van individuen en groepen rondom het programma is in omvang en diversiteit toegenomen. De gemeenschap bouwde voort op samenwerkingen in de wijk voorafgaand aan het programma. Gedurende het programma zijn er steeds meer nieuwe sleutelfiguren, groepen en initiatieven betrokken geraakt. De ontwikkelende gemeenschap van Veerkrachtig BoTu 2028 bestaat uit zowel formele als informele actoren. Bij aanvang van het programma waren dit onder meer Gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder en bewonersinitiatief Delfshaven Coöperatie. Gedurende het programma zijn er meer bewoners, lokale initiatiefnemers, ondernemers, huisartsen en schooldirecties bij aangesloten.

In de periode 2019 – 2023 zijn de rollen van deze actoren veranderd en is het krachtenveld verschoven. Waar invloed en zeggenschap aanvankelijk lag bij formele instituties, zoals gemeente Rotterdam en Havensteder, is dit na verloop van tijd in toenemende mate bij de wijk belegd. Deze ontwikkeling was het gevolg van het besef van een groeiende ‘gemeenschapskracht’ in de wijk, die onder meer zichtbaar is geworden tijdens de coronacrisis. Er kwam daarnaast steeds meer nadruk te liggen op Community Building door trainingen in Asset Based Community Development (ABCD). Dit resulteerde onder meer in het opheffen van het formele kernteam, het aanstellen van projectleiders uit de wijk en het beleggen van het mandaat van de programmamanager bij een bewonersraad die beslist over budget voor lokale initiatieven die zich melden via een open oproep. Het programma toont daarmee flexibiliteit, flexibiliteit en responsiviteit.

Voor het faciliteren van gemeenschapsveerkracht in BoTu blijken meerdere factoren van belang: (1) het leiderschap van individuen, (2) de investeringen in het verbindende en overbruggende sociaal kapitaal, (3) het open en actief uitnodigen van bewoners, sleutelfiguren en initiatieven om mee te denken, doen en beslissen via de open oproep en (4) het continu investeren in een infrastructuur voor ontmoetingen. Een van de ambities was om marktpartijen te doen aansluiten op de kracht van de gemeenschap. Dit is niet op grote schaal gerealiseerd. In BoTu zijn de capaciteiten aanwezig om met verandering om te gaan en zich aan te passen. Om daadwerkelijk transformatie teweeg te brengen zijn betere feedbackloops tussen de schaalniveaus van instituties noodzakelijk, waaronder binnen Gemeente Rotterdam. Daarnaast vraagt het bevorderen van vertrouwen in de overheid om continuïteit van investeringen vanuit publieke instanties.

Het bouwen en onderhouden van een gemeenschap vraagt om continue investeringen in het verbinden en stimuleren van lokale netwerken. Het gaat langzaam en vraagt om een lange adem. Daarbij werkt het bevorderend om aan wijkontwikkeling te werken vanuit een gelaagd ontwikkelperspectief dat niet alleen kijkt naar problemen maar ook naar lokale talenten en krachten. Het is aan te bevelen om deze talenten en netwerken continu een plek te geven in lokale opgaven door ‘lokaal in te besteden’ in plaats van uitbesteden. Zo biedt elke opgave een kans om het lokale netwerk en economie te versterken. Tot slot verdient het aandacht om verhalen, netwerken en organisatiekracht van een wijk een plek te geven in de monitoring van wijkontwikkeling.

AAN DE SLAG MET VEERKRACHTIGE WIJKONTWIKKELING

We focussen op de geleerde lessen over wijkontwikkeling en veerkrachtige wijken, waarbij de nadruk ligt op generieke inzichten voor andere wijken om mee aan de slag te gaan. De lessen zijn onderverdeeld in drie hoofdthema's: bouwen aan een lokale gemeenschap, lokaal eigenaarschap als hefboom voor wijkontwikkeling en een lerende omgeving.

Op basis van de inzichten formuleren we een aantal lessen over wijkontwikkeling en veerkrachtige wijken, waarbij de nadruk ligt op generieke inzichten waarmee andere wijken aan de slag kunnen gaan. De lessen zijn onderverdeeld in drie hoofdthema's: bouwen aan een lokale gemeenschap, lokaal eigenaarschap als hefboom voor wijkontwikkeling en een lerende omgeving.

Bouwen aan een lokale gemeenschap

Les 1. Een gelaagd ontwikkelperspectief voor de lange termijn

Wijkontwikkeling richt zich vaak op problemen en achterstanden in een wijk. Het benadrukken van problemen leidt tot een gevoel van urgentie, wat effectief blijkt om institutionele partijen in beweging te brengen en middelen te mobiliseren voor grote investeringen. Deze invalshoek werkt echter ook stigmatiserend en belemmerend voor het realiseren van verbeteringen in de wijk. Werken aan gemeenschapsveerkracht vraagt om een ander perspectief, waarbij de nadruk ligt op kansen, kwaliteiten en talenten die aanwezig zijn in de wijk. Een positieve boodschap naar de wijk is essentieel om sleutelfiguren, plekken en initiatieven met elkaar te verbinden en onderdeel te laten worden van 'het verhaal'. *“Alles wat zich door de wijk heen beweegt moet je aan dat verhaal verbinden of een plek geven in het verhaal. De corporatie en politie, maar ook een fijnmazig netwerk van buurthuis kamers en actieve bewoners”*, aldus een betrokken ambtenaar. In een gelaagd ontwikkelperspectief staan de probleemgestuurde en kansengerichte invalshoek naast elkaar en geven samen een genuanceerd beeld.

Daarnaast is het van belang positieve ontwikkeling op de lange termijn te willen realiseren. Een veerkrachtige wijk is niet iets dat in enkele jaren is geregeld. Werken aan gemeenschapsveerkracht vereist continu inzet en betrokkenheid gedurende meerdere jaren. *“Jaren waarin netwerken stukje bij beetje kunnen groeien, jaren waarin bewoners zich één voor één kunnen aansluiten en jaren waarin telkens nieuwe initiatieven kunnen ontstaan en groeien”*, aldus de programmamanager. Ontwikkelen voor de lange termijn sluit niet uit dat ook kansen op de korte termijn worden benut, zoals het momentum dat kan ontstaan in een conflict of crisissituatie. Veerkrachtige wijkontwikkeling is bij uitstek dynamisch en non-lineair. Het verbinden van de sociale opgaven aan geplande fysieke ontwikkelingen, zoals energietransitie of rioleringsvernieuwing, is tevens kansrijk. De beweging die in gang wordt gezet door fysieke opgaven, zorgt voor natuurlijke contactmomenten met bewoners. Dit biedt kansen voor sociale ontwikkeling, zoals het benutten van het contactmoment tussen aannemer en bewoner met een sociaal team die netwerken verbindt en vroegtijdig zorgvragen identificeert.

Les 2. Overbruggende coalities vormen en samenwerken

Om wijken op een duurzame wijze te ontwikkelen is organisatie-overstijgende samenwerking tussen formele en informele actoren essentieel. Coalities van formele organisaties waaronder een gemeente, woningcorporatie en/of welzijnsorganisatie en informele netwerken zoals bewonersgroepen en lokale initiatieven dragen bij aan: (1) interventies die uitgaan van professionele expertise en lokale kennis en behoeften (2) effectieve inzet van capaciteiten en middelen door het benutten van bestaande (informele) netwerken, (3) continuïteit in kennis en duurzame ontwikkeling op de lange termijn (4) snel en

doeltreffend handelen in tijden van nood. Ondanks het dynamische karakter van dergelijke coalities bieden ze de mogelijkheid om diverse netwerken op structurele wijze aan elkaar te verbinden. Het voortbouwen op eerdere samenwerkingen blijkt vruchtbaar vanwege het opgebouwde wederzijdse vertrouwen en kennis van elkaars capaciteiten.

Het besef dat organisaties duurzame ontwikkeling niet alleen kunnen bewerkstelligen bevordert integrale samenwerking en kan dienen als uitgangspunt bij de vorming van coalities. Het verdient aanbeveling dat deze coalities zich niet beperken tot gebruikelijke spelers zoals de gemeente en een woningcorporatie, maar zich ook richten op het betrekken van andere (lokale) partijen zoals de politie, huisartsen, bewonersgroepen, ondernemers en schooldirecties. Om een gemeentelijk wijkprogramma van de grond te krijgen is daarnaast een interne gemeentelijke coalitie van belang, zoals ambtelijk-bestuurlijk commitment van een betrokken directeur, burgemeester, afdeling en/of programma. Door ook deze actoren een plek te geven in 'het verhaal' ontstaat er een brede basis van actoren die samen willen investeren. Zij zijn de 'dragers' van het programma die een sleutelrol spelen in de realisatie. Het is voor institutionele actoren van belang om telkens 'het grotere perspectief' te benadrukken. 'Oefenen' met organisatie-overstijgende samenwerking, waarin ook informele netwerken een rol spelen, ondersteunt het realiseren van overbruggende verbindingen en wederzijds vertrouwen. Het bouwen van coalities met vertegenwoordigers van lokale partijen en bewonersgroepen, op basis van gelijkwaardigheid, biedt een vruchtbare voedingsbodem voor duurzame bewonersbetrokkenheid. Mogelijk is deze sociale fundering van relaties en vertrouwen nodig om meer zeggenschap en eigenaarschap bij bewonersgroepen te kunnen beleggen.

Les 3. Open uitnodigen om mee te doen en initiatief te nemen

De derde les gaat in op het open uitnodigen van bewoners, ondernemers en organisaties om mee te doen aan wijkontwikkeling. Via een open oproep kan iedereen die kansen ziet om de leefomstandigheden in de wijk te verbeteren een plan indienen. Bij goedkeuring ontvangen initiatiefnemers een financiële bijdrage om de plannen tot uitvoering te brengen. Een open oproep stimuleert initiatiefnemers van binnen en buiten de wijk om plannen te bedenken en te realiseren. Het geeft ruimte voor flexibiliteit en oplossingen uit onverwachte hoek. Dit staat haaks op het top-down uitrollen van vooraf bedachte plannen. Een flexibel ontwikkelbudget bevordert niet alleen het ontstaan van lokaal initiatief, maar creëert ook condities voor integrale en innovatieve oplossingen.

Waar gemeentelijke subsidies meestal gericht zijn op één thema of doel, is het bij een flexibel budget mogelijk om integrale plannen over meerdere thema's te honoreren. Zowel ondernemers 'van buiten' de wijk als lokale groepen en bewoners hebben allerlei ideeën over wat er nodig is in de wijk en hoe deze verandering moet worden bereikt. Een open oproep is een manier om initiatief aan te moedigen én om lokale kennis en expertise aan elkaar te verbinden en te benutten. Naast een toename van lokale initiatieven zorgt een open oproep voor nieuwe samenwerkingsverbanden en gemeenschapsvorming. Bestaande initiatieven die hun activiteiten uitbreiden, nieuwe initiatieven en/of dwarsverbanden die ontstaan leveren allemaal een bijdrage aan het versterken van het wijknetwerk.

Les 4. Investeren in een infrastructuur voor ontmoetingen

Ontmoeting is van belang voor het ontstaan en de groei van lokale gemeenschappen. Het gaat daarbij niet alleen over gezellig koffie drinken, maar vooral over de mogelijkheid zich te kunnen organiseren. Het is daarvoor belangrijk om elkaar regelmatig tegen te komen en informatie uit te wisselen. Op gedeelde plekken worden individuele problemen van collectieve aard en kunnen mensen zich verenigen om deze samen aan te pakken. De plekken bieden bewoners de kans frustratie om te zetten in schonere straten en talenten te uiten in een lokaal kookcollectief. Verbonden netwerken zorgen daarbij voor meer toegang tot hulpbronnen, zoals financiële middelen en (vrijwillige) capaciteit.

Eén centrale ontmoetingsplek in een gebied is niet genoeg om verschillende netwerken te bedienen. Het is belangrijk om een variëteit van kleinere en grotere ontmoetingsplekken in de wijk te voorzien, om verschillende initiatieven en netwerken passend te kunnen faciliteren. Deze plekken dragen tevens bij aan een thuisgevoel in de wijk. Op het faciliteren van deze plekken moet actief beleid worden uitgevoerd, met name op het gebied van bedrijfsvoering. *“Het creëren en faciliteren van ontmoetingsplekken gaat niet vanzelf”*, benadrukt een betrokken ambtenaar. Zeker in tijden van stijgende vastgoedprijzen is het steeds lastiger voor initiatiefnemers om een plek in de wijk te vinden waar ze zich voor een redelijke prijs kunnen vestigen. De ontwikkeling en het beheer van deze plekken kan het beste door de wijk zelf worden uitgevoerd. *“Samenwerking met instituties en professionele organisaties kan, maar laat de inrichting, het beheer en de programmering in de huiskamers zoveel mogelijk over aan bewoners en lokale initiatiefnemers. Zo wordt er maximaal ruimte gegeven aan bewoners om initiatief te tonen en zélf activiteiten te organiseren.”*

Ook de scholen en pleinen spelen een belangrijke rol in de sociaal-fysieke infrastructuur van de wijk. Schoolpleinen zijn soms stenig en monofunctioneel, maar hebben de potentie om een belangrijk knooppunt te zijn waar netwerken in de wijk worden verbonden. Door pleinen kwalitatief hoogwaardig en multifunctioneel in te richten ontstaat meer ontmoeting en overbruggend kapitaal.

Tot slot speelt naast de sociaal-fysieke infrastructuur, ook de digitale ontmoetingsruimte en de beschikbare (online) communicatie-infrastructuur een belangrijke rol in het uitwisselen van informatie in een gemeenschap. Het informele netwerk is voor zowel bewoners als professionals vaak onzichtbaar. Daarom is het belangrijk om verhalen te delen en hen te informeren over lokaal initiatief in een buurt. Bovendien organiseren informele groepen zich vaak via online kanalen zoals Whatsapp, wat gemeenschapsveerkracht ondersteunt doordat op laagdrempelige wijze informatie en hulpbronnen worden gedeeld. Met behulp van deze online netwerken kunnen groepen tevens snel en effectief worden gemobiliseerd.

Lokaal eigenaarschap als hefboom voor wijkontwikkeling

Les 5. Meerwaarde van ‘lokaal investeren’ van werkzaamheden

Het is van belang gebruik te maken van bestaande capaciteiten in de wijk. Niet alleen kunnen deze bestaande capaciteiten of talenten zo worden vergroot, tevens wordt een directe bijdrage geleverd aan de lokale economie. Door het principe ‘*wat de wijk zelf kan doen, doet de wijk zelf*’ hoeft er voor bepaalde werkzaamheden geen expertise van buiten de wijk naar binnen gehaald te worden. Als een project of taak is voltooid blijven het opgebouwde netwerk en de ontwikkelde talenten in de wijk. Daarnaast neemt het eigenaarschap en daarmee de duurzame betrokkenheid toe.

“*Stop waar mogelijk met extern inhuren of aanbesteden, en stimuleer bedrijven om lokaal talent op te leiden en/of in te zetten. Bovendien zorgt het ervoor dat geldstromen zo veel mogelijk in de wijk blijven. Het werken met talent uit de wijk vereist aanvankelijk vaak een extra (tijds)investering. Niet iedereen heeft evenveel ervaring in de rol die van ze gevraagd wordt. Zorg daarom voor goede begeleiding en biedt eventueel cursussen aan. Het is zeker in het begin van nieuwe opdrachten door bewoners erg belangrijk dat de gemeente betrokken blijft in de rol van begeleider of sparringpartner. Ervaring leert dat bewoners hun nieuwe rol erg serieus nemen en snel oppakken, waardoor de begeleiding vaak al na een jaar (deels) kan worden afgebouwd.*”, aldus de wijkmanager.

Les 6. Formeel en informeel leiderschap

Responsiviteit van professionals en informele leiders is grotendeels afhankelijk van persoonlijke kenmerken. Het vertrouwen in de kracht van de gemeenschap en uitgaan van gelijkwaardige samenwerking met bewoners zijn belangrijke kwaliteiten die samenhangen met gewenste leiderschapskwaliteiten. Goed kunnen luisteren, open staan om te blijven leren, vindingrijk en flexibel zijn, bekend zijn zowel met de leefwereld als de systeemwereld zijn daarbij van belang. Voor professionals is het essentieel om daarin ook ondersteuning van een leidinggevend te ervaren. Fysieke aanwezigheid van professionals in de wijken is een pre, alsmede langdurige betrokkenheid van professionals en stakeholders ter bevordering van de continuïteit. Een belangrijke rol is weggelegd voor lokale sleutelfiguren. “*Iedere wijk kent zijn eigen helden. De vrijwilliger die zich al jaren inzet, de sportvereniging die wekelijks actief is, de moskee die mensen in nood helpt of de buurtmoeder die elke woensdagmiddag spelletjes doet. De verbinding tussen deze verschillende helden is echter niet altijd vanzelfsprekend. Werken aan gemeenschapsveerkracht betekent investeren in relaties en in de verbinding tussen deze verschillende sleutelfiguren. Hoe sneller en eerder zij elkaar weten te vinden (zonder tussenkomst van een professional), hoe sterker de veerkracht van de wijk*”, aldus de wijkmanager.

Les 7. Bewonersparticipatie en democratische legitimiteit: meedenken, meedoen en meebeslissen

Om gemeenschapsveerkracht te versterken is samenwerking tussen informele en formele partijen essentieel. Een startpunt om meer bewoners bij de ontwikkelingen in een wijk te betrekken is het oprichten van een representatieve bewonersadviesgroep die gevraagd en ongevraagd kan meedenken met lokale vraagstukken. Het is van belang dat deze groep kritisch kan meedenken en professionals ter verantwoording durft te roepen. Zij vervullen dan tegelijkertijd ook een ambassadeursrol in de wijk. Om een representatieve groep samen te stellen dient er actief geworven te worden op diversiteit, zoals etniciteit, gender, woonsituatie en leeftijd.

Om de gemeenschapsveerkracht te versterken is het van meerwaarde om bewoners niet alleen ruimte te geven om te adviseren, maar ook mee te laten beslissen. Dit geeft hen het gevoel dat ze serieus worden genomen. Het vergroot de betrokkenheid en het gevoel van eigenaarschap over de ontwikkelingen in de wijk. Dit is een proces dat vraagt om vertrouwen van alle betrokken partijen en is iets waar personen en organisaties organisch in moeten ‘groeien’. Hoe meer invloed en zeggenschap hoe belangrijker het is om een representatieve groep te hebben.

Het betekent dat er constant geïnvesteerd moet worden in het betrekken van nieuwe groepen of initiatieven om deel uit te maken van de gemeenschap. Wanneer een diverse groep personen met elkaar in gesprek gaat en beslist over ontwikkelingen in de buurt is het essentieel om het proces zo in te richten dat personen op een gelijkwaardige manier met elkaar kunnen communiceren en consensus kunnen bereiken. Het verdient aanbeveling deelnemers zorgvuldig te trainen en begeleiden en inclusieve methoden van dialoog en besluitvorming te implementeren.

Een lerende omgeving

Les 8. De wijk als open systeem: veerkracht in verbinding met verschillende schaalniveaus

Een veerkrachtige wijk houdt niet op bij de wijkgrenzen. Het is een open systeem en verbinding tussen verschillende schaalniveaus is essentieel. Dit betekent dat een gemeenschap sterker kan worden op wijkniveau, en het toch kan zijn dat problemen verergeren en dat ontwikkelingen op andere schaalniveaus de lokale positieve impact voor bewoners teniet doen. Dat kan zijn omdat onderliggende oorzaken van kwetsbaarheid niet worden weggenomen – zoals armoede, sociale uitsluiting en discriminatie; of de systeem en leefwerelden niet goed op elkaar aansluiten. Bovendien liggen onderliggende problemen en oplossingen veelal buiten de wijk, soms zelfs (inter)nationaal.²⁵

Het is belangrijk om wijkontwikkeling te beschouwen binnen het kader van stedelijke en internationale ontwikkelingen. Wanneer er weinig verbinding is tussen verschillende schaalniveaus, en daarmee gebrek aan kennisuitwisseling en feedbackloops is het lastig om transformatieve verandering te realiseren. Dit wordt beïnvloed door de manier waarop de overheid in Nederland is georganiseerd in verschillende silo’s. Een gevolg hiervan is onder meer dat onderliggende oorzaken van problemen niet integraal worden aangepakt of beleid niet aansluit op de praktijk. Het verdient daarom aanbeveling dat wordt ingezet op uitbreiding van netwerken van overbruggend kapitaal naar ‘connectie-kapitaal’. Dat is de mate waarin personen en gemeenschappen relaties hebben met poortwachters, invloedrijke individuen die toegang hebben tot hulpbronnen, zoals bijvoorbeeld ambtenaren. Daarnaast kan het inrichten van een brede lerende omgeving rondom wijkontwikkeling, bijvoorbeeld met behulp van evenementen gericht

²⁵ Boonstra, B., (2023).

op kennisuitwisseling bijdragen het verbinden van verschillende schaalniveaus.

Les 9. Monitoring voorbij cijfers en gemiddelden: verhalen en netwerken in beeld

Wijkontwikkeling gaat vaak uit van achterstanden en problemen die worden uitgedrukt in cijfers. Kwantitatieve data reduceert zaken echter tot gemiddelden. Dit is niet toereikend om een gemeenschap te beschrijven of te begrijpen. Kwalitatieve gegevens, verkregen uit verhalen, interviews en observaties vormen een belangrijke toegevoegde waarde. Verhalen geven een gezicht aan ontwikkelingen, laten contrasten zien en kunnen inspirerend werken. Ze helpen om data en feiten over een wijk te duiden en beter te begrijpen. Verhalen benadrukken urgentie, nuanceren cijfers en leggen blinde vlekken bloot. Ook kunnen door middel van de vergelijking van verhalen overeenkomsten en verschillen zichtbaar gemaakt worden. Dit geeft een uniek beeld van de identiteit van een wijk. Verhalen leiden zo niet alleen tot een completer beeld van wijken, maar dragen ook bij aan betere oplossingen voor lokale vraagstukken. De identiteit van een wijk bepaalt waarom een aanpak in de ene wijk wél en in de andere wijk niet werkt.

Het zichtbaar maken van het collectief organisatievermogen van een wijk is waardevol. Zo toont men de wijk niet langer als een optelsom van bewoners, maar biedt men inzicht in de lokale, collectieve kracht en (zelf)organisatiegraad van een wijk. Hierin spelen ook andere actoren dan bewoners een rol, zoals ondernemers. Het informele wijknetwerk blijft echter vaak onzichtbaar voor professionals en bestuurders. Om gemeenschapsveerkracht te versterken is het aan te bevelen om de monitoring van wijkontwikkeling in te richten binnen een lerende omgeving. Het leren gebeurt enerzijds in de wijk in klein verband door evaluatiebijeenkomsten, maar ook op verschillende schaalniveaus om feedbackloops te versterken. De nadruk op actiegericht onderzoek biedt kansen om het onderzoek direct te laten bijdragen aan het versterken van gemeenschapsveerkracht.

Literatuurlijst

- Arup, The Rockefeller Foundation. (2014). *City Resilience Framework*.
- Boonstra, B., & Claessens, S. (2021). *Maatschappelijke coalities in Coronatijd: van spontaan initiatief naar duurzaam samenwerkingsverband*.
- Boonstra, B. (2023). *Conferentie Werken aan Veerkracht in wijken*.
- Doff, W. (2017). *Veerkracht van lokale gemeenschappen: de literatuur op een rij*. Rotterdam: Veldacademie.
- Doff, W. (2019). *Obstakels en kansen voor veerkrachtige gemeenschappen: Een tussentijdse analyse van de Veldacademie scriptiewerkplaats "Veerkracht van lokale gemeenschappen"*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.
- Doff, W. (2021). *Veerkracht in de context van wijkontwikkeling. Onderzoek naar het programma Veerkrachtig BoTu 2028*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken & Erasmus Initiative Vital Cities and Citizens.
- Drijfhout, Y. (2022). *Islamitische vrouwen slaan de brug tussen bewoners en grote spelers in BoTu's energietransitie*. Rotterdam: Vers Beton.
- Drijfhout, Y., van Gils, M. (2023) *Als bewoners meebeslissen over verdeling van het wijkbudget*. Utrecht: Sociale Vraagstukken.
- Fransen, J., Peralta, D. O., Vanelli, F., Edelenbos, J., & Olvera, B. C. (2022). *The emergence of urban community resilience initiatives during the COVID-19 pandemic: An international exploratory study*. The European journal of development research.
- Gemeente Rotterdam. (2023). OBI, Wijkprofiel 2014-2016-2018-2020-2022
- Gemeente Rotterdam. (2023). OBI, Onderzoek010: Bospolder-Tussendijken. *Bewerking data uit: Woningtabel 2018, basisregistratiepersonen (BRP), BAG gegevens*
- Gemeente Rotterdam. (2020). OBI, Feitenkaart: Inkomensgegevens Rotterdam op gebieds- en buurtniveau 2017 en 2018. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (2019). *Veerkrachtig BoTu 2028: In tien jaar naar het stedelijk sociaal gemiddelde* (programma). Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (2021). OBI, Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen 2016 en 2020
- Tabellenboekgebied Delfshaven. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam (2022). *Wijk aan Zet*. <https://www.rotterdam.nl/wijk-aan-zet>.
- Hofstra, R. (2023). *Asking for slowfood in a fastfood environment*. Interviews Veerkrachtig BoTu 2028.
- Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). *What is social resilience? Lessons learned and ways forward*. *Erdkunde*, 5-19.
- Langerak, R. (2019). Interviews kernteamleden
- Nespeca, V., Comes, T., Meesters, K., & Brazier, F. (2020). *Towards coordinated self-organization: An actor-centered framework for the design of disaster management information systems*. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101887.
- Oelkers, B., (2022). *Een lonkend perspectief zo sterk als een vuurtoren: twaalf leiders van maatschappelijke organisaties laten zien hoe het kan*.
- PON, Telos. (2018). *Sociale veerkracht Tabellenboek 2018 (monitor)*. PON-publicatienummer: 18-06. Tilburg: PON.
- Post, H. (2021). *De zelfonthulling van de handelende wijk*. Interviews leden BoTu12.
- Slingerland, G., Edua-Mensah, E., van Gils, M., Kleinhans, R., & Brazier, F. (2022). *We're in this together: Capacities and relationships to enable community resilience*. Urban Research & Practice.
- Val, M. (2020). *Veerkrachtig besturen richting gemeenschapsveerkracht*.
- Van Buuren, A., & Meulenbeld, R. (2016.). *Nieuwe vormen van organiserend vermogen voor een veerkrachtige stad*.
- Veerkrachtig BoTu 2028, Gemeente Rotterdam, Veldacademie, Resilient Delta Initiative (2023). *Conferentie werken aan veerkracht in wijken*.
- Veldacademie (2020) *Veerkracht in Bospolder-Tussendijken: Startfoto monitor maart 2020*
- Veldacademie (2021) *Veerkracht in Bospolder-Tussendijken: Monitor maart 2021*
- Veldacademie (2021). *Samen sterk in coronatijd: een onderzoek naar sociale veerkracht in de wijk Bospolder-Tussendijken*. Rotterdam: Veldacademie.
- Zuijderwijk, L. (2020). *Het ontstaansproces van Social Impact by Design: hoe overheid en marktpartijen elkaar vonden in Rotterdam (en New York)*. Platform O.
- Zuijderwijk, L. (2022). *De shocktest voor bewoners en gemeente: een open en veerkrachtig programma in Bospolder-Tussendijken, Rotterdam*. Den Haag: Platform 31.
- Zuijderwijk, L. (2023). *Met lef en durf opgaven verbinden in de publieke ruimte: klimaatadaptatie en energietransitie in Bospolder-Tussendijken als hefboom bij sociale opgave*. Amersfoort: RO Magazine.
- Zuijderwijk, L. (2023). *De lessen van BoTu: samenwerken aan Social Impact bij binnenstedelijke fysieke opgaven*. [Gebiedsontwikkeling.nu](https://www.gebiedsontwikkeling.nl)

BIJLAGEN

ZELFZEGGENSCHAP IN EEN AANPAK NAAR SOCIALE VEERKRACHT

Studie Faculty of Social Sciences, Erasmus Universiteit

Naam Rick Langerak

Datum Juni 2019

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over sociale veerkracht in relatie tot zelfzeggenschap in de Rotterdamse wijk BoTu en het samenwerkingsverband van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Uit diepte-interviews en participerende observatie blijkt dat het de ambitie is van Veerkrachtig BoTu 2028 om zelfzeggenschap van buurtbewoners te stimuleren. Het institutioneel vertrouwen van buurtbewoners en de aanwezigheid van institutionele veerkracht worden daarbij als belangrijke voorwaarden voor het creëren van zelfzeggenschap en daarmee voor het creëren van sociale veerkracht gezien.

FYSIEKE INGREPEN VOOR STERKE GEMEENSCHAPPEN EN VEERKRACHTIGE STADSWIJKEN

Studie Social and Behavioural Sciences,

Erasmus Universiteit

Naam Willemijn Bunschoek

Datum Augustus 2020

Samenvatting

Dit onderzoek maakt aan de hand van de Theory of Change methode inzichtelijk hoe een initiatief via co-creatie kan bijdragen aan het veerkrachtiger maken van stadswijken. De specifieke casus Grow BoTu is een van de teams in open oproep Social Impact by Design en gaat over de ontwikkeling van het Visserijplein, waarbij de fysieke infrastructuur als facilitator wordt gezien voor sterke gemeenschappen. Aan de hand van documentenanalyse en semigestructureerde interviews zijn de gehanteerde verandertheorieën en het proces van co-creatie geanalyseerd. Ondanks het feit dat de co-creatie binnen deze casus niet volledig uit de verf is gekomen, bieden de voorgestelde verandertheorieën van het initiatief wel een veelbelovende basis voor het verhogen van de veerkracht binnen stadswijken.

DE ZELFONTHULLING VAN DE HANDELENDE WIJK

Studie Social and Behavioural Sciences,

Erasmus Universiteit

Naam Hugo R. Post

Datum Augustus 2020

Samenvatting

Deze thesis verkennt hoe deliberatie via het bewonersforum Botu12 aan (ervaren) zeggenschap en handelend vermogen bijdraagt en daarmee aan een veerkrachtiger BoTu. De Botu12-leden zien de ervaring en het belang 'om gezien en gehoord te worden' als de grote ervaren meerwaarde. Dat is het resultaat van de (responsieve) wijze waarmee de overheid hen tegemoet treedt. Zo leidt dit tot een (her)ontdekking van de wijk en het reeds aanwezige weefsel van zelforganisatie en professionals als gemeenschap. Dit leidt naast het vervullen van een adviesrol tevens tot een vergrote kansenstructuur voor de betrokkenen, die helpt zich zowel sociaal en/of economisch en/of verder te ontwikkelen en tot initiatie en realisatie van gezamenlijke initiatieven.

VEERKRACHTIG BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Re-integratie tot de arbeidsmarkt via open badges

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid,

Erasmus Universiteit

Naam Glenn van Eijsden

Datum Juni 2020

Samenvatting

Vanuit het 'Veerkrachtig BoTu 2028' is team 'Open Badges/Circulaire Markt' (OBCM) opgezet via de open oproep Social Impact by Design, welke zich richt op de ondersteuning van werklozen in Bospolder-Tussendijken richting de arbeidsmarkt via open badges. In dit onderzoek wordt met semigestructureerde interviews en aan de hand van het 'Theory of Change model' onderzocht hoe team OBCM BoTu veerkrachtiger tracht te maken. 'Community initiatives' blijken vaak een complex te implementeren interventiestrategie. Een vraag hierbij die in dit onderzoek wordt beantwoord is waarom 'community initiatives' dan toch als waardevol concept wordt gezien bij sociale vraagstukken. De inzet van open badges kan ertoe leiden dat mensen door bewustwording van hun eigen kwaliteiten en vaardigheden op veerkrachtige wijze re-integreren op de arbeidsmarkt en weer zelfvoorzienend worden.

DE WEG NAAR EEN VEERKRACHTIG ROTTERDAM

Studie Social and Behavioural Sciences, Erasmus Universiteit

Naam Renske van der Weiden

Datum Juni 2020

Samenvatting

Dit onderzoek stelt dat veerkracht bestaat uit zelf-, samen- en community redzaamheid. Hieruit blijkt dat momenteel alle 71 wijken minimaal gemiddeld scoren op de vier indicatoren van veerkracht. De invloed van verschillende persoonskenmerken en hulpbronnen die de veerkracht van Rotterdammers verbetert of vermindert, laat over het algemeen een positief verband zien met de verschillende indicatoren voor veerkracht. Bospolder en Tussendijken scoren iets lager dan gemiddeld in Rotterdam op zelfredzaamheid, samenredzaamheid, het helpen van elkaar in de buurt en het aanspreken van een respectloos kind, maar springen er zeker niet in negatieve zin uit. Er kan echter wel ingezet worden op verschillende hulpbronnen en persoonskenmerken om de stad nog veerkrachtiger te maken.

‘DE JEUGD HEEFT DE TOEKOMST’ BOTTOM-UP NAAR EEN VEERKRACHTIG BOTU

Studie Sociologie, Erasmus Universiteit

Naam Sophie Claessens

Datum Juni 2020

Samenvatting

In deze casestudie wordt het initiatief van Team Toekomst in het kader van het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ geanalyseerd. Uit het kwalitatieve onderzoek naar het initiatief van Team Toekomst blijkt dat het team middels een kindgerichte interventie tracht om Bospolder-Tussendijken veerkrachtiger te maken: kansarme kinderen wordt de kans geboden om structureel te participeren in buitenschoolse activiteiten, gecombineerd met begeleiding door een mentor. Dit zou op korte termijn hun sociaal-emotionele vaardigheden, self-efficacy en schoolprestaties verbeteren, waardoor zij op lange termijn uitgroeien tot kansrijke, veerkrachtige jongvolwassenen. Uitgaande van bestaande wetenschappelijke literatuur kan geconcludeerd worden dat het initiatief van Team Toekomst veelbelovend oogt voor de toekomst van Bospolder-Tussendijken, al blijft er ruimte voor verbetering.

VEERKRACHTIG BESTUREN RICHTING GEMEENSCHAPSVEERKRACHT

Studie Social and Behavioural Sciences, Erasmus Universiteit

Naam Maureen Val

Datum Juni 2020

Samenvatting

The aim of this thesis is to investigate and analyse the elements concerned with resilient governance of municipalities towards community resilience in city neighbourhoods like Bospolder-Tussendijken, Rotterdam, the Netherlands. Interviews were conducted with six officials of the municipality of Rotterdam and one external stakeholder. In addition, secondary data – ten transcripts of interviews also done within the programme - were used. On the basis of the results, it can be concluded that in comparable contexts to Bospolder-Tussendijken, inclusivity and the integrative, mobilizing and connecting capability are the most important elements of resilient governance of the local government in generating community resilience. Theoretical and practical implications of the findings are discussed.

EEN VEERKRACHTIGE WIJK MIDDELS KLIMAATADAPTIEVE MAATREGELEN

Studie Social and Behavioural Sciences, Erasmus Universiteit

Naam Pim van Limpt

Datum Juni 2020

Samenvatting

Rotterdam tracht via het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ van BoTu de eerste ‘veerkrachtige’ wijk van Rotterdam te maken. Onderdeel van dit programma is het bottom-up initiatief ‘Buurtmakers West’, een samenkomst van grote organisaties, de gemeente en buurtbewoners van de wijken. In dit evaluatieonderzoek wordt gefocust op het proces wat het team doorloopt, opererend vanuit een designfilosofie en werkend aan een wicked-problem als klimaatadaptatie. Hierbij wordt gefocust op wat mogelijke obstakels zijn. Verschillen in achtergronden van organisaties, doelstellingen en manieren van werken tussen de betrokken partijen worden behandeld. Het onderzoek toont aan dat terwijl de samenkomst van verschillende kennis uit systeem- en leefwereld faciliterend kan werken, samenwerking ook een obstakel kan zijn.

APPROACHES AND INFLUENCES ON RESILIENT COMMUNITIES: A COMPARATIVE STUDY OF NPRZ AND BOTU 2028

Studie Master Sociology, Erasmus Universiteit

Naam Zina Hottentot

Datum Juli 2020

Samenvatting

This thesis investigates the impact of governance programs, specifically Veerkrachtig BoTu 2028 and the NPRZ, on social resilience in Rotterdam. Qualitative analysis, secondary data, interviews with municipal actors, and transcripts to examine the governance networks of these programs were used. This shows that both areas face similar challenges, but they are perceived differently. The NPRZ is more centrally governed (local and national governments), focusing on creating social and economic stability for households. While Veerkrachtig BoTu 2028 focuses on residents’ involvement and is coordinated by a steering group involving partners and the municipality of Rotterdam. Furthermore, the power relations and different values influence agenda settlement in Rotterdam South, with local civil servants playing a limited role in connecting organizations and stakeholders.

SCHULDEN, PERSPECTIEF EN VEERKRACHT

Studie Sociologie, Erasmus Universiteit

Naam Roxanne Remeeus

Datum Augustus 2020

Samenvatting

Deze scriptie is een casuonderzoek over het initiatief Perspectieff. Perspectieff is ontstaan vanuit de open oproep Social Impact by Design van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 dat BoTu veerkrachtiger wilt maken. Het richt zich richten op de schuldenproblematiek en zet daarvoor sleutelfiguren in om wijkbewoners in de schulden te kunnen bereiken. Uit kwalitatief onderzoek blijkt dat Perspectieff middels een stress-sensitieve dienstverlening en schuldhulpverlening met maatwerk de wijkbewoners zelfredzamer wil maken om ze toekomstperspectief te kunnen geven. De hulpmiddelen voor de interventie zijn hiervoor aanwezig, maar de acties moeten nog verder worden aangescherpt. Concluderend blijkt dat de interventie van Perspectieff hoopgevend is, maar er nog veel verduidelijking mist in het plan van aanpak.

RESILIENT GOVERNANCE DURING CRISES: COVID-19 IN COMMUNITY BOTU ROTTERDAM STUDIE

Studie Complex Systems Engineering and Management, Technische Universiteit Delft

Naam Eusebio Edua-Mensah

Datum December 2020

Samenvatting

Research institute Veldacademie is currently monitoring a project that aims to increase the resilience in the neighbourhood Bospolder-Tussendijken by 2028. This case allowed us to get a better overview of how formal and informal institutions play their part in community resilience during the crises of COVID-19. Policies and guidelines were affecting the community and its ability to act. Both informal and formal actors undertook activities. Most significantly was the emergence of the Delfshaven Helpt initiative, which was a problem-solving network that supported the people in the community in multiple ways, ranging from food and groceries to providing laptops for kids to allow online education. All in all, local institutions have shown that they are indeed able to be resilient in their cooperation with local communities, more so in time of crisis.

RECLAIMING (SEMI)PUBLIC SPACE Two strikes against living at a disadvantage

Studie Master Architecture, Urbanism and Building Sciences, Technische Universiteit Delft

Naam Maud Ebbens

Datum Juni 2021

Samenvatting

This thesis explores socio-spatial inequality in urban areas like BoTu in Rotterdam, focusing on the definition, emergence, and context of focus areas. It examines political preferences and government handling of these areas. The thesis aims to explain societal discourse and the new approach to spatial planning in these vulnerable urban areas. Rotterdam faces urban impurities due to fragmentation of the spatial planning system, political polarization, and lack of understanding of municipal measures. A no-boundary-botu approach could strengthen local networks and fit the needs of different domains, aiming for proper cross-understanding.

THE UNEXPLAINED TRUST IN LOCAL POLITICS

The effect of the Great Recession in 2008 on the education gap in local political trust in Rotterdam

Studie Master Sociology: Politics & Society, Erasmus Universiteit

Naam Rianne van der Meer

Datum Juni 2021

Samenvatting

This study investigates the relationship between education and political trust in Rotterdam. The study uses the Rotterdam Neighbourhood Profile dataset from 2008-2019. The results show a small education gap in local political trust, with the higher educated being the most trusting and the middle educated least trusting. The recession had minimal effect on trust levels, and no moderation effect was found. The study suggests that the concept of local political trust still needs development, as it is crucial for the health of a democratic system and citizens' satisfaction with the government. The study also suggests future research to explore possible explanations and suggestions for further development of the concept of local political trust.

VEERKRACHTIGE PROFESSIONALS IN DE PUBLIEKE SECTOR

Een kwalitatief casusonderzoek naar de praktijk van een nieuwe manier van werken door ambtenaren van de gemeente Rotterdam binnen het programma BoTu 2028

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Laurie Stam

Datum Juni 2021

Samenvatting

In dit casusonderzoek is onderzocht hoe ambtenaren van de gemeente Rotterdam binnen het programma BoTu 2028 invulling geven aan een nieuwe manier van werken met als doel de veerkracht in wijken te vergroten. Hieruit blijkt dat het cruciaal is om: 1) rekening te houden met de veranderende aard van het werk binnen de publieke sector bij het werven en selecteren van personeel, 2) ambtenaren te (blijven) ondersteunen bij het ontwikkelen van de kwaliteiten die nodig zijn voor de nieuwe manier van werken door middel van trainingen, 3) ambtenaren de ruimte en gelegenheid te bieden om succesvolle ervaringen met de nieuwe manier van werken over te brengen op collega's en 4) de eigenschappen verbindend vermogen, institutionele souplesse, mobiliserend vermogen en betrouwbaarheid van gemeentelijke organisaties te vergroten, zodat ambtenaren hun werk beter kunnen uitvoeren.

GROENE VINGERS VOOR SOCIALE BINDING

Een Participatief Actie-Onderzoek naar de 'Buurtmaker' binnen duurzaamheidsinitiatieven in Bospolder-Tussendijken

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Pim van Limpt

Datum Juni 2021

Samenvatting

Team Buurtmakers West is voortgekomen uit een oproep van Social Impact By Design, onderdeel van het programma 'Veerkrachtig BoTu 2028'. Om te onderzoeken hoe een Buurtmaker bij kan dragen tot een inclusieve en ecologisch rechtvaardige aanpak van duurzame initiatieven binnen BoTu is kwalitatief onderzoek verricht. Doordat de Buurtmaker als intermediair fungeert tussen buurt en bewoners speelt zij een belangrijke rol in het creëren van vertrouwensbanden en binding tussen bewoners, en kan zij bewoners bereiken die vaak uitgesloten worden in traditionele vormen van besluitvorming. Het stimuleren van contact tussen bewoners onderling en de financiering blijken uitdagingen te zijn, maar een inclusieve en rechtvaardige duurzame gemeenschap ligt in het verschiet.

BONDING, BRIDGING AND LINKING SOCIAL CAPITAL IN NEIGHBOURHOOD INITIATIVES IN BOTU DURING COVID-19

Studie Master Sociology, Erasmus Universiteit

Naam Isabel Prins

Datum Juni 2021

Samenvatting

This research qualitatively investigates how bonding, bridging and linking social capital operates within neighbourhood initiatives during COVID-19 in the neighbourhood BoTu. The results show that bonding social capital was most evident in relationships within the initiative and between neighbours, while bridging social capital was found in relationships with other initiatives and residents. Linking social capital was most visible in relationships with formal organizations, providing financial resources and expertise. However, it also created financial dependency and extra work for initiatives. The study suggests future policy should focus on strengthening relationships between initiatives and formal organizations to enhance reciprocity and trust.

BRINGING THE MIGRANT COMMUNITY TO THE GOVERNANCE TABLE

A qualitative case-study on governance of the taalmilieucoach-project in Bospolder-Tussendijken

Studie Master in Sociology, Governance of Migration and Diversity

Naam Yannick Drijfhout

Datum Juni 2021

Samenvatting

This thesis focusses on a local project revolving around taalmilieucoaches, that are migrant women who voluntarily participate in a sustainability intervention that is part of the energy transition in BoTu. The results indicate that the complexity of the energy transition creates a governance process in which private market actors and the decentralized government complicate participatory partnerships, due to which civil society is not gaining the autonomy it is seeking. The taalmilieucoaches, who have gained autonomy due to their public sphere position, mediate between their ethnic community and the energy transition. Their ecological citizenship leads to responsibility and advocacy, overcoming governmentality and strengthening civil society's position in the energy transition.

INSTITUTIONAL ENABLERS AND BARRIERS TOWARDS SOCIAL RESILIENCE

A case study in Rotterdam Bospolder-Tussendijken

Studie Master Complex Systems Engineering and Management, Technische Universiteit Delft

Naam Nitin Biharie

Datum Juli 2021

Samenvatting

The study found that both formal and informal actors in the BoTu community are resilient, with expertise and financial resources being crucial for self-organization. However, formal actors' rigidity in decision-making processes and bureaucracy hinder their responsiveness to informal requests. New ways of working together must be found, offering adaptability and mutual trust through improved communication. The application of the IRAD framework identified both enablers and barriers for resilient interactions between formal and informal actors. Formal actors focus on short-term monetary gains, while informal actors aim to contribute to social resilience through self-organization and long-term political and financial awareness. Both actors share the same goal but have different perspectives on achieving it.

'BINDING VOOR EEN KANSRIJKE TOEKOMST'

Een Participatory Action Research naar het versterken en verduurzamen van sociale en structurele binding met kansarme gezinnen in BoTu.

Studie Master Sociology, Erasmus Universiteit

Naam Lisa Stoker

Datum Juli 2021

Samenvatting

Deze scriptie onderzocht hoe binding optreedt en versterkt kan worden binnen de activiteiten van Team Toekomst, een van de teams uit open oproep Social Impact by Design. De bevindingen tonen aan dat sociale binding, een vertrouwensband tussen de linkwerker en deelnemers, door de persoonlijke werkwijze van de linkwerker snel ontstaat. De sociale binding lijkt cocreatie, een samenwerking tussen linkwerker en deelnemer in de interventie, te bevorderen waardoor structurele binding optreedt. Structurele binding treedt niet altijd op: er spelen meer factoren mee in de ontwikkeling van structurele binding dan de feedbackloop omvat. Vraagstukken rond de opbouw van onafhankelijkheid en participatie in de interventie moeten blijvend in acht genomen worden met oog op het verduurzamen van binding.

DE WIJKCOLLECTIE

Een participatief actie-onderzoek naar gemeenschaps participatie en gemeenschapsvorming rondom erfgoed in Bospolder-Tussendijken

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Dilara Icer

Datum Juli 2021

Samenvatting

Deze scriptie onderzocht hoe de Wijkcollectie bijdraagt tot gemeenschaps participatie en gemeenschapsvorming rondom erfgoed in BoTu. De verhalen over de wijk en wijkbewoners hebben het doel om anderen te inspireren om te participeren in en voor de wijk, vooroordelen en stereotypen weg te nemen en het creëren van een gemeenschapsgevoel. Wanneer wijkbewoners meer bekend raken met de Wijkcollectie, zal het mogelijk worden dat wijkbewoners meer betrokken worden bij definiëren en ontsluiten van erfgoed binnen de Wijkcollectie en zal het proces overgelaten kunnen worden aan wijkbewoners. De hoeveelheid personen die zich aanmeldt voor de activiteiten is hoog, echter geven een aantal respondenten aan dat er weinig diversiteit is onder deelnemers.

DUURZAME MAATSCHAPPELIJKE INITIATIEVEN IN DE CORONACRISIS Rotterdam op z'n mooist in moeilijke tijden?

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Amber Prick van Wely

Datum Augustus 2021

Samenvatting

De studie analyseert de rol van sociale initiatieven bij het bereiken en behouden van duurzaamheid door maatschappelijke initiatieven en hoe reageerden op de coronacrisis. De analyse toont dat hechte sociale netwerken en ervaring van initiatiefnemers bijdragen aan de duurzaamheid van lokale maatschappelijke initiatieven, terwijl financiële tekorten en een gebrek aan overheidssteun de duurzaamheid beperken. In de coronacrisis droeg gegroeide steun door de urgente situatie bij aan de duurzaamheid van initiatieven. Een aantal sleutelfiguren en organisaties met een verbindende functie zorgen voor hechte sociale netwerken waarin veel actoren bij elkaar bekend zijn. Er lijkt sprake te zijn van een scheiding tussen top-down en bottom-up initiatieven in BoTu.

BUURTINITIATIEF VEERKRACHTHUIS EN DE VORMING VAN EEN STERK BOTU

Een Participatief Actie-Onderzoek (PAR) naar de inzet van interventies ter versterking van het gemeenschapsgevoel in Bospolder-Tussendijken

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Yvette Watamaleo

Datum Augustus 2021

Samenvatting

Deze studie onderzoekt op welke wijze team Veerkrachthuis, onderdeel van het project SIBD, bijdraagt aan het gemeenschapsgevoel in Bospolder-Tussendijken. Het doel van Veerkrachthuis was het gemeenschapsgevoel in de wijk vergroten door het sociaal kapitaal in de wijk te verhogen, door community building interventies die inspelen op de creativiteit van deelnemers en begeleiding. De vaardigheden en talenten kunnen worden ingezet om andere wijkgenoten op een actieve manier hulp te bieden en bij de ontwikkeling van nieuwe projecten. Met de krachten en de kwaliteiten van de buurtbewoners en professionals, zoals Veerkrachthuis, wordt dagelijks gestreefd naar een veerkrachtige gemeenschap met een gedeeld gemeenschapsgevoel.

KAN CO-CREATIE WORDEN INGEZET ALS STRATEGIE VOOR EEN VEERKRACHTIGE SAMENLEVING?

Een onderzoek naar co-creatie in de wijken Bospolder-Tussendijken

Studie Bestuurskunde, Beleid en Politiek, Erasmus Universiteit

Naam Stephan Heijkoop

Datum Augustus 2021

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek is om de theorie over co-creatie te construeren en invloedrijke factoren in kaart te brengen die co-creatieprocessen in de wijk kunnen stimuleren. Hieruit is gebleken dat co-creatie niet plaatsvindt in een vacuüm, maar dat contextuele factoren het co-creatieproces kunnen beïnvloeden. Burgers nemen vooral deel aan co-creatieprocessen om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. Kenmerken van burgers spelen hoofdzakelijk een rol bij de initiatie van het co-creatieproces. Tot slot heeft een hoge mate van eigenaarschapsgevoel een stimulerende werking op de bereidheid van burgers om deel te nemen en co-creatieprocessen, die bij kunnen dragen aan het versterken van de legitimiteit van de besluitvorming en aan het stimuleren van gemeenschapsontwikkeling.

MIJN PLEIN, JOUW PLEIN, ONS PLEIN?

Een kwalitatief onderzoek naar de betrokkenheid van bewoners bij de inrichting van de openbare ruimte en de invloed daarvan op het gevoel van eigenaarschap.

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Samira van Lieshout

Datum Juni 2022

Samenvatting

In dit kwalitatieve onderzoek is gekeken hoe bewoners betrokken zijn bij de inrichting van de openbare ruimte en welke invloed dit heeft op het gevoel van eigenaarschap. Het Bospolderplein en het Driehoekspanplein in BoTu dienden hierbij als casus. Beide pleinen worden herontwikkeld en kennen een ander participatieproces. Uit onderzoek blijkt dat bewoners enthousiast zijn over de participatieprocessen, omdat ze hun wensen kunnen uiten. Hoewel de participatieprocessen van beide pleinen anders ingericht zijn leidt participatie in beide gevallen tot een groter gevoel van eigenaarschap. Naast participatie blijkt dat de sociale contacten, samenwerking, buurtbinding, uitnodiging tot eigenaarschap en het hebben van vertrouwen in de gemeente bijdragen aan het gevoel van eigenaarschap van bewoners.

(T)HUIS VAN DE WIJK

Een kwalitatief onderzoek naar hoe Huizen van de Wijk bijdragen aan het thuisgevoel van bewoners in een grootstedelijke omgeving

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Claire Verhulst

Datum Juni 2022

Samenvatting

In dit kwalitatieve onderzoek is gekeken naar in hoeverre Huizen van de Wijk bijdragen aan het thuisgevoel van bewoners. Pier 80 vormt een interessante casus om te onderzoeken of Huizen van de Wijk, in hun multifunctionele vorm, bijdragen aan het thuisgevoel van bewoners, omdat het een plek is waar verbinding wordt gelegd en de sociaal-maatschappelijke waarde van voorzieningen tot uiting komt. Uit de twaalf interviews is gebleken dat Pier 80 voor één doelgroep als tweede huis voelt, toe-eigening van de ruimte niet mogelijk is en Pier 80 niet uit gaat van wat de buurt wil. Bewoners zijn naast de functionele bijdrage van Huizen van de Wijk op zoek naar een plek om te ontspannen.

GENTRIFICATIE, VERANDERENDE VOORZIENINGEN EN THUISGEOELEN:

Een masterscriptie onderzoek naar hoe een veranderend voorzieningenaanbod ten gevolge van state-led gentrification invloed heeft op door bewoners ervaren thuisgevoelens

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Joëlle Suijker

Datum Juni 2022

Samenvatting

Deze mixed methods masterscriptie had als doelstelling het vaststellen wat veranderende voorzieningen door state-led gentrification voor effect hebben op thuisgevoelens ervaren door gevestigde bewoners in BoTu. Uit kwantitatief onderzoek blijkt dat state-led gentrification in het huidige stadium nauwelijks effect gehad heeft op het commerciële voorzieningenniveau. Uit de interviews kwam onvrede over huidige voorzieningen naar voren door monotonie en weinig horeca- en specialiteitenzaken. Empirisch blijkt een kleine toename in voorzieningsniveau. Groenvoorzieningen bleken van positieve invloed op fysieke- en sociale buurthechting, alsmede publieke familiariteit. Sterke veroorzaker van thuisgevoelens bleken initiatieven als wijkhuiskamers, met name aangezien sociale relaties en hiermee sociale buurthechting versterkt werden. Het Bollenpandje kwam hierbij door het open karakter en diverse publiek als belangrijk naar voren.

TOE-EIGENING IN DE OVERGANGSZONE

Een kwalitatieve case study naar de bijdrage aan het thuisgevoel van bewoners in de wijk Bospolder-Tussendijken te Rotterdam.

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Amber Slegers

Datum Juni 2022

Samenvatting

Deze kwalitatieve studie geeft door middel van semigestructureerde interviews antwoord op de vraag hoe toe-eigening door middel van vergroening in de overgangszone bijdraagt aan het thuisgevoel van bewoners in de wijk Bospolder-Tussendijken te Rotterdam. Dit onderzoek toont aan dat de sociale interactie belangrijker is dan de fysieke inrichting van de straat voor de thuisgevoelens van bewoners. Sociale interactie zorgt er namelijk voor dat men elkaar beter leert kennen waardoor een vorm van veiligheid ontstaat wat bijdraagt aan het thuisgevoel van de bewoners in de straat. Het belangrijkste motief voor toe-eigening is het gebrek aan een fijne eigen buitenruimte, waardoor men naar de overgangszone trekt.

VERHALENDER-WIJS DOOR WANDELEN IN DE WIJK

Een kwalitatieve studie naar de bijdrage van verhalen en routes op het fysiek en sociaal thuis-maken van deelnemende bewoners

Studie Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Richella Eilering

Datum Juni 2022

Samenvatting

De WijkCollectie is een voorbeeld van een initiatief in Rotterdam dat verhalen en routes inzet om sociale interactie tussen diverse bewoners op gang te brengen en hen kennis te laten maken met (de fysieke omgeving van) hun wijk. Om te ontdekken hoe deze sociale en fysieke dimensie van thuis-maken beïnvloed wordt is kwalitatief actieonderzoek verricht door middel van observaties bij verhalenwandelingen van de WijkCollectie en zijn diepte-interviews gehouden met twaalf deelnemers. Hieruit ontstond er betrokkenheid bij participanten en kortdurende sociale contacten. Al met al kunnen verhalen en routes bijdragen aan het fysiek en sociaal thuis-maken van bewoners in wijken, maar zouden dergelijke initiatieven zich moeten richten op het aantrekken van meer buurtbewoners en diverse groepen.

DIVERSITY AND BELONGING AT THE NEIGHBORHOOD SQUARE

A qualitative study on the effects of diversity on the process of making home in public spaces

Studie Master Sociology, Erasmus Universiteit

Naam Simone van Dis

Datum Juni 2022

Samenvatting

The research aimed to understand how users of the Bospolderplein feel at home and how the presence of different groups affects this feeling. Observations and interviews with eleven participants revealed that most participants feel at home in the neighborhood, but not so much on the square itself. This can be improved by contact with neighbors. Whereas a few participants believed that the square is being claimed by Turkish and Moroccan residents, making them avoid the square, others were not bothered by their presence. For most of them, it was not the presence of others which restricted them from feeling at home, it is rather the lack of things to do on the square in combination with its uninviting design, as the square is mostly gray concrete.

WELCOME TO THE NEIGHBORHOOD!

A study for newcomers' sense of 'feeling at home' in Bospolder-Tussendijken.

Studie Master Design for Interaction, Technische Universiteit Delft

Naam Noor Mastenbroek

Datum Oktober 2022

Samenvatting

This research focused on the integration trajectory of newcomers in the Netherlands and offers practical insights and interventions to enhance their sense of feeling at home in their new neighborhoods. The research is conducted into two parts: the journey towards a new home and its conflicts and the neighborhood as a new home and its opportunities. By addressing the conflicts that were found in the housing process and translating those to opportunities for newcomers in BoTu. Leveraging existing networks of locals and initiatives, the intervention aims to promote inclusion and encourage participation among newcomers. By involving newcomers in local initiatives, it seeks to facilitate connections, collaborations, and a greater sense of community.

WAARDEVOLLE BUURTHUISKAMERS VAN BOTU

Studie Ruimtelijke ontwikkeling, Instituut voor de Gebouwde Omgeving, Hogeschool Rotterdam

Naam Pien Duffhuis

Datum Januari 2023

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de publieke meerwaarde van buurthuis kamers. Het onderwerp treft zowel het ruimtelijke als het sociale domein met als doel om deze werkvelden met elkaar te verbinden. De drie huiskamers met een goede uitstraling hebben ook een relatie tussen binnen/buiten in de plint, dit geldt voor: Het Bollenpandje, Yess en Studio Delfshaven. De meeste buurthuis kamers richten zich niet op specifieke doelgroepen. Uit de gebiedsanalyse is gebleken dat BoTu een hyperdiverse stadswijk is waar veel verschillende culturen en gemeenschappen samenleven. De 5 unieke kernwaarden voor het Bollenpandje: betekenisvolle ontmoetingen, lokaal eigenaarschap, inclusiviteit, sociale netwerken en talentontwikkeling.

SPACE-MAKING, PAYING IT FORWARD USING LANGUAGE IN PARTICIPATORY URBAN CO-CREATION FOR ACCESSING & VALUING 'THE UNCONVENTIONAL' & LITERACY BUILDING

Studie Master Architecture, Urbanism and Building Sciences, Technische Universiteit Delft

Naam Rebecca Baugh

Datum Mei 2023

Samenvatting

The project aims to develop a co-creative approach to participatory urban planning and design for improved socio-spatial justice. It is situated within the context of 'Them vs Us' conflicts, including rigid social hierarchies of coloniality. The project aims to reimagine the urbanist as a 'language mediator', experimenting with communication methods with different stakeholders. It also aims to recognize, access, and value 'unconventional' knowledge and experiences, dismissing 'othered' knowledge paradigms. The co-creation takes place in Rotterdam's western BoTu which resulted in a storybook and reflections for co-creative participatory approaches valuing 'unconventional' knowledge.

ASKING FOR SLOWFOOD IN A FASTFOOD ENVIRONMENT

How individual civil servants have managed to become responsive towards a long-lasting CBI, despite present institutional barriers

Studie Research in Public Administration and Organisational Science, Utrecht University

Naam Roos Hofstra

Datum Juni 2023

Samenvatting

This explorative qualitative case study analyzes 'Resilient BoTu 2028', a Community Based Initiative in the Netherlands, to understand the factors influencing the responsiveness of civil servants. The study found that there is a net level of responsiveness: enablers minus disablers. The enablers were strong enough to overcome institutional barriers and be responsive to citizens' needs. Over time, different factors dominated the level of responsiveness, with critical turning points leading to organizational structure adjustments. However, the study revealed, despite the success of this case study and the high responsiveness of civil servants, political and work environment is not yet equipped for this type of equal cooperation and responsiveness.

SOCIALE NETWERKANALYSE: ORGANISATORISCH VEERKRACHTIGE ONTWIKKELINGEN IN HET INITIATIEVEN-NETWERK VAN BOTU

Onderzoeksvraag: In hoeverre is het netwerk van sociale initiatieven van BoTu veerkrachtiger geworden rondom de grote schok van de Covid-19 pandemie (2019 – 2022)?

Studie Master Sociologie: Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, Erasmus Universiteit

Naam Milou Mulder

Datum Juli 2023

Samenvatting

Deze thesis onderzoekt de case study naar netwerkontwikkelingen van BoTu naar aanleiding van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Hiervoor wordt gebruikgemaakt van een bestaande kwalitatieve database van Veldacademie. Door middel van sociale netwerkanalyses worden de ontwikkelingen van de initiatieven-netwerken tussen 2019 en 2022 gedetecteerd. De netwerken die ontstaan tussen burgerinitiatieven zijn niet eerder bekeken. Het antwoord op de onderzoeksvraag 'In hoeverre is het netwerk van sociale initiatieven van BoTu veerkrachtiger geworden rondom de grote schok van de Covid-19 pandemie (2019 – 2022)?' is dat de diversiteit, op basis van het informele en formele karakter van de

initiatieven, alsmede de behandelde doelgroepen en thema's van het netwerk toeneemt. Er ontstaat een groei in kennis, hulpbronnen en het organisatorisch kapitaal binnen het netwerk.

Alle plannen, renovaties en goodwill ten spijt blijft het onbehagen in de Rotterdamse wijk 'BoTu'

Datum 10 april 2019
Bron Trouw

Bij Ilham Mokhtari is al vier keer ingebroken en ze wil niet dat haar kinderen buiten spelen in de wijk Bospolder/Tussendijken. Vanwege de criminaliteit wordt de komende tien jaar het wijkprogramma 'veerkrachtig' van de gemeente Rotterdam ingezet. Een gros van de mensen heeft een inkomen op of onder het bijstandsniveau.

Waar blijft de Nederlandse Banksy?

Datum 13 mei 2020
Bron NRC

De Bospoldervos is te zien in Bospolder-Tussendijken, een arme maar levendige wijk en het tasje refereert naar de nabijgelegen markt. Ontworpen door Florentijn Hofman, bekend van de reuze badeenden. Bewoners zullen zich identificeren als de vos, die een nieuwkomer is en zich naar omstandigheden zal moeten aanpassen volgens Hofman.

Verkoop bij opbod maakt de stad kapot

Datum 25 juni 2020
Bron NRC

In het Rotterdamse Bospolder-Tussendijken zijn twee duurzame ambities ter sprake, de aanleg van een warmtenet en meer bomen plaatsen. De damens van de 'Groene Groep' proberen de winkelstraat op te fleuren. Helaas worden bloemen en planten hier snel vertrapt of geplet. Met subsidie zijn nu metalen sierhekjes geplaatst en dat werkt.

Deze Rotterdamse wijk verduurzaamt, vóór en dóór bewoners

Datum 16 december 2019
Bron NRC

Van Linschoten kreeg vorig jaar van de gemeente een startbudget van 75.000 euro voor haar bedrijfsplan met betrekking tot energietransitie voor Bospolder-Tussendijken, afgekort BoTu. Voor en door wijkbewoners en bestaat uit drie onderdelen. Wijkinstallatiebureau, wijkenergiecoöperatie en toekomstig wijkenergiefonds. Het idee is dat woningcoöperaties, gemeenten, provincies en het Rijk gaan bijdragen.

Vve's in Rotterdam-West weten alleen dat ze óóit van het gas gaan. Maar hoe?

Datum 3 maart 2020
Bron NRC

Piet Huiskens (72), gepensioneerd bouwkundige en helpt zijn oudste dochter met het verduurzamen van haar eerste huis. Koopwoningen in Bospolder-Tussendijken worden gepresenteerd als authentiek in een hippe buurt, maar betreft verduurzaming van de woning is niet duidelijk hoe deze van het gas af zou moeten en zijn er subsidies voor.

'Je mag wel meepraten, maar niet meedoen'

Datum 29 oktober 2020
Bron NRC

AIR (Architectuur Instituut Rotterdam) organiseert het Stadmakerscongres, dé plek waar verschillende stadmakers nadenken over stedelijke opgaven en van elkaar leren. Piet Vollaard heeft daar twijfels over: „Aan de ene kant investeert de gemeente bijvoorbeeld in het proces om Bospolder-Tussendijken veerkrachtig te maken, terwijl aan de andere kant die waarde wordt afgebroken door de verkoop van het pand van het Zelfregiehuus.”

Aftakeling van een Rotterdamse prestigeproject

Datum 12 juli 2019
Bron NRC

Gemeente Rotterdam heeft met eigen Warmtebedrijf voor een financieel en politiek fiasco gezorgd. Er is een structurele onderschatting van de risico's gemaakt en het geïnvesteerde geld komt hoogstwaarschijnlijk niet meer terug. Er moet een reddingsplan komen, maar deze is vastgelopen. De gemeenteraad zou te laat of onvolledig de problemen van het bedrijf hebben geïnformeerd.

Het vergroenen van deze Rotterdamse wijk is een gevecht om de ondergrond

Datum 8 juni 2020
Bron NRC

In het Rotterdamse Bospolder-Tussendijken zijn twee duurzame ambities ter sprake, de aanleg van een warmtenet en meer bomen plaatsen. De damens van de 'Groene Groep' proberen de winkelstraat op te fleuren. Helaas worden bloemen en planten hier snel vertrapt of geplet. Met subsidie zijn nu metalen sierhekjes geplaatst en dat werkt.

Instellingen in de wijken willen hulp van gemeente voor bestrijding corona

Datum 29 oktober 2020
Bron NRC

Organisaties, actieve bewoners en wijkbesturen kunnen een waardevolle rol spelen tijdens de coronacrisis. Om besmettingen te voorkomen en om elkaar te steunen bij eenzaamheid of financiële problemen. Zoals in Delfshaven waar onder de noemer Delfshaven Helpt vijfenzeventig organisaties, wijkbewoners en huisartsen samenwerken. Ineke Palm: „Zij spreken de taal van de straat, naar hen wordt eerder geluisterd.”

Delfshaven in trek bij creatief ondernemers en kunstenaars maar hoe lang kunnen ze er nog terecht?

Datum 15 januari 2021
Bron Vers Beton

Delfshaven is een creatief en heeft goede verbindingen met kunstacademies. Dit komt door de sociale diversiteit en vroeger waren de kleine woningen heel goedkoop. Hierdoor willen de middenklassers hippe techbedrijven zich hier vestigen. De vastgoedprijzen zijn daardoor gestegen en wordt het steeds moeilijker om een betaalbare plek te vinden.

Bospolder-Tussendijken in Rotterdam is al veerkrachtig

Datum 12 maart 2021
Bron NRC

Vorig jaar tijdens de eerste coronalockdown viel Angeniet Berker's fotowerk stil. Ze besloot om bewoners uit haar wijk te fotograferen en interviewen. In het begin mensen op straat en later ging ze vooral ondernemers of actieve bewoners fotograferen met het doel om ander beeld van de wijk te laten zien dan armoede, overlast en achterstand. Al veel potretten zijn terug te zien op de instagram van Bospolder-Tussendijken.

Is de muur geïsoleerd? 'Nee, ben je gek!'

Datum 24 november 2021
Bron De Groene Amsterdammer

Bospolder-Tussendijken is een van de 'proeftuinen' in Rotterdam om de stad aardgasvrij te maken. Vijf galerijflats worden gerenoveerd, maar Richard zegt: 'Alleen de allerslechtste woningen worden aangepakt, de rest wordt niet verder geïsoleerd.' 'Besparende douchekoppen, tochtstrips, verschillende soorten spaarlampjes – met zo'n heel pakket komen we bij de bewoners langs', zegt Houria Tourich.

Rotterdam-West kan ook zonder warmtenet van het gas af, volgens een alternatief plan

Datum 9 november 2020
Bron NRC

Er komt in de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken stadsverwarming met industriële restwarmte uit de haven, aangelegd door de gemeente, Eneco en woningcorporatie Havensteder. Daarnaast kunnen alle wijkbewoners zelf groene stroom gaan opwekken via de zonnepanelen op de Dakparkschool.

Voor de stadsverwarming in Bospolder-Tussendijken moest eerst vertrouwen groeien

Datum 1 februari 2021
Bron NRC

In de gijsingsflat worden 360 woningen volgend jaar aangesloten op stadverwarming. In Bospolder zou de gemeente beginnen met de aanleg van stadsverwarming tijdens de rioolvervangings, maar dat wordt Tussendijken nu. Havensteder zou daar cv-ketels vervangen en daardoor heeft de gemeente besloten om daar de rioolvervangings te vervroegen.

Niet iedereen in het Rotterdamse 'Botu' omarmt stadsverwarming. 'Het wordt gewoon onbetaalbaar'

Datum 8 november 2021
Bron NRC

In Pier-80 worden Energieavonden georganiseerd om de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken te bereiden op de energietransitie van gas naar stadsverwarming. Bewoners moeten goed worden ingelicht en dat is een uitdaging met de taalbarrières. Iedere woensdag is er daarom de theateravond 'Energie Performance Botu'. Slogan: „Van uitputting naar nieuwe energie in Bospolder-Tussendijken”.

Weg vrij voor aardgasvrij Bospolder-Tussendijken

Datum 21 januari 2021
Bron Gemeente Rotterdam

Stadsverwarming, uit restwarmte van de havenindustrie, is voor Bospolder-Tussendijken de makkelijkste en goedkoopste oplossing voor aardgas. Vanaf dit jaar kunnen de eerste woningen en gebouwen worden aangesloten. De energietransitie wordt ook ingezet om de positie van de bewoners en de wijk te versterken op het gebied van werk, schulden, taal en zorg. En sluit daarbij goed aan op het programma Veerkrachtig BoTu.

Voorlopig zorgen papier, glas en plastic nog voor stadswarmte

Datum 19 juli 2021
Bron NRC

Onder de Schiedamseweg worden tussen de metro en trambaan een gat geboord voor de aanleg van het nieuwe warmtenet van Bospolder-Tussendijken. Afvalverwerkingsbedrijf AVR in Rozenburg, zal binnenkort de wijk van warmte voorzien. De energie die bij het verwerken van huishoudelijkafval, zoals papier, glas en plastic vrijkomt, gaat via een warmtewisselaar de woning in.

'De Schiedamseweg is de levensader van Bospolder-Tussendijken'

Datum 3 februari 2022
Bron NRC

Deze maand zijn potretten van bewoners in Bospolder-Tussendijken langs de Schiedamseweg te zien. De buitenexpositie behoort tot de Foto Expo van Bo/Tu en vertelt over dit deel van Delfshaven in de periode van 1950 tot 2022. Het wordt samen met WMO Radar georganiseerd. Niet alleen professionele, maar ook amateur foto's.

Wijkaanpak: professionals maken het verschil door hun contact met burgers

Datum 24 mei 2022
Bron WMO

Uyterlinde: 'Benut de kracht van deze professionals, bijvoorbeeld om ambassadeurs te vinden en op te leiden die in de wijk mensen kunnen mobiliseren en activiteiten organiseren. Een mooi voorbeeld is de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken, waar bewoners zijn geworven en nu een betaalde functie hebben in de uitvoering van de wijkaanpak.'

Ook corona krijgt de arme Rotterdamse wijk BoTu er niet onder. 'We creëren een community'

Datum 17 oktober 2020
Bron Touw

De Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken (BoTu) is de pop-upsupermarkt Yess! Dit is een 'weggeefwinkel' die in coronatijd ontstond. Ze krijgen donaties zoals brood en groenten van winkels uit de buurt en geven deze door aan buurtbewoners die het nodig hebben. Dit zijn dagelijks wel 100 tot 150 gezinnen. Je hoeft hier geen inkomen aan te tonen zoals bij de Voedselbank.

Deze bewoners in Rotterdam-West bepalen zelf waar 1 miljoen euro aan wordt besteed in hun wijk

Datum 1 juni 2022
Bron NRC

In Pier-80 beslissen bewoners wat er met het gemeentelijk geld gaat gebeuren, onderdeel van het 'Veerkrachtig BoTu'. Daarbij hoort ook dat de bewoners in Bospolder-Tussendijken zelf bepalen wat er gebeurt. Aan tafel zit een professionele gespreksleider van de gemeente en een betaalde wijkbewoner met expertise die de projectleider is.

Bloemen verbinden burens in Bospolder-Tussendijken

Datum 2 september 2022
Bron Reformatorisch Dagblad

De verbindingskamer in opdracht van de gemeente probeert doormiddel van bosjes bloemen bewoners met elkaar te verbinden. En zo ook het vertrouwen in de overheid te krijgen. Bospolder-Tussendijken heeft dit het hardst nodig, vanwege alle negatieve kenmerken. Mensen worden zo blij van de bloemen en het raakt hen dan ook emotioneel.

Nicole van Dijk: 'Ik pas het kleinere verhaal in het grotere geheel in'

Datum 31 oktober 2022
Bron NRC

Verhalen van de bewoners, die iets doen of betekenen voor de wijk, staan in de wijkcollectie-krant van Bospolder-Tussendijken. De verhalen zijn ook online te vinden. Volgens Nicole van Dijk zorgt dit voor een thuisgevoel, omdat de gezichten aan bepaalde plekken gekoppeld kunnen worden en hierdoor wordt het bekender voor je.

Bedrijf/Onderneming

(G)OUDER WORDEN IN BOTU

Het doel van (G)ouder worden in BoTu is om de ouderen in BoTu inzicht te geven in hun situatie op het gebied van telecom/IT-infrastructuur.

Aanleiding en ontwikkeling

Het is een initiatief van de sociaal ondernemers van Gameclub en GeeGee Gaming die met opgedane kennis ouderen in BoTu willen bijstaan.

Actief in de wijk 2022

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Ouderen

Schaal Wijk

Locatie PIER80

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

ACTIE TEGEN AVONDKLOKRELLEN SCHIEDAMSEWEG

Bewoners, ondernemers en professionals gaan samen de straat op om aangekondigde rellen te de-escaleren met vreedzame muziek, licht en felle kleuren

Aanleiding en ontwikkeling

In reactie op de avondklokmaatregel tijdens de coronacrisis worden op het internet rellen aangekondigd. Dirck Slabbekorn, bedrijfsleider van de Jumbo,

zet een actie op samen met bewoners om gezamenlijk een positief tegengeluid te laten horen.

Actief in de wijk in januari 2021

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Schiedamseweg

Contact

Website <https://www.jumbo.com/winkel/rotterdam/jumbo-rotterdam-schiedamseweg>
Facebook: https://www.facebook.com/Jumboschiedamseweg/?locale=nl_NL

Maatschappelijke organisatie

ALLE OGEN ZIJN GERICHT OP KWATTA BESCHRIJVING

Storytellingsproject voor thuiswonende ouderen in BoTu. Het vertellen en hulp krijgen bij eventueel herinterpreteren van negatieve ervaringen als helende activiteit.

Aanleiding en ontwikkeling

Wijkpsycholoog uit Delfshaven die de geestelijke gezondheid en veerkracht van ouderen wil ondersteunen

Actief in de wijk 2022

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Ouderen

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

BEEKHUIZEN BINDT

Beekhuizen Bindt is een eenmanszaak voor het verbinden van netwerken in de wijk met activiteiten zoals informele gesprekken en een rijdend terras.

Aanleiding en ontwikkeling

Willem Beekhuizen is bewoner en actief als opbouwmedewerker in de wijk. "Hierdoor heb ik veel initiatieven van bewoners geboren zien worden. De meeste van deze initiatieven zijn niet meer terug te vinden in het hedendaagse straatbeeld maar hebben wel bijgedragen aan de sociale structuren in de wijk." Door gezondheidsbelemmeringen heeft Willem de afgelopen jaren zijn taken afgebouwd.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Meerdere specifieke doelgroepen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
LinkedIn <https://nl.linkedin.com/in/beekhuizenbindt/nl>

Bewonersinitiatief/-project

BESOUK DELFSHAVEN

Besouk Delfshaven is een festival voor en door bewoners om de multiculturele kracht van de wijk te vieren en verbinding tussen bewoners te stimuleren.

Aanleiding en ontwikkeling

Besouk is opgericht om meer communicatie tussen bewoners te creëren. In verband met de coronapandemie kon het festival een aantal jaar niet plaatsvinden.

Actief in de wijk 2015 tot 2019

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://besoukdelfshaven.stichtingdelood-sen.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/besouk/>
Instagram <https://www.instagram.com/besoukdelfshaven/>

Bewonersinitiatief/-project

BETER ETEN

Via de pilot Beter Eten krijgen financieel kwetsbare bewoners een betaalpas met budget om zelf gezond eten te kunnen kopen in de winkel in plaats van bestaande voedselhulp.

Aanleiding en ontwikkeling

Uit onderzoek van de Universiteit Wageningen blijkt dat deelnemers minder schaamte ervaren ten opzichte van andere vormen van voedselhulp. Omdat de betaalpas te gebruiken is in een gewone winkel, zijn de deelnemers niet herkenbaar als hulpvrager. Ook hebben ze meer keuzevrijheid in waar, wanneer en welke boodschappen ze doen. Beter Eten werkt samen met stichtingen Issalaam, Yess! En Victor Vitamientje.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website <https://beter-eten.org/>

Actie

BODEGA RADIO

Lokale dj's en wijkbewoners maken bijna wekelijks radioprogramma's, aan de hand van gesprekken en muziek wordt kennis gedeeld over de waarde van de hedendaagse stadscultuur en het cultureel erfgoed van de Superdiverse stad.

Aanleiding en ontwikkeling

Bodega Radio is een initiatief van The Niteshop. The Niteshop vertrekt vanuit het idee dat de kennis en kunde van burgers aan de rand van de samenleving onmisbaar is in het aanpakken van transitieopgaven. De shop dient als levend archief voor hedendaagse diasporische stadscultuur.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke doelgroep

Schaal Stad

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://theniteshop.com/>
Instagram <https://www.instagram.com/tokosandbodegas/>

Bewonersinitiatief/-project

BOTU 12

BoTu 12 is een klankbordgroep bestaande uit een representatieve groep bewoners die gevraagd en ongevraagd advies geven aan het programma Veerkrachtig BoTu 2028.

Aanleiding en ontwikkeling

De BoTu12 is opgericht binnen het programma Veerkrachtig Botu 2028. De leden van de BoTu12 hebben daarnaast een rol gekregen in het selectieproces van Social Impact by Design.

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste Locatie

Contact

Website
Sociale media

Anders

BOTU BRUIST

BoTu Bruist is een community building-dag vol vraag-deel-doe-shops, ideeën, inspiratie en connectie met aandacht voor het ABCD gedachtegoed.

Aanleiding en ontwikkeling

BoTu Bruist is georganiseerd door de community builders van Delfshaven Coöperatie en Veerkrachtig BoTu 2028 om netwerken te verbinden en ervaringen uit te wisselen.

Actief in de wijk in 2020 en 2022

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

BOTU CURATOR COLLECTIVE

Het Commons Collectief BoTu is een initiatief van het IABR bestaande uit een netwerk van lokale initiatieven en bewoners die op verschillende manieren werken aan lokale veerkracht en eigenaarschap in de energietransitie. Het collectief wil de zichtbaarheid van de lokale initiatieven vergroten met onder meer een podcast.

Aanleiding en ontwikkeling

IABR maakt met het BoTu Curator Collective verbinding maken met de wijk en om de grote maatschappelijke energievraagstukken concreter te maken.

Actief in de wijk 2022

Thema Energie

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://archieff.iabr.nl/botu/gedeeldegroed/>

Anders

BOTU ENERGIEWIJK XL

BoTu EnergieWijk XL is een netwerk waarin informele en formele stakeholders samenwerken aan de energietransitie in BoTu. Het netwerk streeft ernaar om de energietransitie een hefboom te laten zijn voor maatschappelijke ontwikkeling.

Aanleiding en ontwikkeling

BoTu is een van de eerste wijken die van het gas afgaat in Rotterdam. In 2021 tekenden verschillende betrokkenen een samenwerkingsovereenkomst (SOK).

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Energie

Doelgroep Anders

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media <https://bospoldertussendijken.nl/energie-in-de-wijk/>

Bewonersinitiatief/-project

BOTU SERVETJE

Het BoTu Servetje project is een 5 maanden lang actie-onderzoek over het thema technologie "op buurtSchaal". Wat kan technologie op buurtSchaal voor ons betekenen? En hoe ziet het eruit?

Aanleiding en ontwikkeling

Je kunt het tegenwoordig niet over veerkracht hebben zonder rekening te houden met (digitale) technologie. Het BoTu Servetje wil discussie aanmoedigen over de impact van hedendaagse technologie op de buurt.

Actief in de wijk 2022

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Actie

BOTU TALKS!

In de Spangen-BoTu Talkshows stelden twee presentatoren uit de wijk de kandidaten voor de wijkraad voor.

Aanleiding en ontwikkeling

In maart 2022 stemmen bewoners voor het eerst voor een wijkraad. In de aanloop naar het stemmen stelt BoTu Talks! de kandidaten voor.

Actief in de wijk in maart 2022

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie

Contact

Website
Sociale media

Stichting

BOUWKEET

Bouwkeet is een maatschappelijke makerspace en biedt gratis maak-programma's aan voor kinderen uit de wijk in de leeftijd 8 tot 15 jaar

Aanleiding en ontwikkeling

Initiatief van Stichting de Verre Bergen geïnspireerd door een makerspaces in de Verenigde Staten

Actief in de wijk 2015 tot heden

Thema's Jeugd en Talentontwikkeling

Doelgroep Kinderen 0-11, jongeren 12-21

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://bouwkeet.org/>
Instagram: https://www.instagram.com/bouwkeet_makerspace/

Bewonersinitiatief/-project

BURGERINITIATIEF BOSPOLDERPLEIN

Burgerinitiatief Bospolderplein is een initiatief van bewoners rondom het plein die het Bospolderplein een centraal punt willen maken voor jong en oud in Bospolder.

Aanleiding en ontwikkeling

De gemeente Rotterdam heeft het plein nu niet op de lange termijn investeringsplanning staan. De bewoners hebben daarom zelf het heft in handen genomen en zijn gestart geld bijeen te zoeken en toestemming te krijgen voor de vergroening. Voor een deel van het plein is dit nu gelukt. De Diamanthoek wordt als test-case gebruikt voor de rest van het plein. De bewoners willen samen uiteindelijk het hele plein vergroenen.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Anders

Schaal Buurt

Locatie Bospolder

Contact

Website
Sociale media

Stichting

BUURCOÖPERATIE MATHENESSERDIJK

Buurcoöperatie Mathenesserdijk is een bewonersgroep die zich inzet voor de leefbaarheid van de Mathenesserdijk, gericht op zowel fysieke als sociale problemen.

Aanleiding en ontwikkeling

In de hele wijk waren verschillende fysieke en sociale problemen. Omdat je samen meer kan bereiken hebben bewoners zich verenigd in de Buurtcoöperatie. De coöperatie maakt het mogelijk om bepaalde activiteiten te organiseren en subsidie aan te vragen.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema's Democratie en Meedoen, Jeugd en Talentontwikkeling

Doelgroep Kinderen 0-11 jaar, Jongeren 12-21 jaar

Schaal Buurt

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Maatschappelijke organisatie

BUURT BESTUURT DELFSHAVEN

Buurt Bestuurt is een groep bewoners die met gemeente en politie samenwerkt aan een schone en veilige buurt.

Aanleiding en ontwikkeling

Om de afstand tussen politie en de burger te verkleinen ontwikkelden de Rotterdamse wijkagent Hans Hoekman en wijkteamchef Fons Bijl in 2009 Buurt Bestuurt. Deze werkwijze is in Rotterdamse wijken geïmplementeerd.

Actief in de wijk 2009 tot heden

Thema's Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Buurt

Locatie Geen vaste Locatie

Contact

Website
Sociale media

Stichting

BUURTCAMPING ROTTERDAM BOTU

Buurtcamping Rotterdam BoTu is een zomerse buurtcamping op het Dakpark voor bewoners uit BoTu. Drie dagen lang organiseren buurtbewoners, lokale initiatieven en ondernemers allerlei activiteiten op het gebied van natuur, cultuur, sport en ontspanning.

Aanleiding en ontwikkeling

De Buurtcamping BoTu is bedoeld om buurtbewoners elkaar te leren kennen, dichterbij elkaar te brengen en vakantie te laten vieren in eigen omgeving.

Actief in de wijk 2022 en 2023

Thema's Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://debuurtcamping.nl/campings/rotterdam-botu/>
Instagram https://www.instagram.com/debuurtcamping_botu/

Stichting

BUURTHUIS WATERSTOKERIJ

Buurthuis Waterstokerij is een buurthuis voor jong en oud, waar verschillende activiteiten worden georganiseerd.

Aanleiding en ontwikkeling

Door de beperkende maatregelen en gebrek aan financiële middelen is Buurthuis Waterstokerij tijdens de coronacrisis gesloten.

Actief in de wijk 2013 tot 2020

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Bospolder

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/waterstokerij/?locale=nl_NL

Bewonersinitiatief/-project

BUURTHUISKAMER HARINGPAKKER-STRAAT 69 (HP69)

HP69 is de duurzame buurthuiskamer in de Korfmakersbuurt waar diverse formele en informele partijen kunnen samenwerking aan de energietransitie. Tijdens het spreekuur helpen energiecoaches buurtbewoners met vragen over duurzaamheid.

Aanleiding en ontwikkeling

De plek is ontstaan doordat er na de sluiting van het

Zelfregiehuys geen ontmoetingsplek meer was in de Korfmakersbuurt en behoefte aan een plek om samen te werken aan de energietransitie.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Energie

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

BUURTMAKERS WEST

Buurtmakers West bestaat uit betrokken bewoners die zich, samen met instanties, inzetten tegen klimaatongelijkheid. Buurtmakers gaan samen met bewoners aan de slag voor een groenere, fijnere leefomgeving.

Aanleiding en ontwikkeling

Een van de teams van Social Impact by Design

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://buurtmakerswest.nl/>
Instagram <https://www.instagram.com/buurtmakers.west/>

Maatschappelijke organisatie

BUURTSTEUNPUNT DELFSHAVEN

Buurtsteunpunt Delfshaven, onderdeel van Leger des Heils, is een huiskamer voor de wijk met activiteiten gericht op ontmoeting, talentontwikkeling en praktische ondersteuning

Aanleiding en ontwikkeling

Buurtsteunpunt Delfshaven is opgestart omdat de wijk een huiskamerfunctie miste, een plek waar een luisterend oor geboden wordt.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.legerdesheils.nl/locatie/buurt-huiskamerdelfshaven>
Facebook https://www.facebook.com/bspdelfshaven/?locale=nl_NL

Stichting

CCPR (CENTRUM VOOR CULTUUR EN PARTICIPATIE ROTTERDAM)

Stichting CCPR is een vrijwilligersorganisatie die verschillende sociaal culturele activiteiten aanbiedt, waaronder workshops, lezingen, huiswerkbegeleiding. Daarnaast is er ruimte voor gebed en spiritualiteit.

Aanleiding en ontwikkeling

De Vereniging De Oranje Horizon is in december 2005 door een aantal vrijwilligers opgericht. Vóór de oprichting werden er jarenlang op informele wijze activiteiten georganiseerd zoals kidsclub, diverse educatieve activiteiten en een jaarlijkse kamp. Na jaren

van groeiende activiteiten is er behoefte ontstaan aan een grotere locatie waarin de activiteiten uitgevoerd konden worden. Ook om de activiteiten te waarborgen is besloten tot de oprichting van de stichting CCPR.

Actief in de wijk 2016 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Anders

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.centrumarrahma.nl/over-ons>
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

CLUB VAN DAAN (WHATS-APPGROEP)

Een whatsapp-groep voor vrouwen die wonen of werken in BoTu-Spangen

Aanleiding en ontwikkeling

Vernoemd naar de voormalig stadsmarinier

Actief in de wijk 2018 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Vrouwen

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

CMNITY X BOTU

CMNITY faciliteert een platform voor creatieve jongeren en jongvolwassenen uit BoTu en helpt hen met de ontwikkeling van hun talenten door middel van master classes en trainingen.

Aanleiding en ontwikkeling

Binnen Bospolder-Tussendijken (BoTu) heeft een aanzienlijke groep jongeren en jongvolwassenen een afstand tot de arbeidsmarkt. Dat heeft diverse oorzaken, maar er zijn er veel verborgen talenten, kennis en vaardigheden in deze wijk. Uit eigen onderzoek van het initiatief blijkt dat met name de afstand tot de creatieve sector hoog is in vergelijking tot andere sectoren. Daarom werkt CMNITY x BoTu aan het erkennen en stimuleren van talenten.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Jeugd en Talentontwikkeling

Doelgroep Jongeren 11-21 jaar

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website <https://inside.cmnitystudios.com/>
Instagram <https://www.instagram.com/cmunitystudios/>

Bedrijf/Onderneming

CREATIEF BEHEER

Creatief Beheer werkt met vrijwilligers aan het beheer van de buitenruimte. Daarnaast adviseert Creatief Beheer gemeenten en bedrijven hoe ze de buitenruimte groener, gezonder en gezelliger kunnen maken.

Aanleiding en ontwikkeling

Creatief Beheer was tot 2018 actief in Proefpark de Punt in Bospolder. Nadat deze werd gesloten om ruimte te maken voor nieuwbouw zijn de activiteiten zich met name rondom Park 1943 gecentreerd.

Actief in de wijk 2004 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.dokterbiemans.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/p/Creatief-Beheer-100028543376896/?locale=nl_NL&paipv=0&e-av=AfY-D7_9W7yB-GmFPFs9fNMn3b1hRGzoaxpj5ajoG-2V4fJtI8A-ks2geX0lQByN2zcY&_rdr

Bewonersinitiatief/-project

DE BUITENBOEL

Bij de Buitenboel kunnen bewoners komen handwerken en is iedereen welkom voor een kop koffie of thee. Vrijwilligers ruimen de rommel in de buurt op en kweken plantjes.

Aanleiding en ontwikkeling

De Buitenboel is opgestart om de buurt te verbeteren en om bezigheid te vormen voor met name vrouwen die thuis zitten. Hun zorg eindigt niet achter de voordeur, ook buiten kunnen zij een grotere rol spelen.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/zelfregie-huis/?locale=nl_NL

Bedrijf/Onderneming

DE CIRKEL

Cirkel is een sociaal platform dat via 'Commutiny Art Projects' wil bijdragen aan bewustwording op het gebied van cultuur, milieu, samenleving en persoonlijke ontwikkeling.

Aanleiding en ontwikkeling

Cirkel is ontstaan vanuit de overtuiging dat het belangrijk is om ons continu bewust te zijn van de veranderingen in de wereld en de overgang naar een levenswijze gebaseerd op duurzaamheid, zorgzaamheid en solidariteit.

Actief in de wijk 2016 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <http://cirkel.org/>
Facebook https://www.facebook.com/cirkelshop/?locale=nl_NL

Bewonersinitiatief/-project

DE GROENE CONNECTIE

De Groene Connectie is een groene wandelroute door Delfshaven die verschillende groeninitiatieven aan elkaar verbindt

Aanleiding en ontwikkeling

Het idee voor de start van De Groene Connectie was een GGD conferentie over zorg en groen. Naast een wandeling is de Groene Connectie een middel om lokale zorg en welzijnsinstellingen te koppelen aan groene initiatieven in de buurt.

Actief in de wijk 2015 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Gebied

Locatie Geen vaste **Locatie**

Contact

Website <https://degroeneconnectie.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/GroeneConnectie/?locale=nl_NL

Bedrijf/Onderneming

DE VERBINDINGSKAMER

De Verbindingskamer gaat huis-aan-huis met bloemen om met bewoners in gesprek te gaan en zo een beeld te krijgen van wat er 'achter de voordeur' speelt. Zo werken zij aan het ondersteunen van bewoners, het versterken van netwerken en eventueel doorverbinden naar professionals.

Aanleiding en ontwikkeling

Aanleiding voor de start van de verbindingskamer was een vraag vanuit de gemeente om wijkonderzoek te doen om de sociale cohesie in de wijk te versterken. Daarvanuit is de verbindingskamer gestart om meer verbinding te creëren tussen bewoners en met professionals.

Actief in de wijk 2007 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Volwassenen

Schaal Regionaal

Locatie Geen vaste **Locatie**

Contact

Website <https://deverbindingskamer.nl/>
Instagram <https://www.instagram.com/deverbindingskamer/>

Stichting

DELFSHAVEN COÖPERATIE

Delfshaven Coöperatie is een wijkcoöperatie van actieve bewoners die zich inzet voor wijkontwikkeling waarbij álle bewoners van Delfshaven vooruitkomen en kunnen meedoen. Centraal staat de samenwerking met diverse wijkpartners, marktpartijen en de overheid.

Aanleiding en ontwikkeling

Delfshaven Coöperatie is ontstaan vanuit de WIJK BV om als missende schakel tussen wijkbewoners, maatschappelijke organisaties en de gemeente te functioneren.

Actief in de wijk 2014 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://delfshavencooperatie.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/profile.php?id=100070301622140>

Coöperatie

DELFSHAVEN ENERGIE COÖPERATIE

Delfshaven Energie Coöperatie wil duurzame energie voor iedereen bereikbaar maken door het realiseren van collectieve zonnedaken.

Aanleiding en ontwikkeling

De Delfshaven Energie Coöperatie wilde meer dan alleen praten over de energietransitie. Zij zetten zich in op een manier die eigenaarschap stimuleert en solidair is naar lage inkomens.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Energie

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Gebied

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://delfshavenenergiecooperatie.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/Delfshaven-energiecooperatie>

Bewonersinitiatief/-project

DELFSHAVEN HELPT

Delfshaven Helpt is een initiatiefgroep van buurtplekken, bewoners en ondernemers, wijkpartners en overheid in Delfshaven, die tijdens de coronapandemie samenwerkten aan buurthulp.

Aanleiding en ontwikkeling

Aanleiding voor Delfshaven Helpt is de coronapandemie. Veel wijkbewoners in kwetsbare posities hadden ondersteuning nodig. Een groot aantal vrijwilligers heeft zich ingezet om hulpvragers en -aanbieders aan elkaar te koppelen.

Actief in de wijk 2020

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Gebied

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://delfshavenhelpt.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/Delfshaven-Helpt/>

Bewonersinitiatief/-project

DELFSHAVEN LOKAAL

Delfshaven Lokaal is een kennisplatform voor lokale welzijnsaanbieders. Het platform streeft naar optimalisatie van het lokale welzijn met als doel om welzijnswerk in Delfshaven zoveel mogelijk lokaal te laten verrichten.

Aanleiding en ontwikkeling

Het platform is opgericht door Beekhuizen Bindt om de nieuwe welzijnspartij en de organisaties uit de wijk samen te brengen.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste Locatie

Contact

Website
Sociale media

Maatschappelijke organisatie

DUIMDROP

Duimdrop leent sport- en spelmateriaal uit aan kinderen. Er zijn twee Duimdrop locaties in de wijk: Bospolderplein en Driehoeksplein.

Aanleiding en ontwikkeling

In 2021 is door het stadsbestuur besloten om Duimdrop te stoppen. De wijk komt in protest. De Duimdrop op het Bospolderplein wordt in het vervolg bemand door vrijwilligers van Yess!

Actief in de wijk 1993-2021

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kinderen 0-11

Schaal Buurt

Locatie Bospolder

Contact

Website
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

DUURZAME KOERS

(IKAPITEIN)

iKapitein vaart duurzame koers door middel van een boot die plasticafval vangt tijdens het varen. Daarnaast heeft iKapitein een bewustwordingsprogramma voor basisschoolleerlingen uit Delfshaven.

Aanleiding en ontwikkeling

Afval in het water.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.ikapitein.nl/>
Instagram <https://www.instagram.com/ikapitein/>

Bedrijf/Onderneming

FOOD CONNECT PEOPLE

Het project verbindt ouderen en jongeren (zorgstudenten) en richt zich op samen koken en gezond eten.

Aanleiding en ontwikkeling

Door het samenkomen van ouderen en jongeren, kan het project aandacht bieden aan isolement en eenzaamheid. Vitaliteit en gezond eten staan centraal. Ook is er aandacht voor mantelzorgers, zij eten mee zodat ook zij in het zonnetje gezet kunnen worden.

Actief in de wijk 2022

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Anders

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

GEZOND HART VOOR BOTU

“Een (gezond) Hart voor BoTu” draagt bij aan een gezondere wijk door middel van een extra AED in de publieke ruimte en reanimatiecursussen voor bewoners.

Aanleiding en ontwikkeling

De initiatiefnemer is mantelzorger en kwam erachter dat er geen AED in de wijk is die 24/7 beschikbaar is. Om daar verandering in te brengen en bewoners te leren reanimeren is Gezond hart voor BoTu gestart.

Actief in de wijk 2022

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.wmoradar.nl/district/huis-van-de-wijk-pier-80/>
Facebook <https://www.facebook.com/pages/Pier%2080/313713835307166/>

Bewonersinitiatief/-project

GIJSING LEEFT

Gijsing Leeft bestaat uit een groep bewoners van de Gijsingflats in BoTu die zich hebben verzameld om gedeelde belemmeringen op te lossen.

Aanleiding en ontwikkeling

Toen bewoners van de flats ge maken kregen met de energietransitie ontstonden verschillende klachten. Gijsing leeft zorgt voor korte lijntjes met instanties om via samenwerking de problemen te verhelpen.

Actief in de wijk 2022

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Anders

Schaal Buurt

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

GIRLS LOVE URBAN SPORTS

Girls love Urban Sports! Organiseert sportactiviteiten speciaal voor meiden uit de buurt BoTu.

Aanleiding en ontwikkeling

Veel sportactiviteiten zijn gericht op jongens of gecombineerde groepen, maar meiden zitten vaak thuis. Omdat de initiatiefneemster het belangrijk vindt dat er ook een plek is voor meiden, worden er bij Girls Love Urban Sports speciaal voor hen sportactiviteiten georganiseerd zoals kickbokslessen.

Actief in de wijk 2022

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Jongeren 11-21 jaar

Schaal Wijk

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

GROW BOTU

De initiatiefnemers van Grow BoTu willen samen met bewoners de herontwikkeling van het Visserijplein oppakken.

Aanleiding en ontwikkeling

Grow BoTu is opgestart als team binnen Social Impact by Design. Er is in samenwerking met bewoners een strategie ontwikkeld voor de herontwikkeling van het Visserijplein gericht op het toevoegen van woningen en publieke voorzieningen. Dit is niet gerealiseerd.

Actief in de wijk 2019 tot 2020

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie ussendijken

Contact

Website
Sociale media

bewonersinitiatief/-project

HET BOLLENPANDJE

Het Bollenpandje is een buurthuiskamer waar burens van verschillende culturen en religies samenkomen om zichzelf en elkaar beter te leren kennen. Stichting de Buitenboel, Stichting Veerkrachtige Gemeenschap, Ximena Davalos, WijkEnergieWerkt, Wijkcollectie vormen samen buurthuiskamer het Bollenpandje.

Aanleiding en ontwikkeling

Het pand van het Zelfregiehuys werd in 2020 verkocht. Hierdoor waren de initiatiefnemers genoodzaakt elders een door- start te maken. Dit resulteerde in het ontstaan van 't Bollenpandje waar sociale groenactiviteiten i.s.m. Stichting De Buitenboel worden voortgezet.

Actief in de wijk 2021 – tot heden

Thema's Cultuur en ontspanning, buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke doelgroep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media https://www.facebook.com/HetBollenpandjeBoTu?locale=nL_NL

Bewonersinitiatief/-project

HUIS VAN DE TOEKOMST

Huis van de Toekomst is een buurthuiskamer met activiteiten en onderzoek over samenleven zonder gas of benzine, zoals stookcursussen, brood bakken in een gemeenschappelijke oven en wollen dekens maken.

Aanleiding en ontwikkeling

Een toekomstscenario voor de wijk, gemaakt door Smets en Kris de Decker van de Human Power Plant.

Actief in de wijk 2020 tot heden

Thema Energie

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.huisvandetoekomst.org/>
Facebook <https://www.facebook.com/Huisvandetoekomstbotu/>
Instagram <https://www.instagram.com/huisvandetoekomstbotu/>

Maatschappelijke organisatie

HUIS VAN DE WIJK PIER 80

Pier 80 is het Huis van de Wijk in Tussendijken met onder andere een grote ontmoetingsruimte, een bibliotheek en een gymzaal. Er vinden diverse spreekuren plaats en worden uiteenlopende activiteiten georganiseerd voor de wijk met een focus op ontmoeten, sport en welzijn.

Aanleiding en ontwikkeling

Aanleiding voor het ontstaan van Pier 80 is het samenvoegen van verschillende kleine buurthuizen bij de aanbesteding in 2012.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Meerdere specifieke doelgroepen

Schaal Gebied

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.wmoradar.nl/district/huis-van-de-wijk-pier-80/>
Facebook <https://www.facebook.com/pages/Pier%2080/313713835307166/>

Bewonersinitiatief/-project

HUISKAMER VAN DE GIJSINGLAAN / KLIMAATHUISKAMER GIJSINGFLAT

De klimaathuiskamer in de Gijsingflat is een plek waar bewoners terecht kunnen met vragen aan Havensteder over de energietransitie of de renovatie van de Gijsingsflats.

Aanleiding en ontwikkeling

De Klimaathuiskamer wil een plek bieden aan de mensen uit de vijf flats om elkaar te ontmoeten. Met een prijsvraag werd 5.000 euro gewonnen om het initiatief te kunnen starten.

Actief in de wijk 2015 tot heden

Thema's Energie, Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Ouderen

Schaal Straat

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Vereniging

HUURDERSRAAD WEST

Huurdersraad West is een huurdersorganisatie, bestaande uit een aantal actieve huurders van Havensteder met als doel de belangen van huurders van Havensteder in Bospolder-Tussendijken te behartigen.

Aanleiding en ontwikkeling

De Huurdersraad is opgericht om belangen te behartigen van huurders van het bezit van voorheen de woningstichting "De Combinatie" in, onder meer, Rotterdam Delfshaven.

Actief in de wijk 1997 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Anders

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <http://huurdersraadwest.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/huurdersraadwestrotterdam/?locale=nn_NO

Stichting

INTERCULTURELE STICHTING SALAAM

(ISLAMITISCHE VOEDSELBANK)

Beschrijving Interculturele Stichting Salaam helpt kansarme gezinnen, daklozen en vluchtelingen. Een belangrijk onderdeel van dit werk is de Islamitische voedselbank.

Aanleiding en ontwikkeling

Begonnen als stichting voor en door vrouwen met activiteiten voor bekeerlingen. Omdat de vrouwen

zagen dat er veel behoefte aan was zijn ze begonnen met het uitdelen van voedselpakketten.

Actief in de wijk 2000 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Regionaal

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.stichtingsalaam.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/stichtingsalaam/?locale=nl_NL

Stichting

KINDERATELIER DE KLEINE VIS

Beschrijving Kinderatelier de Kleine Vis streeft ernaar de individuele creatieve en kunstzinnige capaciteiten van kinderen te versterken, ruimte geven en te motiveren tot verdere ontwikkeling.

Aanleiding en ontwikkeling In de buurt waren te weinig mogelijkheden om in contact te zijn met kunst en cultuur en zelf actief mee te doen met het maken van kunst. Zowel voor kinderen als voor volwassenen.

Actief in de wijk 2009 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kinderen 0-11

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.atelierdekleinevis.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/groups/132945473474522/?locale=nl_NL

Bewonersinitiatief/-project

KOOKCOLLECTIEF

Beschrijving Het KookCollectief bestaat uit een groep dames uit BoTu, samen verzorgen zij catering en aanschuifmaaltijden.

Aanleiding en ontwikkeling

De groep dames komt samen in het kader van ontmoeting, verbinding en het ontdekken van hun kwaliteiten. Door gerechten aan te bieden in de vorm van catering werken ze daarnaast aan economische zelfstandigheid.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Jeugd en Talentontwikkeling

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

KRACHTIGE GEZINNEN

Krachtige Gezinnen is een community-building voorstel van 5 multiculturele organisaties uit de wijk. Ze willen het gemeenschapsgevoel onder bewoners versterken en talenten ontwikkelen.

Aanleiding en ontwikkeling

Doel is het opbouwen van een sociaal netwerk met ouders die elkaar ondersteunen, hulpbronnen met elkaar delen en verbinding hebben met formele instituties, zodat kinderen opgroeien in positieve en

veelbelovende gezinnen en zij hun talenten kunnen ontwikkelen. Krachtige gezinnen is opgestart als team binnen Social Impact by Design.

Actief in de wijk 2019 tot 2020

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Onbekend

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Stichting

LUNCHROOM OPROER! (NAS)

Lunchroom Oproer (NAS) is een lunchroom en ontmoetingsplek in de buurt waar mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt via leer/werktrajecten horecaervaring opdoen.

Aanleiding en ontwikkeling In de stad was veel vraag naar plekken om jongeren, daklozen en volwassenen te activeren. Oproer is tijdens de coronacrisis gesloten.

Actief in de wijk 2012 tot 2021

Thema's Werk en Activering

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/Lunchroom-Oproer/?locale=nl_NL

Bedrijf/Onderneming

MAAK ROTTERDAM

MAAK is een conceptstore en café waar je terecht kan voor een kopje koffie, workshops en evenementen.

Aanleiding en ontwikkeling

MAAK is in 2021 gesloten.

Actief in de wijk 2015 tot 2021

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Instagram https://www.instagram.com/maak_rotterdam/

Maatschappelijke organisatie

MAATSCHAPPELIJK ONDERSTEUNINGS-BUREAU (MOB)

MOB is een grote zorgaanbieder met oog voor diverse culturen. MOB biedt onder meer (thuis) zorg, 24-uurs zorg, wijkverpleging, zorg aan huis, huishoudelijke hulp en ondersteuning bij dementie.

Aanleiding en ontwikkeling

Passende zorg en ondersteuning met oog voor diversiteit in multicultureel Delfshaven.

Actief in de wijk 2012 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://mob.nu/>
LinkedIn <https://nl.linkedin.com/company/maat-schappelijk-ondersteunings-bureau-mob->

Maatschappelijke organisatie

MENEER VAN HOUTEN

Meneer van Houten (Pameijer) is een meubelmakerij en werkplek voor volwassenen met een (licht) verstandelijke beperking die als gevolg van hun beperking niet kunnen deelnemen aan de arbeidsmarkt.

Aanleiding en ontwikkeling

Het aanbieden van werkplaatsen voor volwassenen met een (licht) verstandelijke beperking die niet kunnen deelnemen aan de arbeidsmarkt.

Actief in de wijk 2008 tot heden

Thema Werk en Activering

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

MIDDENKOUS ZOMERHOF

Middenkous Zomerhof is een initiatief van buurtbewoners in BoTu die de buurt helpen te vergroenen.

Aanleiding en ontwikkeling

Een groep bewoners ziet dat de buurt meer groen kan gebruiken en komt samen in actie.

Actief in de wijk 2022

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Buurt

Locatie Bospolder

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

NAAIATELIER BOTU

(DE DUURZAME DIVA)

Bij Naaitelier BoTu van de Duurzame Diva kunnen bewoners terecht voor hulp met textiel. Kleding repareren of isolerende gordijnen naaien, alles is mogelijk.

Aanleiding en ontwikkeling

Veel kapotte kleding wordt weggegooid omdat mensen niet in staat zijn om kleding naar een kledingmaker te brengen omdat het te duur is. Ook hebben ze vaak gene naaimachine in huis staan. Daarom is

het naaiatelier BoTu tot leven gekomen. Hier kunnen mensen gratis hun kleding laten maken. Daarnaast is het een gezellige plek voor ontmoeting.

Actief in de wijk 2017 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Facebook <https://www.facebook.com/deduurzamediva/>

Bewonersinitiatief/-project

ONWIJZE MOEDERS

Onwijze moeders organiseert informatieve bijeenkomsten en leuke activiteiten voor moeders in de wijk. De bijeenkomsten zijn gericht op het gezamenlijk verbeteren van de veiligheid en leefbaarheid van de wijk.

Aanleiding en ontwikkeling

Het is ontstaan toen buurtmoeders besloten om de problematiek in hun wijk zelf aan te pakken. Samen met de wijkagent besloten de moeders hun krachten te bundelen om veiligheid te verbeteren.

Actief in de wijk 2016 tot heden

Thema's Zorg, Ondersteuning en ouderen

Doelgroep Vrouwen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Facebook <https://www.facebook.com/OnwijzeMoeders/>

Bewonersinitiatief/-project

OPEN BADGES/ CIRCULAIRE MARKT

Open badges/circulaire markt heeft tot doel om werkgelegenheid te creëren voor bewoners van BoTu en hen via 'open badges' (certificaten voor kwaliteit en vaardigheden) te matchen met passend werk.

Aanleiding en ontwikkeling

Open badges was een van de teams van Social Impact by Design.

Actief in de wijk 2018

Thema Werk en Activering

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

OPEN HIRING

(JUMBO SCHIEDAMSEWEG)

Open Hiring (Jumbo Schiedamseweg) is een initiatief van de supermarkt Jumbo waarbij de regel geldt: 'Iedereen die wil werken, mag aan de slag.'

Aanleiding en ontwikkeling

Door een geweldige winkeldiefstal heeft supermarktmanager Drick Slabbekoorn zijn mensbeeld veranderd. Hij is ervan overtuigd dat mensen die stelen dit vaak doen uit noodzaak en gunt iedereen een baan. Iedereen hoort dezelfde behandeling te krijgen.

Actief in de wijk 2015

Thema Werk en Activering

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Onbekend

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.jumbo.com/winkel/rotterdam/jumbo-rotterdam-schiedamseweg>
Facebook https://www.facebook.com/Jumboschiedamseweg/?locale=nl_NL

Maatschappelijke organisatie

OPEN OPROEP BEOORDELINGS-COMMISSIE

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 nodigt via een open oproep initiatiefnemers uit om een plan in te dienen om BoTu veerkrachtig maken. Een beoordelingscommissie van bewoners beslist over de inzendingen.

Aanleiding en ontwikkeling

Via de open oproep kunnen wijkinitiatieven een beroep doen op gemeenschapsgeld. In plaats van de gemeente wordt de beoordeling in BoTu door de wijk gedaan. Een groep bewoners beslist in de beoordelingscommissie samen over de verdeling van het geld.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

PAPA'S PRAAT

Papa's Praat is een community voor en door papa's. In een podcast gaan ze met "iedereen die zich vader voelt" in gesprek over alles waar vaders mee te maken krijgen.

Aanleiding en ontwikkeling

Initiatiefnemer Toetie da Silva merkte dat er weinig informatie te vinden was voor aanstaande vaders waarin hij zich kon vinden.

Actief in de wijk 2021

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Anders

Schaal Onbekend

Locatie Onbekend

Contact

Instagram <https://www.instagram.com/papaspraat/>
YouTube <https://www.youtube.com/channel/UC-6n7OrRIFXW9zbkxaofaTg>

Bewonersinitiatief/-project

PARKRAAD 1943

Parkraad 1943 is een raad van actieve bewoners en professionals uit Bospolder-Tussendijken georganiseerd rondom het Park 1943. Zij organiseren onder meer de herdenking van het vergeten bombardement.

Aanleiding en ontwikkeling

Actieve bewoners en professionals hebben samen de parkraad gevormd naar aanleiding van verzamelde ideeën tijdens het festival Besouk in Park 1943. Zij richten zich met name op de herdenking van het Vergeten Bombardement 31 maart 1943.

Actief in de wijk 2017 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/park1943/?locale=nl_NL

Maatschappelijke organisatie

PEOPLE'S POWER

Peoples Power is een inloopsprek voor financiële vragen en hulp bij het invullen van formulieren.

Aanleiding en ontwikkeling

Na verkoop van het pand aan de Visserijstraat is het spreekuur verhuisd naar PIER80.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

PERSPECTIEFFFF / OPPEPPER LOKAAL

Oppepper Lokaal is een initiatief om meer mensen duurzaam uit de schulden te krijgen middels persoonlijke begeleiding en aandacht.

Aanleiding en ontwikkeling

Oppepper lokaal is een initiatief van Zorgvrijstaat en Rotterdamse Douwers en was een van de teams in Social Impact by Design.

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Gebied

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://oppepperlokaal.nl/>
Instagram https://www.instagram.com/oppepper_lokaal/

Bewonersinitiatief/-project

REDACTIETEAM BOTU

Het BoTu redactieteam bestaat uit schrijvers en fotografen uit de wijk. Zij zorgen onder andere voor de sociale media-kanalen van de wijk, de nieuwsbrief en wijkkrant.

Aanleiding en ontwikkeling

Het Redactieteam is geïnitieerd door Veerkrachtig BoTu 2028 om verhalen en informatie over de gemeenschap te delen en onderlinge communicatie door bewoners zelf te laten uitvoeren.

Actief in de wijk 2019 - heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

SCHOON EN MOOI BOTU

BoTu Schoon en Mooi is een bewonersgroep die zich inzet om de wijk schoner en veiliger te maken. Zij organiseren onder meer opruimacties en de aanleg van geveltuintjes.

Aanleiding en ontwikkeling

In de zomer demonstreerde bewoners omdat de wijk zo vervuild was. Naar aanleiding daarvan zijn bewoners met de gemeente in gesprek gegaan en zijn plannen gemaakt om de wijk schoon en mooi te houden.

Actief in de wijk 2020 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Stichting

SENIORENMAATJES

Seniorenmaatje BoTu is er om ouderen te ondersteunen en zorgen dat zij de juiste (financiële) hulp & informatie krijgen.

Aanleiding en ontwikkeling

Het is vrijwilligers van Stichting Delgado opgevalen dat veel ouderen het financieel moeilijk hebben en soms niet over de juiste informatie beschikken. Zij ondersteunen hen en doen activiteiten voor en met ouderen in Delfshaven. Ze organiseren ontmoetingsmomenten en spelletjes middagen.

Actief in de wijk 2022

Thema Zorg en Ouderen

Doelgroep Ouderen

Schaal Onbekend

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Maatschappelijke organisatie

SOCIAAL TEAM GEBIEDS AANPAK AARDGASVRIJ

Een sociale aanpak voor de bewoners van de Gijsingsflats waarbij tijdens verduurzaming tevens zorgvragen werden gesignaleerd en actieve bewoners met elkaar te verbinden in een lokale gemeenschap.

Aanleiding en ontwikkeling

Verduurzaming en energietransitie in de Gijsingflats.

Actief in de wijk 2022

Thema Energie

Doelgroep Anders

Schaal Gebied

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Anders

SOCIAL IMPACT BY DESIGN

Social Impact by Design is een open oproep en begeleidingstraject waarin ontwikkelen verschillende teams plannen om BoTu veerkrachtiger te maken. Het overkoepelende team richt zich op het aanjagen van het proces en het begeleiden van de teams.

Aanleiding en ontwikkeling

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 wil nieuwe vormen van samenwerking tussen markt, bewoners en overheid stimuleren door middel van een Open Oproep voor initiatieven. Hiervoor is het programma-onderdeel Social Impact by Design opgezet.

Actief in de wijk 2019 tot en met 2021

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Buurt

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Stichting

STICHTING DAKPARK ROTTERDAM

Stichting Dakpark is een vrijwilligersorganisatie die zich inzet om stadsnatuur te beleven, bewerken, initiëren en ontwikkelen. Op het Dakpark hebben ze een buurttuin, moestuinen, schapen en een groepgroep die het park onderhoud met oog op het behoud van biodiversiteit.

Aanleiding en ontwikkeling

Buurtbewoners wilde graag meer groen. Het Dakpark is ontstaan in samenwerking met Stadsontwikkeling voor de herontwikkeling van de tramremise

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema's Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Gebied

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.dakparkrotterdam.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/dakpark/?locale=nL_NL

Stichting

STICHTING ESSAJO

Stichting EsSaJo richt zich op armoedebestrijding door gezinnen die hulp nodig hebben te ondersteunen met onder andere tweedehands kleding en spullen.

Aanleiding en ontwikkeling

De stichting wil kansarme gezinnen die, om wat voor reden dan ook, hulp nodig hebben steun bieden.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Regionaal

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.stichtingessajo.com/>
Facebook <https://www.facebook.com/groups/505142190768483/>

Stichting

STICHTING JE GOED RECHT

Stichting Je Goed Recht verleent gratis rechtshulp voor iedereen door middel van spreekuren in de buurt.

Aanleiding en ontwikkeling

De stichting maakt rechtshulp toegankelijk voor mindervermogene Rotterdammers en wil ervoor zorgen dat juridische vragen en problemen in een vroeg stadium kunnen worden afgehandeld zodat het niet uit de hand loopt.

Actief in de wijk 2020 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.stichtingjegoedrecht.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/stichtingjegoedrecht/>

Stichting

STICHTING KINDER-ATELIER PUNT 5

Kinderatelier Punt 5 is een atelier waar kinderen les krijgen in beeldende kunst.

Aanleiding en ontwikkeling

Het kinderatelier is gestart omdat er behoefte was in de wijk naar een plek waar kinderen zich kunnen ontwikkelen en vrij worden gelaten in beeldende vorming en kunst.

Actief in de wijk 1998 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kinderen 0-11

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.kinderatelierpunt5.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/Punt5Kinderatelier/?locale=nl_NL

Stichting

STICHTING ONTMOETING

Vastgelopen mensen worden door Ontmoeting ondersteund om hun leven weer op orde te krijgen.

Aanleiding en ontwikkeling

Vanaf 2011 werkt Stichting Ontmoeting vanuit Thuishavens in Rotterdam.

Actief in de wijk 2011 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Gebied

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.ontmoeting.org/>
Facebook <https://www.facebook.com/StichtingOntmoeting/>

Stichting

STICHTING RIJNMOND MULTICULTUREEL CENTRUM (RMC)

Rijnmond Multicultureel Centrum (RMC) is een stichting die zich inzet voor het ontwikkelen, emanciperen en participeren van de burgers van Rotterdam en omgeving.

Aanleiding en ontwikkeling

De plek kent meerdere klaslokalen waar bewoners taallessen en huiswerkbegeleiding kunnen volgen. Het pand is uitgebreid met keukenvoorzieningen.

Actief in de wijk 2012 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://www.stichtingrmc.nl/>
Sociale media

Stichting

STICHTING SCHIEZICHT

Schiezicht is een wijkonderneming en ontmoetingsplaats voor en door bewoners. Door middel van activiteiten willen we bewoners met elkaar verbinden en de wijk leuker en levendiger maken.

Aanleiding en ontwikkeling

In 2009 werd bewonersinitiatief 'Atelier Spangeseke' opgericht ter verbetering van de Spangeseke. Het initiatief werd steeds groter, waarna een eigen Locatie nodig werd. In 2012 nam de groep de huidige Locatie in gebruik. In 2014 is de stichting opgericht en werden de ruimtes verder opgeknapt.

Actief in de wijk 2013 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.schiezicht.com/>
Facebook https://www.facebook.com/Schiezicht/?ref=br_rs

Stichting

STICHTING VLUCHTELINGEN VOOR VLUCHTELINGEN

Beschrijving Stichting Vluchtelingen voor Vluchtelingen is een non-profit organisatie die zich dagelijks bezig houdt met de uitdagingen van statushouders op financieel, maatschappelijke en juridisch gebied.

Aanleiding en ontwikkeling

De oprichters zagen dat er meer ondersteuning nodig was om vluchtelingen goed te kunnen helpen. In 2021 verhuisd de stichting naar buiten de wijk.

Actief in de wijk 2018 tot 2021

Thema Zorg en Ouderen

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://www.vluchtelingenvoorvluchtelingen.org/>

Bewonersinitiatief/-project

STRATENMAKERS

Stratenmakers verbindt bewoners in een straat met elkaar, met als doel de straat schoner en groener te maken. Bewoners helpen elkaar, wisselen informatie uit en komen met ideeën.

Aanleiding en ontwikkeling Het doel is om personen, groepen en organisaties te ondersteunen om eigen kracht en talenten te ontwikkelen/in te zetten voor zichzelf, hun gezin, groep, organisatie of buurt.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

STUDIO DELFSHAVEN

Studio Delfshaven is een werk- en ontmoetingsplek. Buurtbewoners kunnen terecht voor advies, creatieve activiteiten en gratis spullen uit de weggeefkast en -koelkast.

Aanleiding en ontwikkeling

Vanuit de Delfshaven Coöperatie ontstond de vraag om een communicatiebureau te starten in de wijk. Uiteindelijk is dit doorgesloopt naar een plek voor bewoners om samen te komen.

Actief in de wijk 2015 tot heden

Thema Zorg en Ouderen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/studiodelfshaven/?locale=nl_NL

Stichting

TAAL EN MILIEUCOACHES (STICHTING PAUW)

Bij Het Taalbedrijf, een initiatief van Stichting Pauw, worden bewoners opgeleid tot Taal-Milieucoach. Zij helpen bewoners in verschillende talen, op een laagdrempelige manier met energiebesparing.

Aanleiding en ontwikkeling

Aanleiding voor de Taal en Milieucoaches is het betrekken van mensen die de Nederlandse taal niet machtig zijn bij de energietransitie

Actief in de wijk 2020 tot heden

Thema Energie

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://www.stichtingpauw.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/stichtingpauw/>

Vereniging

TAEKWONDOCLUB MARTIAL ARTS ROTTERDAM

Taekwondoclub Martial Arts is een sportclub die leden traint in verschillende onderdelen van taekwondo. De club heeft leden uit heel Rotterdam en omstreken.

Aanleiding en ontwikkeling

De taekwondoclub werkt uit liefde voor de sport en om wat te doen voor de wijk.

Actief in de wijk 1997 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Buurt

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://rotterdamtaekwondo.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/MartialArtsRotterdam>

Stichting

TEAM TOEKOMST

Team Toekomst ondersteunt kinderen tweejarig en helpt ze zo om hun talenten te ontwikkelen aan de hand van buitenschoolse activiteiten en een op maat gemaakt plan.

Aanleiding en ontwikkeling Moeders en activiteitenaanbieders uit de wijk zijn Team Toekomst gestart omdat zij zagen dat kinderen hun talenten niet goed kunnen ontwikkelen in de wijk.

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema Jeugd en Talentontwikkeling

Doelgroep Kinderen 0-11

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://teamtoekomst.nl/>
Instagram <https://www.instagram.com/teamtoekomst/>

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://theniteshop.com/>
Instagram <https://www.instagram.com/tokosandbo-degas/>

Bewonersinitiatief/-project

TRAIN THE TRAINER

Train de Trainer, op pad met taal leidt bewoners uit Delfshaven op tot taalcoach en ondersteunt zo nieuwe bewoners met het leren van de Nederlandse taal.

Aanleiding en ontwikkeling

Er is een tekort aan docenten en er komen steeds meer mensen, bijvoorbeeld vluchtelingen, die de taal moeten leren. Het idee is daarom om mensen die in Delfshaven wonen op te leiden tot trainer om mensen de taal aan te leren.

Actief in de wijk 2022

Thema Zorg en Ouderen

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Gebied

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

THE NITESHOP

The Niteshop is een plek waar ontwerpers, kunstenaars en wetenschappers samenwerken aan de stad van morgen, vanuit het idee dat kennis van burgers aan de rand van de samenleving daarbij onmisbaar is.

Aanleiding en ontwikkeling

Het is initiatief van futurist Urban Culture ontwerpstudio Concrete Blossom en vertrekt vanuit het idee dat de kennis en kunde van burgers aan de rand van de samenleving onmisbaar is in het aanpakken van transitie opgave

Anders

VEERKRACHTIG BOTU 2028

Veerkrachtig BoTu 2028 is een wijkontwikkelingsprogramma waarin bewoners, ondernemers en diverse lokale organisaties en initiatieven werken aan grote verbeteringen voor Bospolder-Tussendijken (hierna BoTu).

Aanleiding en ontwikkeling

Het doel van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is om BoTu in 10 jaar tijd te doen stijgen naar het stedelijk sociaal gemiddelde op de sociale Index (Wijkprofiel) en te zorgen dat BoTu over tien jaar de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam is.

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema Anders

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://bospoldertussendijken.nl/>
Instagram <https://www.instagram.com/bospoldertussendijken/>

Stichting

VEERKRACHTIGE GEMEENSCHAP

Stichting Veerkrachtige Gemeenschap werkt aan het verhogen van de levenskwaliteit van de jeugd door middel van het stimuleren van participatie en persoonlijke groei van ouders.

Aanleiding en ontwikkeling

Veerkrachtige gemeenschap is ontstaan vanuit interesse in de kwaliteit van het leven voor de jeugd en nieuwsgierigheid naar veerkracht.

Actief in de wijk 2017 tot heden

Thema's Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://veerkrachtigegemeenschap.org/>
Facebook <https://www.facebook.com/veerkrachtige/>

Stichting

VOEDSELBANK SUPERMARKT

De Voedselbank Supermarkt is de eerste sociale supermarkt van de Voedselbank waar je kunt kiezen wat je echt nodig hebt en wat aansluit op jouw (dieet)wensen.

Aanleiding en ontwikkeling

Het zelf uitkiezen van de boodschappen voelt voor de cliënten van de Voedselbank prettiger en vrijer en verlaagt de drempel. Een ander belangrijk voordeel is dat de winkel voedselverspilling tegen gaat. Cliënten kunnen zelf kiezen wat ze nodig hebben waardoor er minder boodschappen worden weggegooid.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema's Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://voedselbank.nl/>
Facebook <https://www.facebook.com/VBRdam/>

Bewonersinitiatief/-project

VOORTGEZET OPGELET

Voorgezet Opgelet organiseert trainingen voor ouders om betrokkenheid te vergroten zodat zij hun kind beter kunnen ondersteunen in het Voorgezet onderwijs.

Aanleiding en ontwikkeling

Initiatiefnemers merkte dat er op de basisschool veel contact tussen ouders en school mogelijk is. Op de middelbare school valt dit meestal weg. Uit gesprekken en ervaringen blijkt dat ouders het lastig vinden om met hun puberkind om te gaan en soms het idee hebben contact kwijt te raken. Daarom organiseert Voortgezet Opgelet trainingen voor ouders.

Actief in de wijk 2022

Thema's Zorg en Ouderen

Doelgroep Anders

Schaal Onbekend

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Maatschappelijke organisatie

VROUWEN EMANCIPATIE CENTRUM (VEC)

Het Vrouwen Emancipatie Centrum (VEC) is een veilige plek voor vrouwen in de wijk. Zij kunnen elkaar hier ontmoeten en deelnemen aan diverse activiteiten zoals naailessen en fietslessen

Aanleiding en ontwikkeling

In Delfshaven is er sprake van veel geïsoleerde, kwetsbare en verborgen vrouwen. Om voor hen een plek te creëren is het VEC opgezet.

Actief in de wijk 2016 tot heden

Thema's Democratie en Meedoen

Doelgroep Vrouwen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Anders

WELZIJNSCOALITIE DELFHAVEN

Welzijnscoalitie Delfshaven is een samenwerking tussen diverse wijkpartijen in Delfshaven met als doel het welzijn zo lokaal mogelijk te regelen door informele lokale partijen een grotere rol te geven in de welzijnsactiviteiten.

Aanleiding en ontwikkeling

Welzijnscoalitie steunde in 2021 een samenwerking met DOCK om mee te dingen in de aanbesteding van het welzijnswerk in het gebied. De opdracht gaat naar WMO Radar.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema's Zorg en Ouderen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website <https://welzijnscoalitie.nl/>
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

WEST PRACTICE

West Practice is een initiatief om een verbinding te maken tussen de bewoners van Bospolder-Tussendijken en ondernemers in M4H (Rotterdam Innovation District).

Aanleiding en ontwikkeling

Op een vraag van het gemeentebestuur ontwikkelde de Delfshaven Coöperatie een plan om de verbinding te leggen tussen Merwe-Vierhavens en omliggende stadswijken, met als doel het verminderen van de werkloosheid in deze gebieden.

Actief in de wijk 2016 tot 2019

Thema Werk en Activering

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://westpractice.squarespace.com/>
Facebook <https://www.facebook.com/WestPractice/>

Vereniging

WIJK- EN SPEEL- TUINVERENIGING BOSPOLDER- TUSSENDIJKEN (DE BOLDER)

Wijk- en Speeltuinvereniging BoTu richt zich op het bevorderen van een goede en zinvolle vrijetijdsbesteding voor bewoners van BoTu en organiseert verschillende activiteiten zoals wandelen en darten.

Aanleiding en ontwikkeling

De vereniging beheert de speeltuin op het Dakpark.

Actief in de wijk 1945 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website
Facebook

Stichting

WIJKCOLLECTIE BOTU

Stichting Wijkcollectie biedt een platform voor de wijkverhalen in Rotterdam en bewaart deze als het 'immaterieel wijkvergoed van de stad'. Zij organiseren onder meer verhalenwandelingen, verhalencafés en wijkmuseumboxen om verhalen zichtbaar te maken, te delen en te bewaren.

Aanleiding en ontwikkeling

Stichting Wijkcollectie is opgericht door het Echt Rotterdams Erfgoed-team (ontstaan bij Museum Rotterdam) en onderzoekswerkplaats Veldacademie.

Actief in de wijk 2021 tot heden

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Stad

Locatie Geen vaste **Locatie**

Contact

Website <https://wijkcollectie.nl/bospolder-tussendijken/>
Sociale media

Bedrijf/Onderneming

WIJKENERGIEWERKT

WijkEnergieWerkt leidt buurtbewoners op en werkt samen met hen aan duurzame toekomst van wijken, de bestrijding van (energie)armoede en veerkrachtige gemeenschappen.

Aanleiding en ontwikkeling

Aanleiding is het tegengaan van de toenemende sociaal-economische kloof op het gebied van duurzame energie.

Actief in de wijk 2019 tot heden

Thema's Energie

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Stad

Locatie Tussendijken

Contact

Website <https://wijkenergiewerkt.nl/>
LinkedIn <https://nl.linkedin.com/company/wijkenergiewerkt>

Maatschappelijke organisatie

WIJKRAAD BOSPOLDER- TUSSENDIJKEN- SPANGEN

De democratisch verkozen bewoners van de Wijkraad verbinden bewoners met de gemeente. De wijkraad kan bij de gemeente aandacht vragen voor dingen zij belangrijk vinden.

Aanleiding en ontwikkeling

Sinds maart 2022 zijn er 39 wijkraaden in Rotterdam. De wijkraad agendeert de belangen van de wijk.

Actief in de wijk 2022 tot heden

Thema Democratie en Meedoen

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Facebook <https://www.facebook.com/WijkraadBST/>

Stichting

YESS! WEGGEEFWINKEL

In de Yess! weggeefwinkel kunnen wijkbewoners met een kleine beurs terecht voor kleine donaties (brood, groenten, fruit, etc.). Daarnaast worden vrijwilligers begeleid in hun ontwikkeling via een interne training.

Aanleiding en ontwikkeling

De weggeefwinkel is tijdens de coronacrisis ontstaan vanuit Delfshaven Helpt waar voedselpakketten werden gemaakt en weggegeven.

Actief in de wijk 2020 tot heden

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Kwetsbare groepen

Schaal Wijk

Locatie Bospolder

Contact

Website <https://yess.nu/>
Facebook <https://www.facebook.com/yessbotu/>

Bedrijf/Onderneming

YOUNG HEALTH PROGRAM

Het doel van the Young Finance Program is preventie van financiële problemen/schulden bij jongeren woonachtig in gebied Bospolder-Tussendijken in de leeftijdscategorie 15-25 jaar.

Aanleiding en ontwikkeling

In 2020 nam het aantal jongeren tot 25 jaar met betalingsproblemen toe en in Rotterdam is het percentage inwoners (18 en ouder) met een betalingsachterstand het hoogst. Hulpverlening richt zich vaak op bestaande problematiek zoals schulden. Voor de jongeren van BoTu komt deze hulp vaak te laat. Om deze cirkel te doorbreken richt dit project zich op preventie.

Actief in de wijk 2022

Thema Armoede en Schulden

Doelgroep Jongeren 11-21 jaar

Schaal Onbekend

Locatie Onbekend

Contact

Website
Sociale media

Stichting

ZELFREGIEHUIS

Het Zelfregiehuis is een buurthuiskamer waar mensen werken aan sociaal, maatschappelijke en economische zelfregie.

Aanleiding en ontwikkeling

Het Zelfregiehuis is in 2021 gesloten, omdat het gemeentelijk pand is verkocht. Op de plek is nu een tandarts gevestigd.

Actief in de wijk 2016 tot 2021

Thema Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Facebook https://www.facebook.com/zelfregiehuis-delfshaven/?locale=nl_NL

Bewonersinitiatief/-project

ZET JE LICHT AAN OP DE FIETS!

De Mathenesserdijk is een vrij smalle, donkere straat. Om bij te dragen aan de verkeersveiligheid zijn daarom tijdens een eenmalige actie 200 fietslampjes uitgedeeld.

Aanleiding en ontwikkeling

Onveilige verkeerssituatie aan de Mathenesserdijk.

Actief in de wijk in 2022

Thema's Zorg en Ondersteuning

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Onbekend

Locatie Tussendijken

Contact

Website
Sociale media

Maatschappelijke organisatie

ZOMERCAMPUS DELFSHAVEN (CAMPUS010)

Campus010 is een maatschappelijke organisatie die in nauwe samenwerking met scholen en partners uit de stad tijdens schoolvakanties én daarbuiten leerzame en inspirerende programma's aanbiedt aan basisschoolkinderen in Rotterdam.

Aanleiding en ontwikkeling

Door middel van diverse workshops en clinics op het gebied van sport, cultuur en natuur- en milieu-educatie, krijgen kinderen de kans hun talenten te ontdekken. Dit is bedoeld om hen te inspireren en zelfvertrouwen te laten opdoen, zodat ze hun toekomstdromen kunnen verwezenlijken.

Actief in de wijk 2020

Thema's Cultuur en Ontspanning

Doelgroep Kinderen 0-11

Schaal Gebied

Locatie Geen vaste locatie

Contact

Website
Sociale media

Bewonersinitiatief/-project

ZWERFIE

SCHONE STOEP SCHONE STRAAT

Zwerfie ruimt zwerfafval op en spuit krachtige teksten op de straat om het zwerfafval probleem in de wijk tegen te gaan.

Aanleiding en ontwikkeling

In Bospolder-Tussendijken ligt relatief veel zwerfafval. Dat oogt niet fijn, zorgt voor een sociaal onveilig gevoel en de onafbreekbare verpakkingen komen gedeeltelijk terecht in ons mariene ecosysteem, doordat zwerfafval door de wind en via riooloverstorten

in het water terechtkomt. Plasticsoep begint op je stoep en dat geldt óók voor de oplossing.

Actief in de wijk 2022

Thema's Buitenruimte

Doelgroep Geen specifieke groep

Schaal Wijk

Locatie Geen vaste locatie

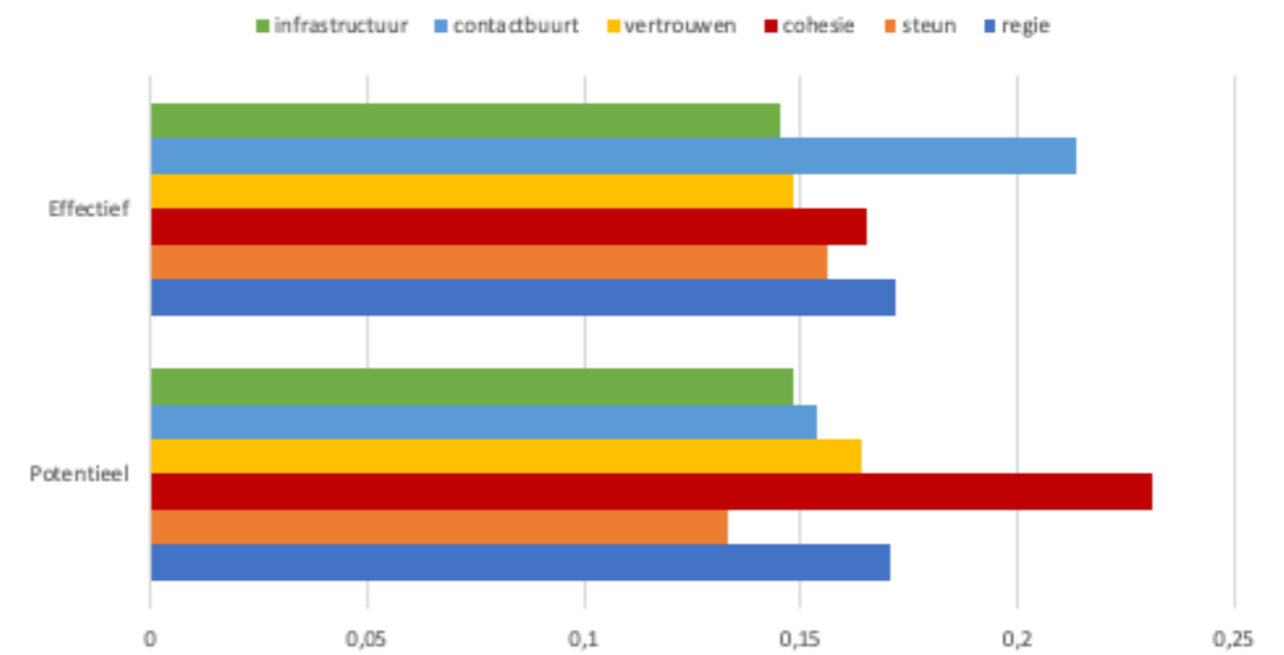
Contact

Website <https://zwerfierotterdam.nl/>
Facebook https://www.facebook.com/ZwerfieRotterdam/?locale=nl_NL

Samenhang factoren

	Regie	Steun	Samenhang	Vertrouwen	Contacten	Infrastructuur	Effectief
Regie							
Steun	++						
Samenhang	+	+					
Vertrouwen	+	+	++				
Contacten		+	++				
Infrastructuur	+	+	+	+	+		
Effectief					+		
Potentieel	+	+	+	+	+		

+ zwak >.10 ++ = correlatie >.30

Tabellen

In onderstaande tabellen worden per item de factorlading gegeven (de mate waarin het item samenhangt met de latente variabele), de eigenwaarde en verklaarde variantie (het totaal variantie die de items verklaren) en of de schaal betrouwbaar is (met behulp van de cronbach's alpha, deze dient minimaal 0,60 te zijn, maar liever minimaal 0,80, dan is het een sterke schaal).

Zelfredzaamheid / zelfregie	factorlading	
Er is weinig wat ik kan doen om belangrijke dingen in mijn leven te veranderen	-0,79	
Ik heb vrij weinig controle over de dingen die mij overkomen	-0,83	
Ik voel me vaak hulpeloos bij het omgaan met de problemen van het leven	-0,80	
Sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen	-0,80	
Bijna alles waar ik mijn zinnen op heb gezet, kan ik doen	0,65	
Wat er in de toekomst met mij gebeurt, heb ik zelf in de hand	0,57	
Eigenwaarde		3,33
Verklaarde variantie		55,52
Cronbach's Alpha		0,84

Samenredzaamheid / sociale steun	factorlading	
Er zijn slechts weinig mensen met wie ik echt kan praten	-0,74	
Zelfs van je naaste familieleden kan je weinig belangstelling meer verwachten	-0,80	
Vaak voel ik me in de steek gelaten	-0,84	
Er is niemand die speciaal belangstelling voor je heeft	-0,80	
Ik ken voldoende mensen die ik om hulp of advies kan vragen	0,55	
Ik heb weinig vertrouwen in instanties en hulpverleners	-0,49	
Ik vind het moeilijk hulp te vragen aan burens, vrienden of familie	-0,60	
Eigenwaarde		3,42
Verklaarde variantie		48,89
Cronbach's Alpha		0,81

Sociale samenhang	factorlading	
De mensen in deze buurt kennen elkaar nauwelijks	-0,63	
Ik woon in een gezellige buurt, waar de mensen veel met elkaar omgaan	0,72	
In deze buurt kunnen Nederlanders en Nederlanders met een migratieachtergrond niet goed met elkaar omgaan	-0,54	
De bewoners in deze buurt hebben dezelfde opvattingen over wat wel en niet kan in de buurt	0,62	
Ik heb wel eens problemen met bepaalde buurtgenoten	-0,51	
Mensen in deze buurt helpen elkaar als het nodig is	0,77	
In deze buurt gaan de verschillende etnische bevolkingsgroepen goed met elkaar om	0,72	
Ik voel me thuis bij de mensen die in deze buurt wonen	0,81	
Jongeren en volwassenen gaan goed met elkaar om in deze buurt	0,77	
Eigenwaarde		4,21
Verklaarde variantie		46,75
Cronbach's Alpha		0,85

Vertrouwen	Factorlading	
De gemeente zorgt ervoor dat iedereen in Rotterdam mee kan doen	0,73	
De gemeente ondersteunt initiatieven van bewoners	0,72	
Ik heb vertrouwen in het gemeentebestuur van Rotterdam	0,80	
Ik heb vertrouwen in de gebiedsbestuur van het gebied waar ik woon	0,60	
Ik heb vertrouwen in overheidsorganisaties zoals politie, ambulance en brandweer	0,62	
Ik heb vertrouwen in de toekomst van Rotterdam	0,69	
Eigenwaarde		2,91
Verklaarde variantie		48,54
Cronbach's Alpha		0,78

Contacten in de buurt	Factorlading	
Hoe vaak heeft u contact met burens?	0,89	
Hoe vaak heeft u contact met overige buurtgenoten?	0,89	
Eigenwaarde		1,58
Verklaarde variantie		78,75
Cronbach's Alpha		0,73

Infrastructuur	Factorlading	
Groen in uw buurt, zoals grasveldjes, bomen en parken	0,58	
Groen om te picknicken, te sporten of te spelen	0,66	
Speelplekken voor kinderen tot ongeveer 4 jaar	0,66	
Speel- en sportplekken voor kinderen van 4 tot ongeveer 13 jaar	0,70	
Een buurthuis, wijkgebouw, lokaal cultuur centrum of ontmoetingsruimte voor jongeren	0,64	
Binnensportvoorzieningen, zoals gymzalen, sporthallen en zwembaden	0,70	
Sportvelden	0,71	
Plaatsen voor geloofsbetuinging, zoals kerken, moskeeën en gebedsruimten	0,53	
Ruimten om samen met anderen dingen te doen, zoals buurthuizen en pleinen	0,73	
Voorzieningen voor ouderen	0,70	
Basisscholen	0,60	
Middelbare scholen	0,49	
Eigenwaarde		4,99
Verklaarde variantie		41,54
Cronbach's Alpha		0,87

COLOFON

MONITOR VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Vijf jaar onderzoek naar sociale veerkracht

Maart 2024

Opdrachtgever

Gemeente Rotterdam / Programmamanager Veerkrachtig BoTu 2028

Uitvoering & redactie

Marthe van Gils

Eindredactie

Otto Trienekens, Marthe van Gils

Met medewerking van

Anne-Lotte Groenewegen, Maarten van der Maas, Minke Themans, Eschwin Loos, Jade Hoek, Janneke Jolink, Noor de Smit, Louisa van den Brink, Marjolijn Bohlken, Ido Ninburg, Noa van Dorth

Met bijdragen van

Wenda Doff, Ruth Höppner, Linda Zuiderwijk, Nicole van Dijk, Yannick Drijfhout

In samenwerking met

Erasmus Universiteit Rotterdam, Hogeschool Rotterdam, Technische Universiteit Delft, Universiteit Utrecht en van de Universiteit voor Humanistiek.

We danken iedereen die aan de totstandkoming van deze rapportage heeft bijgedragen.

Disclaimer

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaardt Veldacademie van dit rapport geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden.

Copyright

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden, tonen en op- en uitvoeren onder voorwaarde dat:

- de naam Veldacademie vermeld wordt
- het werk niet voor commerciële doeleinden gebruikt wordt
- op het werk geen aanpassingen worden gedaan

Veldacademie
Waalhaven Oostzijde 1
3087 BM Rotterdam

MONITOR VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Vijf jaar onderzoek naar sociale veerkracht

Maart 2024

In de Rotterdamse wijken Bospolder en Tussendijken heeft de afgelopen vijf jaar een innovatieve vorm van wijkontwikkeling plaatsgevonden. Met het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is ingezet op versterking van het sociaal kapitaal van de wijk om onder meer sociale en ruimtelijke problemen het hoofd te bieden, en om de wijk beter bestand te maken tegen toekomstige risico's. Hoe kan de wijk omgaan met een pandemie of met een energiecrisis? Hoe kan de wijk meer verantwoordelijkheid nemen? Welke vorm van bestuur past hierbij? En wat is de rol van de overheid? Hoe kan aanspraak gemaakt worden op specifieke vaardigheden van bewoners? En op welke manier bewaak je de continuïteit van zo'n systeem?

Met de voorliggende monitor wordt inzicht gegeven in vijf jaar wijkontwikkeling, met bijzondere aandacht voor de ontwikkeling en samenwerking van zowel formele als informele sociale netwerken. Dit 'onzichtbare' en niet in de stedelijke meetinstrumenten vertegenwoordigd kapitaal, lijkt een belangrijk potentieel om te koesteren. De geleerde lessen zijn toepasbaar in andere wijken en steden, en bieden tevens houvast om de opbrengsten van vijf jaar Veerkrachtig BoTu 2028 te bestendigen.

DEEL 1. NETWERKEN

DEEL 2. SOCIALE INDEX

DEEL 3. GOVERNANCE
